

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Ekim Devrimi

#Umut100Yaşında

#Umut100Yaşında

Ekim Devrimi

Yayına Hazırlayanlar

Çiğdem Özbaş

H. Mesut Çelebioğlu

www.marx-21.net

iletisim@marx-21.net

 /marks.yirmibir

 /marx21_yayinevi

Önsöz	<i>Barış Çınar</i>
Ekim'in Savunusu	<i>John Rees</i>
Sovyetler İşbaşında	<i>John Reed</i>
Demokrasinin En Gelişmiş Formu	<i>H. Mesut Çelebioğlu</i>
Devrimle Gelen Özgürlük	<i>Chanie Rosenberg</i>
Bolşevikler ve İslam	<i>Dave Crouch</i>
Bilim, Sosyalizm ve Rus Devrimi	<i>John Parrington</i>
Rusya: Devrim Nasıl Kaybedildi	<i>Chris Harman</i>
Rusya'da Devlet Kapitalizmi	<i>Peter Binns</i>

#Umut100Yaşında - Ekim Devrimi
1.Baskı, Marx21 Yayınları, İstanbul, Ekim 2017

ISBN : 978-975-8442-18-8

Kapak görseli: *İnsan, Evrenin Hakimi*; Diego Rivera (1934)

Baskı-Cilt: Yön Matbaacılık
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. 75/2 B Blok 1. Kat No: 366 Topkapı/İstanbul
Tel: 0212 544 66 34

Bütün yayın hakları Uluslararası Akım Tanıtım Yayıncılık Tic. Ltd. Şti.'ye aittir

Adres: Yahya Kahya Mah. Aşıklar Meydanı Cad. No: 51/1 Beyoğlu/İstanbul
Tel: 0212 297 94 50
E-posta: iletisim@marx-21.net

İçindekiler

Önsöz

9

Birinci Kısım: Ekim'in Anlamı

1. Ekim'in Savunusu	17
"Vakitsiz" (prematüre) bir devrim mi?	21
Ekim: Devrim mi, darbe mi?	27
Bolşevik Parti monolitik miydi?	37
Kurucu Meclis	43
İç savaş ve "beyaz terör"	52
"Savaş komünizmi" ve "kızıl terör"	67
Köylü isyanı, Kronştad ve "savaş komünizmi"nin krizi	88
Stalinizmin yükselişi	100
Ekim Devrimi ve bugünkü politika	107
2. Sovyetler İşbaşında	111
3. Demokrasinin En Gelişmiş Formu	127
Ulusal sorun, özerklik ve marksizm	129
Mevcut özerklik rejimleri	135
Rojava deneyimi	139
Genel demokrasi meselesi olarak özyönetim	145
Marksist tahayyülün özü olarak özyönetim	149
Paris Komünü	150
Sovyetler Devrimi	154
Sonuç	168
4. Devrimle Gelen Özgürlük	173
5. Bolşevikler ve İslam	185
Bolşevikler ve Hristiyanlık	187
İslam ve imparatorluğun çöküşü	191
Müslümanlar ve sovyetler	194
Stalin'in İslam'a saldırısı	197
Teori ve pratik	201
Sonuç	205

6. Bilim, Sosyalizm ve Rus Devrimi	207
Vygotsky, Voloshinov ve psikolojide marksist bir yaklaşım	209
Vavilov, Lysenko ve genetik: Bir Rus trajedisi	217
Britanya'daki kızıl profesörler	223
ABD'deki bilimsel sol	229
Bilimsel solun bugünkü durumu	235

İkinci Kısım: Ekim'in Kaybedilişi

1. Rusya: Devrim Nasıl Kaybedildi	245
İki devrim	245
İç savaş	247
Sovyet iktidarından bolşevik diktatörlüğe	249
Kronştad ve "Yeni Ekonomi Politikası" (NEP)	251
1921-28: Parti, devlet ve işçi sınıfı	253
1921-29'da parti içinde bölünmeler	258
Sol Muhalefet	259
Partinin "sağ"ı ve "orta"sı	261
Karşı-devrim	263
2. Rusya'da Devlet Kapitalizmi	269
SSCB: İşçi devleti mi?	270
Kapitalizm: Kendini sürekli yenileyen bir süreç	271
Sermaye birikimi: Kapitalist gelişmenin anahtarı	273
Rekabet: Kapitalizmin itici gücü	274
Rusya dünyanın geri kalanından ayrı düşünülecek olursa	278
Rusya'da devlet kapitalizminin başlangıcı	279
İlkel birikim ve silahlanma yarışı kapitalizmi besliyor	282
Rusya'yı içinde bulunduğu dünya şekillendiriyor	283
Rusya'da ve batıda kullanım ve değişim değerleri	284
Devlet kapitalizminin çelişkileri	287

Notlar	293

Dizin	313

Yayınevi Notu

Ekim Devrimi, insanlık tarihini en çok etkileyen olaylardan bir tanesi; aynı zamanda en büyük kurbanlardan biri. İnsanlık tarihinin diğer önemli köşe taşları gibi Ekim de kendisi hakkındaki spekülasyonlar ve olmadık etiketlerden mustarip. Üstelik bu spekülasyonlar sadece onun görünen veya bilindik hasımları tarafından yaratılmadı/yaratılmıyor. Bilakis hesapta onun değerlerini savunanlar da onun tarihini yeniden yazmaya kalktı.

Bu kitabın en önemli amacı Devrim'i kendisine yakıştırılan efsanelerden kurtarmaya, onu hem tarihte hakkettiği yere koymaya hem de onun hala güncel (yani tarihin sararmış sayfalarına terk edilemeyecek kadar değerli) olduğunu göstermeye çalışmaktır.

Kitap, birbiriyle bağlantılı iki açıdan efsane perdesini aralama amacı taşıyor. İlk bölümde yer alan altı makale Ekim'in gerçekte ne olduğunu ve ne olmadığını, onun yarattığı düzenin genel özelliklerini ve Devrim'in yarattığı toplumsal değişimleri yansıtmayı hedefliyor.

John Rees'in *Ekim'in Savunusu* makalesi Ekim'in neden bir darbe değil bir devrim olduğunu ve neden tam zamanında geldiğini ispatlarken, aynı zamanda iç savaş sırasında ve sonrasında yaşananları yerli yerine koyuyor.

John Reed'in *Sovyetler İşbaşında'sı* 1917 Rusyası'nın simgele-ri olan "sovyet" ve diğer halk yönetim organlarının ne olduklarını, devrim sonrası Rusya'da halk iktidarının nasıl çalıştığını hayatın içinden canlı örnekleriyle gösteriyor.

Reed'in amacını H.M. Çelebioğlu, *Demokrasinin En Gelişmiş Formu* yazısında paylaşıyor. Bu makale özyönetim demek olan sovyetik iktidarı hem geçmişinde yer alan Paris Komünü'yle hem de bugünkü canlı denemesi olan Rojava'yla ilişkilendirme uğraşında.

"Devrim, ezilenlerin şölenidir"; bunun en iyi ispatı Ekim'dir. Chanie Rosenberg, *Devrimle Gelen Özgürlük* yazısında bolşeviklerin Şubat'ta devrimin ateşini yakan "toplumun ezilen yarısı" kadınları (hem de iç savaşın en kötü dönemlerinde dahi) ev-adetler-geleneksel aile cenderesinden kurtarma çabalarını işliyor.

Dave Crouch'un *Bolşevikler ve İslam* yazısı, bolşeviklerin diğer tüm toplumsal sorunlarda olduğu gibi din konusunda da ne kadar esnek politikalar üretebildiklerini gösteriyor. Makale, bolşeviklerin hem Rusya'nın çoğunluğunun dini Hristiyanlık'a hem de azınlık uluslarının bir kısmının dini İslam'a yaklaşımlarını ele alıyor.

John Parrington'ın *Bilim, Sosyalizm ve Ekim* makalesi Devrim'den sonra Rus bilim insanlarının önemli adımları yanında Ekim'in diğer ülkelerdeki bilim çevrelerinde yarattığı etkiyi işliyor.

Kitabın ikinci bölümü Ekim'in trajik ve hüzünlü sonunu konu ediyor.

Chris Harman'ın *Rusya: Devrim Nasıl Kaybedildi* yazısı emperyalistlerle birlikte karşı-devrimci beyaz orduların yarattığı iç savaş boyunduruğunun zaten sayıca zayıf olan devrimin proleter tabanını yok edişini, bununla birleşen devrimin yayılamaması sorununun stalinist bürokrasinin yükselişini mümkün hale getirişini ve bu yeni egemen sınıfın devrimin tüm kazanımlarını ortadan kaldırışını ele alıyor.

Peter Binns'in *Rusya'da Devlet Kapitalizmi* makalesi ise 1920'le-

rin sonunda net bir şekilde iktidara oturan stalinist bürokrasinin Rusya’da ve daha sonra Doğu Avrupa ülkelerinde “sosyalizm” adı altında oluşturdıkları devlet kapitalisti rejimlerin genel özelliklerini ortaya koyuyor.

Bu kitapta yer alan makalelerin altısı daha önce çeşitli vesilelerle Türkçe’de yayımlandı. Ancak bunların yayımlanmalarının üstünden çok uzun zaman geçti ve/veya yazılar geniş kesimlere ulaşmadı. Güncelliklerini hala koruduklarını düşündüğümüz için bu makaleleri yeniden basmaya değer gördük.

Son olarak John Reed’in makalesini Türkçe’ye çevirdikleri ve bizim kitabımızda yer almasına izin verdikleri için *www.marksist.net* (Marksist Tutum) internet sitesinin gönüllülerine ve yine aynı şekilde 1990’da basılan Chanie Rosenberg’in *Kadınlar ve Perestroika* kitabının ilgili bölümünü bizimle paylaştıkları için *Pencere Yayınları*’na teşekkür ederiz.

Önsöz

Barış Çınar

Rus Devrimi birkaç ay içinde yarattığı gelişmelerle devrimciler için çok önemli dersler barındıran bir süreç oldu. Parti ve işçi sınıfı, reform ve devrim, savaş ve barış, reformistler ve devrimciler arasındaki ilişkiler; bütün bunlar üzerinde çok önemli deneyimler yaşandı.

Rus Devrimi beklenmeyen bir devrimdi. Bolşevikler bile Rusya'nın o anki koşullarında işçileri iktidara taşıyacak bir devrimin imkansız olduğuna inanıyorlardı. Şubat Devrimi'nden önce Rusya'da en fazla çarlığın ortadan kaldırıldığı, burjuva demokratik bir devrimin mümkün olabileceğini tartışıyorlardı. İşçi sınıfı, onlara daha fazlasının mümkün ve gerekli olduğunu gösterdi.

Bolşevikler, sonunda çarı tahttan indirecek hareketin bile ilk başta değerini tam olarak kavrayamadı. 8 Mart günü kadın işçiler, ekmek kıtlığını protesto için eyleme çıkmıştı. Bolşevikler ancak protestoların ikinci gününde ilk bildirimlerini basıp dağıtabildiler. Kadınların başlattığı hareketin beşinci gününde ise çarlık rejimi çöktü.

Kitleler, devrim talebiyle değil, ekmek ve barış isteğiyle harekete geçti. Kurulan Geçici Hükümet, kitlelerin varolan bilincini temsil ediyordu. Şubat Devrimi denilen bu isyan sırasında kurulan işçi konseylerinde (sovyetler) bolşevikler küçücük bir azınlıktı.

Şubat'tan Ekim'e giden yol tam bir devrimci sosyalist politika okulu niteliğindedir. Bu okulda partilerin hem işçi sınıfından öğrenme hem de işçi sınıfına kılavuzluk etme kapasiteleri test edildi.

İlk test Şubat Devrimi'nin hemen ertesinde yaşandı. Bolşeviklerin o ana kadar benimsedikleri teoriye göre Rusya'da ancak demokratik bir devrim mümkündü. Çarlık rejimi çöktü, geçici bir hükümet kuruldu. Yani demokratik bir değişim yaşanmıştı. Peki, iş bitti mi? O anda Rusya'da olan bolşevik liderlerine göre öyle. Ama Rusya'ya daha dönememiş olan Lenin Mart'ta daha işin başında olduğunu, iktidarın sıradan insanların eline geçinceye kadar mücadeleyle devam etmek gerektiğini ifade eden Uzaktan Mektupları (bu beş mektuptaki fikirleri daha sonra Nisan Tezleri kitabında daha da derinleştirecekti) kaleme aldı. Mektuplar, bolşeviklerin gazetesi Pravda'ya gönderildi. Ancak o dönem, içinde Stalin'in de yer aldığı Pravda'nın editoryası, bu beş mektuptan sadece birincisini, onu da sansürleyerek yayımladı. Hatta Stalin, mektubu yayımlarken altına bunların “Lenin'in kişisel görüşleri” olduğunu belirten bir not da eklemeyi unutmamıştı.

Lenin, devrimim daha da ileri gitmesi gerektiğini söylerken yalnız değildi. Petrograd'daki ileri işçiler de onunla hemfikir. İşçi konseyleriyle ve fabrika komiteleriyle oluşturdukları demokratik yönetimden vazgeçmek istemiyorlardı. Haklı olarak Geçici Hükümet'in savaşı bitireceğine inanmıyorlardı. İşçilerin bu ileri kesimi sayesinde Lenin, parti içi tartışmayı kazandı ve bolşevikler rotalarını “Tüm İktidar Sovyetlere” politikasına çevirdiler.

Temmuz günlerinde ileri işçiler hükümete karşı isyan ettiğinde, şehirlerdeki kitlelerin hazır olmadığını gören bolşevikler harekete fren basmak zorunda kaldı. Hareket geri çekilince hükümet devrimci avına çıktı. Sosyalist devrimciler ve menşevikler, kendilerinin ne kadar gerici olabileceklerini herkese gösterdiler. Tutuklanmamak için Lenin Finlandiya'ya kaçmak zorunda kaldı. Orada saklanırken marksist literatürün bir başka köşe taşı kabul edilen “Devlet ve Devrim” broşürünü kaleme alacaktı.

Sosyalist devrimci başbakan Kerensky, genelkurmay başkanı Kornilov ile sola karşı ittifak kurdu. Kornilov darbe yapacaktı ve böylece Kerensky solculardan kurtulacaktı.

Ancak son anda Kerensky kendisinin de darbeye kurban gidebileceğini fark edince geri adım attı. Sosyalistler için yeni bir fırsat doğdu. Menşevik ve sosyalist devrimcilere destek verenlerle darbeye karşı ilkeli bir ittifak kurmak darbeyi önleyebilir ve aynı zamanda pratikte demokrasinin tutarlı savunucularının aslında kimler olduğu ortaya koyabilirdi. Burada bolşevikler, bir yandan menşeviklerin ve sosyalist devrimcilerin liderliğini ve bu partilerin savaşı devam ettirme, işçi iktidarını engelleme ve nihayetinde Kornilov darbesinin önünü açma politikalarını amansızca eleştirirken, bir yandan da bu partilerin tabanındaki işçi ve yoksullarla ittifak kurma ve ittifakı geliştirme politikası güttüler; bu, Rus Devrimi'nin en önemli taktiksel derslerinden biridir. Lenin öyle düşünüyordu. Tekrar tekrar bu taktiği anımsatacaktı. “Sol Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı” kitabı bu konuyu ele alır. Kitabın ilk bölümü olan “Rus Devrimi'nin Uluslararası Öneminden Hangi Anlamda Sözedilebilir?” sorusunun cevabı, Kornilov darbesine karşı ikili bir politika izlenmesidir; hem ittifak hem de eleştiri içeren “Birleşik Cephe” politikası.

Kornilov darbesi yenildi. Demokrasinin gerçek savunucularının gerçekte kimlerin olduğunu gören menşevik ve sosyalist devrimci işçiler, bolşevik saflarına geçmeye başladılar. Yine de birleşik cephe taktiğine devam edildi. Bolşevikler tekrar menşevikler ve sosyalist devrimcilere koşullu bir ittifak önerdi: “Gerici generalleri atın, bize legal propaganda hakkı tanıyın, sovyetlere gerçek yetkiler verin; biz isyan etmeyeceğiz”. Tony Cliff, Lenin biyografisinin ikinci cildinde bu tartışmaların ayrıntılarını en iyi şekilde tarif eder.

Ekim'de, isyan anında bile parti ve işçi sınıfı arasındaki diyalog son derece önemliydi. Önce bolşevik liderliği ikinci bir devrimin yapılıp yapılmaması konusunda anlaşılmadılar. Partinin merkez komitesi üyeleri Zinoviev ve Kamaenev, parti dışı yayın organlarında açıkça ikinci bir devrime karşı çıkan yazılar yazdı. Bu ihanete (ve

Lenin'in ittirmesine) rağmen onların merkez komite üyelikleri devam edecekti.

Ekim Devrimi konusunda partideki ikinci bir anlaşmazlık konusu ise Lenin dahil bir dizi lider kadronun devrimin parti adına yapılmasını ve Moskova'da başlatılmasını önermeleri idi. Sonradan görülecekti ki eğer böyle olsaydı ayaklanmanın sonu felaket olacaktı. Neyse ki parti delegeleri tabandaki işçilerin hislerini doğru bir şekilde ve hızla aktarabildiler: Ancak Petrograd'da başlayan ve parti değil sovyetler adına yapılan isyan hareketi çoğunluğunun desteğini kazanabilirdi. Öyle de oldu. İşçi iktidarına giden yol hiç de düz bir yol değildi.

1917'den bu yana neler değişti?

Rus Devrimi'nden öğrenirken 1917'dekiyle tıpatıp aynı dünyada yaşamadığımızı aklımızda tutmalıyız. 1917'de işçi sınıfı dünya nüfusunun küçük bir azınlığını oluşturuyordu. Toplumun ezici çoğunluğu köylüydü. 2017'de dünya nüfusunun çoğunluğu şehirlerde yaşıyor ve emeğini satarak hayatını devam ettiriyor. Yani artık işçi sınıfı çoğunluğun çıkarlarını temsil etme pozisyonundan çıkıp bilfiil çoğunluğun kendisi oldu ve bu işçi sınıfı artık kendi varlığının farkında. 1917 yılında varolmayan televizyon ve internet sayesinde bütün dünyadaki işçiler an be an birbirlerinin mücadelelerini takip edebiliyor. Örneğin 2010 yılında Mısır'da işçiler isyan edince hemen bir-iki gün sonra onlarınkiyle aynı sloganlar ABD sokaklarında da yankılanabildi.

1917 yılında Rusya'nın işçileri kendilerinden çok daha kalabalık bir köylü kitlesi için politikalarını şekillendirmek zorundaydılar. Şimdi bu ilişkide işçiler daha kalabalık.

İşçi sınıfının gücü arttı, ama dünya toplumunun krizi çok daha derinleşti.

Rosa Luxemburg, "ya sosyalizm, ya barbarlık" dediğinde önündeki örnek Birinci Dünya Savaşı'nın vahşeti ve 2. Enternasyonal

reformistlerinin milliyetçiliğe teslim olmalarıydı. O savaşta 18 milyon kişi öldü. İkinci Dünya Savaşı'nda 50-80 milyon kişi öldü, ölüm fabrikalarında yahudiler, romanlar, eşcinseller, engelliler, komünistler, sendikacılar kitlesel katliamlara kurban gitti. İki nükleer bomba, iki Japon şehrini anında yerle bir etti, vs.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki sözde barış döneminde ise aslında savaşı tek bir yıl dahi geçmedi ve milyonlarca kişi öldü, milyonlarcası da savaşlar yüzünden mülteci durumuna düştü. Her geçen sene daha tehlikeli, daha öldürücü, daha vahşi silahlar üretiliyor. Bu silahlar Suriye, Irak, Yemen, Afganistan gibi yerlerde test ediliyor.

Luxemburg yol ayrımına işaret ettiğinde iklim değişikliği henüz mevzu bahis değildi. Gezegenin önemli bir kesimi henüz kapitalizm tarafından dokunulmamış, dünya kadar orman daha kesilmemişti. Şimdi “barbarlık”tan söz ettiğimizde aslında insanlık da dahil dünyanın varoluş mücadelesini anlamamız gerekiyor.

İnsanlık için sosyalizmden başka bir çare yok. Rus Devrimi'nin ete kemiğe büründürdüğü çözüm bugün her zamankinden daha gerekli.

1917'den bu yana neler değişmedi?

Kapitalizm, insanlığın ihtiyaçlarının tersine çalışan bir sistem. Bu son derece net, fakat sosyalistlerin önündeki sorun, bu çarpık sistemin nasıl olup da ayakta kalabildiği. Sömürülen/ezilen çoğunluk niçin bu sistemi hemen ortadan kaldırmıyor; politikanın çözmesi gereken, değişmeyen soru bu.

Bu sorunun cevabının önemli bir kısmını Marx ortaya koydu: “Her toplumda egemen fikirler egemen sınıfın fikirleridir”. Reformizmin “böyle gelmiş, böyle gider” fikri sisteme karşı isyan edenleri, sistemi lağvetmek yerine, (boşuna) sistemi iyileştirme çabalarına sürüklüyor. Milliyetçi ve ırkçı fikirler, işçileri sömürenlere karşı çıkmak yerine birbirlerine karşı döndürüyor.

Bugünkü dünyada olduğu gibi 1917 Rusyasında da sosyalistler

için reformizme, milliyetçiliğe ve ırkçılığa karşı nasıl tavır alınacağı can alıcı bir konuydu.

Rus işçiler doğuştan devrimci, doğuştan enternasyonalist değildi. 1917 boyunca çok keskin bir politik gelişme yaşadılar. Savaşı destekleyen menşevik ve sosyalist devrimciler gibi partilerin peşinden giden işçiler; savaş karşıtı, devrimci fikirlere kazanıldı. Bu süreçte en önemli rol hem işçilerden öğrenen, hem de bu deneyimi işçi sınıfına geri aktarabilen devrimci bir partiye düştü. Bolşeviklerin Rusya'daki diğer 60 kadar sol örgütten farkı buydu. 1917'deki keskin virajlarda her zaman otomatik olarak doğru tutum geliştiremediler; her zaman gelişmeleri tam olarak öngöremediler; ancak işçi sınıfının en ileri unsurlarından öğrendiklerini, sınıfın bütünüyle paylaşımlarını sağlayan diyalog kanallarını etkin bir şekilde kullanmaları ve örgütlü tutumları, sonuçta iktidarın işçi sınıfının eline geçmesini mümkün hale getirdi.

Sonuç

İnsanlığın önündeki yol ayrımı ("ya sosyalizm, ya barbarlık") bugün, 100 sene öncesinden daha keskin ve net vaziyette. Artık kapitalizmin yarattığı iklim krizi dünyadaki tüm yaşamı tehdit eder halde. Savaşlar giderek yayılıyor ve daha da vahşileşiyor. Aynı zamanda Marx'ın toplumsal değişimin motor gücü olarak bel bağladığı, onun yaşadığı dönemdeki minicik işçi sınıfı, şimdi bir dev haline geldi.

Sorunumuz daha acil, çaremiz daha mümkün. Yeter ki 1848'de yankılanmaya başlayan ve ilk defa 1917'de tam olarak vücut bulan politikayı hayata geçirelim: *"Zincirlerinizden başka kaybedeceğiniz bir şey yok; kazanacağınız ise bir dünya var. Dünyanın bütün işçileri; **BİRLEŞİN**"!*

Birinci Kısım

Ekim'in Anlamı

Ekim'in Savunusu (*)

John Rees

S talinizmin sona ermesini hararetle isteyen sosyalist kesim aynı zamanda onun son kurbanı mı olacak? 1989 Doğu Avrupa devrimleri pek çok sosyalist tarafından, özellikle de stalinizmin 1917 Ekim Devrimi'nin haklı mirasçısı değil, onu saptıran ve yıkan bir ideoloji olduğunu savunanlarca sevinçle karşılandı. Yine de 1989'un yarattığı etki genelde sosyalist geleneği güçlendirmedi, hatta tam tersi bir duruma yol açtı.

Stalinist rejimlerin çöküşü eski bir argümanı yeniden güçlendirdi. Buna göre yıkımın tohumları, Bolşevik Devrimi'nin ilk günlerinde atılmıştı. Beklendiği gibi sağcı kesim "sosyalizmin çöküşü"ne devrimci geleneğe vurmak için kullanacakları bir sopa misali sarıldı. Times'ın eski editörü William Rees-Mogg'un Lenin'in 1903'te Iskra'da** kontrolü ele geçirme mücadelesinin sonraki ayaklanmalara doğrudan zemin hazırladığını savunan garip kaos teorisinden, eski Amerikan Güvenlik Konseyi üyesi Richard Pipes'in çok övgü toplayan ve son dedece ideolojik kitabı *The Russian Revolution*'a kadar mesaj hep aynıydı; Lenin, Stalin'e zemin hazırlamıştı.¹

Rusya'da da buna benzer - hatta daha derin - bir ideolojik de-

* Orijinal adı **In Defence of October** olan bu makale ilk kez 1991'de *International Socialism* dergisinde (yeni seri, 52. sayı) yayımlanmıştır.

** Bolşeviklerle menşeviklerin ortak örgütü olan RSDİP'in (Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi) yayın organı – y.n.

ğişim başlamış bulunuyor. Önceleri stalinist bürokrasi ve batılı yönetici sınıflar bir konuda hemfikirtiler: sosyalizm, stalinizmdi. Stalinistler kendi barbarlıklarının üzerini devrimle örtterek haklı görünmeye çalışırken batılı kapitalistler, stalinizmi devrimin ancak barbarlık getirebileceğini göstermek için kullanıyordu. Bugün ise her iki grubun birleştiği nokta, devrimin felakete yol açtığı iddiasıdır: Stalinist bürokrasi dünya pazarına ihtiyaç duyarken batılı kapitalistler pazara açık bir Rusya istemektedir. Her dönem ve her koşulda bu iki kitlesel sosyal güç hem stalinizm hem de batı kapitalizmini reddeden ve sosyalist geleneğin gerçek sesi olan görüşü dışlamak üzere birleşmişlerdir.

Böylece bugün batıda Pipes, devrimin Beyaz Rus yorumunu yüceltirken, *Moscow News* orta sayfalarında 1917'deki burjuva partisi Kadetlerin üyelerinden Josif Gessen'in arşivlerinden alınan, Beyaz general Baron Wrangel'in annesi ve çarın subayları tarafından yazılmış bölümlerin de yer aldığı, devrim ve iç savaşla ilgili anlatılara yer veriyor.² Bu arada Moskava'daki Merkez Komite matbaalarında Marx ve Lenin ciltleri yerlerini Wrangel ve onun dava arkadaşı Beyaz lider Amiral Koİçak'ın biyografileri ile Soljenitsin'in *Gulag Takımadaları* gibi kitaplara bırakmış durumda.³ Bu durumda Rusya'daki sosyalistlerin S. P. Melgonov'un *The Red Terror in Russiası* gibi ilk kez 1920'lerde beyaz taraftarı yayınlarla gün ışığına çıkan argümanlarla tekrar tekrar karşı karşıya kalmaları hiç şaşırtıcı değil.⁴

Ancak Doğu Avrupa devrimlerinden sonra yeni olan şey, sol kesimden pek çok kişinin hali hazırdaki koroya katılmış olmasıdır. Doğu Avrupa devrimlerinden hemen sonra *Marxism Today*'in editörü Martin Jacques “*Stalinizm ve büyük ölçüde leninizm yolun sonuna geldi. Halk otoriter yönetimi reddetmiş bulunuyor*” dedi. Komünist Parti Genel Sekreteri Nina Temple ekledi: “*Devrimden bu yana Rusya'daki gelişmelere bakıldığında işlerin başından beri kötü gittiği görülür*”.⁵ Tarihçi Eric Hobsbawm'a göre “*Dünya 1914'ten İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar yaklaşık yarım yüzyıl boyunca türlü çeşit garabetle sonuçlanan bir afetler dönemi yaşamıştır. Bu*

sonuçların belki en uzun süreli olanı Rus Devrimi”dir. Hobsbawn, Lenin’in Ekim Devrimi’ni yapmamış olması gerektiğini savunur:

*Rusya’da da bu görüşte olan marksistler - menşevikler, Plehanov ve diğerleri - vardı. Rus marksizminin babası yaşlı Plehanov, Lenin’e karşı bu şekilde ancak Çin İmparatorluğu’nun sosyalist bir versiyonunun yaratılabileceğini savunmuştu.*⁶

Güney Afrika Komünist Partisi Genel Sekreteri Joe Slovo da “Has Socialism Failed” ve diğer yakın zamanlı Ekim Devrimi’ni eleştiren yazılarıyla hali hazırdaki gürültüye katılır ve bu eleştirilerini, partisinin Avrupalı kardeşlerinin uzun zaman önce kat etikleri reformist yola girmesi için kullanır. *The African Communist*’ın son sayılarından birinde Slovo şöyle yazar. “Troçki, Bukarin, Kamenev ve Radek de dahil olmak üzere Bolşevik Devrimi’nin stalinizm ‘muhalifi’ olarak tanınmış oldukça az sayıdaki başlıca liderleri yalnızca rejimin teorik yapısının oluşmasında önemli bir rol oynamakla kalmayıp, aynı zamanda Stalin dizginleri ele almadan ve ekonomik olarak ayrıcalıklı bir tabakanın belirmesinden çok daha önce rejimin bazı pratiklerini teşvik etmişlerdir”.⁷ Böylece politik kariyerinin her saatini stalinizmi savunmaya adanmış olan Slovo, Troçki’yi “stalinizmin sorumlusu” olarak suçlamaktadır! “Tencere dibin kara, seninki benden kara...”

Stalinistlerce sosyalistlerle işçi sınıfı arasındaki göbek bağı kopalı öyle uzun zaman olmuştur ki çoğu için klasik marksist geleneğe dönüş yolunu bulabilmek artık mümkün görünmemektedir. Devlete tapınma, kendini sosyalist olarak adlandıran güçlü bir devletin tahakkümü karşısında korkakça diz çökme, daima stalinizmin ayrılmaz bir parçası olmuştur. O halde bir kez o devletler çöktüğünde stalinistlerin onunla özdeşleştirdikleri sosyalizme olan inançlarının da çökmesi çok da şaşırtıcı değil.

Esasında dünkü stalinistlerin tepkilerinden daha şaşırtıcı olan şey Ekim Devrimi’yle ilgili benzer nitelikte yazılar yazan anti-sta-

linist sosyalistlerin tepkileridir. **New Left Review**'nın editörü *Robin Blackburn* şöyle yazmıştı: “*Marksizm, Rus Devrimi'nin kaderi dışında tutulamaz*”. Lenin de kısmen “*sistematik bir düşünür*” olmadığından Stalin'e zemin hazırlamış olma “*suçlamasından kurtulamaz*”.⁸ Ayrıca bir keresinde marksist Paul Hirts, Lenin'in daha iyi bir toplum kurma konusundaki kararlılığının kaçınılmaz olarak “*Bolşevik Parti'nin güç tekeline, gizli polis kontrolü sistemine ve demokratik merkezîyetçiliğinin özünde var olan otoriter uygulamalara*” yol açan “*ütopyacı bir görüş olduğunu*” yazmıştı.⁹

Before Stalinism'de Amerikalı sosyalist Sam Farber, Lenin'in görüş ve faaliyetlerinin “*kaçınılmaz ve zorunlu olarak elitist bir hükümet biçimine yol açtığını*” ve “*bolşeviklerin kendilerini daha sonraki stalinist totaliter modele önemli ölçüde yaklaştırmış olan politikaları benimsediklerini*” savunur.¹⁰ Farber, Amerikan sosyalist örgütlerinden Solidarity'nin (Dayanışma) bir üyesi, ayrıca bu ve benzeri sorunlar üzerine ateşli tartışmaların patlak verdiği örgütün yayın organı Against The Current dergisinin editörüdür. En azından bir makalesi, sağın Ekim Devrimi'ne yaklaşımından ayırt edilemez niteliktedir.¹¹

Benzer bir argüman Doğu Avrupa'daki muhalifler arasında da ortaya çıktı. Adam Michnik Polonya'daki *Dayanışma* hareketini, devleti ele geçirme mücadelesine dönüştürmek isteyen aktivistlerin “*totaliterci baştan çıkışı*”nı eleştirdi.¹² Moskovalı sosyalist **Boris Kagarlitsky**, batıdakilerin pek çoğundan daha toleranslı açıklamasında yine de şunu iddia ediyordu: “*Lenin'in partisi bir Karl Marx partisinden çok, bir I. Peter partisidir, çünkü özellikle ve her şeyden çok Rusya'nın batılı kurumların çağdaş biçimlerini örnek alması için mücadele etmiştir*”. Kagarlitsy “*diktatörlük metotlarının batılı proleteryaı devrimden uzaklaştırdığını*” iddia eder. Ona göre “*bolşeviklerin demokratik prensiplerin bütünlüğünü göz önüne almayı*” stalinizmin “*az çok uygun*” sonuç olarak yükselişindeki etkenlerden biridir.¹³

Ortada devrimcilerin açıklığa kavuşturması gereken bir mesele

durmaktadır. Böyle bir açıklama “Lenin’in Stalin’e zemin hazırladığı” suçlamasının ötesine geçebilmeli ve bolşevikleri eleştirenlerin iddialarını detaylarıyla incelemelidir. Bu da Rus Devrimi’yle ilgili anahtar sorulara yakından göz atmayı gerektirir: Devrimin zamanlaması doğru değil miydi (devrim prematüre miydi)? Ekim Devrimi için darbe denilebilir mi? Bolşevik Parti tek sesin hakim olduğu (monolitik) bir parti miydi? Bolşeviklerin Kurucu Meclis’i dağıtması doğru bir hareket miydi? Kızıl Terör, Çeka ve Kronştad nasıl yorumlanmalı?

Bu sorular, tarihi önemlerinin çok ötesinde bir değere sahiptir. Ekim Devrimi 20. yy. politik yaşamında bir mihenk taşıdır. Bir kişinin Ekim Devrimi’ne yaklaşımı bilinirse, onun kapitalist mi, stalinist mi, yoksa klasik marksist geleneğe bağlı, gerçek bir sosyalist mi olduğu da anlaşılabilir. Stalinizm çöktüğünden beri şu anlamsız soru soruluyor: Emekçi sınıf için bundan böyle gidilecek tek yol reforme edilmiş bir kapitalizm midir? Ekim Devrimi’ni stalinizmin habercisi gibi gören Martin Jacques gibiler için yanıt hevesli bir evet olacaktır. Ama batı dünyasında aşevi kuyruklarında çürüyenler, işsizlik ve savaş tehdidine, ırkçılık ve baskıya maruz kalanlar onunla o kadar kolaylıkla hemfikir olmayabilirler. Onlar belki de bugün pek çok sosyalistin başka her durumda en azılı düşmanları onlarla birlik olup Lenin’in Stalin’e yol açtığını ilan eden koroya katılmak konusunda neden bu kadar acele ettiklerini merak ediyorlardır.

“Vakitsiz” (prematüre) bir devrim mi?

Menşevikleri, Kautsky’yi ve Plehanov’u överek Rus Devrimi’nin “prematüre” gerçekleştiğini, geri kalmış Rusya’daki ekonomik koşulların sosyalist bir toplumun kurulması için uygun olmadığını göstermek bir kez daha moda oldu. Hobsbawn ve Kagarlitsky’nin yukarıda alıntılanmış olan yorumlarının özünde bu düşünce vardır. Aynı düşünce Robin Blackburn’ün yorumunda da yer alıyor:

Komünist Manifesto’dan ve diğer yazılardan çok iyi bilindiği

gibi Marx ve Engels, gerçek sosyalizmin ancak kapitalizmin oluşturduğu bir temel üzerine inşa edilebileceğini vurgulamışlardı; Alman İdeolojisi adlı eserde sosyalizmin oluşumunun en gelişmiş ülkelerin en az bir kaç tanesinde sosyal bir altüst oluşla gerçekleşeceğini öne sürmüşlerdir. Bu klasik marksist anlayış geniş bir alana yayılmış, azgelişmiş bir ülkede sosyalizmi kurma denemesinin tam bir yanılgıdan kaynaklandığı sonucuna varır.¹⁴

Bu argüman elbette ki marksizmin ABC'sidir. Tek bir ülkenin sınırları içinde düşünüldüğü sürece hatasız bir mantık yürütme söz konusudur. Ancak daha 1906'da **Sonuçlar ve Olasılıklar** adlı eserinde Troçki, bu konudaki itirazlarla detaylıca uğraşmıştı. "Sosyalizm İçin Gerekli Koşullar" başlıklı bölümde batı endüstrisi ve batılı emekçi sınıfının gelişmişliğini inceleyerek tam olarak Robin Blackburn'ün Kautsky'yi otorite kabul ederek yönelttiği soruya yanıt verebilecek bir açıklamayla devam eder:

Avrupa proletaryasının devletinin doğrudan desteği olmaksızın Rus işçi sınıfının iktidarı elinde tutmayı sürdürerek geçici hakimiyetini sürekli bir sosyalist diktatörlüğe dönüştürmesi mümkün değildir. Bundan bir an bile şüphe edilemez. Ancak şüphe edilmeyecek bir şey daha vardır: Batıda gerçekleştirecek bir sosyalist devrim bizim, işçi sınıfının şimdiki geçici hakimiyetini doğrudan sürekli bir sosyalist diktatörlüğe dönüştürmemizi sağlayacaktır.¹⁵

1917 sürecinde Lenin ve bolşevikler, bu görüşü içtenlikle kabul etmişlerdi. Stalin bile Ekim Devrimi'nin hangi kriterle yapılması gerektiğine ilişkin anlayışlara göre Lenin ile Zinoviev ve Kamenev arasındaki farkları özetleyebiliyordu: "İki farklı çizgi var. Bunlardan birinde devrimin zaferi hedeflenir ve Avrupa'ya güvenilir. İkincisinde devrime inanılmaz ve yalnız muhalif olmak için var olunur".¹⁶ Devrimin tam ortasında Troçki, bolşevik hükümetten söz ederken

1906'daki tahminini tekrarlar:

*Eğer Avrupa halkları ayaklanıp emperyalizmi ezmezlerse, ezilecek olanlar bizleriz; buna şüphe yok. Ya Rus Devrimi mücadelesini batıda yükseltecek ya da bütün ülkelerin kapitalistleri bizim mücadelemizi boğacaklar.*¹⁷

Lenin de sık sık alıntılanan bir argümanında şöyle der:

*En küçük bir şüphe duyulmamalıdır ki gerçekleştirdiğimiz devrim, eğer tek olmaya devam ederse, eğer başka hiçbir ülkede devrimci hareket olmazsa, amaçladığı zafere ulaşamayacaktır... Bütün bu zorluklar karşısında tek kurtuluşumuz, tekrar söylüyorum, tüm Avrupa'yı kapsayan bir devrimdir.*¹⁸

Bütün bunlar, Robin Blackburn'ün iddia ettiği gibi “Lenin ve Troçki'nin bolşeviklerin iktidarı ele almalarını haklı çıkarmak için sonradan yaptıkları açıklamalar” değildi.¹⁹ Bolşeviklerde bu bakış açısı Ekim Devrimi öncesinde, devrim sırasında ve devrimden sonra da açıkça hakimdi. E.H. Carr'ın dediği gibi: “Sadece bir avuç optimist değil, akla gelebilecek tüm bolşevikler, bütün idealist hesaplarını bir Avrupa devrimi üzerine yapmışlardı”.²⁰ Üstelik bolşevikler, bir Avrupa devrimi beklentisinde yalnız değillerdi. Kautsky bile şimdiki hayranlarının dikkatinden kaçtığı anlaşılan, 1904'te yazılmış bir makalesinde Almanya'da bir devrim olasılığını kabul ediyordu. Böyle bir devrim:

Batı Avrupa'da proletaryanın hakimiyetine öncülük ederek Doğu Avrupa proletaryası için gelişme evrelerini hızlandırma ve Almanya örneğini göz önünde bulundurmak suretiyle de benzer sosyalist kurumlar inşa etme olasılığı yaratmalıdır. Toplum bir bütün olarak kendi gelişiminin herhangi bir evresini atlayamaz. Ama toplumu oluşturan parçalar için gecikmiş gelişmelerini daha ileri ülkeleri örnek alarak hızlandırmaları;

*hatta bu sayede onların yerini alarak gelişimin öncüleri olmaları mümkündür...*²¹

Kautsky'nin 1917 sonrası bolşeviklere eleştirileri bu zayıflamakta olan sürekli devrim öngörüsünü reddetmek üzere yapılmıştı. O döneme gelindiğinde Kautsky, kapitalist Avrupa'yı bir "bütün" olarak görmekten özenle kaçınıyor ve "onu oluşturan parçalar"ın birinde oluşacak bir devrimi hararetle kınıyordu. Ancak Ekim Devrimi'nden sonra bolşeviklere karşı yazılmış bu tiradının tam ortasında bile Kautsky, bolşevik analizlerinin gücünü tamamen inkar edemez haldeydi:

*Bolşevikler, bir Avrupa devrimi umdukları için çok fazla suçlanmamalı. Diğer sosyalistler de aynı şeyi yaptılar. Bizleri sınıf mücadelesinin keskinleştiği ve pek çok şaşırtıcı sonuca gebe olabilecek koşullar beklemekte. Ayrıca eğer bolşevikler, devrim beklentilerinde şimdiye dek yanılmış bile olsalar aynı yanılgıyı Bebel, Marx ve Engels de taşımadı mı? Bunu kimse inkar edemez.*²²

Bolşeviklerin bakış açısı sonraki eleştirilerde iddia edildiği gibi hiç de temelsiz bir iyimserlik değildi. Tersine bu görüş, dünya pazarının ve onunla birlikte emperyalizmin kapitalist dünyayı kaynaştırarak tek bir organizma haline getirişinin ayrıntılı bir incelemesi üzerine kurulmuştu. Bu, parçaları eş zamanlı olarak ekonomik krizlerle sarsılan ve savaşlarla yıkıma uğrayan ve Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde işçi sınıfındaki büyük huzursuzlukların başlıca birkaç ülkede benzer yoğunlukta vücut bulduğu bir organizmaydı. Yalnız Lenin ve bolşevikler, modern kapitalizmin doğasını ve sınıf mücadelesinin uluslararası etkinlik alanını açıklayabilen bir emperyalizm teorisi geliştirebilmişlerdi. Menşeviklerin sol kanadından Martov da dahil olmak üzere başka hiçbir sosyalist böyle bir analize girişmeyi denememişti.

Savaş sonrası dönemde bolşeviklerin öngörüsünün doğru oldu-

ğu kanıtlandı. Bütün Avrupa'da devrimci ayaklanmalar yaşanıyor-
du. İrlanda'da Paskalya Ayaklanması Ekim Devrimi'nden de önce
gerçekleşti. Almanya'da bir donanma isyanı ve genel grevin açtığı
yol, 1918 Kasım Devrimi ve Alman İmparatoru'nun tahtını kaybedi-
şiyle sonuçlandı. Bunları başka devrimci hareketler takip etti. *Victor
Serge*, dönemi şöyle anlatıyor:

*Devrim, Viyana ve Budapeşte sokaklarına indi. Scheldt'ten
Volga'ya işçi ve asker vekillerinin oluşturduğu komiteler –
Sovyetler - dönemin gerçek yöneticileri. Almanya'da yasal hü-
kümet, altı sosyalistten oluşan Halk Komiserleri Konseyi'dir.*²³

Mart 1919'da komite (sovyet) Macaristan'da yönetimi ele ge-
çirdi ve aynı yıl kitlesel işçi ayaklanmaları Britanya'da devleti
temelinden sarstı. İtalya “iki kızıl yıl” boyunca kitlesel sınıf mü-
cadeleleriyle sarsılmıştı ve bu duruma ancak *Serge*'in “engelleyici
karşı-devrim” diye tanımladığı Mussolini'nin başa getirilmesiyle bir
son verilebildi.²⁴ Başka bir yerde *Serge* şöyle anlatıyor:

*Dönemin gazeteleri büyüleyici... Paris'te ayaklanmalar,
Lyon'da ayaklanmalar, Belçika'da devrim, İstanbul'da dev-
rim, Bulgaristan'da sovyetlerin zaferi, Kopenhag'da ayaklan-
ma; gerçekte tüm Avrupa hareket halinde. Her yerde – İtilaf
ordularında bile - gizli ya da açık komiteler belirmekte; her
şey mümkün, her şey.*²⁵

Politik yelpazenin karşıt ucundan *Lloyd George* şöyle yazmıştı:

*Bütün Avrupa devrim ruhuyla dolu. Savaş öncesi koşullarına
karşı işçiler arasında yalnız derin bir hoşnutsuzluk duygusu
değil, aynı zamanda güçlü bir öfke ve başkaldırı hissi hakim.
Varolan tüm düzen, politik, sosyal ve ekonomik yönleriyle
Avrupa'nın bir ucundan öbürüne uzanan kalabalık kitlelerce
sorgulanıyor.*²⁶

Bu daha önce benzeri görülmemiş derecede ve yoğunluktaki sınıf mücadelesinin sonucu olarak Üçüncü Enternasyonal pek çok Avrupa ülkesinden yüz binlerce üyesiyle kitlesel komünist partileri bir bayrak altında toplamayı başarmıştı. 1920'ye gelindiğinde Üçüncü Enternasyonal'in bayrağı altında şu örgütler yer almaktaydı: 300 binlik İtalyan Sosyalist Parti, 400 bin üyesiyle Çekoslovak KP, Fransız Sosyalist Parti'den 140 bin kişi, Bulgar sosyalistlerinden 35.478 üye, İsveç Sosyalist Parti'den 17 bin kişi; Alman Komünist Parti, Norveç İşçi Partisi ve Yugoslav Sosyalist Parti'nin tamamı.²⁷

Bu devrimci ayaklanmalarda eksik olan unsur ne tüm Avrupa'yı saran, gerçekliği aşikar bir buhran ne de işçilerin iktidar için mücadele isteğiydi. Eksik olan, bu hareketleri iktidara taşıyacak, tatmin edici kararlılıkta bir liderlik ve yeterince tecrübeli üyelerin çekirdeğini oluşturduğu örgütlerdi. Rus ve Alman devrimleri arasındaki keskin fark buydu. Bu, bolşeviklerin Üçüncü Enternasyonal'de üstesinden gelmek için kahramanca uğraştıkları bir zaaftı. Bu mücadele kesinlikle, daha baştan başarısız olmaya mahkum bir mücadele değildi.

Bolşevikler haklı olarak bir Avrupa devrimi tahmininde bulundular ve bu devrimi başarıya götürecek bir liderlik için var güçleriyle uğraştılar. Denemekte haklıydılar. Marx'ın bir keresinde söylediği gibi *"eğer mücadeleye yalnızca koşulların istisnasız lehte sonuçlanacağı durumlarda girişilseydi, tarih yapmak gerçekten çok kolay olurdu"*.²⁸

Kautsky'nin Alman Devrimi'ne yaklaşımı nasıldı? Tabii ki dönemin endüstriyel olarak ikinci en gelişmiş ülkesi olan Almanya için sosyalizmin geri kalmış ülkelerde mümkün olmadığına dönük argümanların hiçbirisi geçerli olamaz. Peki Kautsky, geri kalmış Rusya'daki sosyalist devrime karşı çıkarken ileri Almanya'da devrimi savunuyor muydu? Hiç de değil. Kautsky, kapitalist demokrasi adına Almanya'da bir sosyalist devrime Rusya'dakine olduğu kadar şiddetle karşıydı. *Rosa Luxemburg*'un da her açıdan en az Lenin kadar tehlikeli olduğunu açıklamıştı. Hugo Hass (Kautsky'nin parti-

sinin liderinden biri) Luxemburg'la tartışmalarından birinde belli ki çelişkinin farkında olmadan şöyle söylemişti:

Bizler Bolşevik Devrimi'ni burada kölece taklit edemeyiz, çünkü nesnel koşullarımız tamamen farklı. Rusya bir köylü ülkesi... Endüstri işçileri nüfusun sadece %10'unu oluşturuyor. Almanya ise yiyecek malzemesine ihtiyaç duyan, gelişmiş, endüstrileşmiş bir ülke. Nüfusun çoğunluğunu proleterler oluşturuyor.²⁹

Robin Blackburn de elbette ki aynı çizgide durmaktadır. Eğer Rus Devrimi, geri kalmış bir ülkede gerçekleştiği için hatalıysa o halde bugünkü Britanya için bu hata örnek gösterilemez. Buna rağmen Robin Blackburn bugünkü Britanya'da bir devrimci manevraya 1917'deki bolşevik stratejilerine karşı olduğu kadar şiddetle karşı çıkar. Buradan kaçınılmaz olarak çıkan sonuç şudur: Robin Blackburn ve Kautsky söz konusu olduğunda devrimin "prematüre" olduğuna ilişkin bütün bu konuşmalar devrimci sosyalizme karşı ciddi argümanlar değil, politik bir takım sonuçları onaylatma ihtiyacından doğmuş mazeretlerdir.

Ekim: Devrim mi, darbe mi?

Şubat 1917'deki kendiliğinden ve kitlesel başkaldırı ve Ekim 1917'deki "bolşevik darbe" arasındaki zıtlık, sağ kanadın devrim yorumundaki başlıca unsurlardan birisidir. Bu görüş, Doğu Avrupa olaylarından dolayı yeniden güç kazanmaktadır. Tarihçilerden birinin yakın dönemde gözlemlediği gibi:

Bolşevik zaferinin örgütlenme yeteneğine sahip, acımasız ve komplocu bir azınlığın ürünü olarak çizilmesi beylik batı düşüncesinde öyle uzun zamandır yer etti ki bu imaj, devrimle ilgili her türlü yaygın kanı üzerinde silinemez bir etki yarattı. Her ne kadar yakın zamanda bazı uzmanların çalışmaları bu imaja şüpheyle yaklaşıyorsa da buna bağlılığını sürdüren ça-

lışmalar da ortaya çıkmaya devam ediyor ve hala batı medya-sındaki yorumlarda ortak geçerliliğe sahip bir görüş bu. Üstelik perestroyka - komünizmden pişmanlık görüntüsü - bu imaja yeniden hayat veriyor. Sovyetler Birliği'nin sancıları artıkça bu görüşe bağlı olanların cesareti de artıyor.³⁰

Bu nedenle Pipes, devrimin bir “*modern devlet darbesi örneği*” olduğunu savunur.³¹ Anarşistler bir yana çok az sosyalist, sağ kanadın bu hikayesini tamamen yutmaya gönüllü olmuştur. Ancak onlar da Ekim Devrimi'nin gerçek bir kitlesel ayaklanma olduğunu kabul etmekle birlikte bolşeviklerin devrimi gerçekleştirebilmek için öncelikle diğer tüm sosyalist partilerle mücadele etmek zorunda kalışlarını hafife alırlar. Ayrıca devrimin zorunlu kıldığı yoğun kutuplaşmayı görmezden gelerek bir karşı devrim tehdidini önemsememe eğilimindedirler. Her iki argüman da bolşeviklerin Ekim sonrası yaptıklarını eleştirenlerce dayanak olarak kullanılır: *Kurucu Meclis*'i dağıtmaları ve iç savaşa girmeleri.

Peki bolşevikleri iktidara taşıyan neydi? Açıktır ki programları ve taktik olarak benimsedikleri esneklikleri oldukça önemliydi. Ama bu hikayenin sadece bir bölümü.

Kalan kısım diğer partilerin büyümekte olan krize nasıl tepki gösterdikleriyle açıklanabilir. Şubat'tan Ekim'e giden yol sadece bolşevikleri iktidara yükselten ihtişamlı bir yol değildir; bu aynı zamanda devrimin sorduğu en acil sorulara uygun yanıtlar vermeyi başaramayan diğer partilerin saygınlıklarının işçi ve köylülerin gözünde hızla inişe geçiş hikayesidir.

Şubat Devrimi üç önemli sorunu gündeme getirmişti: savaş, toprak ve fabrikalar. Üç önemli politik güç vardı: İlki en güçlü kesimi çarlık ordusunun subay birliklerinden oluşan ve (bazen şartlı olarak) burjuva partisi *Anayasal Demokratlar*'ca (Kadet Partisi) desteklenen eski yönetim. İkinci olarak işçi sınıfının partileri geliyordu: bolşevikler ve menşevikler. Son olarak da genellikle aydınlar, avukatlar ve başka kentli orta sınıf mensuplarınca yönetilen ve buna rağmen

kendilerini köylülerin temsilcisi olarak gören ve onlara yönelik çalışan Sosyalist Devrimciler (SD'ler).

Şubat Devrimi sonrası ortaya çıkan *Geçici Hükümet*'in uyguladığı rejim Kadet Partisi'nin hakimiyetinde idi. Toprakların köylülere dağıtılmasını reddediyor, savaşa devam etmekte kararlı görünüyor ve işçiler için çok az şey sunuyordu. Geçici Hükümet, Şubat Devrimi sırasında ve sonrasında mantar gibi çoğalan komitelerde (Sovyetler) çoğunluğa hakim olan menşevikler ve SD'ler tarafından destekleniyordu.

Rejimin ekonomik ve politik olarak felce uğraması Geçici Hükümet'le işçi, köylü ve asker kitleleri arasında bir duvar oluşmasına neden oldu. Geçici Hükümet'in yarattığı ilk kriz Nisan ayında gerçekleşti; sorun savaştı. Kadetlerin lideri Milyukov'un "*Rusya kanının son damlasına kadar savaşıacaktır*" sözleri gerginliği iyice artırdı. General Sir Alfred Knox'a göre Rus askerlerin "*birileri ölüp de silahları sahipsiz kalıncaya dek hallaç pamuğu gibi atıldıkları*" cephede Milyukov'un sözleri tepkiyle karşılandı.³²

Mitingler, protestolar, savaş taraftarı ve karşıtı göstericiler arasındaki sokak kavgaları ve son olarak da isyanlar, Milyukov'un hükümeti bırakmasına yol açtı. Gerçekte onun çekilmesi katışıksız burjuva hükümetin sonu oldu. İlimli sosyalist liderler, yeni bir koalisyon hükümeti oluşturdular. Kadet Prens Truçbeçkoy şöyle yazmıştı: "*Bizlerle solcular arasında açıkça bir duvar bulunuyordu, ama artık yıkıldı*".³³ Geçici Hükümet günden güne desteğini kaybettiğinden yeniden güven kazanmak için gittikçe daha çok SD'lere ve menşeviklere yaslanıyordu; sonunda da Kerensky gibi birini liderliğe getirdiler.

Menşevikler ve SD'ler bu işe gönüllüydü. Geçici Hükümet'e katılmış olmaktan memnundular, çünkü onlara göre devrimin sınırları burjuvazinin ufkunu aşmamalıydı. Troçki'nin belirttiği gibi "*ilk devrimden itibaren menşevikler, devrimin burjuva karakterinden dolayı liberallerle birlik olmanın gerekliliğini öne sürmüşlerdi*".³⁴

Kadetlerin lideri de aynı fikirdeydi:

Şimdiki sosyalist partilerin görüşleri çok daha akıllıca... günümüzde devrim, burjuvazinin politik zaferinden öteye gidemez... Sosyalistler kendi gelenekleri ve doktrinleriyle bağlarını koparmayı bile göze alarak hükümete girdiler. Bu ileri doğru atılmış bir adım demektir...³⁵

Robin Blackburn ve Hobsbawn gibi “sistematik düşünürler”in şimdilerde Ekim Devrimi’ni prematüre olarak gösterdiği için övdüğü bu “akıllıca görüş”, o zamanlar bu görüşün sahiplerinin işçi ve köylülerin büyük çoğunluğunun gözünde saygınlıklarını yitirmelerine sebep olmuştu.

İlımlı sosyalistlerin saygınlıklarını yitirmeleri, kadetlerin hakim olduğu önceki hükümetin politikalarını aynen sürdürmeleriyle gerçekleşti. Krensky taburlara “kendini feda etmenin kaçınılmazlığı ve gerekliliği kuralı, her Rus askerinin yüreğinde yazılı olmalıdır” ve “sizi şölene değil, ölüme çağırıyorum” diyerek çılgınca savaş çabalarını sürdürmüştü. Bir köylü onu şöyle yanıtlamıştı: “Eğer ölecek ve toprak sahibi olmayacaksam, köylülerin toprak sahibi olmalarından bana ne”. Bu argümanın temelindeki güç, on binlerce askerin köylerine geri dönmek üzere başlattıkları uzun yolculuğu ateşlemişti. 1917 Yazı’nda yürüyerek cepheden çekilip gittiler.

Ordu karargahlarındaki “üniformalı köylüler”in sözde temsilcileri, kışla ve siperdekilerden farklı bir hayat sürüyorlardı. Victor Serge şöyle anlatıyor:

Devrimin en yüce otoritesi Sosyalist Devrimci Parti tarafından yönetilen ordular komitesi idi. Bu komite, genelkurmayla sıkı fıkı ilişkiler içine girerek bolşeviklerin gizli planlarını ihbar etti ve ordunun anavatana ve mütefiklere bitmeyen sadakatini ilan etti...³⁶

Kendi cephelerinde de durum bundan farksızdı. Köylüler ar-

tık kendi kendilerine harekete geçmesine rağmen menşevikler ve SD'ler, toprakların köylülere dağıtılması kararını sürekli savsakladılar. Menşevikler - Martov da dahil - fabrikaların işçilerin eline geçmesine sert bir biçimde karşı çıkıyordu ki bu da bolşeviklerin sloganı haline gelmeden önce varolan bir gerçektir. Ancak işçileri fabrikaları işgal etmeye ve köylüleri toprağı ele geçirmeye yönelten krizi durdurmak için hiç bir şey yapamadılar: Fiyatlar, Şubat ve Ekim arasında yüzde 2300 artarken, gerçek ücretler neredeyse yarı yarıya azaldı.³⁷ İflaslar ve kepenk kapamalarda patlama oldu. Sadece grevler, sosyal çözülmenin bu düzeyinde mücadele için yetersiz kalıyordu.

İkinci bir kriz, Temmuz'da Kerensky'nin ordusunun yenilmesi ve Geçici Hükümet'in emekli askerleri cepheye sürmek için ücretli Çek askerlerini kullanmasıyla ortaya çıktı. İşçi ve askerlerin öfkesi yeni bir isyana dönüştü; Lenin'in sözleriyle “*bir gösteriden daha fazlası, bir devrimden daha azı*” gerçekleşti.³⁸ Bir ara öfkeli kalabalık, meclise zorla girmiş ve işçilerden biri, öfkeden bembeyaz, kürsüye fırlayarak SD lideri Çernov'a yumruğunu sallamış ve şöyle bağırıyordu: “*O... çocuğı, sana verilen iktidarı al*”. Ancak SD'ler ve menşeviklerin “bütün iktidarın sovyetlere” verilmesini sağlamaya niyetleri yoktu. Bolşevizme genelde sıcak bakmayan bir tarihçi şöyle yazıyor:

Petrograd Sovyeti'ne öncülük etmek üzere ileri çıkan kişiler, devrimci teorinin karmaşık yönlerini çok uzun süre tartışarak ve bu arada devrimci pratik konusunda bilgisiz kalarak ... ancak Rus proletaryasının çekingen taraftarları olabilmişlerdir. ...bu mütereddüt teorisyenlerin söylemlerine göre devrimin ne “Rusya'da hızlı bir sosyalist dönüşümü yaratacak pratik gücü vardı, ne de bunun için gerekli yeterince olgunlaşmış koşullar”. Onlara göre politik güç öncelikle Rusya'nın mülk sahiplerini temsil eden, ılımlı politikacılara verilmeliydi... Petrograd'ın işçi ve askerleri ise yeni elde ettikleri devrimci zaferlerinden feragat etme konusunda çok daha isteksizdiler.³⁹

Temmuz isyanlarının ilk sonucu, bolşeviklere olan toplumsal desteğin artması oldu. Devrim dalgası, Geçici Hükümet'in duvarlarına çarpmış, ama onları yıkacak kadar güçlü olamamıştı. Hareket geçici olarak durdurulduğunda ılımlı sosyalistlerin de kitlelerden en az kendisi kadar korkmasına güvenen karşıt güç için bir şans doğmuştu.⁴⁰

Nasıl ki sovyet tarafında bir kutuplaşma varsa, aynısı ama buna karşıt bir kutuplaşma da burjuvazi cephesinde oluşmuştu. Asker, işçi ve köylülerin Geçici Hükümet ve sovyetlerdeki ılımlı çoğunluktan sorunu kendi lehlerine çözmelerini sabırsızlıkla beklemeleri gibi, aynı şekilde generaller, fabrika sahipleri ve mal sahipleri arasında Geçici Hükümet'in durumu kendi lehlerine çözmedeki yetersizliği sabırsızlık yaratıyordu. Burjuva taraftarları arasında durum bir askeri diktatörlük modunda gelişmeye başlamıştı. Kerensky, Lenin'i arayıp bulduğu yerde vuracak bir ekip oluşturulması emrini verdi.⁴¹

Troçki ve diğer bolşevik liderler hapse atıldı, sempatizanlar öldürüldü ve örgütün matbaası işlemez hale getirildi. “İşçi sınıfının aklını başına getirebilmek için ‘ibretlik’ bir Alman zaferine duyulan ihtiyaç, ortak bir sohbet konusu olmuştu”.⁴² Marc Ferro, kendisinin “küçük çaplı terör” diye nitelendirdiği bu durumu şöyle tarif ediyor:

Anti-Bolşevizmin bir modeli bir araya gelmişti ve bu grup iç savaş sırasında yeniden oluşturuldu. Şubat ve Ekim arasında şekillenen bu model sonraları İtalya ve Almanya’da görülen faşist modelle bazı benzerliklere sahipti: Sosyal devrimlere karşı, sermayedarlar ve fabrika sahiplerinin öncü rol oynadığı ve ordu ile kilisenin fiilen desteklediği bir direnişle, sınıf mücadelesinin inkar edilmesiyle ve asker-bireylerin erkeksi birliğine olan hayranlıkla başlamış, bunu “özel eylem grupları”nın kullanılması, hükümetin güçsüzlüğünün ilan edilmesi, yeni kişilerin (çoğunlukla savaşı desteklemiş olan eski devrimcilerin) ortaya çıkması, liderlik kültürü, anti-semitizm, demokratik örgütlere saldırılar ve sonunda işbirliği yapılan hükümetin sempatisi ve silahlı müdahalesi izlemişti.⁴³

Ağustos 1917'de General Kornilov'un Moskova'daki devlet kongresine gelmesi ve subaylarının omuzlarında treninden inmesi yeni bir dönüm noktası oldu. O andan itibaren Geçici Hükümet, gerçek bir güç olmaktan çıktı. Fonda bu görüntü varken bolşevikler, ikili iktidarı sovyetler lehine sona erdirerek devrimi korumak için hazırlıklar yapıyordu. Öte yandan sağcılar devrimi, sovyetleri ve askere ayak bağı olan Geçici Hükümet'i ezmeye hazırlanıyordu. İki seçenek vardı: Devrim ya da karşı-devrim. Troçki şöyle diyordu:

Nasıl ki Petrograd kitlelerinin şevki en sonunda Temmuz isyanını başlatmışsa, aynı şekilde mülk sahiplerinin sabırsızlığı da Ağustos'taki Kornilov isyanının önünü açmıştır. Yine nasıl ki bolşevikler, ufuktaki başarının yok olmasını engellemek ve onu garantilemek amacıyla silahlı bir isyana taraf olmak zorunda kalmışlarsa, kadetler de benzer nedenlerle kendilerini Kornilov isyanında yer almaya zorunlu görmüşlerdir.⁴⁴

Kornilov, kendisi ve sadık subaylarının “gerekirse tüm sovyet üyelerini astırmakta tereddüt etmeyeceklerini”, ancak Kerensky hükümetinin kanatları altında hareket etmeyi umduğunu açıkça belirtmişti. Sonra bir anayasa kongresi toplanacak, dağıtılacak ve böylece “Kerensky ve yandaşları onu başarıya götüreceklerdi”.⁴⁵ “Kerenşki-na maskesi altında Kornilovşkina başlamak üzereydi”.⁴⁶ Kerensky geç de olsa Kornilov'un planlarının kendi sonunu getireceğini fark ederek Kornilov darbesini bozmak için sovyetlerden medet ummaya başladı. Buna karşın Kerensky tarafından hayal kırıklığına uğramış olan sovyetler gittikçe daha çok bolşeviklerin liderliğini istiyorlardı.

Sonuçta halkın desteğini Geçici Hükümet'ten sovyetlere yöneltten sürecin aynısı sovyetlerin içinde de başladı ve destek, ılımlı sosyalistlerden bolşeviklere kaydı. Ağustos 1917'de menşeviklerin lideri, örgütün “tam bir karışıklık içinde” olduğunu ilan ediyordu: “Kimse ne yapılması ya da nasıl adım atılması gerektiğini bilmiyordu... Menşevikler ve SD'lerin her ikisi de aynı derecede halktan ve askerlerden izole olmuşlardı.” Plehanov'un yazısı devrimin

prematüre olduğu teorisinin şekillendirdiği eseri gözden geçirerek şu sonuca varıyordu: “*Menşevik fraksiyonu arka arkaya yenilgiler yaşıyor ve yakında yok olacağını söylemek için kahin olmaya gerek yok*”.⁴⁷

Bütün bunlar olurken ılımlı sosyalistler, politik hayattaki tüm etkilerini kaybetti. Etkileri her geçen gün azalırken ikinci bir devrime engel olma isteği ile eğer ileri adım atmazlarsa karşı-devrimin kucağına düşeceklerini fark etme arasında gidip geliyorlardı. Bu yaklaşım Kerensky’nin gittikçe daha da histerikleşen, tereddütlü halinde göze çarpıyordu.

Bolşeviklerin Kornilov darbesini etkisiz hale getirmek için örgütlenmede oynadığı önemli rol, sovyetlerdeki çoğunluğun desteğini kazanmalarını sağladı. Kornilov darbesi Ağustos sonunda alt edildi ve 9 Ekim’de bolşevikler, Petrograd Sovyeti’nde çoğunluğu sağlayarak Troçki’yi liderlik koltuğuna oturtular. Kornilov’un yenilgisi ve Ekim Ayaklanması arasındaki süreçte partinin işi, sovyetlerdeki sempatizanlarını örgütlemek ve hatta partinin kendi liderlerini ikna etmek; böylelikle işlemez bir hurdaya dönmüş olan Geçici Hükümet’in elindeki son güç kırıntılarını da ortadan kaldırmaktı.

Lenin’e göre ayaklanma ancak kitlesel bir devrimin tamamlanma ritüeli omalıdır; bir parti cuntasının değil. Petrograd Sovyeti’ndeki Askeri Devrimci Komite’nin bolşevik başkanı Nikolay Podvoyski, Ekim Devrimi arifesinde Lenin’le yaptığı konuşmayı şöyle aktarıyor:

Yoldaş Lenin bana Askeri Devrimci Komite hakkında ne düşündüğümü sordu.

“Askeri Devrimci Komite aslında partimizin merkez komitesi askeri örgütlerinin bir şubesidir” diye yanıt verdim.

“Ama bu hatalı!” dedi Vladimir llyiç. “O bir şube değil; tam yetkiye sahip, işçi ve askerlerin her kesimiyle ilişki halinde olan, parti dışı bir ayaklanma birimi olmalıdır. Bu komite sınırsız sayıda işçi ve askerin silahlanıp ayaklanmada yer

almasından sorumlu olmalıdır. Askeri Devrimci Komite'nin her bir üyesinin heves ve aktivitesi arttıkça komitenin kitleler üzerindeki etkisi de o derece artacaktır. Askeri örgütün Askeri Devrimci Komite üzerinde diktatörlük ima edecek en ufak bir faaliyeti olmamalıdır".⁴⁸

Elbette ki Lenin darbe ve devrim arasındaki farkları ilk kez açıklamak durumunda kalmıyordu. Hem menşevikler hem de onları destekleyenler, daha çok da Zinoviev ve Kamenev, Lenin'in devrim için askeri hazırlıklar yapılmasını istemesini bir darbe planı olarak yorumlayıp karşı çıkmışlardı. Lenin ya jakobenlikle ya da anarşist Bakunin'in veya hain Blanqui'nin takipçisi olmakla suçlanmıştı. Lenin'in bu suçlamalara yanıtı hem onun darbe niyetinin olmadığını hem de Ekim'de gerçekleştirilmiş olan devrimi hazırlayan koşulları göstermesi açısından burada uzun uzun alıntılanmaya değer. Aşağıdaki argümanlar onun *Marksizm ve Ayaklanma* adını taşıyan ve Ekim'den önce binlerce kopyası dağıtılan broşüründe yer alır:

Eğer belirli bir sınıfı temsil eden bir parti tarafından düzenlenmiyorsa, eğer örgütleyiciler genel olarak o anki politik durumu ve özelde uluslararası koşulları analiz etmemişlerse, eğer parti arkasına nesnel olguların gösterdiği biçimde çoğunluğun desteğini almamışsa, eğer devrimci olayların gelişimi küçük burjuvazinin uzlaşmacılık telkinini pratikte çürütmesine neden olmamışsa, eğer otoriter olarak bilinen veya pratikte öyle olduklarını gösteren devrimci mücadelenin sovyet tipi örgütlerinde çoğunluk kazanılmamışsa, eğer (savaş zamanı) halkın iradesine rağmen haksız bir savaşı uzatan hükümete karşı olumsuz bir duygu oluşmamışsa, eğer başkaldırının ("Bütün İktidar Sovyetler'e", "köylülere toprak", veya "savaştan tüm uluslara derhal demokratik barış") gibi sloganları geniş kitlelere yayılmamışsa, eğer ileri işçiler kitlelerin çaresiz durumundan ve kırsal kesimin desteğinden, köylü hareketi ve toprak sahipleri ile onları destekleyen hükümete karşı bir ayaklanmayla

*ciddiyeti kanıtlanmış bir destekten emin değillerse, eğer ülkenin ekonomik durumu krizin çözümünün barışçı ve parlamenter yollarla mümkün olduğu izlenimi veriyorsa, askeri komplo blankiciliktir. Galiba bu kadarı yeterli.*⁴⁹

“Temmuz günleri” boyunca bu koşulların var olmadığına inanan Lenin, prematüre bir ayaklanmayı önlemek için var gücüyle uğraştı. Avrupa’daki başka pek çok devrimci (Alman Devrimi örneğindeki gibi) benzer bir değerlerdirme yapamadıklarından bu onların hayatına mal oldu. Ancak Ekim’le birlikte artık Lenin’in politik düşmanları bile onun jakoben olmadığını kabul etmek zorunda kalmışlardı. Menşevik N.N. Sukhanov şöyle yazar:

*Partinin halkın ezici çoğunluğu tarafından desteklendiği, partinin fiilen tüm iktidar ve otoriteyi ele geçirmiş olduğu bir zamanda ulusal ayaklanma yerine askeri komplodan söz etmek açıkça abes bir durumdu. Bolşevizmin düşmanları için bu abeslik kasıtlıydı, ama (Zinoviev, Kamenev) gibi “dava arkadaşları” için panikten kaynaklanan bir yanılgıydı. Burada Lenin haklıydı...*⁵⁰

Ya da Robert Service’in açık ifadesiyle:

*Gerçekte önemli olan, sosyal kargaşa ve ekonomik çöküşün doruğa çıktığı sonbaharın sonlarında bolşeviklerin politik programının işçi kitlelerine gittikçe daha sempatik gelmesiydi. Ama [sırf] bu nedenle bir Ekim Devrimi gerçekleşmeyebilirdi.*⁵¹

Martov şöyle yazmıştı:

*Lütfen anlayın artık, karşımızda proletaryanın zaferle sonuçlanan ayaklanması var; proletaryanın neredeyse tamamı Lenin’i destekliyor ve ayaklanmadan toplumsal kurtuluşunu bekliyor.*⁵²

Sonuç olarak Ekim’deki büyük çekişme menşevizm ve bol-

şevizm arasında, burjuva demokrasisi ve sovyet iktidarı arasında değil, bir yanda burjuva gericiliği ve askeri diktatörlük, öte yanda sovyet iktidarının olduğu bir çekişmeydi. Menşevikler bunu devrim sırasında Kurucu Meclis dağıldığı zaman ve iç savaş sırasında anlamamışlardı. Bolşeviklerin galip gelebilmesi bunu anlamış olmaları gerçeğinde yatıyordu.

Bugün Ekim 1917'deki "prematüre" devrimi engelleyecek bir "üçüncü yol" olmuş olsaydı diye düşleyenler için düşünülmesi gereken iki konu vardır: Birincisi, böyle bir yol 1917'de Rusya'da işçilere sunulduğu halde reddedilmişti ve ikincisi, bunu reddetmelerinin nedeni kısmen Kerensky'nin kararsızlıklarının ardında Kornilov'un süngüsünü görmüş olmalarıydı. Troçki, devrimle oynayanların ödediği bedelin faşizm olduğunu ısrarla belirtmekte haklıydı.

Bolşevik Parti monolitik miydi?

Stalinizmin köklerinin bolşeviklerin zalim ve demokratik olmayan parti yapısında yattığı sık sık söylenir. Soğuk Savaş kuşağından tarihçilerin durmadan tekrarladığı ve şimdi de Rus medyasında yankı bulan kalıp laflardır bunlar. Bunların merkezindeki argüman, liberal tarihçi Stephen Cohen tarafından - biraz da ironiyle - şöyle özetlenmiştir:

Ekim 1917'de küçük, temsil vasfından yoksun ve daha o zamandan totaliter ya da totaliterliğin nüvelerini taşıyan bolşevikler (komünistler), iktidarı ele geçirerek Rus Devrimi'ne ihanet ettiler. O andan itibaren 1917'de olduğu gibi Sovyet tarihi, Komünist Parti'nin totaliter dinamikleri tarafından belirlendi; partinin orijinal lideri Lenin'de kişiliğe bürünen tekelsel politikalar, acımasız taktikler, ideolojik ortodoksluk, programda dogmatizm, disiplinli liderlik ve merkezileşmiş bürokratik örgütlenmeyle.⁵³

Cohen'in "kasıtlı ve kaçınılmaz olarak tek bir yöne giden" de-

diği bu teoriye sol kesin olarak sırt çevirmişti. Ancak artık işler değişti. Sam Farber, Lenin'in Sovyet Devleti'nin erken döneminde hukuksallığa karşı tutumunu *"en iyi haliyle amaçlarına göre kullanma, en kötü haliyle yok sayma"* olarak tanımlayıp bunu *"Lenin'in meşru veya başka türlü olsun, yazılı kurallara karşı kronik antipatisi"*ne bağlar. Farber, bu yaklaşımın *"onun parti içi örgütlenmedeki politik pratiğinde zaman zaman önemli rolü olduğu"*nu ileri sürer.⁵⁴ "Hukuksallık" ve "kurallar"a karşı bu saygısızlık, Stalin'in önünü açmıştı. Robin Blackburn'e göre *"Lenin'in bolşevik akımı bir çeşit politik iradeciliği (volontarizm) temsil eder hale gelmişti"*. Lenin'in *"parti örgütlenmesi ve disiplini kültü"*, hayatının son döneminde kendisinin de kabul ettiği gibi *"kendisinin onaylamadığı amaçlar için de kullanılabilecek bir politik gücü oluşturmaya yardım etmiş, iki ucu keskin bir buluştu"* ve her ne kadar Lenin *"tüm sorumluluğu taşımıyor"* olsa da o ve Troçki *"Stalin'e zemin hazırlama suçlamasından kendilerini kurtaramazlardı"*.⁵⁵

Bütün bunların sosyalistlerin ağzından dökülmesi enteresandır; özellikle de son 30 yılda liberal tarihçiler tarafından yapılan pek çok araştırma, bolşeviklerin 1928'de Stalin'in iktidara gelmesinden kısa bir süre öncesine kadar yalnız bir konuda, kendi içlerinde tartışmaları ve argümanlarında kararlılıkları konusunda fanatik bir örgüt olduklarını şüphe götürmez bir şekilde ispatlamışken. Lenin'in başlangıçta *Ne Yapmalı*'da (1902) disiplin ve örgütlenme konusundaki ısrarlı tutumu, dönemin devrimci hareketine hükmeden kaos ve anarşinin ürünüydü. Birbirinden habersiz yerel gruplar mantar gibi çoğalıyordu. İlkel ve amatörce yapılarıyla polis ajanlarına kolay yem olan bu gruplar sıklıkla daha ilk bildirilerini çıkarmadan tutuklanıyordu. İçinden çıktıkları grev dalgası onlarda mücadeleye katılmak için sağlıklı bir istek yaratmış, ama aynı zamanda bu mücadelenin toplumdaki daha kapsamlı sosyalist değişimlerle birleştirilmesi konusunda isteksiz kılmıştı.

Ne Yapmalı'nın ünlü temaları, bu zaafı hedef almıştı. Ortada yalnız bildiriler varken Lenin, bir parti yayın organı talep ediyor-

du. Amatörce faaliyetlere karşı Lenin profesyonellik talep ediyordu. Sendikalizm ve ekonomizme karşı Lenin'in talebi sosyalist politikaydı. Yerellik düşüncesi hakimken Lenin, koordinasyon ve merkezleşme istiyordu. Bütün bunlar da pasif değil aktif üyeliği gerektiriyordu. İlegal koşullar "profesyonel" devrimcilerin ödünsüz teslimiyetini zorunlu kılıyordu. Kitapçıktaki bütün bu formüller o zamanlar Troçki ve Martov tarafından da desteklenmişti.

Bazı durumlarda Lenin'in argümanları abartılıydı; ancak içinden çıkmaya çalıştığı kaos düşünülürse bu gerekliydi. Sosyalizmin işçilere "dışarıdan" empoze edilebileceği ve işçilerin kendiliğinden ancak sendikal bilince varabilecekleri doğru değildi. Bu hatalar biz-zat Lenin tarafından üç yıl sonra işçilerin 1905 Devrimi sırasında "kendiliğinden" sosyalist olduklarının ve partinin onlardan mümkün olduğunca fazlasını içine alması için kapılarını açması gerektiğinin söylenmesiyle kabul edilmişti.⁵⁶ İlegalite ve baskının bolşevikleri daha sıkı bir örgütlenmeye zorladığı dönemde bile onlar, bu totaliter örgütlenme efsanesinden çok uzaktılar. Liberal bir tarihinin de belirttiği gibi:

Düşmanları tarafından sebatla beslenen, birbirine sıkıca kenetlenmiş komplocular demeti imajı... onların gerçek durumunu acımasızca alaya almaktı. Aslında halkın gözündeki imajın çok dışındaydılar. Yeraltı komiteleriyle kurduğu başarılı bağlantılardan sonra bile Lenin'i plan ve politikalarının tek geçerli kaynağı olarak görmediler. "Ne Yapmalı"yı bir örgütlenme şablonu olarak algılamadılar... aslında pratikte mümkün olduğu anda kitlesel bir sosyalist parti kurmak istiyorlardı.⁵⁷

Bolşevikler, monolitik bir parti olmaktan öyle uzaktı ki Lenin, pekçok komiteyi menşeviklerden ayırmakta büyük güçlük çekmişti. 1917'de bile Rusya'nın bazı bölgelerinde hala birleşik komiteler bulunuyordu. Nereden bakarsanız bakın 1905'ten 1917'ye kadar bolşevikler, ateşli tartışmanın norm olduğu bir partiydi. Önce Duma'yı boykot etme ve sonra katılma konusunda, polisin kurduğu sendika-

lara girme konusunda*, Lenin ve Bogdanov arasındaki politik tartışma konusunda ve daha önemsiz pek çok konuda bölündüler.

Zaten 1917’de “*tartışma partinin merkez komitesi faaliyetlerinin can damarıydı*”.⁵⁸ Bilindiği gibi komitedekiler devrimin doğası, ikinci bir devrim yapılıp yapılmaması, yapılacaksa bunun zamanlaması konularında bölünmüşlerdi. “Devrimden sonra diğer sosyalistlerle koalisyon yapılmalı mı”, “Kurucu Meclis seçimleri yenilenmeli mi” ve “Alman emperyalizmiyle barış yapılmalı mı” konularında da bölündüler. Bu son konu “*partiyi bir süre için... tamamen dağılmanın eşiğine getirmişti*”. Yine de bu durum, iç savaş sırasında askeri politika, sosyalist düzende sendikaların rolü ve tekrar tekrar ekonomik konularındaki sonraki tartışmaları engellemedi. Bolşeviklerin iç örgütlenmesine ilişkin çalışmasında Robert Service, iç savaş gibi yıkıcı bir deneyimin parti içi hayatı felç etmesi gerçeğine rağmen şunu belirtir:

*Bu, 1920 ortalarındaki Bolşevik Parti’nin 1930’larda beliren sistemli baskılara o zamandan ulaştığı anlamına gelmez...1920’ler boyunca süren bütün o hararetli tartışmalar düşünülürse çeşitliliğin bolşevik yaşamından iç savaştan kısa bir süre sonra dışlandığında ısrar etmek gülünç olur.*⁶⁰

Devrimci bir partideki her ciddi tartışmadan bekleneceği gibi bu tartışmalar, bolşevikleri en tepeden en alta kadar bölüyordu. Her zaman, ama özellikle de 1917’de “*ne zaman partinin alt organları önemli konuların kritik durumda olduğunu düşünse itaatsizlik, günnün kuralı oluyordu*”.⁶¹ 1917’de partinin Vyborg komitesi, Geçici Hükümet’e karşı hoşgörülü tutumlarından dolayı Petrograd komite-

* Çarlığın gizli polis teşkilatının Moskova şefi Zubatov, 19. yy.ın sonlarında artan grevler ve işçi eylemliliğiyle sosyalistlerin bağ kurmasını engellemek ve işçi hareketini kontrol etmek için yarı-yasal sendikalar kurulmasına önyak oldu. Bunların “polis sendikası” olduğu bilindiğinden bolşevikler, bunların toplantılarına ve eylemlerine katılma konusunda başlangıçta gönülsüzdü. Bu sendikalar daha sonra 1905 Devrimi’nin zeminini oluşturacaktı. Lenin, devrimle birlikte bolşeviklerin bu sendikalara daha aktif katılması gerektiğini tartıştı - y.n.

sine karşı Baltık'ı dolaşıp propaganda yapmaları için kendi ajitatörlerini yollamıştı.

Tepe noktasındaki merkez komitesinden, tabandaki temel "hücreler"e uzanan hiyerarşik zincir içerisinde de iyi yapılanmış bir itaat ve disiplin sistemi yoktu. Gerilim ve çatışma istisna değil, kuraldı. Herhangi bir durumda komiteler yukarıdan değil, daha çok aşağıdan sorguya çekilirlerdi. Tabanda yer alan üyeler ve alt düzeydeki eylemciler genel, açık toplantılarda görüş bildirmekle kalmayıp, aynı zamanda kendi temsilcilerini sık aralıklarla yapılan seçimlerle seçebiliyorlardı... Uzun süreli olarak komitesindekilerin görüşlerine karşıt tavırlar almayı başarabilen çok az lider vardır.⁶²

Ne yapılması gerektiği konusunda daha ayrıntılı bir tüzük talebiyle merkez komitesi sekreterliğini basan genellikle yerel parti komiteleri oluyordu. Genelde sekreterlikte görevli Sverdlov, onlara yol göstermesi için Pravda'ya bakmalarını söylerdi. Ekim yaklaştığında soranlardan birine ancak şunu söyleyebiliyordu: *"Yoldaş, şunu anlamalısın ki sana 'Bütün İktidar Sovyetlere'den daha somut bir talimat vermek güç... bir de şunu eklemek gerekir: Postane ve telgraf büroları ile demiryollarını ele geçirmek son derece önemli"*.⁶³ Bu sınırlı talimata Petrograd'da bile her zaman uyulmuyordu; genel telgraf bürosunu ele geçirmekle görevli gruba önderlik eden iki yoldaş da tabancalarını getirmeyi unutmışlardı.

Eğer bu bolşeviklerin gerçekte nasıl çalıştıklarını gösteriyorsa, o zaman örgütlenmenin ve demokratik merkeziliğin işletilmesinin öneminden geri kalan nedir? Aslında çok şey. Devrimci bir parti tam olarak hem işçi sınıfı kitlesi hem de bu kitlenin baskısına tabi olan sıradan parti üyeleriyle bir "gerilim ve çatışma" ilişkisi içinde işlerlik kazanır.

Böyle bir baskının devrimci bir örgütün olağan işleyişi olan gürültülü bir demokrasi ve tartışmanın yokluğunda partinin sınıf

içinde neler olup bittiğini öğrenmesi, kendi deneyimlerini tartışıp görüşmesi ve politika oluşturması mümkün değildir. Ancak çabalarını ve argümanlarını sürekli olarak rasyonalize ve sistematize etmeye çalışmayan bir parti, sınıfa öncülük etmeye çalışan bir organ işlevini yerine getiremez. Bu nedenle parti, tartışma ve görüşmelere açık olsa bile bunları belli bir şekilde disipline etmeye çalışmalıdır. Bunu başarmak için parti liderliğinin sahip olduğu tek yol ise argümanların gücü ve önceki kararların kayıdır. Bu kayıtlar ne kadar sağlamsa parti ve liderliği de mücadelede o kadar haklı çıkar, sınıf içinde ve kendi üyeleri arasında ağırlığı da o kadar artar. Son çare olarak da liderliğin argümanlarının gücü, onun mücadele içindeki işçilerden (teorinin tek gerçek kaynağından) ne hızda ne kadar çok şey öğrendiğine bağlıdır.

Bolşevikler uzun yıllar boyunca genel politikada ileri derecede bir fikir birliği ve marksist geleneğe ilişkin büyük bilgi birikimi oluşturmuş olduklarından iç tartışmaların ileri düzeylerine tahammül gösterebilmişlerdi. Aynı ölçüde önemlidir ki onlar her fırsatta işçi sınıfı içinde kök salmaya, üyelerini mücadeleden kopuk kalmayacak ve partinin düşüncelerini mücadelenin içinde olanların deneyimlerine uygun biçimde ifade edebilecek şekilde eğitmeye çalışmışlardı. Bunun tersine Rosa Luxemburg'un *Spartakus Birliği* ne ortak bir teorik çerçeveye ne de işçi sınıfının en azından gelişmiş bir azınlığıyla iyi kurulmuş bağlara sahipti. Bu nedenle mücadelenin dönüm noktalarında diğerleriyle uyum içinde davranamadıkları gibi örgütü dağılma tehlikesine sokmadan sert tartışmaları göğüslemeyi de başaramamışlardı.⁶⁴

İşçi sınıfının kendisinin iç savaşla birlikte belkemiği kırıldığından bolşeviklerle işçi sınıfı arasındaki bu diyalektik ilişki bir kez kırılıp parçalanınca tartışma özgürlüğü gitgide kaçınılmaz olarak önce partinin kendi kendisiyle bir monolog, daha sonra da basitçe parti liderleri arasındaki bir çekişme halini aldı.

Kurucu Meclis

Kurucu Meclis'in Ocak 1918'de dağıtılması bolşeviklerin en çok tartışma yaratan eylemlerinden biriydi. Bu Kautsky'i çok öfkelendirdi ve Ekim Devrimi'ne karşı yazdığı polemiğinin (*Proletarya Diktatörlüğü*) anahtar suçlamalardan biri oldu. Robin Blackburn, Martov'un "*burjuva demokratik devrimine marksistler öncülük etmelidir*" görüşüne açıkça sempati duyar. Blackburn'e göre "*bu durumla tutarlı olarak Martov, halen sovyetlerin ve sendikaların bağımsız olmaları gerekliliğine inandığı 1918'de Kurucu Meclis'in dağıtılmasına karşı çıkmıştı... Martov, bolşeviklere otoriter bir devletin ardından hukuka dayalı ve demokratik bir politika oluşturmaya önemini anlamayan, bir çeşit lümpen anarşizm suçlamasıyla saldırı*".⁶⁵ Robin Blackburn, "*ta en başından parti diktatörlüğü pratiğini reddetmiş, günün önde gelen marksistleri*" olarak nitelendirdiği Kautsky ve Rosa Luxemburg'u aynı kefeye koyacak kadar alçaldı.⁶⁶

New Left Review'in önceki sayılarından birinde Tim Wohlforth, aynı argümanı daha genel terimlerle ortaya koyar. Wohlforth'a göre "*Genç Sovyet Devleti'nin leninist doktrinde şiddetle saldırılan parlamenter 'burjuva' demokrasisinden yapısal olarak daha üstün olduğunu söylemek zordur*". Ona göre sovyetler "*partiler arası özgür rekabet, evrensel gizli oylama ilkeleriyle doğrudan seçilen, en yüksek iktidar organı*" ile takviye edilmelidir.⁶⁷

Sam Farber, bolşevikleri savunmaya meyillidir, ancak "*onların sovyet sistemini savunan argümanlarının... bir alternatif demokratik hükümet modeline uzun süreli ve gerçek bir bağlılığı temsil ettiği var sayılabilirse*".⁶⁸ Ama kitabın tamamında bolşeviklerin böyle bir bağlılığı göstermekte başarısız olduklarını ispatlamaya çalışan Farber'in varsaymak istediği şey tam da budur. Sam Farber da bolşeviklerin Kurucu Meclis'i dağıtması üzerine eleştirisi, yazdığı başka hiçbir şeyi onaylamayacak sağ kanat tarafından alıntılanan Rosa Luxemburg'dan alıntı yapar. Sağcılar özellikle Luxemburg'un Lenin ve Troçki'yi "*enternasyonal sosyalizmin onurunu kurtaranlar*"

diye övmesini unutmuş görünürler.⁶⁹

Bu eleştirilerin esas problemi şu soruyu sormalarıdır: İşçi anayasasını yazanlar biz olsaydık hangi demokratik kurumlar şablonu önerecektik? Sormadıkları sorular ise: İktidar mücadelesinde hangi kurumlar işçilerin, hangileri egemen sınıfın çıkarlarını temsil eder? Muhalif sınıflar hangi kurumlar etrafında toplanıyorlar? Bu sorular dikkatle analiz edilmelidir, çünkü farklı kurumların rolleri, sınıfların güç dengesine bağlı olarak dramatik değişimlere uğrar.

Ekim Devrimi'nden önce bolşevikler de dahil tüm sosyalist partiler, Kurucu Meclis'i toplamaktan yanaydı. Ancak Geçici Hükümet (sosyalistler katılmadan önce de ve sonra da) meclisi toplamayı erteledi. Bu ertelemeğin toplumsal bir temeli vardı. Eğer seçimler yapılmış olsaydı menşevikler ve SD'ler çoğunluğu sağlayacaklardı. Bu da onları toprak meselesini, savaşın sona erdirilmesini ve fabrikaların işgalini gündeme getirmeye zorlayacaktı. Bu demekti ki ya bolşeviklerin programı - "Toprak, Ekmek ve Barış" - onaylayacaklardı ya da devrimin şimdiden en az kurumsallaşmış kazanımlarını geri çekmeye çalışacaklardı. Bu, işçi ve köylü kitlelerinin öte tarafında, karşı-devrimlerden yana tavır almak demekti.

Sonuçta Geçici Hükümet en iyi yaptığı işi yaptı: Savsaklayıp bahaneler buldu. Bir yandan günün önemli sorunlarında karar kılamadığını, çünkü geçici olduğunu söyleyip öte yandan öyle bir güce sahip olduğunu belirttiği bir organı, Kurucu Meclis'i toplamayı sürekli erteledi. Bütün bu olanlar sonucunda bolşevikler, burjuva demokratların burjuva devriminin gereklerini yerine getirmeye bile niyetleri olmadığını gösterecek şekilde Kurucu Meclis'in toplanması için daha gürültülü bir çabaya giriştiler. Bu arada da devrimin gereklerinin tüm iktidarın sovyetlere geçmesiyle yerine geleceğindeki ısrarlarını sürdürdüler.

İşçi kitlesi, Ekim Devrimi'nden de önce örgütlerin ve onların ihtiyaçlarına duyarlı olanın sovyetler olduğunu, meclisin ise hakkında çok az şey bildikleri ve daha az şey umdukları bir kuruntu olduğunu

açıkça anlamışlardı. SD'lerin liderlerinden Boris Sokolov bunu canlı bir biçimde şöyle açıklıyor:

Bütün siyasi partiler içinde Sosyalist Devrimci Parti, Kurucu Meclis düşüncesine olağanüstü sıkı, hatta organik bir bağla bağlıydı... Onlara göre (ve bu konuda yalnız değillerdi) can alıcı olan şey "ülkenin Kurucu Meclis'e teslim edilmesi"ydi. Teorik olarak belki ve büyük olasılıkla da gerçekte bunda büyük ölçüde haklıydılar. Ama pratikte bu garip idealizm en can sıkıcı sonuçlar ve sıkıntılarla yüklüydü. Bunun nedeni özellikle halkın Kurucu Meclis'in kurtarıcı gücüne inançla dolu olmaktan uzak oluşuydu... Başlangıçta devrimden sonraki ilk bir kaç ay ön saflardaki asker kitleleri için Kurucu Meclis tamamen meçhul, anlaşılmamış bir şeydi... tamamen açıkça ve içtenlikle sovyetlere sempati besliyorlardı. Bunlar, onların kendilerini yakın hissettikleri ve sevdikleri, onlara köy meclislerini hatırlatan kurumlardı... Daha ilk günlerde sovyetlerin mitingleri, onların kararlarında etkili oluyordu. Hem askerlerin "bizim sovyetimiz" dedikleri askeri komiteyi hem de büyük kentlerdeki sovyetleri kendilerine yakın buluyorlar ve faaliyetleri onlara anlaşılır geliyordu. İlk bir kaç ay boyunca birkaç defa askerlerin Kurucu Meclis'e muhalefet ettiklerini bizzat duydum ve bunlar içlerinde en az zeki olanlar da değildi. Çoğuna meclisin çağrıştırdığı, onlara uzak bir kurum olan Duma'ydı. "Temsilcilerimizin toplanıp her konuda karar aldığı ve her şeyin nasıl yapılması gerektiğini bilen sovyetimiz varken bir Kurucu Meclis'e neden ihtiyacımız olsun".⁷⁰

Ekim Devrimi'yle iktidar sovyetlere geçtikten sonra SD'ler ve menşevikler, Kurucu Meclis'in toplanmasını geciktirmeyi artık istemez hale geldiler. Çünkü bu artık onlara sıkıntı yaratan bir düşünce olmaktan çıkıp henüz kaybettikleri ve tümünü yeniden alabilecekleri, potansiyel bir üs haline gelmişti. Parti üyeleri yine çok farklı bir ruh halindeydi. Sokolov, bolşevik etkisinin kuzey batıdakinden çok

daha az olduğu güney batı cephesinde toplanan bir askeri kongreyi şöyle anlatıyor:

Kongrede çoğunluk, delegelerin yaklaşık üçte ikisini oluşturan SD'nin elindeydi; kalan üçte birlik kısım bolşevikti ve az sayıda Ukraynalı vardı. Ancak SD'lerin bazıları – özellikle artçı birlikler tarafından ön cepheye yollananlar - en iyi şöyle özetlenebilecek, muğlak bir tavır takındılar: Geçici Hükümet artık varolmadığına ve Kurucu Meclis de henüz toplanmadığına göre tüm iktidar sovyetlere verilmelidir...

Bu sorun üzerinde gelişen tartışmalar, genel havanın delegeler arasında bile ne kadar çelişkili olduğunu gösteriyordu... Sovyet sisteminin parlamenter sistem karşısındaki avantajlarını tartışıyorlar ve çoğu için tartışmasız bir gerçek olarak sovyetlerin Geçici Hükümet'ten daha iyi olduğunu vurguluyorlardı, çünkü "bilindiği gibi sovyetler bizimdir". Eski Geçici Hükümet başkanlarından Avksentiyevev'in kongreye gelmesi ve "Tüm iktidar Kurucu Meclis'e" sloganını savunan konuşmalar yapması bile çoğunluğu ikna edemedi... Cephe kongresi büyük bir çoğunluğu temsil etmese de bolşeviklerin sunduğu formüllerden yana tavır koyuyordu. "İktidar sovyetlere" talebini, özellikle de bolşevik iktidarı talebini açıkça dile getirmişlerdi.⁷¹

Böylelikle askerler, Marx'ın Paris Komünü üzerine yazdıklarından bu yana devrimci teorinin köşe taşlarından biri haline gelen düşüncüyü tecrübe ile kavramışlardı: Sovyet, demokrasinin üstün bir biçimidir, çünkü burjuvazinin en önemli iktidar aracı olan, ekonomik güce dokunmayan parlamentodan farklı olarak politik ve ekonomik gücü birleştirir; çünkü devlet memurunu, orduyu ve polisi seçilmemiş olanların ellerine teslim eden parlamentodan farklı olarak hükümetin yönetim ve yargı işlevlerini demokratik kontrol altına alır. Her şeyden önemlisi sovyet, işçilerin iradesine duyarlı ve grevleri, protestoları ve benzeri eylemleri doğrudan örgütleyebilen, bir mücadele organıdır.

Bir burjuva devrimi sırasında parlamento, burjuvazi için bir toplanma noktası olabilirdi, çünkü onlar yalnızca politik iktidarı hedefliyorlardı. Genelde ekonomiye hakim olmuşlar ya da buna yakın bir konuma gelmişlerdi. Böylece İngiltere'de 1640'ın *Uzun Parlamento*'su ve Fransa'da 1789'un *Kurucu Meclis*'i ekonomik olarak zaten güçlü bir sınıfın devlet gücünü ele geçirmesi mücadelesini yoğunlaştırmıştı. Bu iki durumda bile parlamenter kurumların sırasıyla *Yeni Model Ordu*'nun silahları ve jakoben hizbin öncülüğündeki büyük halk hareketlerinin gücüyle ileri itilmesi gerekiyordu. İngiliz ve Fransız devrimlerinin her ikisinde de burjuvazinin en radikal kesimleri kendi parlamenter kurumlarını devrimin başarıya ulaşması için tasfiye etme durumuna dahi düşmüşlerdi.

Ancak sosyalist devrim, burjuvazinin saray karşısına parlamento koyması gibi parlamentoya karşı sovyeti koymalıdır, çünkü ekonomik gücü - grev yapma ve işyerlerinin kontrolünü ele geçirme gücü - ve eski devleti yıkarak yerine daha demokratik bir işçi devleti kurmak için gereken politik iktidarı ele geçirmeye yönelik bir ayaklanmayı birleştirecek bir organa ihtiyaç duyar.

Burjuvazi ve SD'ler bunu açıkça açıklamışlardı ve bir karşı-devrim için ilk adım olarak burjuva devletinde içkin olan tüm eski ayırımları yeniden kurmaya hazırdılar. Kurucu Meclis, sağ için bir toplanma noktasıydı. SD'ler, Kurucu Meclis'in açılışıyla eş-zamanlı, fiilen karşı-devrim demek olan bir plan yapmışlardı:

Her şey olayı bir ayaklanmaya dönüştürmek için hazırды. Otuz zırhlı araç Smolny'e (bolşevik karargahı) ilerleyecekti. SD alayları darbeyi destekleyeceklerdi.⁷²

"Haftalarca bu amaca yönelik bütün hazırlıklar yapılmıştı. Ancak yeni yıla girildiğinde tümüyle askeri nitelikte bir darbenin başarılı olamayacağı belli olmuştu" diyor SD'lerin tarihçisi Radkey.⁷³ SD yönetimi ayaklanmadan vazgeçti. Buna rağmen SD'nin terörist fraksiyonu Lenin ve Troçki'yi kaçırma planları yapmaya devam

etti ve 2 Ocak 1918’de - meclisin açılış tarihinden üç gün önce - Lenin’in arabasına iki el ateş edildi. Öte yandan Güney Rusya’da General Kaledin yönetimindeki beyazların ilk “gönüllü ordu”su, Kurucu Meclis bayrağı altında sovyet güçleriyle çarpışmaktaydı. Bu koşullar altında bolşeviklerin karşı-devrime davetiye çıkaran bu kuruşu açık tutmaları; üyeler, parlamenter demokrasi ölçütlerine göre titizlikle ve adilen seçilmiş olsalar bile saçma olurdu.

Aslında seçimler bu sınırlı kriterlere göre bile adil değildi. Öncelikle yalnızca %50 katılım sağlanabilmiş ve Rusya’nın bazı bölgelerinde hiç seçim yapılmamıştı. Cephede bazı yerlerde subaylar, Geçici Hükümet’in düştüğü gerçeğini gizlediler. İkinci olarak SD’ler, seçim listelerini oluşturduktan sonra ikiye ayrılmışlardı. Böylece “sol” kadetlerden çok da farklı olmayan Sağ SD’ler çoğunluk oldu. Bolşeviklere yakın olan Sol SD’ler yalnız merkez Rusya’nın bazı bölgelerinde liste çıkarabilmişlerdi.

Bu yüzden Sağ SD’lerin kitlesel çoğunluğu sağladığı, bolşeviklerin ise oyların %24’ünü aldığı üç haftalık oylama gerçek durumu temsil etmekten son derece uzaktı. Sol SD’lerin aday çıkarmayı başardığı kesimlerden üçüne kısa bir bakış, her yerde aday çıkarmalarına izin verilseydi sonuçların ne kadar değişik olacağını açığa çıkarır. Petrograd’da Sol SD’ler, oyların %16,2’sini alırken, Sağ SD’lerin oyu %0,5’ti; Kazan’da Sol SD’ler %18,9 oy alırken, Sağ SD’ler %2,1 alabilmişlerdi. Baltık Filo’sunda seçime katılanların %29’u Sol SD’lere oy verirken yalnız %11,9’u Sağ SD’lere oy vermişti.⁷⁴ Bu yerlerde Sol SD’lerin güçlü olduğu gerçeği göz önüne alınsa bile seçim sonuçlarının Rusya’nın 1917’deki gerçek durumunu yansıtmadığı açıktır.⁷⁵ Sovyetlerin bütün Rusya kongreleri için yapılan seçimler, bolşeviklerin desteğini daha açık gösterebilir:⁷⁶

Kongreler	Delege Sayısı	Bolşevik Sayısı	Bolşevik Delege Oranı (%)
1 Haziran 1917	790	103	13
2 Ekim 1917	675	34	51
3 Ocak 1918	710	434	61
4 Mart 1918	1232	795	64
5 Temmuz 1918	1164	773	66

Burjuvazinin gerçek zayıflığı Kurucu Meclis'in dağıtılması sahnesinde sembolik olarak da ortaya çıktı. Victor Serge *"bu beceriksizce girilmiş ayaklanma atmosferinde bir araya gelen Kurucu Meclis, kendini yok olmaya mahkum hissediyordu"* diye yazar.⁷⁷ Elbette ki Kızıl Muhafızlar'ın anarşist komutanı, salondan gelen *"Yeter artık!"* bağırışları üzerine oturumun başkanına yaklaşıp meclisin dağılması gerektiğini, çünkü *"muhafızın yorgun olduğu"*nu söylediğinde delegeler yeterince uysal bir biçimde dağılmışlardı.

Buna karşı yönelen tek tepki, denizciler tarafından bir iki kayıpla dağıtılan, küçük bir gösteriydi ve Sokolov tarafından bile *"saçma, gülünç"* olarak tanımlanmıştı. Victor Serge *"Kurucu Meclis'in dağıtılması ülke dışında büyük yankı yarattı. Rusya'da ise fark edilmedi bile"* der.⁷⁸ "Soğuk Savaş"çıların duayeni Leonard Shapiro da şöyle yorumluyor: *"Kurucu Meclis'in sonuydu bu. Dağılması ülkede pek bir harekete neden olmazken ordu tarafından da kayıtsızlıkla karşılandığı haber veriliyordu"*.⁷⁹ Chistian Science Monitor'ın 1920'lerdeki Moskova muhabiri W.H. Chamberlain, anti-bolşevik ama değerli kitabı *Rus Devrimi*'nde Kurucu Meclis'in dağıtılmasının *"kitlelerde güç bela küçük bir ilgi ve tepki dalgası yarattığı"*nı kaydeder. Pipes bile *"meclisin feshinin şaşırtıcı bir kayıtsızlıkla karşılandığı"* kabul eder.⁸⁰

Şüphesiz durum bunun tam tersi olsaydı; yani sağ kanat, yeterli silahlı güce sahipken bolşeviklerin çoğunlukta olduğu bir Kurucu Meclis seçilmiş olsaydı, bu kez meclisi onlar dağıtırlardı.

Bir kez daha Alman Devrimi, bolşeviklerin Kurucu Meclis karşıındaki tutumlarının doğruluğu konusunda tersten bir kanıt sağlar. 9 Kasım 1918 Devrimi, işçi konseylerinin grev ve ayaklanmaları sayesinde kazanılmıştı. Ancak Alman sovyetlerinde Rusya'daki benzerlerinin Şubat Devrimi'nden sonraki hallerinde olduğu gibi reformistler baskın konumdaydı. Reformist SPD ve merkezci USPD'den kurulu Halkın Komiserleri Hükümeti hemen sovyetlerin Kayzer'den kurtulmakla harika bir iş başardıklarını, ama artık iktidarı kurucu veya ulusal bir meclise devretmeye hazırlanmaları gerektiğini söylemeye başlamışlardı. Bu aylarda Kautsky'nin tekrarlayıp durduğu düşünce de buydu.⁸¹

Mücadelenin içinde ortaya çıkan “ulusal meclis mi sovyetler mi?” sorusuyla karşılaştığında bolşeviklerin Kurucu Meclis'e karşı tutumlarıyla ilgili ilk eleştirilerinin üzerinden bir yıl bile geçmemiş olan Rosa Luxemburg hemen bu eleştirilerinden vazgeçti. Sam Farber, bu değişimden kaçak bir cümleyle söz eder, sonra hemen bir dilenciden kaçan zengin bir adam gibi uzaklaşır konudan. Bu suçlu vicdanı kendi haline bırakıp Luxemburg'un ne söylediğine bakalım. Luxemburg ulusal meclisi “*hem devrimi hem de asker ve işçi konseylerini yok etmeye yönelik bir deneme*” olarak göstermişti.⁸² Onun *Rote Fahne* gazetesi şunu ilan ediyordu:

*Ulusal Meclis sadece, proletaryanın gücünü hileyle elinden almaya, enerjisine ket vurmaya, varmak istediği hedefi buharlaştırıp yok etmeye yarayacak bir araçtır. Bunun alternatifi, tüm iktidarı proletaryaya teslim etmek, başlangıç aşamasındaki bu devrimi, sosyalist bir düzen yolunda güçlü bir sınıf mücadelesine dönüştürmek ve bu amaca yönelik olarak işçi kitlelerinin politik hakimiyetini, işçi ve asker konseylerinin diktatörlüğünü kurmaktır. Ya sosyalizm yanlısı ya da karşıtı, ya Ulusal Meclis yanlısı ya da karşıtı. Üçüncü bir seçenek yok!*⁸³

Bunlar kahince cümlelerdi. Sonunda reformistlerin öncülük ettiği karşı-devrim, kendini Ulusal Meclis'in toplanmasını beklemeden

ortaya çıkacak kadar güçlü hissetti. Ancak meclis için yapılan propaganda, işçi konseylerinin moralini bozup hareket yeteneğini yok ederek üzerine düşeni yapmıştı.

Almanya'da iki başlı iktidarın çekişmesi Ulusal Meclis propagandasının da yardımıyla burjuvazi lehine sonuçlanmıştı.

Sağın ödettiği bedel korkunçtu. Sağ kanadın silahlı birlikleri - Freikorps - kollarında gamalı haç ve ağızlarında kurucu meclis sloganlarıyla⁸⁴ terör havası estirmeye başladılar. Rosa Luxemburg, Kral Liebknecht, Leo Jogiches ve Eugene Levine gibi Alman Devrimi'nde başı çeken liderler öldürüldü. Yalnız Berlin'de Freikorplarla girilen sokak çatışmalarında 3 bin işçi katledildi. Bu reformist SPD tarafından planlanıp yönetilen bir karşı-devrimdi. Başlarındaki kişi, SPD milletvekili Gustav Noske idi. Noske'nin kendi sözleriyle:

Düzenin silah gücüyle sağlanması gerekeceği yönündeki görüşümü dile getirdiğimde kimse karşı çıkmadı. Savaş Bakanı Albay Reinhardt, bir emirle General Hoffmann'ı başkomutan olarak atadı... Generalin işçiler tarafından hiç sevilmediği söylenerek bu karara karşı çıkıldı... Ben bir karar alınması gerektiği fikrinde ısrar ettim. Biri şöyle dedi: "Belki bu işi sen yaparsın değil mi?" Bunu kısaca ve kararlı bir tonda şöyle cevapladım: "Benim için fark etmez, birinin tazi olması gerekiyor. Ben sorumluluktan korkmam!" Hemen orada Berlin'de düzenin yeniden sağlanması için bana hükümet tarafından ekstra yetkiler verilmesi kararlaştırıldı. Reinhardt, atama emri belgesindeki Hoffmann ismini silerek benimkini yazdı. Benim başkomutanlık görevine getirilmem işte böyle oldu.⁸⁵

Luxemburg ve Liebknecht'in öldürülmesinden dört gün sonra Ulusal Meclis seçimleri yapıldı. Meclis toplandığında SPD, iki burjuva partisiyle koalisyon kurdu. Rusya'da bolşeviklerin iktidarı ele geçirmek için sovyetlerde çoğunluk sağlama yetisi, en azın-

dan Rusya'nın göbeğinde karşı-devrimin merkezi olarak Kuru-cu Meclis'in yok edilmesi demektir. Bundan sonra karşı-devrimci meclisler güneye ve Urallar'ın doğusuna sürüldü. Almanya'da ise Spartakus Birliği'nin zayıflığı ve tecrübesizliği, işçi konseylerinin reformist liderliğinin devrimi ezerek iktidarı burjuva meclisine teslim etmelerine izin verdi.

Bu trajedinin boyutları Berlin'den Petrograd'a ve Moskova'ya yayılarak büyüdü. Başarısız bir Alman Devrimi, bolşevikleri çok sınırlı kaynaklarla kanlı bir iç savaşa sürükledi. Devrim kuşatma altındaydı.

İç savaş ve "beyaz terör"

İç savaş dönemi kanlı ve vahşet dolu bir dönemdi. Birçok durumda sovyet rejiminin yaşamı pamuk ipliğine bağlıydı. Rejim, hayatta kalabilmek için sovyet iktidarının ilk döneminde herkes gibi bolşeviklerin de olmazsa olmaz kabul ettikleri temel özgürlüklerde çok büyük değişimler yaratan ciddi bir dönüşüm geçirdi.

Çoğu yazara göre stalinizmin ilk tohumları *savaş komünizmi* denilen bu dönemde atıldı. Joe Slovo'ya göre "*hem partide hem de toplumda sosyalizm ve demokrasinin kurumsal ayrışmasının temelleri, ekonomik olarak ayrıcalıklı bir tabakanın ortaya çıkmasından önceki ideolojik uygulamalarla atılmıştı*". Slovo, Troçki'nin "savaş komünizmi" dönemi yazılarını "*oldukça az sayıda ve üstelik komünizm düşüncesini küçümseyen ideolojik fikirler*" içerdiği yorumuyla alıntılar.⁸⁶ Robin Blackburn'e göre:

*"Savaş komünizmi", mübadele yerine geniş kapsamlı müsadereyi ikame etme girişimi ile... bu geri kalmış ülkenin küçük ölçekli üretim mekanizmasını felakete sürükledi. Bu aynı zamanda her türlü muhalefete tahammülsüz, yoğunlaşmış ve kemikleşmiş bolşevik kadercilik duygusuyla bağlantılıydı.*⁸⁷

Sam Farber, Robert C. Tucker'ın bu döneme ilişkin "stalinist

leninizm" tanımını memnuniyetle tekrar ederek şöyle devam eder:

"Savaş komünizmi"nin yönetimdeki zindeliği aynı zamanda tipik bolşevizmin politik ve ideolojik önceliklerini üstü kapalı bir biçimde ortaya koyuyordu. Öyle ki bu politikalar bir taraftan merkezi devletin gücünü olağanüstü artırıp canla başla pazarın rolünü azaltmayı denerken, öte yandan yalnız "kızıl terör"ü pekiştirmekle kalmayıp hangi niyetle ve amaçla olursa olsun işçilerin endüstriyel denetimini ve sovyetlerdeki demokrasiyi devre dışı bıraktı. Yine Lenin veya herhangi bir bolşevik liderin sovyetlerde işçilerin denetimi ya da demokrasinin yok olmasına dair üzüntülerini gösteren hiç bir kanıt yoktur..."⁸⁸

Slovo, Sam Farber ve onlar kadar olmasa da Robin Blackburn'ün bu yaklaşımı desteklemek üzere kullandıkları, benzer metodolojik nakaratları vardır. Şöyle söylerler: Evet, iç savaş döneminde nesnel koşullar kötüydü, ama bu her şeyi açıklamaya yetmez, *"bu basitleştirilmiş ekonomik determinizmin sınırları vardır"* der Slovo.⁸⁹ O halde bolşevik teorinin zayıf bir tarafı olmalıydı. Sam Farber'a göre bolşevikler arasında egemen olan *"ideolojik sarhoşluk"*, *"savaş komünizminin... yalnızca nesnel koşullar tarafından hükümete dayatılmış olduğu iddiasını çürütür"*.⁹⁰

Bu görüş "politik etkenleri" göz önüne almak adına kaba bir ekonomik determinizmi reddeden, sofistike marksizme benziyor. Ancak doğru olarak kullanılırsa marksizm, politik irade veya ideolojinin her durumda anahtar rol oynadığını söylemez. İşçilerin "kendini tarihini yapabilmeleri"nin derecesini nesnel koşulların onlar üzerindeki ağırlığı belirler. Devrim dalgasının yükseldiği anlarda böyle bir özgürlük alanı hayli genişken, toplama kampında filen yoktu.

Kuşkusuz devrimci cephede bilinç, teori ve örgütlenmenin o zaman Bolşevik Devrimi için belirleyici olduğu bir nokta vardı: Avrupa, özellikle de Alman Devrimi. Ancak Rusya'da eylemin sınırları (gittikçe alanı daraltan kısıtlamalar altında) kuşatmaya da-

yanma işine indirgenmişti. İrade gücü ve politik bilincin her zerresi, işçi devletini ayakta tutmak için gere kliydi. “Özel etken” beyazlara teslim olmak ya da hangi koşullarda olursa olsun devrimi korumak arasında yapılacak bir seçime indirgenmişti. Bu sınırlar içinde bolşevik politikası belirleyiciydi. Ama sınırları ortadan kaldırıp temiz bir sayfa açamıyordu. Gerekli tedbirleri alarak o kadar uzun süre kuşatmaya dayanabilmeleri bolşevik politikasına ve örgütlenmesinin gücüne olan saygının göstergesidir.

Herhangi bir verili durumda öznel ve nesnel etkenlerin ağırlığına karar vermek için güç dengelerinin somut analizi gereklidir. Değerlendirmelerin çoğunda eksik olan şey tam da budur. Sam Farber, politik boyut üzerinde yoğunlaşma isteğini keyifle ortaya atarak “demokrasi meselesini bir şekilde ekonomiden türemiş gibi” görenleri eleştirir. Bu pencereden bakarsak demokrasi; açlık ve vebanın hüküm sürdüğü feodalizmde de 20. yy. kapitalizminde de eşit derecede mümkündür. Sam Farber’ın iç savaş analizinde bize anlamsız bir biçimde “ *‘beyaz terör’ün gerçekleştirdiği zulüm verili sayılıyordu*” deniyor.⁹¹ Yine de bu verili sayılmayacak bir şeydir. Eğer ekonomik krizin, uluslararası durumun ve “beyaz terör”ün derinliğinin tam bir açıklamasını yapamazsak, bolşeviklerin hareketinin ne derece zorunluluktan kaynaklandığını değerlendirmemiz nasıl beklenebilir? Tek tek şartların etkilerini nasıl tayin edebiliriz?

Peki, bolşeviklerin yüz yüze olduğu koşullar nelerdir? Birinci Dünya Savaşı’yla nüfusunun onda birini zaten kaybetmiş olan ülkede iç savaş patlak vermişti. 1918’e gelindiğinde Rusya 1913’te ürettiği çeliğin yalnız %12’sini üretiyordu. Az çok her endüstri kolunda aynı durum ortaya çıktı: Demir cevheri 1913’teki rakamın %12,3’üne, tütün %19’una, şeker %24’üne, kömür %42’sine, keten %72’sine düşmüştü. Ülkede 1913’te üretilen demiryolu raylarının ancak kırkta biri üretilabiliyordu.⁹² Ayrıca Ocak 1918’de ülkedeki lokomotiflerin yaklaşık %48’i çalışmaz haldeydi.⁹³ Fabrikalar kapanıyordu; öyle ki 1918 Sonbaharı’nda Petrograd önceki işgücünün yalnız üçte birine sahipti. Hiper-enflasyon sonraları ancak Weimar

Cumhuriyeti'nde görülen oranlarda seyrediyordu, işçilerin gelirinin ücret dışı kaynaklardan gelen miktarı 1913'te %3,5'tan 1918'de %38'e çıkmıştı; çoğu kez çaresizlik, işçileri hırsızlığa yöneltmişti. İşçi devleti de işçiler kadar yoksuldu. 1918'de devlet bütçesinin geliri, giderlerin yarısından daha azdı.⁹⁴

Ekonomik yoksulluğun ardından açlık acımasızca geldi. 1918 Baharı'nda Moskova ve Petrograd'da karneyle verilen yiyecek miktarı, bir kol işçisinin ihtiyacının %10'una düşmüştü.⁹⁵ İlk kez milyonlar Riyabuşinsky'nin ağzından çıkan tehdit, şimdi Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin tarafından ironik bir biçimde tekrarlanıyordu: “*Açlığın kemikli eli Rus Devrimi'ni boğabilir*”.⁹⁶ Hastalık kaçınılmaz olarak açlıkla el ele yürüdü ve iç savaş boyunca belki 7 milyon can aldı; bu sayı Ruslar'ın Birinci Dünya Savaşı'ndaki ölü sayısına eşitti. Lenin'in şu çılgınlığındaki tonlama 1918'deki krizin ciddiyetini kanıtlamaktadır:

*Allah aşkına, en enerjik ve devrimci yöntemleri kullanarak tahıl, tahıl ve daha fazla tahıl gönderin!!! Aksi takdirde Piter (Petrograd) yok olabilir.*⁹⁷

İç savaş işte böyle bir ekonomik felaket zemininde gerçekleşti. Ekim, devrimde belirleyici bir dönüm noktasıydı, ama asla mücadelenin sonu demek değildi. Chamberlain'in söylediği gibi “*bolşevizm, iç savaşın zorluklarına dayanamayıp yok olsaydı, alternatif... Kurucu Meclis'i açan Çernov değil, bir Kolçak ya da Denikin; Moskova'ya beyaz atıyla giren bir askeri diktatör olacaktı*”.⁹⁸

Tarihçilerin çoğu, devrim ve iç savaşı ayrı süreçler olarak değerlendirdiler. Gerçekte bunlar bir bütündü. Temmuz 1917'de bolşevikler bastırma denemesi ve bir sonraki ay Kornilov ayaklanması, devrim öncesinde iç savaşın habercileri olmuşlardı. Devrimden yalnız üç gün sonra devrim Moskova'da sallantıda dururken Petrograd işçileri, şehrin önünde şehri General Krasnov'un Kazaklarından korumak için siper kazıyordu. Kazaklar ise Kerensky'yle birlikte şeh-

rin bir kaç mil uzağındaki Çarskoye Selo’yu ele geçirmişlerdi bile.

Ertesi gün Albay Polkovnikov Petrograd’daki askeri okulun öğrencileriyle bir ayaklanma başlattı. Geri püskürtülmeden önce merkezi telgraf bürosunu ele geçirip Komiser Antonov’u tutsak ettiler. Antonov onların güvenliğini sağlama konusunda verdiği söze uydu. Ama onlar, sovyetlere karşı bir daha silah çekmeme sözlerini tutmayıp serbest kalır kalmaz kızıkların topraklarını aşır Don ve Kuban topraklarındaki beyaz direnişin merkezlerine ve Beyaz Ordular’ın kurulmakta olduğu Ukrayna’ya doğru ilerlediler.

Öğrenci ayaklanmasından sonraki gün Krasnov’un kuvvetleri, Sosyalist Devrimcilerin liderlerinin de katılımıyla Petrograd dışındaki Pulkova Tepeleri’nde kızıklarla çatıştı. Krasnov yenildi ve beyazlar güneye ve doğuya doğru geri çekildi. Sovyet iktidarı, ülkenin çoğu yerinde halen mevcut değildi ve iç savaş tamamen sona ermemişti. Çatışmalar sonraki aylarda özellikle Ukrayna’da devam etti. Mart 1918’de Troçki, Dışişleri Komiserliği görevini bırakarak Savaş Komiseri oldu. Devrime karşı bu bir dizi silahlı direniş, Pipes’in *“bolşevik terörün, bolşeviklere karşı örgütlü bir muhalefetin ortaya çıkması olasılığı doğmadan çok önce”* başladığı iddiasının anlam-sızlığını gösterir.⁹⁹

Çoğu tarihçinin kabul ettiğı gibi “kızıl terör” aslında 1918 Yazı sonuna dek başlamadı. Ama bundan üç ay önce bolşevikler Finlandiya’da beyazlardan korkunç bir terör dersi almışlardı. Ekim Devrimi’ne kadar Finlandiya 1905 Devrimi sonucu kendi demokratik anayasasına sahip olmuş olsa da Rus İmparatorluğu’nun bir parçasıydı. Kerensky 1917’de sosyal demokrat çoğunluğun bağımsızlık lehine oy kullanması üzerine parlamentoyu dağıttı. Yeni seçimler sosyal demokratlara 200 koltuktan 92’sini kazandırdı, ancak o sırada devrimci bir ortam gelişmekteydi. Rusya’daki Ekim Devrimi Finlandiya’da bir genel grevle selamlandı. Ocak 1918’de bir Halk Delegeleri Konseyi oluşturulmuştu ve başlıca şehirlerin semalarında kızıl bayraklar dalgalanıyordu. Ancak Beyaz Muhafızlar, bu tehditle karşılaşmaya hazırlıklıydılar ve Alman birlikleri tarafından da des-

tekleniyorlardı. Bunu izleyen kısa süreli iç savaşta kızılar yenildi, ama savaş sonrasında intikam amacıyla kitlesel katliamlar yapıldı.

Helsinki'de beyazlar, şehri sokak sokak ele geçirdiklerinde işçilerin eşlerini ve çocuklarını birliklerin önüne katarak yürüttüler. Kadın ve çocuk yüz kişi öldü. Sokaklarda yaklaşık 300 ceset bulunmuştu. Daha sonra 40 kadın buzun üzerine yatırılarak vuruldu. Tavastehus'ta 10 bin kişi esir edildi ve çoğu sonraki "yaralıları öldürmenin kural olduğu" katliamda öldürüldüler. Savaş sonrası Kuumen'de ve Rauma'da 500'er kişi vurularak öldürüldü.¹⁰⁰ Sveaborg'da halka açık idamlar yapılırken, Lahti'de "bir gün içinde yaklaşık 200 kadın, patlayıcı mermilerle vuruldu; et parçaları her yöne sıçırıyordu". Viipuri'de 600 Kızıl Muhafız, üç sıra halinde dizilerek makineli tüfeklerle öldürüldü.¹⁰¹

*... 28 Nisan'dan 1 Haziran'a dek yargısız infaz sayısı 4745'ti, bu infazların tümünün yarısından fazla. Doruk noktası olan 5-11 Mayıs dönemi idam sayısı ise günde ortalama 200 kişiydi. Esir düşen ya da başka yollarla ele geçirilen kızıkların yargısız infazı sayısı, toplam 8380 idi ve kurbanların 58'i 16 yaşından küçük, 364'ü ise kadındı.*¹⁰²

Buna ilaveten bir başka 265 "yasal infaz" vardı, ama "yasal sorgulamalar baştan savma yapılıyordu" ve "suçlamaların gerekçeleri yasadışıydı".¹⁰³ Bu bile beyaz terörün sonu değildi. Yaklaşık 80 bin kişi Mayıs ayında esir alınmıştı:

*Oracıkta inşa edilen hapisanelere tıkıldılar, genellikle tıkiş tıkiş, sağlık koşullarına uymayan ve temel imkanlardan yoksundu bu hücreler... kazanan taraftan hiç kimse, tutukluların yiyecek kıtlığı sorununa ilgi göstermek gerektiğini düşünmüyordu.*¹⁰⁴

Bu kasıtlı ilgisizliğin sonucunda dört ay içinde 11.783 tutuklu hayatını kaybetti.¹⁰⁵ Fin beyaz terörü, toplam 23 bin kızıl öldü-

rüldüğünü iddîa ediyordu.¹⁰⁶ Bu kader, bolşeviklerin beyinlerine kazanmış ve iç savaş sırasında kalpleri katılmış olmalıydı. Buna rağmen ne Pipes ne de Sam Faber, Finlandiya'daki beyaz terörü anlatan tek bir cümle sarf etmezler. Beyaz terör, Finlandiyalı işçilerden intikam alırken, emperyalist işgalciler de Rusya'da ilerlemeye başlamıştı. Rusya'daki politik ve ekonomik krizin bolşevik rejimi paramparça edecek noktaya gelinceye dek şiddetlendirilmesi planlanmıştı. Almanya'nın Ukrayna'yı işgali Rusya'nın savaş öncesi tahıl stoğunun %80'inin bolşevik denetimi dışında kalması demekti. Bolşeviklerin Mart 1918'de Alman işgalini onaylayan bir antlaşma olan Brest- Litovsk'u imzalamalarından sonra imparatorluk Rusya'sının şeker kamışı tarlalarının yalnız yedide biri ve kömür madenleri, demir dökümhaneleri ve demir-döküm işletmelerinin yalnız dörtte birini denetimleri altında tutabiliyorlardı.¹⁰⁷ 1918'de ise İtilaf Devletleri'nin Rusya'ya ablukası başladı. Bir sonraki yılın başında *“ne bir mektup, ne bir yiyecek veya eşya pakedi, ne de yabancı bir gazete Kızıl Rusya'ya girebiliyordu”*.¹⁰⁸

Nisan 1918'de İngilizler ve Japonlar, doğuda Vladivostok'u kuşattılar. Aynı yılın sonunda sadece Sibirya'da 73 bin Japon, 60 bin Çek, 8 bin Amerikan, 2.500 İngiliz, 1.500 İtalyan ve bin Fransız askeri, kızılılarla savaşır haldeydi.¹⁰⁹ İç savaş boyunca bolşevikler, tüm emperyalist güçlerin dahil olduğu birbirinden farklı 14 ülkenin ordularıyla karşı karşıya gelecekti. Bunlar Moskova üzerinden Urallar'a akın ederek doğudan Kolçak'ın Beyaz Kuvvetleri'ne destek veriyorlardı, kuzeyden ise İngiliz ve Amerikan güçleri, güneyde Petrograd'a doğru girmeyi denerken beyazlara destek oluyorlardı. Kuzeye, Moskova'ya doğru hareket eden Fransızlar ve diğerleri ise güneyde General Deninkin ile Don ve Kuban Kazakları'na destek vereceklerdi. Sonraları Polonyalılar da doğrudan akın edecek ve General Yudenich, Petrograd'a bir kurşun atımı kadar yaklaşıacaktı. 1919'da beyazları destekleyen İtilaf Devletleri'ne bağlı asker sayısı 200 binden fazlaydı.¹¹⁰ Troçki Ağustos 1918'deki cepheyi şöyle anlatıyor:

Moskova'nın çevresinde gittikçe daralır gibi olan bir ilmik Toprağa bile panik bulaşmıştı sanki... her şey un ufak oluyordu. Geride tutunacak hiçbir şey kalmamıştı. Durum umutsuz gibiydi.

Son kez olmamakla birlikte bolşeviklerin denetiminde olan bölge “artık yalnızca eski Moskova prensliğinin boyutları kadar bir alana inmişti. Doğru dürüst bir ordusu yoktu; her yönden düşmanla çevriliydi”.¹¹¹

Savaşın karşıt taraflar arasında korkunç bir simetri yarattığı sıkça söylenir. Bu özellikle iç savaş için geçerlidir. Troçki, Beyaz Kazaklar'dan süvari taktiklerini öğrenmişti. Tıpkı Cromwell'in bunları Prens Rupert'ten öğrendiği gibi. Üstelik Troçki de Cromwell gibi ustasını geçti. Umutsuz ekonomik koşullarda gerçekleşen Rus iç savaşı, her iki tarafa da benzersiz bir vahşeti kabullendirmişti. Zulme karşı zulüm, beyaz teröre karşı kırmızı terör vardı. Yine de savaşın simetrisi içinde aynı zamanda savaş sayesinde iyice vurgulanan çok önemli bir fark vardı: Karşıt orduların sınıf kökenindeki farkları. Beyaz General Krasnov, kendi ordusunun bileşimini şöyle anlatıyor:

Savaşmaya uygun olanlar, toplam sayının yarıdan fazlası bile değildi. Geri kalanı ise rahipler, hemşireler, çeşitli mesleklerden kadınlar, karşı-istihbarat servislerinin subayları, polisler, varolmayan alayların komutanı olarak kaydolmuş yaşlı albaylar ve son olarak da hepsi az çok renkli bir geçmişe sahip, valilik, vali yardımcılığı veya belediye başkanlığı gibi görevlerin peşinde olan çeşitli “kişilikler”di.¹¹²

General Ludeniç'in askerleri kuzeyden Petrograd üzerine ilerlerken “eski memurlar, eski toprak sahipleri, eski polisler bu canlanmada onları takip etme eğilimindeydiler” bir gözlemciye göre.¹¹³ Savaşın ilk evrelerinde General Denikin, Ekaterinodar'ı ele geçirdiğinde bir kadet şöyle haykırıyordu: “Orada bizim jandarmalarımız

var, evet, aslında bizim eski, devrim öncesi jandarmalarımız”.¹¹⁴ Ekaterinodar’dan çekildikten sonra Genel Denikin kendisini, mevcudu 4 bini bulan bir gücün başında buldu; bunlardan 2.368’i eski subay, 36’sı general ve 200’ü de albaydı. Diğer 1.036 kişi önceden çavuş ya da onbaşı olmuştu.¹¹⁵

Amerika’nın Japonya büyükelçisi şöyle bildiriyordu: “*Kolçak hükümeti Sibirya’da gericiler, monarşistler ve eski ordu görevlilerinin oluşturduğu, küçük ve önemsiz bir grup dışında kimsenin güvenini kazanamadı*”. Bu durum Sibirya hükümetinin “*endüstrinin kapitalist biçimlerini ortadan kaldırmak mümkün değildir... Kapitalist endüstri biçimleri varolmalı ve bir sınıf olarak kapitalistlerin onları yönetmelerine izin verilmemelidir*”¹¹⁶ görüşü dikkate alındığında hiç de şaşırtıcı değildi. Tabii ki her yerde ve daima beyazların gelişi, eski toprak sahipleri için toprakları almak ve en eski kamçı yöntemine dönmeye çalışmak demekti.

Beyazların öncülük ettiği çevrelerin sosyal bileşimlerine ve hareketlerine temel aldıkları, açıkça karşı-devrimci programları ortadayken terörü iki taraf da kullanılmış olmasına rağmen onun en eksiksiz biçimde, çok daha acımasız, kan dökücü ve öldürücü biçimde beyazlar tarafından kullanıldığını öğrenmek şaşırtıcı olmaz. Bu beyazlar için son derece gerekiyordu, çünkü asla bolşeviklerin başardıkları şekilde kalabalığın desteğini kazanamıyorlardı. Beyazların denetiminde olan bölgelerde ilk zamanlarda varolan demokratik yönetim görüntüsü de zamanla sona erdi. Hem Ukrayna hem de Sibirya’da kısa ömürlü olan kurucu meclisler, iktidarı çabucak askeri diktatörlüklere teslim ettiler. Serge durumu şöyle gözlemliyordu:

Orta sınıfın demokratik partilerinin kara gericiliğin yolunu açmaktan başka bir şey yapamadığı Ukrayna deneyimi Sibirya’da da aynen tekrar etti. Aslında bu tür partilerin iç savaş sırasındaki kaçınılmaz işlevleridir bu, çünkü burjuvazinin tuhaflığı, kendine özgü bir politikasının olmayışıdır. Daima iki diktatörlük arasında bir yeredir: proletaryanın ve gericilerin

*diktatörlüğü; yazgısı, bir noktaya kadar ikincisine koşul hazırlamak ve sonra da ona boyun eğmektir.*¹¹⁷

Kısa sürede beyazların yönetimindeki her yerde sonraları ancak nazilerin rakip olabileceği diktatörlükler hakim olmuştu. Kornilov “*terör ne kadar büyürse zaferimiz de o kadar büyür*” demeçleri veriyordu. “*Rusya’yı korumalıyız*” diyordu, “*eğer yarısını ateşe vermemiz ve tüm Rusların dörtte üçünün kanını dökmemiz gerekse bile!*”¹¹⁸ Beyazların üç adet yük vagonunu cesetlerle doldurup üzerine “Taze et, istikamet Petrograd” yazdığı iç savaşın daha ilk dönemlerinden itibaren bolşevikler, bu tür demeçlerin ne anlama geldiğini gayet iyi biliyorlardı.¹¹⁹

Ağustos 1919’da beyazlar, Kiev’i tekrar ele geçirdiklerinde “*Denikin’in generallerinin halk önünde yaptıkları konuşmaların bazılarında adeta anti-semitik zehir sızıyor*”du. Bunlardan bazıları “*Yahudi-komünistlerin yüreklerindeki şeytani gücün yok edileceği*” yeminleri içeriyordu!¹²⁰ Bolşevik yanlısı olmayan bir tarihçi olan W. Bruce Lincoln’un yazdığına göre Denikin:

*Tüm yahudilere karşı hırçınca bir nefretin... karakterize ettiği bir rejim getirdi. Bolşevizmin düşmanları 1919’da Ukrayna yahudilerine karşı inanılmaz vahşi bir kıyım uygulayarak batı dünyasının modern tarihindeki en insanlık dışı zulümlerden birini gerçekleştirdi.*¹²¹

Bu kıyımlarda “*yahudilerin bolşeviklerle özdeşleştirilmesi önemli rol oynadı*”. Artık ırkçı ve dinsel nefretin anlık boşalımaları olmaktan çıkan kıyımlar, bundan böyle serinkanlılıkla hesaplanmış toplu tecavüzler, uç noktada vahşet ve benzeri görülmemiş yıkım olaylarına dönüştü. Ağustos sonunda Kremençug’un yahudi yerleşim birimlerinde beyazlar bir gün içinde hamile kadınlar, henüz doğum yapmış ve hatta ölmek üzere olanlar da dahil 350 kadına tecavüz etti.¹²² Anti-semitik kadetlerden Shulgin, Kiev’de “*devasa beş-altı katlı binalar yukarıdan aşağıya çığlıklarla sarsılmaya başladı*” diye

hatırlıyor.¹²³ Felshin kentinde yahudi nüfusun üçte biri yok edildi. Yalnız 1919'da sadece Ukrayna'da beyazlar, 150 bin yahudiye öldürdü; bu sayı ancak nazi soykırımında aşıldı. Böylece Ukrayna'daki yahudi nüfusunun 1/13'ü katledilmiş oldu.¹²⁴

Kolçak'ın Sibiryası'nda da aynı metotlar uygulandı. Kadet Nikolay Ustriyalov bile bunu *“en karanlık, en akılsızca askeri mukabele... sonsuzluğa kayan bir geçmişin takipçisi”* diye tanımlamıştı.¹²⁵ Ataman Semyelov, Kolçak'ın emrindeydi: *“Masum kadınlar ve erkekler, gruplar halinde başkent yakınlarındaki telgraf direklerinde asılı duruyorlardı, onun adamları ise demiryolu boyunca uzanan infaz alanlarında kurbanlarla dolu yük vagonlarını makineli tüfeklerle tarıyorlardı”*.¹²⁶ Kolçak'la birlikte savaşanlardan biri olan Ivan Kalmikov ise yine Kolçak'ın kendi memurlarından Baron Budberg tarafından *“sadist bir haydut”* ve *“tam tekmil savaş suçlusu”* olarak tanımlanmıştı.

Bir başka beyaz liderin, Baron Urgan-Sternberg'in emirleriyle *“erkek ve kadınlar dövülerek, asılarak, kafaları kesilerek, organları çıkarılarak ve tanıklardan birinin deyişiyle onları bir insandan ‘şekilsiz, kanlı bir kitleye’ dönüştüren, sayısız başka işkencelerle öldürülüyorlardı”*. Kendi personelinden bir doktor bile Baron'un yazılı emirlerinden birini *“insan kanına susamış, sapkın ve megalomanyak birinin hastalıklı beyninin ürünü”* olarak tanımlamıştı.¹²⁷ Amiral Kolçak'ın kendisi, hükümetinin üyelerinden bazıları, bazı reformlar yapılmasını önerdiklerinde *“yumruklarıyla masaya vurup her şeyi yere fırlattı ve bir çakı kaparak öfkeyle sandalyenin kollarını yarıp”* şöyle cevap verdi:

*Beni rahat bırakın. Böyle konuların masaya getirilmesini yasaklıyorum. Bugün bakanlar konseyine gideceğim ve şu emri vereceğim: kesinlikle hiç bir reform yapılmayacak!*¹²⁸

Kuban Kazağı General Şkuro'nun askerleri hakkında muhafazakar bir tarihçi şöyle yazmıştı: *“Onlara sunulan başlıca prim, yağma*

idi; Şkuro için nerede ve nasıl yağma yapılacağı önemli değildi... insanları öldürmesi gerekiyorsa bolşevik olmalarını tercih ediyordu".¹²⁹ Bu sırada yine Kuban'da:

*Kadetler... gerici General Dragomirov, tam bir pogroma dönüşecek olan yahudilere karşı zulme başladığında seyirci kaldılar... ve sadist General Pokrovski avluda penceresinin baktığı yere "iştahını açsın diye" sosyalistleri kitleler halinde astırmıştı.*¹³⁰

Denikin'in ordusundaki kıdemli askerlerden General Mai-Maevski "en büyük zalimliklere yatkın ve aşırı sefahat düşkününü birisiydi".¹³¹ Denikin'in ardılı Wrangel, kendisine bağlı üstü düzey subaylardan biri olan General Slaşev'i "ciddi şekilde uyuşturucu ve alkol bağımlısı" olarak tanımlıyordu. Slaşev'in karargahına yaptığı bir ziyarette Wrangel, onu üzerinde altın yıldızlar ve kürkle süslü, uzun, beyaz bir Türk kaftanından yapılmış, fantastik bir kıyafetle, oraya buraya dağılmış likör şişeleri arasında sere serpe yatarken bulmuştu. Wrangel şöyle anlatır:

*Orada bir turna ve bir kuzgun, bir kırlangıç ve bir de sığırcık kuşu... oradan oraya kanat çırpıp sahiplerinin başı ve omuzları üzerine tünüyorlardı... Akıl sağlığını tamamen yitirmiş bir adamla uğraşıyordum.*¹³²

Beyazların tüm varlığı - toplumsal bileşimi, politikaları, yöntemleri ve liderlerinin kişilikleri - kızılların toplumsal profiliyle tam bir zıtlık içindeydi. Bu önemli farklılıklar anlaşılmaksızın bolşeviklerin iç savaşta nasıl galip geldiğini açıklamak imkansızdır. Tekrar tekrar görüyoruz ki beyazların kendileri bile kendi rejimleri ile kızıllarınki arasındaki önemli farkı kabul ediyorlardı. Kolçak'ın savaş bakanlığına verilen resmi bir raporda ordularından birinin 1919'daki durumu detaylarıyla anlatılarak şöyle deniyor:

Ataman Krasilnikov tümüyle etkisiz, kendini tamamen içkiye

*ve disiplinsiz davranışlara adanmış. Emrindeki asker de aynı şekilde davranıyor; hırsızlık ve kadınlara sarmak amacıyla rastgele aramalar yapıyorlar. Nüfusun tamamı bolşeviklerden yana. Durum kritik.*¹³³

Amerikan Generali Graves raporunda Sibirya'da “*bolşevik denince Rusya'da otokratik yönetimin... yeniden iktidara gelmesini desteklemeyen insanlar anlaşılıyordu*” diye yazıyordu. “*Devlet memurları ve askerler dışında Omsk (Kolçak) hükümetinin taraftarları % 1'den azdı*”.¹³⁴ Kadet Ustriyalov'un belirttiğine göre Omsk'da “*yoksullar bolşeviklerin gelmesini açıkça dört gözle bekliyorlardı*”.¹³⁵

Beyazların hakim olduğu diğer bölgelerde de aşağı yukarı aynı durum yaşanıyor. SD Boris Sokolov, kuzey topraklarında “*Archangel ve köylerinin halklarının hissettikleri beni, nüfusun çoğunluğunun bolşeviklere sempati duyduğuna ikna etti*” diye kaydeder.¹³⁶ Kuzeydeki beyaz hükümetin bir başka destekçisi “*halk kitleleri, bolşevizme geri dönüyor*” diye itiraf etmişti.¹³⁷ Güneydeki Denikin rejimi hakkında Chamberlain şöyle yazar:

*Bütün eksikliklerine rağmen sovyet rejimi, inogorodni (yabancılar; Kazak olmayanlar ve kısıtlı haklara sahip köylüler) kitleleri arasında popülerdi. Bunlar, Kazak “Rada”sının (parlamento) tekrar iktidara gelmesinin yalnızca Kazakların daha verimli bazı mülklerinin kamulaştırılması düşlerini sona erdirmekle kalmayıp aynı zamanda çok kanlı bir intikam ve baskı dönemi getireceğinden haklı olarak korkuyorlardı.*¹³⁸

Denikin, kendi valilerini bizzat şöyle tanımlar:

Ruh halleri, dünya görüşleri ve alışkanlıklarıyla gerçekleşen ayaklanmaya o kadar yabancıydılar ki ne bunu anlayabilir ne de bununla başa çıkabilirlerdi. Onlar için her şey geçmişteydi ve bu geçmiş, biçim ve ruhuyla yeniden diriltmeye çalışıyorlardı. Onların ardından kimisi devrimden ötürü korku içinde,

*kimisi kırılgan ve intikam peşinde olan eski rejimin daha alt düzeyde temsilcileri geliyordu.*¹³⁹

Chamberlain son aşamada “beyazların yenilgisinin temel nedeni”nin Denikin’in, halkın popüler desteğine sahip olmayışı olduğunu kabul eder.¹⁴⁰

İşçi ve köylülere karşı farklı yaklaşımlar yanında beyazlarla kızıl-
zıllar arasında toplumsal politikadaki başka bir önemli fark, kızıl-
ların zaferi garantilemesine yardım etmişti: Ulusların kendi kaderle-
rini tayin etme hakkına yaklaşımları. Elbette böyle bir hak karşısında
beyazların tutumu anlayışsız ve düşmancaydı. Sürekli tekrarladıkları
sloganları “*Rusya büyük, birleşik ve bölünmez olacaktır*”dı. Da-
valarına zarar vermiş olsa da beyazların “büyük Rusya” şovenizmi,
böyle bir konum almalarını kaçınılmaz hale getirmişti.

Kuzey batıda;

*... “büyük, bölünmez Rusya” düşüncesine saplantıyla bağlı be-
yazların, işbirliği yapmaları halinde Petrograd’a karşı hareket-
lerinde son derece yararlı olabilecek Finlandiya ve Estonya’nın
bağımsızlığını tanımayı inatla reddedişleri, yenilgilerinde hiç de
yabana atılamayacak bir etkeni.*¹⁴¹

General Kont Rudiger von der Goltz tarafından yönetilen, Batı
Rusya’nın beyaz ordusu;

*Litvanyalılara, Estonyalılara ve bolşeviklere karşı zalim dav-
ranışları nedeniyle kötü bir üne sahipti. Kimilerinin “nazizmin
öncü kolu” dediği Freikorps birlikleri... bir İngiliz diploma-
tının deyimiyle “terörün gerçek saltanatı”nı kurarak yalnız
Riga’da 3 bin Litvanyalı’nın hayatına mal olmuştu.*¹⁴²

Güneyde;

Yönetimindeki topraklarda yaşayanların Rus olmayışı ve as-

*keri zafer beklentilerini büyük ölçüde Ukraynalı ve Polonyalı, Gürcü ve Kafkas kabilelerini uzlaştırma yetisine bağlı olması, Denikin'in şanssızlığıydı; bu iş hiç de ona göre değildi...*¹⁴³

Üstelik Denikin, Ukrayna dilinin öğretimini yasaklamıştı. Beyazların bölgelerindeki kalabalıklar arasında böyle bir antipati kazandıkları bilinirken, benzer bir tutumun beyaz ordularındaki Rus, Rus olmayan veya yabancı müdahaleciler arasında da yaygın olduğunu görmek çok şaşırtıcı değil. Elbette ki Kızıl Ordu'dan ayrılıp karşı tarafa katılanlar oldu. Ancak bu oran, beyaz askerler arasında çok daha yüksekti. Kuzey Rusya'da 1919'da komutanları tarafından seçim yapma hakkı verilince iki hafta içinde beyaz askerlerin yaklaşık yarısı - 6 bin kişi - kızıkların tarafına geçti. Alaylar, kitleler halinde taraf değıştirdi. O sıralarda bölgedeki İngiliz ve Fransız birlikleri ayaklandı. Amerikalı bir çavuş günlüğüne şöyle yazıyordu:

*Buradaki insanların çoğunluğu "bololar"a (bolşeviklere) simpati duyuyor. Onları suçlamıyorum; doğrusu ben de onda dokuz boloyum.*¹⁴⁴

Bir Kızıl Ordu subayı, hayatını tehlikeye atarak Kolçak'ın ordusuna katılmıştı. Ancak herkesi etkisi altına almış disiplinsizlik ve sefahatten öyle iğrenmişti ki keskin bir karşılaştırma yaparak Kızıl Ordu'da sarhoş bir subayın karşılaştığı ilk komiser tarafından vurulacağını söylemişti. Chamberlain şu sonuca varır:

*Tabii ki tüm komünistler aziz ya da püriten değildi. Ancak genel davranışları ve ahlakları rakiplerininkinden daha iyi durumdaydı.*¹⁴⁵

Kolçak rejimi sona ermeye yakinken diktatörün kendi korumaları bile aynı sonuca varmıştı: Kolçak, onlara kendisiyle devam etmeleri veya bolşeviklere katılmaları konusunda özgür seçim hakkı tanıyınca "sadakatlerine son derece güvendiği adamları bunun

karşılığını bolşeviklere katılarak ödediler".¹⁴⁶ Böylece iç savaşın sonunda beyaz tarafın dağılması gerçekleşti. Ama bu başarıya ulaşmak için bolşevikler, fedakarlığın en büyüğünü gerçekleştirmek ve köylü ve işçi kitlelerden de en büyük fedakarlıkları istemek zorunda kalmışlardı.

"Savaş komünizmi" ve "kızıl terör"

1918'de ülkedeki ekonomik çöküntü, dış ülkelerin müdahalesinin ve ablukanın yarattığı sürekli baskı ve beyaz terörün korkunç zulmü sadece normal politik tartışma metotlarıyla iç savaşın kazanılması için gerekli fedakarlıkların zamanında yapılamayacağını gösterdi.

SD'ler, bolşevik liderlere suikast düzenlediklerinde onları, hata yaptıklarına ikna etmek için sadece politik yeniden eğitime güvenmek bir intihar eylemi demekti. Beyazlar, köylünün başına bir silah doğrultmuş ve çocuğunun boynuna bir süngü dayamışken tek başına hiçbir politik propaganda, o köylüyü beyazlara meydan okumaya ikna edemezdi. Emperyalist ordular Moskova'ya dayandıklarında mecburi askerlik gerekli olmuştu; çünkü disiplinli, yaygın, politik olarak tam bilinçli bir silahlı nüfusun onlara karşı gelmek üzere örgütlenmesi için yeterince zaman yoktu. On yıllık bir soluklanma böyle bir donanımlı organizasyon yaratabilirdi belki, ama bolşeviklerin zamanı haftalarla sınırlıydı. Şehirlerde açlık çekilirken köylüleri çok daha büyük bir ödül olarak makineler karşılığında tahıl vermeye razı etmek daha iyi olurdu belki, ancak bunun için Almanya'da bir devrim ya da en azından endüstrinin canlandırılması gerekliydi. Her iki koşulun da olmadığı durumda işçi devleti ve onun Kolçak ile Denikin'in ellerindeki yıkımı arasında bir tek seçenek duruyordu: tahıla el konulması.

Bu uzlaşma ve zorlama arasındaki diyalektik elbette her işçi devriminde varolan bir özelliktir. 30 yıldan daha uzun bir süre önce Tony Cliff bunu şöyle ifade etmişti:

Kapitalizmde disiplin, işçinin karşısına sermayenin doğrudan dayattığı bir güç olarak çıkar. Sosyalizmde disiplin bilincin bir sonucu olacak, özgür insanlar için bir alışkanlık haline gelecektir. Geçiş döneminde ise iki unsur bir arada varolur: bilinç ve zorlama. Üretim araçlarının işçiler tarafından ortak mülkiyet edinilmesi, yani üretim araçlarının işçi devletinin mülkiyetinde olması emeğin disiplinindeki bilinç unsurunun temeli olacaktır. Aynı zamanda işçi sınıfı da kolektif olarak kurumlarıyla - sovyetler, sendikalar, vb. - üretim faaliyetlerindeki tek tek işçilerin disiplininde zorlayıcı bir güç olarak belirecektir.

Birey ve kolektif arasındaki bu çatışma iknayı, onun çirkin karşısı zorlamayla birleştirme gerekliliği, işçi sınıfının kapitalist barbarlıkla savaşmak için kapitalizmden kalan barbarca yöntemleri kullanmak zorunda bırakılması; bütün bunlar kapitalizmde işçilerin manevi özgürlüğünün olmadığı ve tam anlamıyla insan niteliğine ulaşmalarının uzun bir tarihsel dönem gerektiğinin kanıtıdır.¹⁴⁷

Ülke nüfusu içinde işçi sınıfının azınlıkta kaldığı, endüstrinin yıllar süren savaşlar ile beyazlar ve emperyalist kuşatma altında tahrip edildiği bir ülkede denge gittikçe artan oranda zorlamaya doğru kayarak bozuldu. Bolşeviklerin attığı her adımı korkunç ve kendini dayatan gereklilikler belirliyordu. Her bir zorlama unsuru, diğer tek alternatifi karşı-devrimin zaferi olduğu mantığıyla benimsenen, acil bir önlemdi. Pek çok işçi ve köylünün “savaş komünizmi” rejiminde yaşadıkları engellemelere rağmen, rejimi beyazlardan korumak için ölümüne savaşmaları, bu gerçeğin farkına varmalarıyla oldu. “Savaş komünizmi” rejiminin her durumunda görülen en zalimce zorlama biçimleriyle en göze çarpan kahramanlık eylemlerinin içiçeliğinin nedeni de budur.

Bolşeviklerin Ekim Devrimi’nden hemen sonra ekonomik alanda attıkları adımlar ılımlıydı. Topyekun devletleştirme istemiyorlardı ve fabrikalardaki işçi denetiminin fabrika sahiplerini zorlayıp

kandırabileceği bir durumu düzene koymaya çalışmaktan memnunnardı. S.A. Smith, fabrikadaki işçi denetimi üzerine detaylı çalışması *Red Petrograd*'da (Kızıl Petrograd) şöyle yazar:

*Bu tuhaf gerçek, batı tarihçilerinin yazılarındaki tavizsiz bir merkezîyetçi olan Lenin'in gücü ele geçirdiğinde "sendikalist" fabrika komitelerini kapatmaya giriştiği iddiasını anlamsız kılar.*¹⁴⁸

Tabii ki işçilerin devlet aygıtının denetimini ele geçirmiş olmaları, karma şirketlerin gelişmesini engellemek için dar bir çembere almalarını sağlayacak, güçlü bir araca sahip olmaları demekti. Yerel fabrika komiteleri, işçi devleti gücünün endüstriyi yapılandırmada kullanılmasını ilk isteyenlerdi. Her şeyden önce şunu fark etmişlerdi ki fabrikadaki işçi denetimi, tüm ekonomideki işçi denetimiyle tamamlanmalıydı. Gerçekten de devrimden hemen sonra *Tüm Rus Fabrika Komiteleri Konseyi*, ekonomiyi düzenleyecek, merkezi bir aygıt talep eden bir karar çıkardı; Lenin'in işçi denetimiyle ilgili kararnamesi, ilk talebi yumuşattı.¹⁴⁹

Fabrika işçi örgütleri arasındaki rekabet sonucu oluşan anarşiye bir son vermeye yönelik benzer bir dürtü, sendikaların rolü üzerine yapılan tartışmalarda görülebilir. Fabrika komitelerinin sendikalar tarafından yutulması, sıklıkla komiteleri zayıflatmak amacıyla bolşeviklerin hazırladığı bir tuzak olarak gösterilmiştir. Gerçekte bu, tabandaki militanların devrim sırasında mantar gibi biten örgüt kitlelerini akılcı bir zemine oturtma ve komitelerin yapısındaki yerelliğin üstesinden gelme isteklerinin bir parçasıydı. Birinci Tüm Rus Sendikaları Kongresi'nde komitelerin sendikalarla birleştirilmesi önerisine karşı sadece yedi aleyhte oy kullanıldı. Hem bolşevikler hem de menşevikler, birleşme yönünde oy kullandı.¹⁵⁰ Ayrıca Petrograd Fabrika Komiteleri Ocak 1918'deki altıncı ve son konferansında birleşmeyi kabul etti. Komitelerin sendikalara katılması sendikalara, her bir fabrikadaki komitenin bir parçası olarak üretimi denetleme rolü vererek işlevselliğini artırdı.¹⁵¹

Bütün bunlar, bir işçi devletinin ekonomiyi nasıl düzenlemesi gerektiği üzerine son derece sağlıklı tartışmalardır. Bu noktada ekonomik yapı çabucak rejime dayatılacak olan topyekun devlet denetiminden halen çok uzaktadır. Lenin'in devrimden hemen sonra savunduğu bu devlet güdümlü kapitalizm stratejisinin özünde yatan, devrimin soluklanıp tekrar güç toplama gereksinimiydi. İki çok etkili güç, bolşevikleri bu "reformist" yoldan vazgeçmeye zorladı.

Bunlardan biri, kapitalistlerin kalan güçlerini sistemi işlevsiz kılmak için kullanmalarıydı. 1917'nin sonunda Tüm Rus İşverenleri Kongresi "[işçi] denetimin yönetime aktif müdahale yoluyla uygulandığı fabrikalar"ın kapıtılacağını ilan etti.¹⁵² Bunu izleyen kapatma dalgasına işçilerin doğal tepkisi, devletlerinden fabrikaların devletleştirilmesini istemek oldu. Öyle ki Haziran 1918'e kadar tüm şirket devletleştirmelerinden yalnızca beşte biri devletin inisiyatifiyle olurken beşte dördü yerel komitelerin inisiyatifiyle gerçekleşti.¹⁵³ Ancak Rus kapitalistlerin gücü, ikinci bir etken olmasaydı tek başına rejimi yoldan çıkarmaya yetmeyecekti. Bu etken, iç savaşın başlaması ve itilaf devletlerinin müdahalesiydi. Bir ekonomi tarihçisi, silahlı tehdidin vurucu etkisini şöyle anlatıyor:

*Alevlenen iç savaş atmosferinde sermaye ve proletarya diktatörlüğünün her türlü ortak çalışmasının (işçi denetimi, karma anonim şirketler, vb.) çabucak buharlaşıp uçuveren bir ütopya olduğu görülüyor. Soluğu kesilmek üzere olan Rusya'daki karşı-devrimci direnişe yeni bir soluk getiren, dünya sermayesinin müdahalesi, sonuçlarını proletaryaya dayattı: Büyük ölçekli sermayenin ve genelde sermayenin amansızca kamulaştırılması, egemen sınıfların mülkiyetine el konması, piyasanın baskı altına alınması ve piyasayı ve onun sömürü düzenini alt etmeye dayalı, bütün proletaryayı kapsayan bir politik ekonomi örgütünün kurulması.*¹⁵⁴

O halde "savaş komünizmi" rejiminin devletleştirme faaliyetleri, Sam Farber ve diğerlerinin hala söylediği gibi özünde anti-de-

mokratik bolşevik politikalarının bir örneği olmaktan uzak, döneme özgü bir önlemdi. Aslında Haziran 1918'de tüm ağır sanayi ve anonim şirketlerin devletleştirilmesi, Brest-Litovsk Antlaşması'nda yer alan, 1 Temmuz itibariyle şirketleri devletleştirilmemiş olan Alman yatırımcılara tazminat ödenmesi şartından kurtulmak içindi.¹⁵⁵ Bruce Lincoln, bolşeviklerin Ulusal Ekonomi Yüksek Konseyi'nin çalışmasını “*tutarlı planlama çok az*” diye özetler. Çok az durumda kararlar içeride veriliyordu:

*Yüksek Konsey daha çok, fabrikaların anti-bolşevik yöneticiler tarafından kapatılmasını engellemek ya da kaba bir şekilde tasarlanmış yerel hacizleri telafi etmekle uğraşıyordu... Yüksek Konsey'in Rusya endüstrisinde ilk devletleştirme çabaları olsa olsa bolşeviklerin kendilerini koruma ve varolma konusundaki ciddi kaygılarını yansıtıyordu.*¹⁵⁶

Bolşevik lider Milyutin “*devletleştirme süreci aşağıdan devam ediyordu ve sovyet liderlerinin yerel örgütlerin kendi kendilerine devletleştirme yapmalarını yasaklayan pek çok emir yayınlamalarına rağmen bunlara yetişemediler, dizginleri ele alamadılar*” diye yazıyordu.¹⁵⁷ Lenin, devletleştirme politikasının işçi devletinde yarattığı korkunç gerginliğin farkındaydı. Nisan 1918'de “*eğer sermayeyi bu düzeyde kamulaştırmaya devam edersek, yenilgimiz kaçınılmaz olacaktır*” demişti.¹⁵⁸

Yine de beyazların ve emperyalistlerin rejim üstündeki baskısı artırdıkça kuşatma koşullarının ekonomisinin uygulamaları da o kadar kaçınılmaz oluyordu. İç savaşla birlikte daha sıkı iş disiplini ve fabrikaları yöneten komitelerin yerine “tek adam yönetimi” getirilmesi gerekti. Her iki süreç de savaşla başa baş ilerledi. 1919'da Rusya'daki şirketlerin yalnız %10,8'i tek adam yönetimi altındaydı. Bu oran sonraki yıl hızla arttı. Ancak öyleyken bile 1920'de 200 kişiden fazla çalışanı olan fabrikaların yalnız % 31'i tek adam yönetimindeydi.¹⁵⁹ İş disiplini de iç savaş sırasında artırıldı, ama S.A. Smith'in kaydettiği gibi:

1918 yılı boyunca işletme içinde otorite ilişkilerini dönüştürme arzusu yerini verimliliğin artırılması itkisine bıraktı... Yine de bu, Bolşevik Parti'nin fabrika komiteleri üzerindeki zaferi olarak görülmez. İlk zamanlardan beri komiteler hem üretimi sürdürmeye hem de fabrika hayatını demokratikleştirmeye kendilerini adanmışlardı, ama endüstrinin koşulları nedeniyle bu iki amaç artık birbiriyle çelişiyordu. Fabrika komiteleri genel olarak önceliğin verimliliğe verilmesinde uzlaştılar; daha sıkı iş disiplinine yönelik teşvikleri kabul ettiler, hatta bu konuda önyak oldular.¹⁶⁰

Kasaba ve şehirlerde işçiler, “savaş komünizmi”nin sertliklerini, devrimi korumak için gerekli görüp memnuniyetle olmasa da kabullendiler. Ancak kasabaların ötesinde köylüler farklı bir sorundu. Ülkede yiyeceğe el koyma - köylünün tahılının çoğunlukla zorla alınması - açlık hayaletinden korunmak için gerekli hale gelmişti. Yiyeceğe el koyma, Sam Farber'ın iddia ettiği gibi dogmatik bir “pazara baskı kurma” denemesi değil, çaresizlik nedeniyle yapılan bir işlemdi. Sırf devlet yapısının temelini oluşturan işçi-köylü ittifakını tehdit ettiği için bile bolşevikler, bunu yapmamış olmayı tercih ederdi. İaşe Halk Komiseri Tsiurupa'nın da dediği gibi:

Yalnızca iki olasılık var: Ya açlıktan öleceğiz ya da köylü ekonomisini bir miktar zayıflatarak geçici zorluklardan kurtulacağız.¹⁶¹

Bolşevikler, köylü sorunu karşısında sürekli devrim perspektifinin sunduğu çözümü tercih edeceklerdi: Şehrin endüstriyel gücünün köylülerin verimliliğini artırmak ve onları işçi sınıfının yönetimine bağlamak için kullanılması. Bu aynı zamanda köylülerin de istediği idi ve 1920'deki Sekizinci Sovyetler Kongresi'nde köylü temsilcileri tarafından dile getirilmişti:

“Eğer toprağın tümünü ekmemizi istiyorsanız... bize tuz ve

demir verin. Başka bir şey söylemeyeceğim". "At, tekerlek, tapan" diyen başka sesler katıldı salondan. "Aletlerimizi ve barakalarımızı onarmak için metal verin bize..." ¹⁶²

Bu makul, ancak iç savaş koşullarında ve Avrupa'da bir devrim olmadan bolşeviklerin yerine getiremeyeceği bir istekti. Diğer tek alternatif kasabalardan el koyma ve yol kesme birlikleri gönderilerek tahılın köylüden alınmasıydı. Kasaba ve köylerden tahıl isteğiyle feryatlar yükseliyordu. 1918'de İaşe Halk Komiserliği'ne yağın çaresiz telgraflar bunu kanıtlıyor:

EKMEĞİMİZ KALMADI. DURUM VAHİM. AÇLIK HÜKÜM SÜRÜYOR. - 19 Mayıs Pokrov köyünden

YAROSLAV EYALETİ YİYECEK TEÇHİZATI KONUSUNDA KESİNLİKLE BENZERSİZ BİR YOKSULLUK VE FELAKET KONUMUNDA. İKİ HAFTADIR KESİNLİKLE HİÇ TAHİL GELMEDİ- 24 Mayıs - Yaroslav eyalet başkentinden.

İŞÇİLER AÇLIKTAN MAKİNELERİN ÜZERİNE YIĞILIYORLAR... BİZE EKMEK GÖNDERMENİZ İÇİN YALVARIYORUZ SİZE... BU BİR TEHDİT DEĞİL, SON BİR ÇARESİZLİK ÇIĞLIĞIDIR - 25 Mayıs, Viska kasabasından. ¹⁶³

Bu politikanın ardında yatan çaresizliği Lenin'in Temmuz 1918'de Petrograd işçilerine boş fabrikalarda oturup açlık çekmelerinin "hatalı" ve "akılsızca" olduğunu ısrarla söyleyerek "on binlercesinin Urallar'a, Volga'ya ve güne" gitmeleri için yaptığı çağrıdan daha iyi bir kanıt olamaz. Devrimin en temel sınıfını açlıktan ölmesini engellemek için bilinçli olarak dağıtmak, yıpratıcı bir gereksinimdi. Eylül 1918'e gelindiğinde Petrograd'da işgücü 1917'deki mevcudunun %30 altına düştü. ¹⁶⁴ Bu çok riskli bir politikaydı. Kırsal kesim, köylü ayaklanmalarıyla kaynıyordu ve yiyecek müfrezeleri pusuya düşürülüp öldürölme tehlikesi altındaydı. Ancak İaşe Komiserliği'nden bir görevlinin söylediği gibi:

*Ne düşünüyorsunuz, İaşe Halk Komiserliği'nin bunu kendi çıkarı için yaptığını mı? Hayır, bunu yapıyoruz çünkü yeterince yiyecek yok.*¹⁶⁵

Tabii ki yiyecek oradaydı:

*(1918'in) yaz ortasında bolşeviklerin küçülen topraklarındaki kulak (zengin köylü) depolarında halen 1917 hasadından bir milyon ton tahılın dörtte üçü artı önceki yıllardan kalan çok daha büyük miktarlar saklıydı.*¹⁶⁶

El koyma politikasını işler hale getirmek için aynı zamanda köylülerin yoksul ve daha zengin köylüleri arasındaki farka dik-kat çekilmesi gerekiyordu. İlki işçilerin yanında yer almaya daha eğilimliydi. Bolşeviklerin örgütlediği *Yoksul Köylü Komiteleri* kısa zamanda birleşik köy cephesini iki düşman kampa ayırdı ve böylelikle yiyecek toplamakla görevli müfrezelere yardımcı oldu. Ancak bunlar sonunda bolşeviklerin yeniden toprak dağıtımının başarısına kurban edildiler. Bu çok varlıklı ve çok yoksul köylülerin sayısını azaltarak birleşik köylü cephesinin yeniden oluşmasına neden oldu. İç savaşın sonunda tahıla el koyma politikası çok yıpranmıştı; *Yeni Ekonomi Politikası*, köylülerle işçi devleti arasındaki ilişkilerin yeni bir dayanak bulması gereğinin kabul edilmesiydi.

Hem topyekun devletleştirme hem de tahıla el koyma, koşulların bolşeviklere dayattığı geri adımlardı. Gereksinimi kabullenip onunla yüzleşmekten çekinmemeleri, bolşeviklerin başarılarının bir parçasıdır. Ancak zaman zaman da bu gereksinimi, bir erdem haline getirme, iç savaş döneminde alınan sert önlemlerin sosyalizmin doğru olduğunu iddia etme eğilimindeydiler. Bu kısmen anlaşılabilir bir şey; her politika, eğer milyonlar tarafından anlaşılma ihtiyacı duyuyorsa bir retorik edinmek zorundadır. Ancak tarihçilerden - özellikle marksist tarihçilerden - beklenen, sözü özden ayrı tutmalarıdır. İşte Sam Farber ve Robin Blackburn'un başaramadığı şey budur. Onlar, bunun yerine Lenin ve Troçki'nin savaşın ortasında

verdikleri emirleri alıp bunları, olayların ince analizleriymiş gibi gösteriyorlar.

Kızıl Ordu, iç savaş yıllarındaki başka her kurumdan çok daha fazla politik bilinç ve koşulların dayattığı zorlama arasındaki çelişkiyi bünyesinde barındırdı. Bir taraftan Kızıl Ordu'nun oluşturulması bir geri adımdı: Gönüllü değil zorunlu askerliğe dayanan bir orduydı, subaylar seçimle değil atamayla iş başına geliyordu, binlerce eski çarlık subayı istihdam edilmişti, idam cezası da dahil sert askeri disiplin hakimdi, bazen bütün bir birliğin katıldığı firarlar ve gaddarlıklar vardı. Ancak Kızıl Ordu aynı zamanda muhteşem bir sosyalist bilinçle doluydu. Zorunlu askerlik, bir köylü ülkesinde kalabalık bir ordu kurmak için gerekliydi belki, ama en tehlikeli görevler için tekrar tekrar gönüllü olanlar yine en aktif ve en fazla sınıf bilincine sahip işçilerdi (en çok da bolşevikler). 1919'da binlercesi Denikin'le savaşmaktansa partiden ayrılmayı seçerken, buna rağmen binlercesi ise "parti haftaları" sırasında partiye katıldı ki partinin merkez komitesi bülteninde dendiği gibi *"bu koşullarda parti kartı çıkarttırmak Denikin'in darağaçlarına aday olmayı garantilemek"* anlamını taşıyordu. 1920'deki Varşova saldırısında Kızıl Ordu gücünün %33'ünü yitirirken ordunun "kemikleşmiş bolşevikleri"nden kayıplar yaklaşık %90'ı bulmuştu.¹⁶⁷

Kızıl Ordu'da disiplin sertti, ama en sert disiplin, subaylara ve komiserlere uygulanıyordu. Firar ettikten sonra Kızıl Ordu'ya geri gelen, rütbesiz bir asker genellikle yemin ettirilip tekrar alınırken aynı durumdaki bir birlik komiseri sıklıkla vurularak cezalandırıldı. Beyaz Kazak süvarisi için yağmalama, tecavüz ve cinayet bir yaşam tarzıydı. Kızıl Ordu yağmalamayı yasaklıyordu. Beyaz ordularda anti-semitizm ve kıyımlar oldukça yaygındı; Kızıl Ordu'da ise anti-semitik yayınlar yasaktı. Kıyım yapanlar vuruluyordu. Ukrayna'da yahudi cemaatlerinin tümü, Kızıl Ordu saflarının gerisinde yaşıyor, onlar ilerlediğinde ilerleyip onlarla birlikte geri çekiliyordu.

Kim Beyaz Ordu'yu, Kızıl Ordu'daki gibi okuma yazma ve eğitim grupları kurarken hayal edebilir? Kim Beyaz Kazakları, ön

safllardaki süvarilerin sırtlarına arkadakiler yürürken okuma öğrensin diye harf levhaları koyarken düşünebilir? Dahası kim Beyaz Ordu'nun şu Kızıl Ordu yürüyüş marşına benzer bir şey ürettiğini görebilir:

*İki gün ders, sonra savaşta bir hafta
Kalemlerle iki gün, süngülerle bir hafta.*¹⁶⁸

İki ordu arasındaki farklılıklar, köylülerin gözünden kaçmamıştı. Güneyde Beyaz Ordu'ya, yağmalayan ordu anlamına gelen *Grabarmiya* adı takılmıştı. Hem güneyde hem de doğuda kızılların rutin el koymaları, beyazların saldırgan çapulculuğuna tercih edilir olmuştu. Beyazlar ve kızılların sınıf programı arasındaki farklar hem nüfusun her bir tarafa verdiği desteği hem de kızıl ve beyaz orduların moralini belirgin biçimde etkiliyordu. Pek çok köylü, bolşeviklerin tahıla el koyma politikalarına açıkça kızıp sık sık onlara karşı ayaklandılar; ama bu öfke, eski toprak sahiplerinin toprakları geri alma politikasına duydukları nefret kadar derin olmadı. Kızıl askerlerin bazı gaddarlıklar gerçekleştirdiği doğrudu; ancak bunlar, beyazlarda olduğu gibi kızıl komutanların politikası değildi. Bolşeviklerin sosyal politikaları, işçi ve köylülerin güvenliğini kazanmaları için başka zeminler sağlarken beyazlar sadece kaba güce yaslanmak zorundaydı. “Kızıl terör” kesinlikle vahşiceydi, ancak “beyaz terör” gibi cılız ve itibardan düşmüş, eski bir düzen adına işçi ve köylü kitlelerine yöneltilmiş değildi. Kızıllar, şehirlerin harareti ve neredeyse bütünsel sadakatleriyle karşılandılar.

Kızıl Ordu, iç savaşın çelişkilerinin tipik bir örneğiysse bu çelişkileri uç noktalara götüren de “kızıl terör” oldu. Elbette her işçi devrimi, eski kapitalist sınıf ve devletin kalıntıları tarafından yürütülen karşı-devrimci ayaklanma ve sabotajları alt etmek için güç kullanmaya ihtiyaç duyar. “Kızıl terör” de ilk zamanlarda bu insanlara yönelikti. Chamberlain'in gözlemlediği gibi:

“Beyaz” Rusya'nın da terörü, her yana yayılmış muhbir ağ-

*ları, bol miktarda idamları, kalabalık hapishaneleri vardı. En önemli fark bir yanda Moskova ve Petrograd hapishaneleriyle öte yanda Omsk ve Rostov hapishanelerindeki insanların farkıydı. Çeka, saldırganlarını esas olarak varlıklı ve orta sınıflara yöneltmişti. Beyazların polisi ise daha çok işçileri ve yoksul sınıftan insanları topluyordu.*¹⁶⁹

“Kızıl terör”ün ortaya çıkmasının öncelikli nedenlerinden biri, beyazların emperyalist güçlerin desteklediğiyle gerçekleştirdikleri çeşitli karşı-devrimci tezgahlardı. Örneğin Moskova’daki İngiliz diplomatik temsilcisi R.H. Bruce Lockhart, Kerensky’nin bolşevikleri devirmek için yaptığı başarısız bir askeri girişimden sonra Moskova’dan kaçmasında aracı olmuştu. Lockhart ayrıca - kendisinin de kabul ettiği gibi - anti-bolşeviklere para sağlıyordu. Bir İngiliz istihbarat ajanı olan Sidney Reilly, Lockhart’ı “*Moskova’da bir karşı-devrimi sahneye koyabileceği*”ne ikna etmek için çaba harcadı, ama başaramadı.¹⁷⁰ Ancak Reilly’e göre planın bir kısmı Ağustos 1918’de vakitsizce uygulamaya konmuştu: Sosyalist Devrimci Fanny Kaplan, Lenin’e yakın mesafeden iki el ateş edip onu ölümün eşiğine getirdi. Daha önce de Reilly, kendisini Troçki’nin Dışişleri Bakanlığı’ndaki belgelere ulaşabilen bir Sovyet memuru olarak tanıtmayı başarmıştı. Bir başka İngiliz ajan George Hill, Troçki’nin askeri danışmanı olmuştu.¹⁷¹ İngiliz gizli servisi genel olarak:

*... bütçesinin en büyük kısmını Rusya’ya ayırmıştı... En iyi ajanlarını - akıcı Rusça konuşabilen ve ülke ve halk hakkında uzun süreli deneyim sahibi olanları - haberleşme ağları kurmak, karşı-devrimçilere finansal destek sağlamak ve bolşevik tehdidi büyümeden yok etmek için ne gerekiyorsa yapmaları doğrultusunda özgür inisiyatifle donatarak ülkeye yolladı.*¹⁷²

Ancak “kızıl terör” bu grupların ötesine de uzandı. Kızıl terörün esas yayılma nedeni yine Rus işçi sınıfının yalnız bırakılmasında aranmalıdır. Karşı-devrimin içinde yüzdüğü yer köylü deniziydi.

Köylüleri temsil ettikleri iddiasındaki SD'ler, kızıl safların ardındaki karşı-devrimin öncü kışkırtıcılarıydı. Ayrıca kırsal kesimde tahıl stoklayan köylülere karşı para yerine güç kullanılması da devrimin yoksulluğunun dayattığı bir zorunluluktur.

Bolşevikler, (SD destekli) asker kadetlerin Kışlık Saray'a tıklılıp afla salıverilmelerinden iki gün sonra yaptıkları gibi ya da SD'lerin Kurucu Meclis'in dağıtılması sırasında yaptıkları türden suikast ve karşı-devrim denemeleriyle karşı karşıya kalıyorlardı. Lenin, devrimin halka ateş etmeye kadar varan bir terörü kullanmak zorunda kalabileceği gerçeğini asla saklamaya ya da maskeleyemeye çalışmadı. Devrim ve karşı-devrim arasındaki mücadelede her iki taraftaki insanlar da amaçları için ölümü göze alıyordu: Bırakın affı, hapis bile çoğu karşı devrimciyi caydıramazdı:

*Müfrezeler ateş etmeden nasıl devrim yapılabilir? Silahlarınızı bırakarak düşmanlarınızla başa çıkabileceğinizi mi sanıyorsunuz? Başka ne tür baskı araçlarına sahipsiniz? Hapsetmek mi? Her iki tarafın da kazanmayı umduğu bir iç savaş sırasında bunu kimse ciddiye almaz.*¹⁷³

Burada Lenin, aynı şekilde yabancı istilası ve köylülerin karşı-devrimci baskısının etkisiyle en karanlık döneminde varlığını garantiye almak için teröre başvuran Fransız Devrimi örneğini izliyordu. Ayrıca 1848'de Marx “karşı-devrimin yamyamlığı”na karşı “eski toplumun kanlı can çekişmesini ve yenisinin doğum sancılarını kısa kesmenin, kolaylaştırmanın ve sınırlandırmanın yalnızca bir yolu var: devrimci terör” demişti.¹⁷⁴

Aralık 1917'de Sovyetler, Rusça kısaltması Çeka veya Veçeka ile anılan, Tüm Rusya Karşı-Devrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu'nu kurdu. Çeka, “kızıl terör”ün yalnızca bir unsuru ve mutlaka en önemli kısmı da değildi. Kurum, Sovyetler'in bir dizi soruşturma komisyonu ve ayaklanmayı gerçekleştiren Sovyetler Askeri Devrimci Komitesi'nden doğmuştu. Çeka'nın aşırı

sağcı tarihçisi George Leggett şöyle yazar:

*Bolşevik Parti'nin... Veçeka'nın oluşturulmasında herhangi bir rolü olduğuna dair... doğrudan hiçbir kanıt yoktur; belki de bu durum bir başka soruşturma komisyonunun aceleci uygulamasına karşı o dönemdeki görece ilgisizliğin göstergesidir.*¹⁷⁵

Özel bazı önlemlerle ilgili tartışmalar yaşasalar da devrimci terörün gerekliliği, devrimci saftaki herkes tarafından benimsenmiş, ortak bir anlayıştı. Çeka'nın oluşturuluşu oldukça açıktı; haber, Sovyetler'in gazetesi Izvestiya'da büro adresleri, açılış saatleri ve karşı-devrimle mücadelede yardım için halka yönelik bir çağrıyla birlikte duyurulmuştu. Bir dönem basılan Veçeka Haftalık Bülteni'nde komisyonun faaliyetleri, vurduğu kişilerin isimleri de dahil halkla açık biçimde tartışılıyordu. Bruce Lockhart, Çeka'nın ilk baskınında şahit olarak alınmıştı.¹⁷⁶ İlk günlerde Çeka'nın sınırlı sayıda personeli vardı ve başkanı Bolşevik Felix Dzerjinski, tüm dosyaları çantasında dolaştırabiliyordu.¹⁷⁷

Sol SD'ler hem hükümetin parçası oldukları dönemde hem de sonrasında Çeka'da öncü bir rol oynadılar - Mart 1918'de Brest-Litovsk Anlaşması'nı protesto etmek için hükümetten ayrıldılar. Kötüleşen iç savaş ve tırmanan emperyalist müdahaleyle birlikte "kızıl terör"ün keskinleşmesini hızlandıran etkenlerden biri de Sol SD'lerin faaliyetleriydi.

1918 İlkbaharı ve Yazı, işçi devleti için bir krizler dönemiydi. Bilindiği gibi Finlandiya'da Nisan ayında "beyaz terör" baş gösterdi. Almanlar, Brest-Litovsk Anlaşması uyarınca Ukrayna'yı işgal ettiler. Kırsal kesimde yaklaşık 200 kulak (zengin köylü) ayaklanması çıktı. Haziran'da Halk Komiseri Volodarski öldürüldü. Ağustos'ta Petrograd Çeka'sı başkanı Uritski, bir SD tarafından öldürüldü. Bu krizin ortasında Temmuz 1918'de Beşinci Tüm Rus Sovyetleri Kongresi toplandı. Sol SD'ler, Brest-Litovsk Antlaşması'na karşı yürüttükleri muhalefetin bundan böyle bolşeviklerle silahlı müca-

dele şeklini aldığını ilan etmek için bu anı seçtiler. Liderleri Maria Spiridonova kongrede ortaya çıkarak “*tabancanızı ve el bombanızı alın*” talimatıyla partinin terörist geleneğine geri dönüşünü ilan ediyordu. Ertesi gün kendi tavsiyesine uyarak kongreye elinde bir Browning tabancayı sallayarak geldi ve “*Yaşasın isyan!*” diye bağırdı.¹⁷⁸

Sol SD isyanı Yaroslav ve diğer kentlerde aynı anda meydana geldi. Simbirsk’deki doğu cephesi komutanının isyanıyla da çakıştı. Moskova’da Sol SD’ler planlarını gerçekleştirmek için Çeka’daki üslerini kullandılar. Çeka karşı-istihbaratın Sol SD başkanı Yakov Blumkin, bir pasaporta Dzerjiniski’nin imzasını atarak Moskova’daki Alman diplomatik temsilcisine ulaşmayı başardı ve onu vurdu; böylece Brest-Litovsk Antlaşması’nı çiğneme ve Almanya’yla yeni bir savaşı tahrik etme niyetindeydi. Blumkin daha sonra Sol SD’lere sempati duyan Çeka Savaş Bölüğü’nün kışlasına sığındı. Dzerjinski büyük kahramanlıkla ama taktik duygusundan yoksun bir biçimde gidip Blumkin’in kendisine teslim edilmesini istediğinde komutan, Dzerjinski’yi tutukladı. Bir başka bolşevik Çeka lideri Latsis, Sol SD’ler tarafından Çeka Merkez Bürosu içindeyken tutuklandı.

Uritski’nin öldürülüşünün ertesi günü Lenin, sosyalist devrimci Fanny Kaplan tarafından vuruldu. Ağır yaralı olduğu halde cerrahın Sol SD sempatzanı olabileceği korkusuyla hastaneye götürülemedi. Lenin iyileşti ve Sol SD isyanı bastırıldı, ancak devrimci saflardaki kuşatma atmosferi iyice yükselmişti. İsyanın tüm sorumluluğunu üstlenen Spiridonova bir yıl hapis cezasına çarptırılmış ve hemen ardından “devrime önceki hizmetleri” nedeniyle affedilmişti. Başka yerlerde “kızıl terör” vahşeti doruğa ulaştı. Kronstad’ta Çeka ve gemiciler bir gecede 400 kişiyi öldürdüler. Ayaklanmanın merkezlerinden Yaroslav’da 200 kişi öldürüldü. 3 Ekim’de bir gün içinde ülkenin çeşitli yerlerinde 200 kişinin öldürüldüğü haber verildi. Lenin, teröre tamamen taraf olmuş olsa da Sol SD isyanının ve kendisine suikast denemesinin yarattığı öfke sonucu ortaya çıkan bu vahşeti sınırlandırmaya çalıştı. Bruce Lockhart’ın kendisi şöyle diyor:

Lenin işe el koyabilecek hale gelinceye kadar durum tümüyle umutsuz görünüyordu. Bilinci yerine geldiğinde söylediği ilk sözün “terörü durdurun” olduğu söylenir.¹⁷⁹

Şüphesiz terör, Lenin suikastinden sonraki dönemde eriştiği popülerliğe ve ülke çapındaki yoğunluğuna başka hiç bir dönemde erişmedi. Zaten sağ kanat tarihçilerinin çoğunun Çeka'nın kötülükleriyle ilgili en parlak hikayeleri de yine bu dönemle ilgilidir. Bunlardan en sık tekrarlanan üç tanesini inceleyelim. Birincisi işkenceyle ilgilidir. Çeka'nın eyalet bürolarının birinden gönderilen, Ekim 1918'de Çeka'nın gazetesinde yayınlanmış bir mektup şöyle sorar: “Neden bu kadar yufka yürekliisiniz?” Bruce Lockhart'ın tutuklanmasına değinilen mektupta onun “en incelikli işkencelere” maruz kalması ve sonra da “öbür dünya”ya gönderilmesi istenir.¹⁸⁰ Bolşevik Merkez Komitesi'nin derhal yayın kurulunu azarlayıp bülteni kapattığından ve Sovyetler'in terörü savunmasına rağmen işkenceyi yeniden kınadığından ise pek söz edilmez.¹⁸¹ Her ne kadar en uç örneklerin (kurbanların kafa derilerinin yüzülmesi, midelerine uzatılmış sıcak bir hortumdan aşağı fareler yollayıp farelerin eti kemirip geçmesini beklemek) neredeyse tamamen beyaz literatürde rastlanırsa da - Denikin'in Çeka komisyonu ve Sağ SD lideri Çernov'un Legget'in de şahitlik ettiği belgeleri - esas sorun, Çeka birliklerinin hiç işkence yapmadığı değildi.¹⁸² Esas konu Bolşevik Parti yönetiminin, Sovyet ve Çeka'nın kendisinin işkence vakaları ne zaman ortaya serilse onu yok etmeye çalışmalarıydı. Sovyet kanunları işkenceyi yasaklıyordu. Lenin terörü ve Çeka'yı desteklemişti, ancak onun gücünün istismarı karşısında acımasızdı:

Dikkatini çeken her konuda tutuklamanın tamamen pragmatik güvenlik gerekleri üzerine yapılıp yapılmadığını anlamak isterdi. Kotelniçi Çekası, öğretmen Lubnin'i neden tutuklamıştı? İki parti üyesi tarafından verilen güvenceye rağmen Veçeka, Kiril Semenoviç Ginsburg'u neden serbest bırakmamıştı? Samara İli Çekası, Türkistan'a giden sulama uzmanları keşif he-

yeti üyelerini neden tutuklamıştı? Yiyeceğe el koyma birlikleri ve Gavrilovo-Posadnaya Çekası'nın tahıla el koymaları doğru bir hareket miydi? Petrograd'da tutuklu bulunan Viktor Ivanoviç Dobrovolvsky serbest bırakılamaz mıydı; hasta, apolitik ve ailede ekmek parası kazanan tek kişi olduğu söyleniyordu... 20 Mayıs 1919'da Lenin, Novgorod Sovyeti'ne bir telgraf çekti; bir kopyasını da yerel Çeka'ya yolladı: "Bulatov'un bana bir şikayette bulunduğu için tutuklandığı anlatılıyor. Sizi uyarıyorum ki bu yüzden Çeka başkanı ile yürütme komitesi başkanı ve üyelerini tutuklarım ve idamlarımı isterim. Soruma neden zamanında yanıt vermediniz?" ¹⁸³

İkinci konu, "kızıl terör" dönemindeki hapishane rejimidir. "Savaş komünizmi"nin hapishaneleri ve toplama kamplarının doğrudan doğruya Stalin dönemi **gulag**ının öncüsü olduğu iddiası belki en ünlü örneği Soljenitzin'in *Gulag Yarımadası* kitabı olan, standart bir sağ kanat iddiasıdır. Buna ilk ve en bariz itiraz sayı sorunudur. Stalin yönetimi döneminde milyonlarca insan kamplarda kaybolmuştur, ancak iç savaşın dorukta olduğu dönemde bile adi suçlular da dahil hapishanelerde tutulanların sayısı 100 binden azdır. Bizzat Çeka'nın 1922'de toplam kapasitesi sadece 24.750 olan 56 kampı vardı. Ertesi yıl ise kamp sayısı yarıya indirilmişti.¹⁸⁴ Soljenitzin'e göre düşük sayılar, kitlesel idamların sonucudur. Şüphesiz mahkumların topluca idamları - her ne kadar bunlar, Çeka'nın genel politikası olmasa ve en ciddileri Çeka emirleri ihlal edilerek yapılmış olsa da - söz konusuydu.¹⁸⁵ Beyazların kontrolündeki bölgelerde çok az sayıda kamp olmasının nedeni ise sadece kitle idamları politikası izlenmesiydi; yoksa Pipes'ın gülünç iddiasındaki gibi "*beyaz ordular... terörü asla politika haline getirmediler*" diye değil.¹⁸⁶ Örneğin beyazların denetimindeki ve Krasnov ve Kaledin yönetimindeki Don'da 2428 numaralı emir şöyle diyordu:

İşçileri tutuklamak yasaktır. Asılmaları veya vurulmaları emrediliyor.

2431 numaralı emir ise şöyle ayrıntılandırıyor:

*Tüm tutuklu işçiler, emirler uyarınca sokakta asılacak. Cesetleri üç gün boyunca teşhir edilecek.*¹⁸⁷

“Savaş komünizmi”ndeki hapishaneler yalnız yaygınlık açısından değil, esas itibariyle de açıkça Stalin dönemindekilerden farklıydılar. Soljenitzin tarafından çok güçlü bir dille anlatılan mahkumların sistematik aşağılanması ve onlara işkence edilmesi onun iddia ettiği gibi Stalin öncesi dönemin bir özeliği değildi. 1924'teki Çalışma Islah Yasası'nda şöyle deniyordu:

*Rejim, her türlü zalim ve aşağılayıcı uygulamanın izlerinden kurtulmalı, şunlara asla izin vermemelidir: Kelepçeler, ceza hücreleri, tecrit cezası, yemek vermeme, ziyaretçilerle görüşme sırasında mahkumun parmaklıklar arkasında tutulması.*¹⁸⁸

Medvedev “o dönemde pek çok durum için bu yasa uygulanıyordu” ve her ne kadar “1920'lerde mahkumları aşağılayıcı uygulamalardan sayılabilecek birkaç olay olmuş olsa da... bunlar kural değil istisnaydı” diye açıklıyor.¹⁸⁹ Aslında bolşevikler, kıt da olsa mahkumlara dışarıdakiyle aynı yiyeceklerin verilmesinde ısrar etmişti. Mahkumlar konuşma ve yayın özgürlüğüne sahipti. Sık sık hükümete düşmanca görüşler içeren kendi gazetelerini yayınlıyorlardı. Irkutsk'da mahkumlar *Parmaklıkların Ardındaki Fikirler*'i yayınlarken, Vitebsk, Omsk ve başka yerlerde *Mahkumun Fikri* ortaya çıkmıştı; Harkov, Penza ve diğer yerlerde ise *Mahkumun Sesi* yayımlanmakta idi.¹⁹⁰ Stalin yıllarında bu rejimden hiç bir iz kalmadığını söylemeye gerek yoktur. Ocak 1921'deki bir Çeka kararnamesinde şöyle deniyordu:

Hapishaneler, burjuvalarla değil, daha çok işçi ve köylülerle (hırsızlık ve spekülasyon suçları nedeniyle) ağzına kadar dolu. (İç savaşın) bu mirasından kurtulmalı; hapishaneler boşaltıl-

*malı ve yalnızca Sovyet rejimi için gerçekten tehlikeli olanların oraya konulmasına dikkat edilmelidir.*¹⁹¹

Sağ kanat tarihçiler tarafından sıkça kullanılan üçüncü örnek ise Çeka lideri Latsis'in 1918'de bir şüphelinin kapitalist mi işçi mi olduğunun, onun suçlu mu yoksa masum mu olduğunu belirlemek için yeterli olduğu iddiasını temel alır. Latsis şöyle devam ediyordu: “*Birinin Sovyetler’e karşı isyanı silahlı mı yoksa sözlü müydü diye kayıtlara bakmayın*”.¹⁹² Sam Farber, Latsis’ten alıntı yapar; ama Lenin’in “*insanın Yoldaş Latsis gibi işi saçmalığa vardırması gerekmez*” diyen kızgın cevabından söz etmeye gerek duymaz. Lenin’in ısrarla belirttiğine göre Latsis “*Kızıl terör kendi düzenlerini yeniden kurmaya çalışan sömürgecilerin güç kullanılarak bastırılması anlamına geliyordu demek istemişti, ama onun yerine şöyle söylemişti... Birinin Sovyetler’e karşı isyanı silahlı mı yoksa yalnızca sözlü mü diye kayıtlara bakmayın.(!!?)*”¹⁹³

Bu yaklaşım yalnız Lenin’e özgü de değildi. Dzerjinsky’nin kendisi Çeka’nın amaçladığı idealleri kişiliğinde birleştiriyordu. Yaşamının üçte birini politik inançları uğruna hapiste harcamıştı ve görevini istismar eden çekacıları acımasızca cezalandırdı. Çekacıların “*serin bir kafa, sıcak bir yürek ve temiz ellere*” sahip olmaları gerektiğini ısrarla söyledi.¹⁹⁴ Dzerjinsky kusursuzca tutarlıydı: Rusya’nın korkunç açlık günlerinde kendisine jambon ve patates getiren bir işçi yoldaşını öfkeyle geri çevirmişti. İşinin getirdiği sorumluluk omuzlarında ağır bir yükü. 1919’un arifesinde terörün en kötü şekilde yaşandığı günlerde yoldaşlarına şöyle demişti:

*Öyle çok kan akıttım ki daha fazla yaşamaya hakkım kalmadı artık. Beni hemen vurmalkınsınız.*¹⁹⁵

Aynı ruh hali başka pek çok çekacıyı da etkisi altına almıştı. Bir keresinde Buharin şöyle dedi:

Geride kalanlardan kaçının sinirlerinin harap olduğunu ve

*bazılarının umutsuz hastalar olduklarını unutmayalım. Çünkü işleri öyle büyük bir konsantrasyon gerektiren tam bir işkence, öyle bir cehennemdi ki gerçekten demir gibi bir karakter gerektiriyordu.*¹⁹⁶

Elbette tüm çekacılar bu “demir gibi karakter”e sahip değildi. Kimisi gücünü kötüye kullandı, kimisi işkence etti, haksız yere hapse attı ve idam etti. Yukarıdaki taşkınlığını saymazsak Latsis de Dzerjinsky gibi Çeka’nın görevinin zorluğunun üstesinden gelebilmişti. Çeka gücünün üyelerinde yarattığı çürümeyi durdurmak için üyelerin üç kritere uymaları gerektiğini ısrarla söylüyordu: Parti üyesi olmaları, yüksek düzeyde tutarlı bir kişilik sergilemeleri ve Çeka’nın hizmetinde uzun süre kalmamaları.¹⁹⁷ Personeler kısmi rotasyon uygulanıyordu ve pekçok bolşevik en azından bir süre Çeka’da görev yapıyordu.

Bunlar basit anekdotlar ya da biyografik detaylar mıdır? Hayır, tam aksine rejimin gerçek doğasını anlatırlar. Beyazlar arasında yozlaşma ve açıkça ayrımsız terör, rejimi tepeden tırnağa sarmıştı; zaten görüldüğü gibi pek çok durumda en korkunç zulümlerden üst rütbeli subaylar kişisel olarak sorumluydular. Bolşeviklerde kötülükler, rejimin doğasına aykırı gerçekleştiriliyordu ve bir kez vazgeçme imkanı doğduğunda bolşevikler hızla bu yöntemleri sona erdirmek üzere harekete geçmişlerdi. İç savaşın tüm şiddetiyle sürdüğü dönemde bile anlık tehlike dönemi altında Çeka’nın rolü sınırlandırılmıştı. Legget şöyle yazar:

*Çeka’nın rastgele şiddetiyle Adalet Halk Komiserliği’nce geliştirilen Sovyet yasal sistemi arasındaki kaçınılmaz çatışmada rejim ne zaman tehlikeye girse Çeka galip geliyordu; krizler dindiğinde Halk Komiserliği avantajlı hale geliyordu.*¹⁹⁸

Latsis’in kendisi Çeka hakkında şöyle diyordu:

Bizim anayasal sistemimizde yeri yok. İç savaş dönemi Sovyet

*iktidarının varlığının olağanüstü koşulları geride kalınca Çeka da lüzumsuz hale gelecek.*¹⁹⁹

Ancak iç savaş ne kadar uzadıysa, proletarya da sınıf özelliğini o kadar kaybetti, köylülerle ilişkiler o derece bozuldu, Çeka o ölçüde büyüdü ve üyelerinin kalitesi de o derece düştü. Latsis şöyle di-yordu: “*Değersiz unsurlar, hatta bazen karşı-devrimciler, kişisel ka-zanç güdüsüyle Veçeka’ya katıldı*”.²⁰⁰ Serge, çekacılardaki “*mesleki dejenerasyonun hızlı etkileri*”ni gözlemliyor ve şöyle kaydediyordu: “*Dzerjinsky’nin kendisi bile onlar için ‘yarı çürümüş’ yargısına var-mıştı ve bu kötülüğe en kötü çekacıların vurularak ölüm cezasının bir an önce kaldırılmasından başka çözüm getiremiyordu*”.²⁰¹

Bolşevikler, iç savaş biter bitmez Çeka’yı ortadan kaldırmak üzere harekete geçtiler. 1921’de Dzerjinisky, Çeka’nın reformu için bir teklif sundu. Kamanev bunun yeterli olmadığına inanarak Lenin’e kendi teklifini yazılı olarak yolladı:

1. *Çeka; politik suçlar, casusluk, haydutluk, demiryolları ve depoların güvenliği dışındaki konulardan el çektirilsin. Bun-lar dışında başka hiçbir alana el atmasın. Kalan konular NKLU’ya (Adalet Halk Komiserliği’ne) bırakılmalı.*
2. *Çeka’nın soruşturma aygıtı NKLU’ya bağlanmalı...*²⁰²

Lenin şöyle yanıtladı:

*Yoldaş Kamanev! Benim tavrım, Dzerjinsky’ninkinden çok si-zinkine yakın. Size vazgeçmemenizi ve (sorunu) Politbüro’ya götürmenizi tavsiye ederim. Ondan sonra maksimum sonuç için gerekeni yaparız. Ayrıca, Veçeka’nın suçları ve hata-larının... Politbüro’ya iletilmesiyle ilgili başarısızlıklardan NKLU’yu sorumlu tutarız.*²⁰³

Şubat 1922’de Sovyet hükümeti, Çeka’yı dağıtıp yerine başka bir güç oluşturdu: GPU. Çeka’nın olağanüstü yetkileri GPU’ya dev-

redilmedi. Yanız politik konularla ilgilenebilirdi, hüküm verme ve idam yetkilerine sahip değildi. Soruşturma ve tutuklama yetkileri bile modern İngiltere'deki Özel Daire'ninkilerden (Special Branch) daha sıkı bir şekilde sınırlanmıştı. Her tutukluya, kendisine yönelik suçlama 14 gün içinde belirtilmeli ve sekiz hafta içinde de mahkemeye çıkarılmalı ya da salıverilmeliydi.²⁰⁴ Elbette bu reformlar eksiksiz uygulandığında bile iç savaş deneyimi sırasında iyice vahşileşmiş bazı kurumlar dokunulmadan kalmıştı. Yine de GPU'nun yeni bir bürokratik yönetici sınıfın terör organı haline gelişi ancak 1920'lerin sonlarında Stalin'in eli, devrimin boğazına sarıldığı zaman gerçekleşti:

*Çeka-GPU'nun yeniden yapılandırılması 1920'lerin ilk yarısında bir kaç yıl daha devam etti. Ancak Lenin ve Dzerjinsky'nin ölümünden sonra yavaşladı; zaten her şey tamamen farklı bir yönde gelişmeye başlamıştı. GPU, ancak iç savaşın belli bir dönemi için uygun olabilen işlevleri gitgide yeniden elde etmeye başladı. Stalin'in baskısı altında cezalandırıcı bir örgüt yeniden ortaya çıktı; bu örgüt, insanları hapse atma, uzak yerlere sürgün etme, hatta sonraları hiç bir yasal işlem uygulamadan, basit bir idari eylem olarak insanları vurma hakkına sahip oldu.*²⁰⁵

1930'da Stalin'in kurbanlarından biri, kendisini sorgulayan görevliye kullandığı yöntemlerin Dzerjinsky döneminde kullanılması mümkün olamayacağını söylediğinde sorgucu gülerek şöyle yanıtladı: “*Hatırlanacak adamı buldun! Onun dönemi devrimimizde kapanmış bir sayfadır*”.²⁰⁶ Buharin de 1938'deki idamından kısa süre önce şu yorumu yapmıştı:

*Dzerjinsky geride kaldı; Çeka'nın kayda değer gelenekleri, devrimci düşüncenin tüm eylemlerine rehberlik ettiği dönem, geçmişe karışarak gitgide kayboldu.*²⁰⁷

Köylü isyanı, Kronştad ve “savaş komünizmi”nin krizi

Bolşevikler, iç savaştan galip çıktılar; ama bu, onlara çok pahalıya patladı. Birinci Dünya Savaşı sonrası ülke yakılıp yıkılmış, kana bulanmış, endüstrinin pek çok kolu harap olmuş ve tarım ciddi şekilde altüst olmuştu. İç savaş sonrasında ise durum çok daha kötüydü. 1920’de Rusya’yı gezen H.G. Wells sadece “*tamiri imkansız, koca bir harabe*” görmüştü.²⁰⁸ İşçileri Askere Alma Komitesi şöyle kaydediyordu:

*Kentlerde ve köylerin bazılarında işçiler, açlık derdiyle boğuşuyorlar. Demiryolları güç bela çalışıyor. Evler çöküyor. Kentler çöple dolu. Salgın hastalıklar ve ölüm, sağcı-solcu ayırt etmiyor. Endüstri harap durumda.*²⁰⁹

Bunların hiçbirisi abartılı sözler değildi. Pravda’nın haberine göre Petrograd’daki her evden 17 araba dolusu çöp toplanmıştı; bunlar tüm iç savaş boyunca biriken çöplerdi. Devrimin başkentinin nüfusu azalmış, caddelerinde kaldırım taşlarının arasından otlar ve çiçekler fışkırmıştı. 1921’de Pravda’nın haberine göre 25 milyon kişi açlıkla yüz yüze idi. Kırsal bölgelerde insanlar, gömülü atları mezardan çıkarıp yiyorlardı. Bazı bölgelerde ölüme karşı tek seçenek yamyamlıktı. “*Günlük yaşam tarih-öncesi gibiydi*” diyordu Ilya Ehrenburg, “*mağara devrinin günlük hayatı gibi*”.²¹⁰ 1920’lerin Rus ekonomistlerinden biri de şöyle yazmıştı: “*100 milyon nüfusluk devasa bir toplumun... üretim güçlerinde böylesi bir çöküşün benzerine insanlık tarihinde rastlanmamıştı*”.²¹¹ Rusya’nın yoksulluğunu belki hiçbir şey şu gerçekten daha canlı bir biçimde gösteremez: Ülkede dönemin ortalama gelir düzeyi, 1688 İngilteresi’ndeki değerin yaklaşık %20 altındaydı. Üstelik bu 1913’teki durumdu; iç savaş ertesinde bu oran çok daha düşmüş olmalıdır.²¹²

Beyaz ve emperyalist ordular elbette ki zararın büyük bölümüne doğrudan sebep oldular. İşçi devleti 1920’ye kadar pamuktan, 1919’un sonuna dek Baltık keteni ve Bakü petrolünden ve 1920’ye

kadar da Ukrayna'dan gelen demir ve kömürden mahrum bırakıldı. Üstelik endüstrinin kalan kısmının çoğunu da savaş zorlukları yiyip bitirdi. Eleştirmen Victor Şklovski, bolşevikler “*(makinalerin) pervane kayışlarından bot yapmak için bütün fabrikaları mahvettiler*” demişti.²¹³ Bütün Rusya'da işçi sınıfı yarı yarıya küçüldü. Başlıca şehirlerde işçilerin oranı çok daha ciddi oranda düştü. Şubat 1921'de Pravda “*ekmek cephesinde ciddi bir yenilgi*” den söz ediyordu. Petrograd'daki en büyük fabrikalardan altmış dördü, benzin yokluğu nedeniyle kapanmak zorunda kalmıştı. Devrimin beşiği olan Putilov İşletmeleri de bunlar arasındaydı.²¹⁴

1920'nin ortasında Polonya Ordusu, Rusya'yı doğudan işgal etti ve General Wrangel tarafından yönetilen Rusya'nın Avrupa kısmındaki tek Beyaz Ordu da Kırım'dan kuzeye doğru ilerledi. Krizin ortasında kırsal alan bir kez daha isyanlarla sarsıldı. Tahıla el koyma, 1920'nin cılız hasadına rağmen halen güçlü bir biçimde uygulanıyordu. 1920'den 1921'e dek gerçekleşen köylü ayaklanmalarından ikisi politik önem kazandı: Tambov taşrasındaki Antonov'un “Yeşil” isyanı ve Ukrayna'daki Mahno'nun isyanı. Sam Farber'a göre “*toplumsal ve politik anlamda beyaz isyanlarından oldukça farklı olan bu isyanlar*”a kızılların tepkisi, kısmen “*marksist sınıf analizinin şekilsiz ve şematik bir taklidi*”ne dayanıyordu; bu ise devrimin “*stalinist politikaların mantığına direnebilecek iç gücü*”nü etkiliyordu.²¹⁵

Aslında Tambov ve Ukrayna ayaklanmaları beyaz ayaklanmalarla tam da aynı nedenlerle popüler destek kazandılar: Köylünün tahıla el koyma uygulamasına muhalefeti. Elbette beyaz isyanları, çarcı eski düzenin görevlileri tarafından başlatılırken, Tambov ve Ukrayna isyanları için böyle söylenemez. Yine de köylü ayaklanmalarının kızıllara karşı kazanmış olduğu herhangi bir başarıdan tek kazançlı çıkanlar da beyazlar olacaktı; şüphesiz ne Antanov'un ne de Mahno'nun sınırlı coğrafi bölgeler dışında destekleri ya da açıklanmış politik bir programları yoktu. Zaten yoldaşları SD'lerin (Antonov'un isyanından uzak dursalar da) iç savaş boyunca beyazları desteklemesi gibi Antonov da Wrangel'i destekledi. Sık orman-

lı, tamamen kırsal Tambov bölgesinde SD'lerin etkisindeki Emekçi Köylüler Birliği “sonuna kadar bolşeviklerle savaşmaya” yemin etmişti.²¹⁶

Mahno ve Antonov'un Kızıl Ordu'ya karşı savaşta kullandıkları yöntemler genellikle beyazlarınkine benziyordu. Tambov “Yeşilleri”nin eline düşen bolşevikler ağaçlara çivileniyor, tek bir demiryolu çivisi sol el ve ayaklarından geçirilerek yerden bir metre kadar yukarıda tutuluyorlardı. Bruce Lincoln şöyle yazar:

Yeşiller, kurbanlarını sakat ya da kötürüm bırakıyorlardı; kimi-sinin derisini yüzüyor, kimini dörde bölüyor, kiminin ise organ-larını değiştiriyorlardı... kurbanların gözlerini oyuyor, uzuvlarını satırla doğruyor, cinsel organlarını sakatlıyor, sinirlere balta vuruyorlar... bağırsakları değiştiriyorlardı... tutsak düşmanlarını genellikle diri diri gömüyorlardı, ancak kurbanın başının dı-şarıda kalmasına dikkat ediliyordu; böylelikle köylü kadınlar, köyün köpekleri yüzlerindeki ve kafalarındaki hala canlı eti ke-mirmek üzere yaklaşmadan önce üzerlerine işiyebiliyorlardı.²¹⁷

Buna karşılık Kızıl Ordu “önceleri bütün köyleri yaktıkları top-yekün zulümlerle... mahkumların tümüne af çıkardıkları aşırı yumu-şaklık arasında gidip geliyordu”.²¹⁸ Sonraları Kızıl Ordu, kendilerini koruyan köylü kitlesinden çok farklı olmayan bir düşmanla giriştiği gerilla savaşında batağa saplanınca toplu kurşuna dizmeler daha da yaygınlaştı. Sam Farber, tipik bir biçimde aflardan değil, yalnızca kurşuna dizmelerden, “yeşil terör”den değil, yalnız “kızıl terör”den söz eder.

Mahno'nun Ukrayna'daki daha küçük çaplı ayaklanmasını Tambov'unkinden ayıran tek şey, liderinin belirsiz anarşizmiydi. Mahno'nun bolşeviklerle ilişkileri, iç savaş boyunca Ukrayna'da hızla değişen askeri durumu yansıtacak şekilde değişikliklerle doludur. Devrim, Mahno'nun hapisten çıkmasını sağlamış ve Le-nin ile Sverdlov'un yardımıyla 1918'de halen Alman kukla lider

Hetman Skorpadski yönetimindeki Ukrayna'ya dönmüştür. Mahno, Skorpadski'yle savaşmak üzere partizan bir Ayaklanma Ordusu örgütledi ve Aralık 1918'de beyazların üzerine yürüyen Kızıl Ordu'nun yanında yer aldı. İşbirliği, Ayaklanma Ordusu Haziran 1919'da Kızıl Ordu'dan ayrılana dek sürdü: *"Mahno safları terk eder etmez, o ve yandaşları, bolşevik hattın gerisinde yeni partizan birlikleri örgütlemeye başladılar; bunlar sonraları kalelere, birliklere, polise, trenlere ve yiyecek toplayıcılarına saldırdı"*.²¹⁹

1919 Sonbaharı'nda Denikin'in Mahno'nun bölgesine doğru ilerlemesi, bolşeviklerle yapılan anlaşmanın acilen yenilenmesini gerektirdi. Mahno, Denikin'in birliklerini arkadan takip ederek ilerlemelerini zorlaştırdı. Ancak 1919'un sonuna gelindiğinde beyaz tehdit ortadan kalkmıştı. Mahno, beklenen bir istilayı karşılamak üzere birliklerini Polonya sınırına hareket ettirmeyi reddetti ve Kızıl Ordu'yla düşmanlıklar yeniden, bu kez çok daha büyük bir ölçekte başlamış oldu. Mahno'nun karısının günlüğüne yazdıkları, bu dönemdeki hareketin doğasını ele verir:

23 Şubat 1920 - Adamlarımız, bolşeviklerin ajanlarını yakalayıp vurdular.

25 Şubat 1920 - Mayorovo'ya hareket edildi. Tahıl toplayıcılarından üçünü yakalayıp kurşuna dizdik.

*14 Mart 1920 - Bugün Velikaya Mihaylovka'ya hareket ettik, burada bir komünist öldürdük.*²²⁰

Sovyet Ukrayna Cephesi'nden gelen haberler de aynı manzarayı yansıtır:

18 Haziran - Mahno, Grişno istasyonuna bir baskın gerçekleştirdi; üç saat direndi. Sovyetler ve işçi örgütleri görevlilerinden 14 tutsağı vurdu, telgraf sistemini yıktı ve demiryolu işçilerinin yiyecek deposunu soydu.

25 Temmuz - Konstantinograd ilçesine saldıran Mahno iki gün içinde 84 Kızıl Ordu askerini kesti.

*16 Ağustos - Mirgorod'u bir buçuk gün süreyle ele geçiren Mahno'nun yandaşları, ilçe yiyecek komitesinin tüm depolarını yağmaladı, Sovyetler ve işçi örgütlerinin binalarını yıktı, 15 telgraf makinesini parçaladı, 21 işçiyi ve Kızıl Ordu askerini öldürdü.*²²¹

Bu olaylar, Ayaklanma Ordusu'nun "işçi-köylü devrimi için gerçek tehlikeyi yaratan bolşevik rejimin eylemleridir" şeklindeki önceki bir kararıyla uyum içindeydi. Aslında "beyazların kısa süreli dönüşüne olanak tanıyan", Mahno'nun Kızıl Ordu'ya karşı eylemleri idi.²²² Mahno'nun kuvvetleri Kızıl Ordu'yla savaşırken, General Wrangel saldırdı: "General Wrangel ilerledikçe... Mahno kuzeye çekildi... ardında köy ve kasabalarda bolşevik idari aygıtı ve teçhizat üslerini gizlice yıkmak üzere küçük partizan birlikleri bırakarak".²²³ Bu eylemler öyle etkiliydi ki Beyaz Albay Noga, karargaha Wrangel'in ilerleyişinde Mahno'nun belirleyici olduğu haberini verdi.²²⁴ Zaten Wrangel, Mahno'yla resmi bir ittifak yapma girişiminde bulunmuştu. Her ne kadar Mahno, bunu geri çevirmiş olsa da Ocak 1920'de Wrangel, onun üslerine ilerleyinceye dek kızılların yanında savaşmadı. Elbette bu, her iki tarafın da çıkarına uygun bir anlaşmaydı ve yıl sonunda Wrangel yenilir yenilmez Kızıl Ordu, Mahno'ya karşı harekete geçti; ta ki Ağustos 1921'de Mahno mücadeleyi bırakıp Dinyester ırmağını geçerek Romanya'ya gidene kadar.

Mahno, bolşeviklere özgürlükçü bir alternatif olabilir miydi? Bunun yanıtı Mahno hareketinin doğasında saklıdır. Öncelikle hareket, işçi sınıfından hiç bir zaman gerçek bir destek görmedi. Üstelik işçilere yönelik bir program oluşturmakla da özel olarak ilgili değildi. Anarşistlere sempati duyan tarihçi Paul Avrich'in yazdığına göre Mahno:

İşçilerin küçük bir azınlığından fazlasının gönlünü kazanmayı başaramadı. Çünkü kendi işlerini kendileri yönetmeye alışkın, bağımsız üreticiler olan köyün çiftçi ve zanaatkarlarından fark-

*lı olarak fabrika işçileri ve madenciler, karmaşık bir endüstri makinesinin birbirine bağımlı kısımları işlevini görüyorlardı... O, kent ekonomisinin karmaşıklıklarını asla anlamamıştı, anlamaya da çalışmıyordu.*²²⁵

Mahno'nun işçilere sunduğu öneriler, kırsal kesimde küçük burjuva modellerini yeniden üretmeyi amaçlıyordu - Aleksandrovsk'ta haftalardır ücretleri ödenmeyen demiryolu işçilerine yolculardan makul bir ücret alarak kendi ücretlerini böylelikle karşılamalarını salık vermişti.²²⁶ Kırsal kesimde böyle politikaların daha fazla taraftarı olabilirdi tabii. Ancak burada bile geleneksel köylü ekonomisinin ötesine geçen her türlü deneme başarısızlığa mahkumdu. Mahno anılarında “yalnız birkaç yüz aileyi barındıran” kendi kurduğu komünlere “halk kitleleri gitmiyordu” diye itirafta bulunur.²²⁷ Mahno'nun aldığı desteğin esas dayanağı onun anarşizmi değil, tahıla el konulmasına muhalefeti ve köylü ekonomisine dokunmama kararlılığıydı:

*Mahno, tarımdaki eşitsizlikleri sona erdirmedi. Amacı köylülerle uzlaşmazlıklardan kaçınmak ve tüm köylülerin yer aldığı bir çeşit birleşik cepheyi muhafaza etmekte.*²²⁸

1919'da yerel bolşevik otoriteler, sonuçta Mahno'nun elini güçlendirecek olan hatalar yaptı: Lenin'in tavsiyesine rağmen Ukrayna milliyetçiliğine tepki duydukları için toprağı, köylülere dağıtmak yerine onu kamulaştırma yoluna gittiler. Ancak 1921 İlkbaharı'na gelindiğinde köylülere karşı politikaları tersine çevrilmişti ve Yoksul Köylü Komiteleri'ni kurmuşlardı; bu, “Mahno'yu yaraladı... kalbi sertleşti ve bazen idam emirleri verdi”.²²⁹ Bu politika, bolşeviklerin yükselmesine yardım etti. Toplumsal dayanağı göz önüne alınınca Mahno'nun özgürlükçülüğünün kağıt üzerindeki kararnamelelerden öteye geçmediğini görmek şaşırtıcı değildir. Kağıt üzerinde Ayaklanma Ordusu subaylarının seçildiği yazılıydı; gerçekte ise üst düzey komutanların çoğunu Mahno atadı.²³⁰ Partizanların

bir toplantısında benimsenen kararlardan biri, hareketin niteliğini yansıtır: “Eğer komutanlar yeterince ayıkrsa onların verdiği emirlere uymak”.²³¹ Teoride Mahno’nun ordusu, gönüllü bir orduydu; gerçekte ise “güçlerini yenilemek için bir çeşit zorunlu askere alma uygulaması başlatmak zorunda kalmıştı”.²³² Mahno, seçimler düzenlerdi; ancak hiçbir partinin bunlara girme hakkı yoktu. Gazeteler yayımlayabilirdi; ancak bolşevikler ve Sol Sosyalist Devrimci basının devrim çağrısı yapmasına izin yoktu.²³³ Mahno, sovyetleri “şiddet kurumları” diyerek “komiserlik ve Çekalar”ı aşağılamakta aceleci davrandı; ancak “Mahno’nun özel Çekası... onun hayatına karşı komplo düzenlediğinden şüphe duyulan herkesi hemen ortadan kaldırıyordu”.²³⁴ Mahno’nun ordusu aslında iki güvenlik gücüne sahipti: Çeka benzeri Razvedka ve “eşi tarafından yönetildiği anlaşılan” Ceza Komisyonu.²³⁵ Bunların faaliyetleri yabana atılır cinsten değildi:

*Mahno’nun sonraki hareketleri tarihteki en kanlı ve kindar eylemler arasındadır ve olaylarda sık rastlanan adaletsizlikler ve zulümden bu (güvenlik) servislerinin sorumlu olduğunu kolaylıkla söyleyebiliriz. Volin (Mahno’nun yakın arkadaşı) hiçbir fiili denetime tabi olmadıkları gerçeğinin tanığıdır.*²³⁶

Ayaklanma Ordusu içinde bir tümen komutanının da bulunduğu bir bolşevik hücresi ortaya çıkınca bolşeviklerin açık mahkemede yargılanma talebi reddedildi ve Mahno’nun Razvedkası tarafından toptan kurşuna dizildiler.²³⁷

Ne Mahno’nun sosyal programı ne de politik rejimi bolşeviklere bir alternatif olarak çıkmadı. Mahno’nun askeri taktikleri bile ancak sınırlı durumlarda ve kırsal kesimin yüzlerce yıllık sınıf yapısına dokunmadığı sürece etkili olabilmisti. Son olarak onun anarşizmi de köylü isyanı üzerindeki ince bir cilaydı.

Mart 1921’de Kronştad’da gerçekleşen ayaklanma da esasında köylü isyanlarıyla aynı kökenden geliyordu. Her ne kadar ciddi, fa-

kat çabucak sonuca ulaşan bir grev dalgasının ardından gelmiş olsa da Kronştad ayaklanmasının ardındaki itki, kentli işçi sınıfının kalan kısmı arasındaki hoşnutsuzluktan çok, köylüler arasındaki hoşnutsuzluktu. 1917'de Kronştad elbette ki devrimin kalelerinden biri olmuştu; ancak 1921'de köylülerin ruh halinin güçlü etkisi altındaydı. Kronştad'ın kırsal kesime egemen olan bu ruh halinin tuzağına düşüşünün birbiriyle ilişkili çeşitli nedenleri vardır.

Öncelikle garnizonun birleşimi değişmişti. 1920 Eylül ve Ekim aylarında yazar ve Bolşevik Parti'nin hatiplerinden Iyeronimus Yasinsky, 400 acemi deniz erine konuşma yapmak üzere Kronştad'a gitti. Bunlar *"sabarı bırakıp gelmişler"*di. Ayrıca *"birkaç parti üyesi de dahil çoğunda rastladığı politik cehalet, onu derinden etkilemiş olan, son derece politize gazi Kronştad denizcilerinden dünyalar kadar farklı"* olduklarını görmek şok etmişti Yasinsky'yi. O *"devrim ateşiyle çelik gibi sertleşmiş"* olanların yerini *"zorunlu askerliğe tabi ve tecrübesiz denizciler"*in alacak olmasından dolayı kaygılıydı.²³⁸

Aralık 1920'de Baltık Filosu'na Yasinsky'nin görüştüğü tipte sadece 1.313 acemi asker gelmişti (Planlanan sayı ise toplam 10.384 idi.) Mart 1921'deki ayaklanmadan önceki üç ay içinde Kronştad'a daha kaç yeni askerin geldiğini bilmiyoruz. Ama Kronştad'da üstlenen diğer bazı birliklerin bileşimleri hakkında bilgimiz var; Mahno gerillalarına özellikle sempati duyan bölgelerden toplanmış olan ve aralarındaki bolşevik oranının %2'den az olduğu, 2500 Ukraynalı'dan oluşan 160. Piyade Alayı gibi.²³⁹

Garnizonun değişen sınıf bileşimine ilişkin başka kanıtlar, üsteki bolşeviklerin toplumsal zeminindeki çöküşe bakarak çıkarılabilir. Ekim 1920'de - ayaklanmadan altı ay önce - bolşeviklerin Kronştad'daki üye sayısı 4.435'ti. Bunların yaklaşık %50'si köylü, %40'ı işçi ve %10'u da aydıındı.²⁴⁰ Bolşevik Parti'nin tümünde ise 1921'deki oranlar şöyleydi: %28,7 köylü, %41 işçi ve %30,8 i kafa emekçisi ve diğerleri.²⁴¹ Görüldüğü gibi Kronştad'daki parti örgütünde köylülerin oranı ülke çapındaki orandan oldukça yüksekti. Bu oran aynı zamanda partiye 1921'de katılan üyeler arasındaki alışıl-

madık yükseklikteki köylü oranını da aşmıştı.²⁴² Bolşevik Parti'nin bileşiminde üste bulunanlardan daha çok işçinin bulunduğunu varsayarak Troçki'nin söylediği gibi köylülerin Kronştad'daki ağırlıklarını artırdıkları görülür.

Sam Farber'a göre yeni köylü askerler, diğer denizcilerin ruh halini değiştirmek için yeterli olmayacaktı. Farber genel olarak troçkist geleneği ve özelde de “1920'nin Kronştad'ıyla 1917'ninki bir değildi. Denizcilerin sınıf bileşimi değişmişti” diyen Chris Harman'ın **Devrim Nasıl Kaybedildi** makalesini eleştirir.²⁴³ Ancak Sam Farber'ın kanıtlara ilişkin yorumunu bir an için doğru varsayacak bile (üstelik bolşeviklerin bileşimindeki oranları göz önüne almadan) onun görüşü yalnızca istatistikleri bir kenara koyduğumuzda geçerlilik kazanır. Ancak gerçekte bileşimdeki bu değişim son dönemlerde köylülerle olan bağları başka şekillerde güçlenmiş bir filo-da gerçekleşmişti. Özellikle de Kronştad gemicilerine son dönemde iç savaştan beri ilk kez izin verilmişti. Çoğu köylerine geri dönerek kırsal kesimlerdeki koşullarla ve tahılına el konan köylülerin sorunlarıyla yüz yüze geldi. Kronştad ayaklanmasının lideri Stepan Petriçenko Nisan 1920'de doğduğu yer olan Ukrayna'ya giderek sonbahara kadar orada kaldı. Gözlemi şöyle:

*Eve döndüğümüzde ana babalarımız bize neden zalimlerin yanında savaştığımızı sordu. Bu bizi düşünmeye sevk etti.*²⁴⁴

Gerçekten Petriçenko öyle gücenmişti ki beyazlara katılma girişiminde bulundu ve ancak bir zamanlar Komünist Parti'ye kısa süreli üyeliği gerekçe gösterilerek reddedildi.²⁴⁵ Baltık Filosu'nun Şikayet Bürosu'na gelen yüzlerce mektubun gösterdiği gibi diğer denizcilerin çoğu da evine döndüğünde Petriçenko'nunkine benzer deneyimler yaşamıştı. İşte ayaklanmanın merkezindeki savaş gemisi Petropavlosk'tan bir denizciden gelen mektuptan alıntı:

Bizinkisi sıradan bir köylü çiftliğidir, ne kulak ne de asalak; yine de ben ve erkek kardeşim Sovyet Cumhuriyeti için askerlik

hizmetimizi bitirip eve döndüğümüzde insanlar, harap çiftliğimize dudak büküp şöyle diyecekler: “Neye hizmet ettiniz? Sovyet Cumhuriyeti size ne verdi?” ²⁴⁶

Firarlar artmaya başladı ve izinler iptal edildi. “1921’e geldiğinde filo, örgütlü bir askeri güç olmaktan uzaklaşıyordu”.²⁴⁷ Ayaklanmanın temelini filo ile köylüler arasındaki bağlantılar oluşturmuştu, ancak durumu kızıştıran başka faktörler vardı. Bunlardan biri Kronştad Garnizonu’nun ideolojisiydi. Kahramanlık günlerinde bile garnizonda aşırı sol bir hava egemen olmuştu. Çoğu Kronştadçı, Brest-Litovsk zamanında sol komünistlerin yanında yer almış, bir kısmı 1918 Yazı’nda sol SD’lerin isyanına katılmış, 1918’de tahıla el konulmasına karşı çıkmış ve Kızıl Ordu tipi disiplinin ateşli düşmanları olmuşlardı.²⁴⁸

Ayaklanmanın çıkışındaki bir başka etken Kronştad’daki bolşevik etkisinin azalmasıdır. 1917’nin en iyi bolşevik militanlarının çoğu, iç savaş sırasında ölmüş ve ayaklanmadan altı ay önce parti, garnizondaki üyelerinin yarısının kaybetmişti.

Ayaklanma patlak verince denizciler, savaş gemilerini ve garnizonu ele geçirdiler. Biriken baskıların kolay bir çözüme izin vermediği en başından beliydi. Zaten Zinoviev Petrograd’daki grevler yüzünden “savaş komünizmi’nin en çok tepki alan uygulamalarının bazılarını geri çekmişti. Kronştad denizcilerinin buna yanıtı *What We Are Fighting For*’da (Ne İçin Savaşıyoruz) yer alır:

Komünistlere karşı mücadelede orta yol yoktur... Taviz verir gibi görünmeye çalışıyorlar: Petrograd ilinde yol kesme müfrezeleri kaldırıldı ve yiyecek maddeleri alımı için 10 milyon altın ruble tahsis edildi... Ama kimse buna aldanmamalı... Hayır, bunun orta yolu olamaz. Ya zafer ya ölüm! ²⁴⁹

Kronştadçıların “üçüncü bir devrim”, ifade özgürlüğü ve “partisiz Sovyetler” için savaştıklarını ısrarla belirtmeleri, çoğu tarihçiyi

bu isyanın temelde beyaz ayaklanmalarından farklı olduğuna inandırmıştır. Ancak isyanların ifade edilen hedefleriyle eylemlerin olası sonuçları arasındaki farkın tam analizi dikkatli yapılmalıdır. Bolşevik rejim hala işçi sınıfının darmadağın olmuş kalıntıları üzerinde duruyordu. Kronştad denizcilerinin Petrograd işçilerine yaptıkları çağrılar ya çok az sonuç vermiş ya da yanıtsız kalmıştı. Denizciler, köylülerin “savaş komünizmi”ne küskünlüklerini temsil ediyorlardı; ancak Kronştad, ülke çapında bir örgüte sahip değildi ve başka hiçbir köylü ayaklanmasında Kronştad’ın talepleri dile getirilmedi.

Kronştadçıların “partisiz Sovyetler” isteği gerçekleşmiş olsaydı köylülerin özelde bolşeviklere, genelde ise kentlere karşı vahşice ve ilkel düşmanlıklarını ifade etmiş olacaktı. Yine de bolşeviklerin düşüşünün hemen ardından iktidara gelenler, ılımlı sosyalistler olmayacaktı. Bunlar her durumda bolşeviklerden daha zayıftı ve bolşeviklerin hakimiyeti dışındaki hangi bölgede yönetimi ele alsalar her seferinde askeri diktatörlüğe yenilmişler (ve çoğunlukla onlara yardımcı olmuşlardı). Beyazlar (Kronştad ayaklanmasına karşı göçmenlerin tepkisinin gösterdiği gibi) orduları cephede yenilmiş de olsa halen tükenmemişlerdi. Bolşeviklerin düşüşü ardından oluşacak boşlukta geriye kalan politik güçler içinde durumdan kârlı çıkabilecek olan yalnızca beyazlardı. Kronştad isyanıyla amaçlanan bu değilse bile onun ütopyacı programı ve sınıfsal kökeni kaçınılmaz olarak bu sonucu verecekti.

Beyazlar bunu hemen sezdi. Kronştad’da bir ayaklanma olacağını tahmin etmişler ve yurt dışındaki Beyaz Ulusal Merkezi, Kronştadçılara yiyecek sağlamak için tüm gücünü seferber ederek yalnızca iki hafta içinde toplam yaklaşık 1 milyon Fransız frangı, 2 milyon Fin markı, 5 bin sterlin, 25 bin dolar ve 900 ton un toplamıştı. Zaten Ulusal Merkez’de eğer ayaklanma başarılı olursa Fransız Deniz Kuvvetleri ve halen Türkiye’de emrinde 70 bin kişi bulunan General Wrangel’i Kronştad’a yerleştirmek üzere planlar yapıyordu.²⁵⁰ Ayaklanmanın yalnız kaldığı açıkça görülünce Petriçenko, sınıf güçleri arasındaki denge gerçeğini kabul etmeye zorlandı. 13

Mart'ta Ulusal Merkez baş vekili ve General Wrangel'in Finlandiya'daki resmi temsilcisi David Grim'e bir telgraf çekerek yiyecek tedariki için yardım istedi. Petriçenko 16 Mart'ta *"bolşeviklerin haklı olarak beyaz ajanı dedikleri"* Grim'in bir tanıdığı olan Baron P.V. Vilkin'in yardım teklifini kabul etti.²⁵¹ Yardımların hiçbirisi garnizon yenilmeden önce oraya ulaşamadı, ama olayların akışı, denizcileri beyazların kucağına doğru itiyordu; tam da beyazların umduğu gibi.

Ayaklanmanın yenilgiye uğramasından sonra isyanın lideri ile beyazlar arasındaki bağ çok daha gözle görülür hale geldi. Kronştad isyanına sempati duyan tarihçi Paul Avrich, isyanın liderlerini yenilgiden sonra beyazlarla fikir birliğine vardığının *"kaçınılmaz kanıtları"* bulunduğunu ve *"bunun uzun süreli bir ilişkinin bir devamı olduğu olasılığının göz ardı edilmeyeceği"*ni söyler.²⁵² Petriçenko, Grim'i bir kez daha aracı olarak kullanıp Wrangel'le ilişkiye geçti. Petrograd'daki bir yeraltı karşı-devrimci mücadele örgütüne katılması için gemicileri toplayarak Wrangel'le güç birliği yaptı. Petriçenko, sonraları Wrangel'e *"partisiz Sovyetler"* sloganını yalnızca *"duruma uygun bir politik manevra"* olarak kullandığını söylemişti. Bolşevikler bir kez yenildikten sonra *"slogan rafa kaldırılacak ve geçici bir askeri diktatörlük kurulacaktı"*. Sınıf güçleri arasındaki denge sonunda ideoloji ve gerçeği aynı çizgiye getirmişti.²⁵³

Bolşeviklerin ayaklanmayı bastırmaktan başka seçenekleri yoktu. Beklemiş olsalardı Finlandiya Körfezi'ndeki buzlar eriyerek savaş gemilerinin Petrograd'a saldırımlarına izin vermiş olacaktı. Garnizonu ele geçirme savaşı özellikle bolşevikler için kanlı olmuştu. Buzulun karşı tarafına yol alırlarken savaş gemileri ve ada kalelerinden açılan çapraz top ateşiyle çoğu can verdi. Yüzlerce Kızıl Ordu askeri buzuldaki deliklerde gözden kayboldu. Ölü sayısı üs ele geçirildikten sonra vurulanlarla birlikte 600 Kronştad denizcisi ve en az 10 bin Kızıl Ordu askeri; bunları Bolşevik Parti'nin 10. Kongresi'ndeki 320 delegeden savaşa katılan 15 tanesi de dahildi. Troçki'nin dediği gibi bu trajik bir gereklilikti.

Kronştad ayaklanması olsa da olmasa da *"savaş komünizmi"* bi-

tirilecekti. Ancak ayaklanma, dönemin bittiğini açıkça gösterdi. Lenin “Kronştad olayları, gerçeği her şeyden çok aydınlatan bir şimşek ışığı gibiydi” demişti.²⁵⁴ 10. Parti Kongresi, tahıla el koymaya son veren *Yeni Ekonomi Politikası*’nı (NEP) kabul etti. Lenin kongrede “diğer ülkelerde devrim gerçekleşene kadar sosyalist devrimi ancak köylülerle varılan bir uzlaşma koruyabilir” diye konuştu.²⁵⁵ NEP, kendisi de Ekim Devrimi’nden hemen sonra benimsenen politikalar-dan geri bir adım olan “savaş komünizmi”nden de geriye doğru atıl-mış bir adımdı. Devrim yalnız kalmayı sürdürdükçe ve Rusya’daki ekonomik durum daha da çözümsüz hale geldikçe bu geri adım da zorunlu olarak gitgide daha sert ve tehlikeli bir hale gelecekti.

Stalinizmin yükselişi

İç savaş, endüstriyi bir yıkıntıya dönüştürdü. İşçi sınıfının oluş-turduğu işçi devletinin temeli - beyazları yenmek için defalarca se-ferber olan, bolşevik iktidarın üzerinde durduğu kaya - dağılmıştı. Bolşeviklerin üç yıllık iç savaş ve emperyalist savaştan sağ çıkma-larının bedeli, işçi sınıfının atomize, bireyselleştirilmiş bir kitle, önceki ölçüsünün bir parçası boyutuna inişi ve 1917’deki kolektif iktidarı bir daha uygulayamayacak duruma düşmesi olmuştu. Lenin şöyle yazıyor:

*Sanayi proletaryası... savaş ve dayanılmaz yoksulluk ile yıkım yüzünden sınıf niteliğini kaybetti... dayandığı sınıf temelinden uzaklaştı ve proletarya olarak varlığı sona erdi... İstatistikler-de bazen yer almakla birlikte ekonomik olarak bir arada de-ğildir.*²⁵⁶

Dayandığı sınıfsal temel aşınmış ve moralman çökmüş olan işçi devletinin bürokrasisi havada asılı kalmıştı. Bu koşullar, Bolşevik Parti örgütlenmesini ve devlet aygıtını etkilemekte gecikmedi.

Politik iktidardaki bolşevik tekeli, karşılarındaki partilerin birer birer silahlı karşı-devrimci saflara geçmeleri gibi yalın bir gerçek

sonucu oluşmuştu. Kadetler elbette ki daha Ekim Devrimi'nden önce Kornilov'la tam bir uyum içindeydiler ve iç savaş sırasında su yüzüne çıkan beyaz diktatörlüklerin her birinin temel dayanağı olmuşlardı. Sağ Sosyalist Devrimciler, Kurucu Meclis'in dağıtılması sırasında silahlı karşı-devrim planları yapmışlardı ve iç savaş dönemi boyunca da kadetlerden ayırdedilemez hale gelmişlerdi. Sol Sosyalist Devrimciler ise 1918'de Sovyet hükümetinin bir parçası olmuşlar, aynı yılın yazında silahlı bir darbeyle hükümeti devirmeyi deneyene dek yasal muhalifler olarak kalmışlardı.

Menşevikler ise farklıydı. Kararsızlık içindeydiler. Menşeviklerin ve Sol SD'lerin bazıları ayrılıp bolşeviklere katıldı. Bazıları, beyazlara katıldı. Kalanlar ise hükümetin meşruluğunu kabul etmekle onu devirmek için ajitasyon faaliyetlerine girişmek arasında gidip geldi. Bolşeviklerin onlara karşı davranışı da buna göre oldu. Ekim Devrimi'ni kabullendikleri dönemlerde menşeviklere yasal haklar tanınip özgürlükleri artırılırken, Ekim öncesi rejime geri dönme yeminleri ettikleri dönemlerde baskıya uğradılar. E.H. Carr'ın söylediği gibi:

Eğer Bolşevik rejimin ilk bir kaç ay sonra örgütlü bir muhalefete hoşgörü göstermeye hazır olmadığı doğruysa, aynı derecede doğru olan şey de hiçbir muhalefetin yasal sınırlar içinde kalmaya hazır olmadığıdır. Diktatörlük önermesi tartışmanın her iki tarafı için de geçerliydi.²⁵⁷

İç savaşın mengene etkisi yaratan baskısı, devleti başka şekillerde de dönüştürüldü. Bürokrasinin, ordunun ve Çeka'nın ağırlığı savaş boyunca korkunç derecede arttı. Bu kurumlar olmasaydı Ekim Devrimi kanlı, gerici bir karşı-devrimle yok edilecekti. Bu kurumların varlığı ise Ekim Devrimi'ni katılaştırdı ve baskıcı bir hale getirdi. Sekizinci Parti Kongresi'nde bir merkez komite üyesinin söylediğine göre sarhoşluk, sefahat düşkünlüğü, yozlaşma, soygun ve parti üyelerinden çoğunun sorumsuz davranışları ile ilgili öyle gerçekler vardı ki insanın tüylerini diken diken ediyordu.²⁵⁸ Bürokr-

rasinin ve bürokrasi içindeki üst katmanların gücü gitgide büyüdü.

Bolşevik Parti'nin kendisi dramatik bir değişim yaşadı. İç savaşın sonuna gelindiğinde her on parti üyesinden yalnızca biri fiilen fabrika işçisiydi,²⁵⁹ her on üyeden altısı hükümette veya parti aygıtında görevliydi ve parti üyelerinin dörtte biri çoğunlukla politik ya da askeri yetkili konumlarında olmak üzere Kızıl Ordu'da hizmet veriyordu. Troçki, **İhanete Uğrayan Devrim** kitabında askeri görevlilerin genellikle evlerine dönüp “*yerel sovyetlerde, ekonomide ve eğitimde liderlik görevleri üstlenerek iç savaşta başarının güvenesi olan rejimi her yerde tanıttılar*” diye yazar.²⁶⁰

İç savaş sırasında disiplin ve merkeziyetçiliğe olan ihtiyaç, liderlerin partiye hileyle kabul ettirdiği bir şey değildi. Bu, liderler kadar alt kademedeki üyelerce de hissedilen, kendini dayatan bir zorunluluktur:

*Aslında 1918 ve 1921 arasında Lenin ve arkadaşlarının bir şekilde gerisinde kaldığı, yerel bir görüşün etkisindeki gürültülü bir kütlenin merkezileşme ve disiplin eğilimlerin genişleyip güçlendirilmesini savunduğu zamanlar oldu...*²⁶¹

*... işi halleden iç savaş oldu. 1917'de yerel hakların esas savunucuları onların neredeyse bir gecede isteksizce de olsa bundan böyle askeri krizin katı iç disiplini gerekli hale getirdiğini kabullenmelerine tanık olundu...*²⁶²

10. Parti Kongresi sarsıntı yaratan bir deneyim oldu. “Savaş komünizmi” krizi, bolşevikler arasında kitlesel bir tartışma ve muhalefet dalgası yarattı. Farklı kişiler ve gruplar tarafından ortaya atılan, en az sekiz farklı siyasi program vardı. *İşçi Muhalefeti*, rejiminin yöneldiği doğrultuyla ilgili kapsamlı bir eleştiri sundu. Onlar, iktidarları sendikalara ve fabrika işçilerine vererek sistemde reform yapılmasını istiyorlardı. Bunu zorlaştıran ise görüldüğü gibi işçi sınıfının yarı yarıya küçülmüş olmasıydı. *İşçi Muhalefeti*'nin planı ancak re-

jimin dağılmasına yol açardı.

Lenin bundan farklı, iki aşamalı bir çözüm önerdi. Öncelikle “ateşi çıkmış ve hasta” diye tanımladığı partinin olayların baskısı altında kendini parçalamasına engel olmak istiyordu. Şöyle konuştu:

Geçmişteki görünüşleri ne olursa olsun fraksiyonculuğun en ufak bir izi kalmamalı... Hiçbir koşulda buna izin vermemeliyiz... (hele de) ülkede köylüler çoğunlukta iken, proletarya diktatörlüğüne karşı hoşnutsuzlukları gittikçe tırmanırken ve köylü ordusunun terhis edilmesi, yapacak hiçbir şeyi olmayan, alıştığı tek işi savaşmak olan potansiyel eşkıyalar olarak yüz binlerce mahvolmuş erkeği başıboş bırakırken... Bu münakaşa atmosferi son derece tehlikeli bir hale geliyor ve proletarya diktatörlüğü için doğrudan bir tehdit oluşturuyor.²⁶³

Kongre, fraksiyonların yasaklanması lehine oy kullandı. Bu da yine liderlerin dikte ettirdiği bir şey değildi. Radek'in kongredeki konuşması çoğunluk adınaydı:

Bu karar lehine oy verirken bunun bizim aleyhimize de kullanılabileceğini hissediyorum; yine de destekliyorum... Eğer bunu gerekli görüyorsa bırakalım merkez komitesi tehlike anında partideki en iyi yoldaşlara karşı en sert tedbirleri alsın. Hatta bırakalım hatalı davranсын! Bu şu anda açıkça gözlenen dalgalanmadan daha az tehlikeli.²⁶⁴

Bu yasak mutlak ya da sürekli olarak görülmüyordu. Üst kademedeki bolşeviklerden biri, kongreyi merkez komite seçimlerindeki farklı siyasi programları yasaklamaya razı etmeye çalışınca Lenin şöyle karşılık verdi:

Temel konulardaki uyuşmazlıklarda parti ve merkez komite üyelerini partiye baş vurma hakkından mahrum bırakamayız... Farz edelim Brest barışının sona erdirilmesi gibi bir sorunla

*karşılaştık. Böyle bir sorunun ortaya çıkmayacağını garanti edebilir misiniz? Hayır. Böyle durumlarda seçimler, programları temel almak zorunda kalabilir.*²⁶⁵

İkinci olarak Lenin, hayatının son savaşını bürokrasiyi reforme etmek için verdi. Şöyle diyordu:

*Çarı fırlatıp atabilirsiniz, toprak sahiplerini, kapitalistleri fırlatıp atabilirsiniz; ama bir köylü ülkesinde bürokrasiyi fırlatıp atamazsınız... Ancak ağır ağır ve sebatkar bir çabayla azaltabilirsiniz onu... ve uzun yıllar sürer bu.*²⁶⁶

Lenin, Stalin'in büyüyen gücünü zayıflatmak için Troçki'den yardım talep etti. Bürokrasinin kötüye kullanılmasına karşı kurulan İşçi ve Köylü Müfettişliği'ni güçlendirmek için savaştı ve devlet aygıtı içinde büyüyen Rus şovenizmi ile mücadele etmeye çalıştı. Ancak gitgide bozulan sağlığı Lenin'i engelledi. İlk olarak 1921'in ortalarında hastalandı, Mayıs 1922'de felç oldu, tekrar işinin başına döndüyse de Aralık'ta yeniden yatağa düştü. Mart 1923'te ise ölümüne (Ocak 1924) dek onu kısmen sakat ve fiilen konuşamayacak hale getiren bir felç daha geçirdi. Son yazılarında Stalin'in genel sekreterlik görevinden alınması gerektiğini ısrarla belirtiyordu.

Ancak Lenin'in son mücadelesi Troçki'nin Stalin'e karşı 1923'te başlayan muhalefeti gibi temel bir zaaftan zarar gördü. Savaştan sonra rejim yarı yolda kalmış, yenileme ve köklü reformların kaynağı işçi faaliyetleri kuruyup gitmişti. Bürokratik istismar ve yozlaşma kaçınılmaz sonuçlardı. İşçi Muhalefeti'nin istediği şekilde aygıtın dışında kalıp ona karşı çıkmak mümkün değildi. Bu, Lenin'in son kavgasının ve **Sol Muhalefet**'in trjedisiydi. Sorunu biliyorlardı, ama ellerindeki araçlar, iş için yeterli değildi. Böylelikle savundukları yöntem de yetersiz kaldı: Bürokrasinin kendi kendini reforme etmesi. Troçki'nin yenilgisinin kökeni de işte buradaydı. Bürokrasi içinde savaşmak Troçki'den çok Stalin'in lehine olan koşullarda savaşmaktı. Troçki gücünü (tıpkı Lenin gibi) daima işçilerle

arasındaki bağdan almıştı. Esin kaynağı onlardı. Sosyalist bir toplum yaratmak için tüm umutlarını işçiler üzerine kurmuştu. Yönteminin doğruluğunu yargılamada onların tecrübelerini kıstas alırdı. Hepsinden önemlisi de tüm büyük mücadelelerde işçilerin bilinci ve örgütlenmesine güvenirdi.

Bunun tersine Stalin, işleyen mekanizmaya (komiteye, tehdide, düzene ve rüşvete) sırtını dayadı. “Troçkizmi gömme”ye kararlıydı ve troçkist “kadroların ancak iç savaşla ortadan kaldırılabilceği”nde ısrarlıydı. İstedığı iç savaş sonunda gerçekleşti. Savaş, muhalefet üyelerinin konuşmalarının engellenmesi ve onlara saldırıyla başladı. Ardından bürokrasinin tüm devasa propaganda mekanizması onların aleyhine çevrildi. Sonra da sürgün edildiler, hapse atıldılar ve kurşuna dizildiler.

Troçkist muhalifler cesurca savaştı. Bazı argümanlarının parti üyeleri arasında kayda değer destek kazandığını gördüler. Parti üyelerinin çoğu, özellikle de 1917 dönemini yaşamış ve savaşmış olan tecrübeli üyeler, muhaliflerin saflarında yer aldı.

Fakat muhalefet en sonunda Rusya’da yeni bir mücadele ya da başka ülkelerde başarılı bir devrim gerçekleşmediği takdirde yenilmeye mahkumdu. Ancak bunu önceden bilmenin olanağı yoktu. Troçki, dayandığı zemin yanıp yok olduğu halde yerel ya da uluslararası mücadeledeki bir canlanmanın yardımına koşacağı umuduyla savaşmaya devam etti. Diğer tek seçenek teslim olma idi.

Troçkistlerin mücadelesi, Stalin’in iktidara yükselişini geciktirdi; bu yükseliş, Sol Muhalefet’in 1928’de çökertilmesine dek tamamlanamadı. Tarihçilerin çoğunluğu tarafından 1928 sonrasında yukarıdan inme “devrim” ile 1928 öncesi dönemin farkı bu yüzden vurgulanır. Sol Muhalefet’in mücadelesi aynı zamanda açıkça ortaya koymuştur ki Stalin, devrime ihanet etmiştir ve onun rejimi, Ekim Devrimi’nin karşı-devrimci bir anti-tezidir. Stalin rejimi yalnızca Ekim’in o döneme kadar varlığını sürdüren kazanımlarını tersine çevirmekle kalmamış, aynı zamanda Ekim Devrimi’ni gerçekleştirmiş

olan bolşeviklerin tüm liderlerini ve sıradan pek çok üyesini de yok etmek zorunda kalmıştı. Bütün bunları, iktidara silahlı karşı-devrimci yöntemle el koyma gibi daha alışıldık yöntemler yerine idari terörle yapabilmiş olması, işçi sınıfının atomize olmasının bir sonucu. Daha geniş çaplı bir güç kullanımı, sıkıyönetim, sokağa çıkma yasağı ve sokak çatışmaları gerekmiyordu. Çünkü işçi sınıfının koşulları, devrim ve karşı-devrim arasındaki mücadeleyi (istisnalar bir kenara) Bolşevik Parti'nin farklı tarafları arasındaki mücadeleye indirgemişti. Bu durum, gerçekleşen karşı-devrimin boyutları ve Stalin rejimi ile 1920'lerin ortalarındaki rejim arasında bile varolan farkları görmemize engel olmamalıdır. Stephen Cohen şöyle der:

Stalin'in "büyük değişim" olarak bilinen 1923-33 dönemi yeni politikaları, bolşevik programına uygun düşünce yapısından köktenci bir kopuştu. Hiçbir bolşevik lider ya da fraksiyon, dayatmacı bir kolektifleştirme, varlıklı olduğu iddia edilen köylülerin (kulak) "tasfiyesi", aşırı hızda ağır sanayileşme, özel sektörünün tümüyle yok edilmesi ve "plan" denilen ama gerçekte plan olmaktan uzak, yalnızca ekonominin aşırı merkezizetçi kontrolü ve teşviklerden oluşan bu politikalara benzer bir şeyi asla savunmamıştı. Bu "yukarıdan devrim" yılları tarihsel ve programatik olarak stalinizmin doğduğu dönemdir.²⁶⁷

Michael Reiman'ın paha biçilmez kitabı **Stalinizmin Doğuşu***, bu kırılmanın bütününe etkileyici ayrıntılarla göstererek aynı sonuçlara ulaşır.²⁶⁸ Yine Cohen şöyle der:

Stalin yönetiminde resmi ideoloji kökten değişime uğradı. Bu değişimlerin bazıları batılı ve Sovyet araştırmacıların dikkatini çekmiştir: Milliyetçiliğin canlanması, devletçilik, anti-semizm ve muhafazakar ya da gerici kültür ve davranış normları; işçilerin, kadınların, okul çocuklarının, azınlıktaki kültürlerin ve eşitçiliğin lehine olan düşünce ve kamunların ve devrimci

* Reiman, M.; Stalinizmin Doğuşu, Metis Yayınları, 1998 - y.n.

ve bolşevik sembollerin pek çoğunun ortadan kaldırılması; tarihin yaratıcıları olarak sıradan insanlar yerine liderlerin ve resmi patronların öne çıkarılması. Bunlar basit değişiklikler değildi; tersine "özünde değişmiş" yeni bir ideolojiydi ve 1917'de iktidarı ele geçiren hareketi temsil etmiyordu.²⁶⁹

Buradaki dert 1920'lerin başındaki bolşevik rejimi idealize etmek değil; bu dönemde elbette 1917'deki hedeflerin çok uzağında bir noktaya gelinmişti. Bu incelemenin amacı sadece şu iki noktayı göstermektedir: 1) Bolşeviklerin amaçlarından bu kadar geriye çekilmelerini zorunlu kılan, koşulların karşı konulmaz zorlamasıydı. Onlar bu yolda - o dönemde gösterilen retorik gerekçeler ne olursa olsun - kendi teorilerine rağmen yürüdüler, teorileri yüzünden değil. 2) O dönemki alternatifler, bolşeviklerden çok daha kötüydü. Kağıt üzerinde daha demokratik bir programa sahip görünen hareketler bile (İşçi Muhalefeti, Kronştad, Mahno) ya sahtekardılar (Mahno) ya da ütopyacı. Ütopyacıydılar, çünkü 1917'nin kurumlarını özlüyorlardı; o kurumların varlığını mümkün kılan sınıf, politik yaşamı yönetecek kolektif yetisini artık yitirmişken. 1920'lerin başlarındaki trajedi şudur: Bolşevikler, düşmanlarını yenilgiye uğrattırken kendilerinin üzerinde durdukları temeli yok etmişlerdi - cephedeki ölümlerle veya açlık, hastalık ve kırsal bölgelere kaçışlar sonucu şehirlerin nüfusunun azalmasıyla gerçek anlamda yok etmişlerdi o temeli. Demokrasi yokluğu bunların sonucuydu; başlama nedeni değil. Stalinist bürokrasinin başarısının sırrı, işçi devletinin harap olması ve yalnız kalmasında yatıyordu.

Ekim Devrimi ve bugünkü politika

Sanayileşmiş pek çok ülkede 1980'ler; iktidardaki hükümet ister sağcı (Reagan, Thatcher, Kohl), ister sağ kanat sosyal demokrat (Mitterand, Hawke, Gonzales) olsun, genel olarak işçi hareketi ve sol için bir gerileme dönemi idi. Bu koşullar altında sol içindeki önemli kesimler, öncelikle sol reformizme doğru bir değişim geçir-

meye başladılar. Solun İngiltere’de İşçi Partisi’nin sol kanadıyla, Fransa’da Sosyalist Parti’yle, Yunanistan’da PASOK’la yaşadığı balayı, İtalyan devrimci solunun çöküşü ve uluslararası ölçekte Doğu Avrupa’daki olayların ve sonuç olarak batılı komünist partilerin çöküşünün etkisi altında bu değişim dalgası en azından aydın çevrelerde burjuva demokrasisiyle tamamen ve neredeyse ayrımsız bir biçimde özdeşleşmeye doğru evrildi.

Bu süreç, bazı sosyalistlerin (örneğin İngiltere’de Norman Geras, Fred Halliday) Amerikan ve İngiliz emperyalizmini destekleme kararı aldıkları İkinci Körfez Savaşı sırasında hız kazandı. Diğer pek çok sosyalist de (özellikle New Left Review’nun editörler kurulu) en iyi ihtimalle kısmi muhalifliklerini, burjuva demokrasisinin sınırları içindeki terimlerle (yaptırımların desteklenmesi, BM’nin savunulması gibi) dikkatlice ortaya koydu. Sonuç, bugün sosyalist düşünce diye adlandırılan şeyin çoğunlukla alelade liberalizmden ayırt edilemez hale gelmiş olmasıdır. Vatandaşlık, demokratik ve anayasal reform, sivil toplumun erdemleri, vb. üzerine gittikçe kabaaran terminoloji, bu sürecin değişmez sembolleridir. Böyle bir dünyada pazarın üstünlüğü sorgulanmaksızın kabul edilir.

Ekim Devrimi tarihinin bu gelişmelerde önemli bir yeri vardır. Lenin’in Stalin’e zemin hazırladığı argümanı bir kez kabul edildiğinde pazara ve burjuva demokrasisine karşı her türlü alternatif, gerçekleştirilmesi zor bir hale gelir. J.S. Mill ve Adam Smith’in yürüdüğü düz ve dar yolun dışına çıkmak demek “gulak”ı yargılamak demektir. Onların argümanı “mümkün olan tüm sistemlerin en iyisini yaşıyoruz” diyor ve onlara göre Ekim Devrimi’nin kaderi de bunu değiştirmeye çalışmanın çılgınlık olduğunu gösteriyor. Şimdilerde vatandaşlık hakları grubu Charter 88’in öncü isimlerinden Paul Hirst, son zamanlarda serbest pazar ve hukuk devletinin toplum için uygun olan tek yönetim biçimi olduğuna öylesine ikna olmuş ki her türlü alternatif görüşe - ister Lenin’inki olsun ister Vaclav Havel’in eko-sosyal demokrasisi – tehlikeli, ütopyacı düşler olarak yaklaşıyor.²⁷⁰

Robin Blackburn'ün serbest pazarın baş papazları von Mises ve Von Hayek'i Troçki'yle birleştirdiğini düşündüğü, varolmayan bir bağı arayıp bulma çabaları, bu gelişmelere bir başka tepkidir. Blackburn, Troçki pazar mekanizmasının bazı biçimlerinin komünist topluma geçişte kullanacağını söylediğine göre Rus Devrimi liderinin von Mises'in bugünkü takipçileriyle ortak bir yönü olması gerektiği gibi bir sonuca varmış görünüyor. Burjuva ve işçi sınıflarından hangisinin iktidarda olduğu gibi “önemsiz” bir sorun, onun analizinde yer almaz. Ya da en azından sadece pazarın devrim bir kez başladıktan sonra son derece farklılaşmış koşullar altında kullanılabilecek bir mekanizma olmaktan çok, gücü elde etmek için bir strateji olduğunun varsayıldığı ölçüde yer alır. O halde basitçe reform ve devrim arasındaki farktır bu.

Bu argümanların pek çoğu kısmen ya da tamamen Rus Devrimi'nin özünde Soğuk Savaş yorumlarının yeniden canlandırılmasına dayanmaktadır. Yine de eğer Ekim Devrimi'nin tarihi “bir zamanların sosyalistleri”nin bizi inandırmaya çalıştıkları gibi değilse o zaman günümüzün işçi hareketinin cephanesinde hala güçlü bir silah var demektir. Kitlel işsizlik, savaş ve emperyalizm, üçüncü dünyada açlık ve birinci dünyada yoksulluk, evsizlik, ekonomik sömürü, ırkçılık ve cinsiyetçilik, sendika karşıtı yasalar ve en iyi olasılıkla iğdiş edilmiş politik haklar; bunlar dünyanın bize sunup sunabileceğinin tümü değil. O halde benzersiz siyasi özgürlük, kültürel ve sanatsal patlama, benzersiz ekonomik serbestlik, ezilen cinslerin ve ulusların yükselişi gibi Ekim Devrimi'nin ilk günlerinin işaretleri ve devrimin karanlık zamanları üzerine yazılmış bu denemenin söz etmeye fırsat bulamadığı daha pek çok şey hala ulaşabileceğimiz bir yerde. Ekim Devrimi bizim geçmişimizdir; aynı zamanda geleceğimiz. Ondan bu kadar kolay vazgeçmemeliyiz.

Sovyetler İşbaşında (*)

John Reed

Kapitalist basın tarafından Rus sovyetlerine yöneltmiş olan bütün bir karalama ve çarpıtma korusu cırtlak bir sesle ve bir tür panik içinde bağırıp duruyor: “Rusya’da devlet yok! Rus işçileri örgütsüz! Bu iş yürümez! Bu iş yürümez!”

İftira atmanın da bir âdâbı vardır.

Tüm gerçek sosyalistlerin bildiği ve Rus Devrimi’ne tanık olan bizlerin de doğrulayabileceği gibi bugün Moskova’da ve Rusya’nın tüm şehir ve kasabalarında halkın çok büyük bir çoğunluğunun desteğini almış olan ve yeni doğmuş, her halk yönetimi kadar iyi işleyen, oldukça ayrıntılı bir politik yapı var. Aynı zamanda Rusya işçileri, kendi ihtiyaçlarından ve yaşamın zorunluluklarından bugün gerçek bir endüstriyel demokrasiye dönüşmekte olan bir ekonomik örgütlenme yaratmışlardır.

Sovyet Devleti, **İşçi ve Köylü Sovyetleri** (ya da konseyleri) üzerinde kurulmuştur. Rus Devrimi’ne karakterini kazandıran bu konseyler 1905’te işçilerin ilk genel grevi sırasında Petrograd’daki fabrikalar ve işçi örgütleri bir merkezi komiteye temsilciler gönderdiklerinde

* Orijinal adı **Soviets in Action** olan bu makale ilk kez Ekim 1918’de editörlüğünü *Max Eastman*’ın yaptığı ve ABD’de bolşevizme destek sağlama çabalarına öncülük eden *The Liberator* (Kurtarıcı) adlı radikal bir aylık dergide yayınlandı. Yazının Türkçe çevirisi www.marksist.net/ceviriler/sovyetler_isbasinda.htm adresinden alınmıştır.

ortaya çıktı. Bu grev komitesi **İşçi Temsilcileri Sovyeti** olarak adlandırıldı. 1905 Sonbaharı'ndaki ikinci genel grev için çağrı yaptı, tüm Rusya'ya örgütçüler gönderdi ve kısa bir süre için çarlık hükümeti tarafından devrimci Rus işçi sınıfının yetkili sözcüsü olarak muhatap alındı.

1905 Devrimi yenilgiye uğrayınca sovyet üyeleri ya gizlendiler ya da Sibirya'ya sürüldüler. Fakat bu tip bir örgütlenme, politik bir organ olarak öylesine şaşırtıcı ölçüde etkili olmuştu ki tüm devrimci partiler İşçi Temsilcileri Sovyeti'ni bir sonraki ayaklanma planlarına dahil etti.

Tüm Rusya'nın bir deniz gibi kabarması karşısında çarın tahttan çekildiği, Grand Dük Mikhael'in tahta çıkmayı reddettiği ve gönülsüz Duma'nın devletin idaresini üstlenmek zorunda kaldığı Mart 1917'de İşçi Temsilcileri Sovyeti tam tekmil ortaya çıkıverdi. Sovyet, birkaç gün içinde ordudan gelen temsilcileri de kapsayıp genişleyerek **İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti** adını aldı. Duma Komitesi (Geçici Hükümet) - bir tek Kerenski hariç - burjuvalardan oluşmuştu ve devrimci kitlelerle herhangi bir bağı yoktu. Savaşılacak, düzen sağlanacak ve cephe korunacaktı. Duma üyeleri bu görevlerin üstesinden gelebilecek durumda değillerdi ve işçilerle askerlerin temsilcilerine, diğer bir deyişle Sovyet'e başvurmak zorunda kaldılar. Sovyet, devrimin sorumluluğunu üstlendi, halkın eylemlerini koordine etti ve düzeni sağladı. Dahası devrimi burjuvazinin ihanetine karşı koruma görevini de üstlendi.

Duma'nın Sovyet'e başvurmak zorunda kaldığı andan itibaren Rusya'da iki hükümet oluştu ve bu iki hükümet, bolşeviklerin kontrolündeki sovyetlerin koalisyon hükümetini yıktığı Kasım 1917'ye kadar hâkimiyet mücadelesi verdi.

Dediğim gibi, hem İşçi Temsilcileri Sovyetleri hem de Asker Temsilcileri Sovyetleri vardı. Bir süre sonra **Köylü Temsilcileri Sovyetleri** de kuruldu. Birçok şehirde işçi ve asker temsilcileri sovyetleri birlikte toplandılar; kendi Tüm-Rusya kongrelerini de ortak

topladılar. Fakat köylü sovyetleri, gerici unsurların denetiminde ayrı toplandı ve Ekim Devrimi'ne, Sovyet hükümetinin kurulmasına kadar, işçi ve askerlerle birleşmedi.

Sovyet, doğrudan doğruya fabrikadaki işçilere ve kırlardaki köylülere dayanıyordu. Başlangıçta işçi, asker ve köylü sovyetlerinin delegeleri, farklı bölgelerin ihtiyaçlarına ve nüfusuna bağlı olarak değişen kurallarla seçildiler. Bazı köylerde köylüler, her 50 seçmen için 1 temsilci seçtiler. Kışlalardaki askerler, birliğin büyüklüğü ne olursa olsun belirli sayıda delege çıkartırken; cephedeki askerler farklı bir seçim yöntemi kullandı. Büyük şehirlerdeki işçilere gelince onlar, delege sayılarını her 500 işçiye bir delege olarak sınırlamazlarsa sovyetlerin hantal hale geleceğini hemen fark etti. Aynı şekilde ilk iki Tüm-Rusya Sovyetleri Kongresi kabaca her 25 bin seçmene bir delege kuralıyla toplandı, fakat gerçekte delegeler farklı büyüklükteki seçmen kitlelerini temsil ediyordu.

Şubat 1918'e kadar sovyet delegelerini seçmek için herkes oy kullanabiliyordu. Hatta burjuvazi bile şayet örgütlenmiş ve sovyetlerde temsil edilmeyi talep etmiş olsaydı, bu hak ona verilirdi. Örneğin Geçici Hükümet yönetimi esnasında Petrograd Sovyeti'nde burjuvazi de; doktorları, avukatları, öğretmenleri, vb. kapsayan Meslek Sahipleri Sendikası'nın bir delegeşiyle temsil edilmişti.

Geçen Mart'ta (1918) ayrıntılı bir Sovyet Anayasası hazırlandı ve her yerde uygulanmaya başlandı. Sovyet Anayasası, oy kullanma hakkını seçim günü 18 yaşını doldurmuş olan, yaşamını kendi emeğiyle sürdüren, yani üretici ve topluma yararlı olan ve emek örgütlerine üye, kadın ve erkeklerle sınırladı. Kâr amacıyla işçi çalıştıranlar, çalışmadan kazanılmış gelirlerle yaşayanlar, tüccarlar ve özel şirketlerin temsilcileri, dini cemaatlerin önderleri, eski jandarma ve polisler, devrik yönetici-hanedan, zihinsel özür-lü, sağır ve dilsizler, bencilce ve yüz kızartıcı suçlardan ceza almış kişiler oy kullanma hakkından yoksun bırakıldı.

Köylülere gelince; köylerdeki her yüz köylü, kaza (volost) sov-

yetine bir temsilci seçer. Kaza sovyetleri, ilçe (uye zd) sovyetlerine, onlar da şehirlerdeki işçi sovyetlerinden seçilmiş olan işçi delegelerinin de yer alacağı eyalet (oblast) sovyetine temsilci gönderir.

Ben Rusya'dayken faaliyette olan Petrograd İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti, bu sosyalist devlette kentsel yönetim birimlerinin nasıl işlediğine dair bir örnek oluşturabilir. Bu sovyet, yaklaşık 1200 temsilciden oluşuyor ve normal şartlarda iki haftada bir genel kurul toplantısı yapıyordu. Aynı zamanda kendi içinden Sovyet'te yer alan partilerin güçleri oranında temsil edildiği, 110 üyeli bir merkez yürütme kurulu seçmişti. Bu kurul, tüm politik partilerin ve sendikaların merkez komitelerine, işyeri komitelerine ve diğer demokratik örgütlere davette bulunarak bunlardan kendi bünyesine delegeler de almıştı.

Büyük şehir sovyetinin yanı sıra semt sovyetleri de vardır. Bunlar her semtte, şehir sovyeti için seçilmiş delegelerden oluşurlar ve şehrin kendilerine ait kısmını yönetirler. Doğal olarak bazı semtlerde fabrika yoktur ve dolayısıyla bu semtler şehir sovyetinde temsil edilmezler ve kendi semt sovyetleri de yoktur. Fakat sovyet sistemi olağanüstü esnektir ve o semtin aşçıları, garsonları, temizlik işçileri, bahçıvanları, taksi şoförleri, vb. örgütlenip temsil edilmek istemeleri halinde delege göndermelerine izin verilir.

Delege seçimleri, siyasi partilerin tüm şehirde aldıkları toplam oy oranında tam olarak temsil edilmeleri anlamına gelen nispi (oranlı) temsil esasıyla yapılır. Oylanan siyasi partiler ve programlardır, adaylar değil. Adaylar, partilerin merkez komiteleri tarafından belirlenir ve partilerin diğer üyeleriyle değiştirilebilirler. Aynı zamanda belirli bir dönem için seçilmezler ve her an geri çağrılabilirler.

Halk iradesine bundan daha duyarlı ve yanıt verici bir politik sistem henüz icat olmadı. Halk iradesinin büyük bir hızla değiştiği bir devrim döneminde de böyle bir sistem gerekliydi. Örneğin Aralık 1917'nin ilk haftasında Kurucu Meclis lehine, yani Sovyet iktidarına karşı yürüyüşler ve mitingler yapıldı. Bu yürüyüşlere bazı

sorumsuz Kızıl Muhafızlar'ca ateş açıldı ve birkaç kişi öldürüldü. Bu aptalca şiddet hemen tepki gördü ve birkaç saat içinde Petrograd Sovyeti'nin çehresi değişti. Bir düzineden fazla bolşevik delege geri çağrıldı ve onların yerlerini menşevik delegeler aldı. Bu, halkın duyarlılığının yatışmasından, menşeviklerin arka arkaya istifa etmesinden ve bolşevik delegelerin geri dönüşünden yalnızca üç hafta önceydi.

Yılda en az iki kez Rusya'nın her yerinden **Tüm-Rusya Sovyetleri Kongresi**'ne temsilciler seçilir. Teorik olarak bu temsilciler, kırsal kesimlerde her 125 bin, şehirlerde ise her 25 bin oy için bir delege olmak üzere doğrudan halk tarafından seçilirler; pratikte ise delegeler genellikle kırsal ya da kentsel sovyetler tarafından seçilir. Tüm-Rusya Merkez Yürütme Kurulu'nun girişimiyle ya da Rusya'daki emekçilerin üçte birini temsil eden sovyetlerin talebiyle kongre her an olağanüstü bir toplantıya çağrılabilir.

Yaklaşık 2 bin delegeyi kapsayan bu kurul, başkentte büyük bir sovyet biçiminde toplanır ve ulusal politikanın temellerini karara bağlar. Tıpkı Petrograd Sovyeti Merkez Komitesi gibi kendi içinden, bütün demokratik örgütlerin merkez komitelerinden delege davet etme hakkına sahip bir merkez yürütme kurulu seçer.

Bu genişletilmiş Rusya Sovyetleri Merkez Yürütme Kurulu, Rusya Cumhuriyeti'nin parlamentosudur. Yaklaşık 350 kişiden oluşur. Tüm-Rusya Sovyetleri Kongresi'nin toplantıları arasında kalan dönemlerde en yüksek otorite Merkez Yürütme Kurulu'dur. Ancak o, son kongre tarafından çizilmiş olan sınırların dışına çıkmayacağı gibi tüm eylemlerinde de yapılacak ilk kongreye karşı kesinlikle sorumludur. Örneğin Merkez Yürütme Kurulu, Almanya ile barış antlaşması imzalama talimatı verebilir ve verdi de. Fakat bu antlaşmayı Rusya için bağlayıcı kılma yetkisi yoktur. Antlaşmayı onaylama yetkisi sadece Tüm-Rusya Sovyetleri Kongresi'ne aittir.

Merkez Yürütme Kurulu, kendi içinden devlet işlerinin farklı dallarından sorumlu kurulların (komitelerin) başkanları olarak 11

komiser (bakanlara karşılık geliyor) seçer. Komiserler her an görevden alınabilirler. Merkez Yürütme Kurulu'na karşı sıkı sıkıya sorumludurlar. Aralarından bir başkan seçerler ve Sovyet Hükümeti'nin kuruluşundan bu yana başkan – ya da başbakan – Nikolay Lenin'dir. Eğer Lenin liderlikte yetersiz kalsaydı, Rus halk yığınlarının temsilcileri aracılığıyla her an ya da doğrudan Rus halkının kendisi tarafından birkaç hafta içinde geri çağrılabilirdi.

Sovyetlerin başlıca işlevi, devrimi korumak ve pekiştirmektir. Sadece Tüm-Rusya Sovyetleri Kongreleri'nde ve bütün ülke için değil, pratikte en yüksek otorite oldukları kendi bölgelerinde de kitlelerin siyasi iradesini ortaya koyarlar. *Yönetimin bu tarzda yerelleşmesini mümkün kılan şey, merkezi hükümetin yerel sovyetleri yaratmış olması değil tam tersine, yerel sovyetlerin merkezi hükümeti yaratmış olmasıdır.* Bu bölgesel özerkliğe rağmen yine de Merkez Yürütme Kurulu'nun kararları ve komiserlerin emirleri tüm ülkede geçerlidir. Çünkü Sovyet Cumhuriyeti'nde kendisine hizmet edilen, kesimsel ya da özel çıkarlar yoktur ve devrimin gayesi her yerde aynıdır.

Çoğunlukla orta sınıf aydınlar arasından çıkan, yeterli bilgiden yoksun gözlemciler, sovyetlerden yana, fakat bolşeviklere karşı olduklarını söylemekten hoşlanırlar. Bu bir saçmalıktır. Sovyetler, işçi sınıfının temsili için en mükemmel organlardır; bu doğru. Fakat sovyetler aynı zamanda anti-bolşevik partilerin şiddetle karşı olduğu, proletarya diktatörlüğünün de silahlarıdır. Öyleyse halkın proletarya diktatörlüğü siyasetine bağlılığının derecesi, sadece Bolşevik Parti – ya da şimdiki adıyla Komünist Parti – üyeliğiyle değil, aynı zamanda yerel sovyetlerin tüm Rusya'daki büyümesi ve etkinliğiyle de ölçülür.

Bunun en çarpıcı örneği, devrimin önderliğini yapmayan ve devrimle ilkel ve neredeyse tek ilgileri, büyük topraklara el konulması olan köylülerin durumudur. Başlangıçta köylü temsilcileri sovyetinin toprak sorununun çözümünden başka pratikte hiçbir işlevi yoktu. Bu sorunun çözülmesi, koalisyon hükümeti döneminde başarılamayınca – ve bu da Sosyalist Devrimci Partinin sol kanadı ile

bolşeviklerin bu konudaki kesintisiz propagandasıyla ve devrimci askerlerin köylere geri dönüşüyle birleşince – geniş köylü kitlelerinin dikkati, bu başarısızlığın ardında yatan toplumsal nedenlere yöneldi.

Köylülerin geleneksel partisi, Sosyalist Devrimci Parti'dir. Sadece kendi toprağıyla ilgilenen, mücadele azminden ve siyasi girişkenlikten yoksun olan köylülerin hareketsiz geniş kitlesi, başlangıçta sovyetlere ilgi göstermeyi reddetti. Bununla birlikte sovyetlere katılan köylüler kısa zamanda proletarya diktatörlüğünün anlamını kavradılar ve neredeyse istisnasız Sol-Sosyalist Devrimci Parti'ye katıldılar ve Sovyet Hükümeti'nin mücadelecisi bir taraftarı haline geldiler.

Petrograd'daki Tarım Komiserliği'nde üzerine kırmızı başlı iğnelerin serpiştirilmiş olduğu bir Rusya haritası asılıdır. Bu iğnelerden her biri, bir köylü temsilcileri sovyetini temsil eder. Köylü sovyetlerinin Fontanka'daki eski merkez binasında asılı bu haritayı ilk gördüğümde kırmızı noktalar uçsuz bucaksız ülkenin üzerinde seyrek bir biçimde dağılmıştı ve sayıları da artmamıştı. Devrimin ilk sekiz ayında kırmızıyla işaretli olarak kazalar, ilçeler ve aslında sadece bir ya da iki büyük kentte köylü sovyetinin görüldüğü koca vilayetler ve belki sağda solda birkaç köy vardı. Buna karşılık Ekim Devrimi'nden sonra köylerin, ilçelerin ve vilayetlerin peş peşe harekete geçip kendi köylü sovyetlerini kurmalarıyla tüm Rusya'nın gözünüzün önünde kızıştığına tanık olabiliydiniz.

Bolşevik ayaklanma sırasında çoğunluğu sovyetlere karşı olan bir Kurucu Meclis seçilebilmişti. Bir ay sonra bu olanaksız olacaktı. Petrograd'da üç Tüm-Rusya Köylüleri Kongresi toplantısı izledim. Geniş çoğunluğu Sağ-Sosyalist Devrimci Parti'den olan delegeler; Avksentiev, Peşehanov gibi muhafazakâr tiplerin başkanlık ettiği bir oturumda bir araya gelmişlerdi. Oturumlar daima çok tartışmalıydı. Delegeler birkaç gün içinde sola kayacaklar ve Çernov gibi sözde radikallerin etkisi altına gireceklerdi. Bundan birkaç gün sonra ise delegelerin çoğunluğu daha da radikalleşecek ve Sol-Sosyalist

Devrimciler'in lideri Maria Spiridonova başkan seçilecekti. Bunun üzerine muhafazakâr azınlık koparak ayrılacak ve birkaç gün içinde giderek yok olacak olan, düzmece bir kongre tertipleyecekti. Ana gövde ise Smolni'deki sovyetlere katılmak üzere delegeler gönderecekti. Bu her seferinde böyle oldu.

Kasım 1917'nin sonuna doğru toplanan ve Çernov'un denetim altına alabilmek için çok mücadele ettiği, fakat başarısız olduğu Köylü Konferansı'nı ve karlı caddeler boyunca marşlar söyleyerek ve kızıl bayraklarını sert rüzgârda dalgalandırarak Smolni'ye yürüyen toprağın kızgın proleterlerinin oluşturduğu o harikulâde alayları asla unutamam. Karanlık bir geceydi. Smolni'nin merdivenlerinde yüzlerce işçi, köylü kardeşlerini karşılamayı bekliyordu. Lambaların loş ışığında biri aşağı diğeri yukarı doğru yürüyen bu iki kitle birbirine doğru koştu ve kucaklaştı; ağlayış, alkış ve haykırış sesleri birbirine karıştı.

Sovyetler, köklü ekonomik değişikliklere yol açacak kararnameler çıkarabilmekte, fakat bunların bizzat yerel halk örgütlenmeleri tarafından hayata geçirilmesi gerekmektedir. Örneğin topraklara el konulması ve yeniden dağıtılması işi, *Köylü Toprak Komiteleri*'ne bırakıldı. Bu komiteler, Geçici Hükümet'in ilk başbakanı Prens Lvov'un önerisi üzerine köylüler tarafından seçilmişlerdi. Toprak sorunda bazı uzlaşmalar kaçınılmazdı ve büyük arazilerin bölünerek köylülere dağıtılması bunlardan biriydi. Toprak sorununa bir çözüm bulunması kaçınılmazdı; büyük araziler bölünerek köylülere dağıtılmalıydı. Prens Lvov, köylüleri sadece kendi tarımsal ihtiyaçlarını saptamakla kalmayacak, aynı zamanda gayrimenkulleri ölçecek ve değerlerini saptayacak Toprak Komiteleri kurmaya çağırmıştı. Fakat bu Toprak Komiteleri çalışmaya başladığında toprak sahipleri onları tutuklattılar.

İktidarı ele geçiren sovyetlerin ilk işi, Toprak Kararnamesi'ni yürürlüğe sokmak oldu. Toprak Kararnamesi asla Bolşeviklerin bir projesi değildi; Sağ (ya da ılımlı) Sosyalist Devrimci Parti'nin programıydı ve birkaç yüz köylünün verdiği önergelere dayanarak hazır-

lanmıştı. Kararname, toprak üzerinde ya da Rusya'nın doğal kaynakları üzerinde özel mülkiyet hakkını ilelebet kaldırıyor ve Kurucu Meclis konuyu nihai bir biçimde çözünceye kadar toprağı, köylüler arasında paylaştırma işini toprak komiteleri'ne veriyordu. Kurucu Meclis'in dağılmasından sonra kararname son biçimini aldı.

Bu birkaç genel önerinin ve nüfusun aşırı yoğunlaştığı yörelerden göç edilmesini düzenleyen bir bölümün dışında toprağı el koyma ve dağıtma işinin ayrıntıları tümüyle yerel toprak komitelerine bırakıldı. İlk Tarım Komiseri Kalagayev, köylülere eylemlerinde yol gösterecek bir dizi ayrıntılı kurallar hazırladı. Fakat Lenin Merkez Yürütme Kurulu'nda yaptığı bir konuşmada hükümeti, yoksul köylülere zengin köylüler karşısında birleşmelerini öğütlemekle yetinip bu sorunu devrimci bir biçimde çözmek için köylülere serbest bırakmaya ikna etti; *“Bırakalım her zengin köylünün karşısına on yoksul köylü çıksın”* diyordu Lenin.

Elbette hiçbir köylü, toprağı mülk edinemez, fakat ona verilecek toprağı alıp kendi özel mülkü gibi işleyebilir. Ancak yerel toprak komiteleri aracılığıyla uygulanan hükümet politikası, bu hevesi kırmayı amaçlıyor. Toprak sahibi olmak isteyen köylüler bunu yapabilir, ama hükümetten yardım alamazlar. Buna karşılık kooperatifleşerek ekip biçen köylülere kredi, tohum, araç-gereç ve modern teknik eğitim sağlanır.

Toprak komitelerine tarım ve ormancılık uzmanları tahsis edilmiştir. Yerel komitelerin uygulamalarını koordine etmek için onlar içinden *Ana Toprak Komitesi* olarak bilinen bir merkezi organ seçilmiştir. Bu komite başkentte bulunur ve Tarım Komiserliği ile yakın temas içinde çalışır.

Şubat Devrimi patlak verdiğinde bazı özel sanayi işletmelerinin sahipleri ve yöneticileri ya kaçtı ya da işçiler tarafından kovuldu. İşçinin çar tarafından atanmış, sorumsuz bürokratların insafına terk edilmiş olduğu devlet fabrikalarındaki durum özellikle böyleydi.

Müdürler, ustabaşılar ve birçok durumda mühendisler ve muha-

sebeciler olmaksızın işçiler, üretimi sürdürme ya da aç kalma seçenekleriyle yüz yüze kaldılar. Her atölye ya da kısımdan bir delege seçilerek bir komite oluşturuldu ve fabrikayı bu komite yönetmeye girdi. Tabii başlangıçta bu düzenleme umut verici görünmüyordu. Farklı bölümlerin çalışması bu yolla koordine edilebildi, fakat işçiler cephesinde teknik bilgi eksikliği, kimi tuhaf sonuçlar doğurdu.

Sonunda fabrikanın birindeki bir komite toplantısında bir işçi ayağa fırladı ve şöyle dedi: *“Yoldaşlar, niçin üzülüyoruz? Teknik uzman sorunu güç bir mesele değildir. Hatırlayın, patron bir teknik uzman değildi; patron mühendislik, kimya ya da muhasebe bilmiyordu. Tek yaptığı şey sahip olmak idi. Teknik yardım istediğinde bunu onun için yapacak kişileri işe aldı. Şimdi patron biziz. O halde mühendisleri, muhasebecileri ve diğerlerini biz işe alalım ve bizim için çalıştıralım!”*

Devlet fabrikalarında devrim, “patron”u kendiliğinden defettiği ve yerine bir başkası kesinlikle geçmediği için sorun göreceli olarak basitti. Fakat fabrika komiteleri özel işyerlerine yayıldığında çoğunluğu sendikalarla sözleşme yapmakta olan fabrika sahiplerinin şiddetli mücadelesiyle karşılaştılar.

İşyeri komiteleri özel fabrikalarda da zorunluluktan doğmuştu. Devrimin ilk üç ayından sonra işçi örgütleri ile orta sınıf mükemmel bir uyum içinde birlikte çalışırken sanayi kapitalistleri, işçi örgütlerinin büyüyen gücünden ve azminden korkmaya başladı; tıpkı toprak sahiplerinin toprak komitesinden; subayların, asker komiteleri ile sovyetlerinden korktuğu gibi. Haziran ayının ilk yarısı civarında tüm burjuvazinin devrimi durdurmak ve demokratik örgütlenmeleri işlemez hale getirmek için az çok bilinçli kampanyası başladı. Patronlar, işyeri komitelerinden başlayarak sovyetler de dahil olmak üzere her şeyi dümdüz etmeyi amaçladılar. Ordu düzensizleştirildi; araç-gereç, cephane ve yiyecekten yoksun bırakıldı ve Riga’da olduğu gibi mevziler Almanlara bildirildi. Kırdaki köylüler ürünlerini stoklamaya ikna edildi ve Kazaklar “barışı yeniden sağlama” bahanesi oluşturulacak şekilde karışıklık çıkarmaya kışkırtıldılar. Hep-

sinden önemlisi sanayide makineler ve fabrikaların işleyişi sabote edildi, taşımacılık daha da mahvedildi, kömür ve maden ocakları, hammadde kaynakları olabildiğince tahrip edildi. Fabrikaların kapanması ve aç kalan işçilerin eski sanayi rejimine boyun eğmesi için her şey yapıldı.

Bu durum, işçileri direnmeye itti. **Fabrika Komiteleri** birdenbire ortaya çıktı ve idareyi ele aldı. Doğal olarak Rus işçileri başlangıçta tüm dünyada defalarca anlatılmış olan, komik hatalar yaptılar. Ödenmesi olanaksız ücretler talep ettiler, karmaşık bilimsel üretim süreçlerini yeterli deneyim olmaksızın çalıştırmaya kalkıştılar; hatta bazı durumlarda patrona kendi koşullarıyla geri dönmesini bile teklif ettiler. Fakat bu tür durumlar pek azdı. İşyerlerinin çoğunda işçiler, sanayiye patronlar olmaksızın yönetmeye yetecek kadar becerikliydiler.

Patronlar defterleri tahrif etmeye, siparişleri gizlemeye kalkışınca fabrika komiteleri defterleri kontrol etmenin yollarını bulmak zorunda kaldı. Patronlar, fabrikaların içini boşaltmaya çalıştığında komiteler, fabrikaya izinsiz hiçbir şeyin girip çıkamayacağı kuralını koydular. Fabrikalar yakıt, hammadde ya da sipariş yokluğundan kapanacak hale geldiğinde fabrika komiteleri Rusya'nın neredeyse öbür ucundaki madenlere ya da petrol için Kafkasya'ya, pamuk için Kırım'a adamlar yollamak zorunda kaldı; ürünlerin satılabilmesi için de işçiler tarafından mümessiller gönderilmesi gerekti. Demiryollarında bir aksama olduğunda komite temsilcileri yükün taşınması için Demiryolcular Sendikası'yla anlaşmalar yaptı. Grev kırıcılarından korunabilmek için işçi alma ve çıkarma işini komiteler üstlenmek durumunda kaldı.

Görüldüğü gibi fabrika komiteleri Rusya'daki karmaşanın ürünü olarak ortaya çıktılar ve ihtiyaçlar, onları sanayinin nasıl yönetileceğini öğrenmeye zorladı; öyle ki zamanı geldiğinde Rus işçileri fiili kontrolü küçük bir zorlanma ile ellerine alabildiler.

Kitlelerin birlikte nasıl çalıştığının bir örneği olarak kömür

kıtlığı yaşandığı sırada Baltık savaş filosunun depolarından alınan binlerce ton kömürün denizcilerin komiteleri aracılığıyla çalışmaya devam etmelerini sağlamak için Petrograd'daki fabrikalara teslim edilmesi verilebilir.

Obuhov fabrikası, Deniz Kuvvetleri için üretim yapan bir çelik üretim tesisiydi. Obuhov'daki fabrika komitesinin başkanı, Petrovsky adında bir Rus-Amerikalıydı ve oldukça tanınmış bir anarşistti. Bir gün torpido bölümünün ustabaşısı, Petrovsky'ye torpidoların üretiminde kullanılan küçük tüplerin tedarik edilememesinden dolayı bu bölümün kapanmak zorunda kalacağını söyledi. Söz konusu tüpler, nehrin karşı yakasında bulunan ve ürünleri için üç ay sonraya gün veren bir fabrika tarafından üretiliyordu. Torpido bölümünün kapanması, 400 işçinin işinden olması demektir.

“Ben tüpleri sağlayacağım” dedi Petrovsky. Hemen tüplerin üretildiği fabrikaya gitti ve fabrikanın müdürüne başvurmak yerine doğrudan fabrika komitesi başkanıyla görüştü: “Yoldaş, tüpleri iki gün içinde almazsak bizim torpido bölümü kapanacak ve 400 insanımız işsiz kalacak”.

Fabrika komitesi başkanı fabrikanın defterlerini getirtti ve yakınlardaki üç özel işyeri ile birkaç bin tüp için sözleşme yapıldığını gördü. O ve Petrovsky derhal bu üç işyerini ziyaret ettiler ve fabrika komitelerinin başkanlarıyla görüştüler. İşyerlerinin ikisinde tüplerin kısa zamanda gerekli olmadığı anlaşıldı ve tüpler ertesi gün Obuhov fabrikasına teslim edildi; torpido bölümü kapanmaktan kurtulmuş oldu.

Devrim patlak verdiğinde Novgorod'daki bir dokuma fabrikasının patronu kendi kendine şöyle dedi: “Felâket yaklaşıyor. Bu devrim devam ederken kâr etmek mümkün değil. Bu iş yatışıncaya kadar fabrikayı kapatalım.” Fabrikayı kapattı; o ve adamları, kimyacılar, mühendisler ve müdür Petrograd'a gitmek üzere trene bindiler. Ertesi sabah işçiler fabrikayı açtı.

Bu işçiler belki de çoğu işçiden biraz daha bilgisizdiler. Üretim

sürecinin tekniği, defter tutma, yönetim ve satış hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı. Bir fabrika komitesi seçtiler ve stokta bir miktar yakıt ile hammadde bulup pamuklu kumaş üretmek üzere çalışmaya koyuldular.

Ürettikleri pamuklu kumaşla ne yapacaklarını bilmediklerinden çözümü, kumaşı aileleri için kullanmakta buldular. Daha sonra bazı dokuma tezgâhları arızalanınca yakınlardaki makine üreten bir fabrikaya bir temsilci yolladılar ve mekanik yardım karşılığında pamuklu kumaş verebileceklerini söylediler. Bu tutunca yerel şehir kooperatifiyle yiyecek karşılığında kumaş vermek üzere bir anlaşma yaptılar. Hatta bu takas uygulamasını top top kumaşları, Harkovlu kömür madencileriyle yakıt için, Demiryolu Sendikası'yla nakliye hizmeti için değiş-tokuş etme noktasına kadar götürdüler.

Fakat sonunda yerel pazar pamuklu kumaşa doydular ve kumaşla karşılayamayacakları bir taleple karşılaştılar: kira. Bu, gayrimenkul sahiplerinin hâlâ varolduğu, Geçici Hükümet dönemindeydi. Kira da para ile ödenmek zorundaydı. O zaman bir treni kumaşla doldurdular ve işyeri komitesinden bir işçinin sorumluluğunda Moskova'ya yolladılar. İşçi istasyona vardığında trenden indi ve caddeye çıktı. Bir terzi dükkânına girdi ve kumaşa ihtiyaç olup olmadığını sordu.

“Ne kadar?” dedi terzi.

“Bir tren dolusu” diye yanıtladı işçi.

“Kaç para?”

“Bilmiyorum. Kumaşı her zaman kaçta alırsın?”

Terzi, kumaşı neredeyse bedavaya aldı, fakat bu kadar parayı hayatında ilk kez gören işçi oldukça mutlu ve gururlu bir biçimde Novgorod'a döndü.

Böylece tüm Rusya'da işçiler, sanayi üretiminin temelleri ve hatta dağıtım konusundaki zorunlu eğitimlerini almış oluyorlardı. İşte bu sayede Ekim Devrimi gerçekleştiğinde işçi denetimi mekanizması içindeki yerlerini alabildiler.

İşyeri komitelerinden gelen delegeler, ilk toplantılarını Haziran 1917’de yaptı. O zamanlar işyeri komiteleri Petrograd’ın dışına pek yayılmamıştı. Çoğunluğu bolşevik, bazıları anarko-sendikalist gerçek taban temsilcilerinin bir araya geldiği, dikkate değer bir toplantıydı ve işçi sendikalarının izlediği tutuma karşı bir protesto niteliği taşıyordu. Politik alanda bolşevikler, hiçbir sosyalistin burjuvaziyle herhangi bir koalisyon hükümetine katılma hakkına sahip olmadığını vurguladılar. İşyeri komiteleri temsilcilerinin bu toplantısı aynı tutumu sanayide de izleme kararı aldı: Patronlarla işçilerin hiçbir ortak çıkarı yoktur ve işçilerin taleplerini patronlara bildirmek dışında hiçbir sınıf bilinçli işçi, herhangi bir hakemlik ya da uzlaştırma kurulunun üyesi olamaz. Patronlar ile işçiler arasında sözleşme yok! Sanayi üretimi tümüyle işçiler tarafından denetlenmelidir.

İşçi sendikaları başlangıçta fabrika komitelerine şiddetle karşı çıktılar. Fakat sanayinin denetimini onun tam kalbinde ele geçirebilecek konumda olan komiteler kolayca yayıldı ve gücünü pekiştirdi. Birçok işçi, sendikalara katılma ihtiyacı hissetmiyordu; fakat hepsi kendi dolaysız işlerini yöneten işyeri komitesinin seçimlerine katılma gerekliliğini görüyordu. Öte yandan işyeri komiteleri, sendikaların önemini kabul ediyordu; sendika kartı gösteremeyen hiçbir yeni işçi işe alınmıyordu; farklı sendikaların düzenlemelerini yerel düzeyde hayata geçiren işyeri komiteleriydi. Şimdi sendikalar ve işyeri komiteleri, her biri kendi alanında mükemmel bir uyum içinde çalışıyorlar.

Sanayide özel mülkiyet Rusya’da henüz tümüyle ortadan kaldırılmadı. Birçok fabrikada hâlâ patronlar, mülkiyeti ellerinde tutuyor; işletmenin başarısı ve etkinliğinin artması için çaba göstermeleri koşuluyla sınırlı bir miktar kâr elde etmelerine izin de veriliyor; fakat fabrikaların kontrolü ellerinden alınmış durumda. Patronların, işçileri içeriye sokmamaya (lokavta) kalkıştığı ya da hileyle veya zorla işyerinin çalışmasını engellemeye kalkıştığı işletmelere işçiler tarafından hemen el konuluyor. İster özel ister devlet mülkiyetinde olsun bütün işkollarında ve işyerlerinde çalışma koşulları, saatler ve

ücretler aynı.

Bir işçi devletinde bu yarı-kapitalizmin hayatta kalmasının nedeni, Rusya'nın ekonomik azgelişmişliği, oldukça örgütlü kapitalist devletlerce kuşatılmış olması ve yabancı sanayinin basıncına dayanamamak için Rusya'da sanayi üretimine acilen ihtiyaç duyulmasıdır.

Devletin sanayiye hem emek süreci hem üretim süreci bakımından denetlemesini sağlayan kurum, *İşçi Denetimi Konseyi* olarak adlandırılır. Başkentte bulunan bu merkezi organ, fabrika komitelerinin üyelerinden, Meslek Sahipleri Sendikası yetkililerinden, teknik mühendisler ve uzmanlardan oluşan yerel işçi denetimi konseylerince seçilmiş temsilcilerden oluşur. Her yerel bölgenin işlerini sıradan işçilerden oluşan bir merkez yürütme kurulu yönetir. Ama kurulun çoğunluğu farklı bölgelerden gelen işçilerden oluşur. Böylece alınacak kararların sektörel ya da bölgesel çıkarlar karşısında tarafsız olması sağlanmış olur. Bölgesel sovyetler, Tüm-Rusya Sovyeti'ne kamulaştırılacak işletmeler hususunda önerilerde bulunur, kendi bölgelerinin yakıt, hammadde, nakliye ya da emek ihtiyacı hakkında rapor verir ve işçilerin çeşitli sanayileri yönetmeyi öğrenmelerine yardım eder. Tüm-Rusya Sovyeti, işletmeleri kamulaştırma ve farklı bölgelerin ekonomik kaynaklarını dengeleme hakkına sahiptir.

Daha devrimden önce varolan demokratik örgütlenmeler olmasaydı Rus Devrimi'nin şimdiye kadar çoktan aklıktan dizlerinin üstüne çökmüş olacağı neredeyse kesindir. Olağan ticari dağıtım mekanizması tamamen çökmüştü. Yalnızca tüketici kooperatifleri, halka yiyecek sağlamayı başardı ve onların kurduğu sistem, belediyeler ve hatta hükümet tarafından benimsendi. Devrimden önce Rusya'daki kooperatiflerin 12 milyondan fazla üyesi vardı. Rusya'da yüzyıllardır süren köy yaşamının ilkel işbirliğine benzemesi nedeniyle birleşmek, Ruslar için çok doğal bir davranıştır. 40 binden fazla işçinin çalıştığı Putilov fabrikasındaki kooperatif, 100 binin üstünde insanı besledi, barındırdı ve hatta giydirdi (bunun için ta İngiltere'ye adam yollandı).

Rusya'nın bir devlete sahip olamayacağını, çünkü merkezi bir güçten yoksun olduğunu düşünen ya da Rusya dendiğinde zihninde Moskova'da Lenin ve Troçki'nin yönettiği, paralı Kızıl Muhafız askerlerin koruduğu, köle ruhlu bir komite görüntüsü canlanan insanların unuttuğu şey, Rusyalılardaki bu örgütlenme, birleşme yeteneğidir. Doğru olan, bu insanların düşündüğünün tam tersidir. Burada tasvir ettiğim örgütlenmeler, Rusya'da neredeyse her toplulukta ortaya çıktı ve eğer Rusya'nın hatırı sayılır bir kısmı, Sovyet Hükümeti'ne gerçekten karşı olsaydı, sovyetler bir saat bile ayakta kalamazdı.

Demokrasinin En Gelişmiş Formu

H. Mesut Çelebioğlu

Dünya bir “sürekli bunalım” durumu yaşıyor. En iyi zamanlarında bile işsizliği, yoksulluğu, ayrımcılığı, hak ihlallerini ve elbette savaşları yanından hiç eksik etmeyen kapitalizm – örneğin İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana yaşanan lokal ve bölgesel savaşlarda ölenlerin sayısı, dünya savaşının bütününde ölenlerin sayısını aşmış durumda – bu sorunların yanına iklim değişikliği gibi felaketleri de ekliyor ve bunları gün geçtikçe katmerlendiriyor.

1970’lerdeki ekonomik krize çare olarak sunulan neo-liberal küreselleşmeye karşı soldan yükseltile eleştirilere, bugün güçlenen kimi aşırı sağ akım parti ve yapılarınkiler de eklenmiş durumda. Milliyetçi/ırkçı nitelik taşıyan bu “sağ” eleştiriler, esasen neo-liberal küreselleşmenin yoksullaştırdığı orta gelir grubunun öfkesinin bir ifadesi; ama bu akımlar, işçi sınıfının bir kesimini de etkiliyor.

2008’den bu yana iyiden iyiye hissedilen ve içinden bir türlü çıkılamayan ekonomik sarsıntı-bunalım, politik arenada *merkezin çöküşü* olarak kendini gösteriyor. Sınıflar arası diyalog temelinde yükselen liberal/muhafazakar merkez sağ ve merkez sol (sosyal demokrat) partiler – birkaç istisna dışında – tüm dünyada kan kaybediyor (Yunanistan’da PASOK, Fransa’da Sosyalist Parti, İspanya’da PSOE gibi) veya bu partilerin içindeki daha radikal unsurlar, parti ve/veya ülke yönetimini devralıyor (örneğin Corbyn’in İngiliz İşçi

Partisi'nin başına geçmesi veya Trump'ın neredeyse tüm Amerikan “kurumsal” yapısıyla beraber Cumhuriyetçi Parti'yi de karşısına alıp başkanlığı kazanması).

Türkiye’de bu durum biraz farklı geliyor. 2001 krizi; ANAP, DYP gibi tüm merkez sağ partileri yok ederken, bu partilerin tabanının islami hareketin içinden çıkan AKP’ye kaymasına yol açmıştı. Gerçi AKP’nin yöneticileri o dönemde kendi “radikallikleri”ni törpüleyip “merkez”e doğru ilerliyorlardı. O dönemde AB perspektifiyle çeşitli açılımlar sergilendi. Ancak Kürt sorunu gibi Türkiye’deki kimi merkezi politik/sosyal sorunlarla birlikte egemen sınıf içinde kimin liderlik edeceği meselesiyle birleşen 2008 krizinin devam eden etkileri, AKP yöneticilerinin merkeze kayışını bitirdi; otoriter bir tek adam rejimi kurma noktasına geldiler.

Küresel düzeyde sağın krize cevabı, kendini otoriter/faşizan eğilimlerde ifade ediyor. Bu durum toplumsal düzeyde sınıf çatışmasının törpülenmesi ve sınıflar arası işbirliği üzerine kurulu, eski “normal” dönemin rejimi olan parlamenter sistemi tehdit eden etkenlerden birisi. Diğer önemli etken ise toplumun sömürülen, ezilen geniş kesimlerin bu rejime ve bu rejim dahilinde reformlarla hayatlarının daha iyiye doğru gideceğine olan inançlarının git gide azalması. “Merkezin çöküşü” aynı zamanda üstünde yükseldiği temsili/parlamenter demokrasinin de krizine işaret.

Krize soldan yükseltelen yanıtlardan bir tanesi, sıradan insanların kendi hayatlarını doğrudan etkileyen politik süreçlere daha fazla katılımlarını sağlayarak yöneten-yönetilen ayrımını ortadan kaldırmaya yönelik ortaya atılan özerklik/özyönetim önerisi.

Bu konuyu Türkiye’nin gündemine taşıyan Kürt hareketi oldu. Bu yüzden Türkiye’deki özyönetim tartışması kaçınılmaz olarak ulusal sorunu da barındırıyor. Kürt hareketi kendi içinde yürüttüğü tartışmalar neticesinde 2000’lerin başından itibaren demokratik özerklik/özyönetim fikrini savunmaya başladı. Bugün Suriye’nin kuzeyindeki Rojava bölgesinde bu fikir hayata geçirilmeye çalışılıyor.

Bununla birlikte Kürt hareketiyle Türkiye solunun birlikte oluşturduğu HDP'nin kurulmasıyla birlikte özyönetim, artık sadece Kürt bölgesi için değil tüm Türkiye için önerilen bir proje halini aldı.

Ancak bu proje Türkiye'de layığınca destek bulamıyor; hatta tartışıl(a)mıyor bile. Bunun en önemli nedeni, Kürt sorunu söz konusu olduğunda devletin ve egemen sınıfın hemen şiddet kartını devreye sokmasıdır. Bu yüzden özyönetim kavramı şiddet sarmalına ve “terör destekçiliği” suçlamasına kurban gidiyor.

Ayrıca özyönetimi savunanların bir kısmı bu olguyu Avrupa Birliği'nin çeşitli uygulama ve kararları üzerinden meşrulaştırmaya çalışıyor. Bu da Türkiye'de solun önemli bir kesiminin özyönetimi bir neo-liberal proje olarak okumasına ve buna karşı çıkmasına veya sadece Kürt bölgesine özerklik tanınarak ulusal sorunun bu şekilde halledilmesini – ama tüm Türkiye'de uygulanmamasını – talep etmeye itiyor.

Bu yazıda özyönetim olgusunu iki boyutta ele alacağız. Birinci boyut, özyönetimin ulusal sorunun barışçıl yoldan çözümüne katkısına yoğunlaşacak; önce ulusal sorun üstüne marksizmin *ulusların kendi kaderini tayin hakkı* tutumu ele alınacak. Sonrasında dünyadaki özerklik deneyimlerine ve en sonunda da Rojava'ya göz atacağız.

Özyönetimin ikinci boyutu ise Paris Komünü ve Sovyetler devrimlerinde hayat bulan “sıradan insanın iktidarı”nın günümüzde demokrasinin ufuk çizgisini oluşturmasıdır.

1. Ulusal sorun, özerklik ve marksizm

Marksizmin en belirleyici özelliklerinden birisi politik hayattaki enternasyonalist duruşudur. Sınıfsız ve sınırsız bir dünya tahayyülü, ta en başından Komünist Manifesto'da “*Dünyanın bütün işçileri, birleşin*” denilerek ifade edilmişti. Marx ve Engels için ulusal-yerel ayrımcılık, bir ulusun diğerinden üstün olması veya farklı uluslardan işçilerin birbirine özde rakip/düşman oldukları düşünülemez. Onlar için ulus (ve bu temele bina edilen ulus-devlet), tıpkı üzerin-

de yükseldiği kapitalist piyasa ekonomisi gibi yapay ve genel-geçer bir kurumdur ve aşılması/yıkılması gerekir. Ulaşılması hedeflenen toplum, ulus ve devlet ötesi bir toplumdur. Bununla birlikte Marx ve Engels, büyük ya da egemen ulusların diğerlerini ezme ve baskı altına alma eğilimlerine karşı kayıtsız kalmaz.

Marx ve Engels'in yaşadıkları zaman aralığı başta Britanya ve Fransa gibi çok uluslu, kapitalist imparatorlukların tahkim edildiği ve bu imparatorlukların dünyayı bölüştükleri bir dönemdi. Bu devletlerin hakimiyetindeki uluslarda milliyetçi kıpırdanmalar görülse de bu hareketlerin genelleştiği ve ezilen ulusları sardığı bir furya yaşanmamıştı. Bu yüzden Marx ve Engels'in çalışmalarında ulusal sorun, temel bir konu olarak çok fazla öne çıkmadı. Buna rağmen örneğin Marx'ın İngiliz işçi sınıfına dönüp İrlandalı işçilerin kendileri gibi sömürüldüğü, ama bir de üstüne milli baskıyla (ezilmeyle) karşı karşıya geldiğini hatırlatır. İrlandalılar ezilirken hiçbir İngiliz işçisinin özgür olamayacağını belirtmesi ve "İrlanda'ya özgürlük" sloganına İngiliz işçi sınıfının sahip çıkması gerektiğini söylemesi önemlidir.

Çok uluslu/emperyalist imparatorlukların krizi 19. yy.ın sonu ve 20. yy.ın başına rastlar. Sınıfsal mücadeleyle iç içe geçen milliyetçi kıpırdanmalar sadece Britanya hakimiyetindeki İrlanda, Hindistan ve Mısır'la sınırlı kalmaz; aynı zamanda Avusturya-Macaristan ve Osmanlı'nın varlığını bütünsel olarak tehdit etmeye başlar, Rusya'nın hakimiyetindeki Polonya, Ukrayna ve Finlandiya'ya sıçrar, Rusya içindeki Yahudi cemaati güçlü örgütler kurmaya yönelir, Asya ve Afrika'da ayrılıkçı hareketler kuvvetlenir, vd.

Bu ortamda çok uluslu Rus İmparatorluğu'nda devrimci politika yürüten Lenin'in liderliğindeki Bolşevik Parti, ulusal sorunu temel bir dinamik olarak ele almak zorundaydı. Lenin'in konuya yaklaşımı, nihai hedef olan "kapitalizmi yıkıp sınıfsız-sınırsız dünyaya ulaşmak için bugün atılması gereken adım nedir" sorusuna cevap üretmeye dönüktür. Lenin için milliyetçi/dini/ayırımcı önyargılardan arınmış, bilinçli işçi sınıfının birleşik, uluslararası eylemliliği mer-

kezi önemdedir; işçi sınıfı liderliğindeki geniş halk kesimlerinin bu birliğini sağlamak adına ulusal soruna el atar ve kendisinin tabiriyle burjuva demokratik devrimin öğelerinden olan halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesini savunur.

Lenin'in bu ilkeyi savunmasının iki nedeni – ikisi de komünist devrim mücadelesine hizmet eder – vardır: Birincisi, baskı altında tutulan ulusların işçi sınıfının ve yoksul kesimin kafasındaki milliyetçi tortuları veya tereddütleri ortadan kaldırmak; uluslararası düzeyde işçi sınıfının kökeni ne olursa olsun özde aynı kadere (sömürülme), aynı düşmana (hangi kökenden olursa olsun kapitalistler ve onların devlet aygıtı) ve aynı çıkarlara sahip olduğunun gösterilmesi ve ispatlanmasıdır.

Bu tavrın en yalın ve açıkça ortaya konduğu zamanlardan birisi Ekim Devrimi'nden sonra yaşanan kanlı iç savaş dönemidir. İç savaşın en kritik yılı olan 1919'da toplanan Bolşevik Parti'nin 8. Kongresi'nde bolşevik liderlerin bir kısmı, savaş sırasında eski Rus İmparatorluğu sınırları içinde yer alan uluslara *ayrılma hakkı* da dahil ulusların kendi kaderini tayin hakkı verilmesi fikrine karşı, bunun burjuva milliyetçiliğine ve bu ülkelerde/uluslarda kapitalist düzenin devamına neden olacağını iddia ediyordu. Onların önerisi kısaca, Kızıl Ordu'nun bu uluslarda düzeni sağlaması ve kapitalist artıkları temizlemesiydi. Durum, savaş yüzünden son derece nazikti.

Kongrede bolşeviklerin daha 1903'te kabul ettikleri ve Ekim Devrimi öncesinde geliştirip savundukları kendi kaderini tayin hakkını; yani *“partinin eski tavrını Lenin neredeyse tek başına savunuyordu”*.¹ Ona göre komünistler, işçi sınıfı ve ezilenlerin çoğunluğunu ikna edemediği yerlerde tayin hakkını tanırsa *“ancak bu suretle Rus proletaryası 'komünizm kelimesinin ardına sinmiş Büyük Rus şovenizmi' suçlamalarından kendini kurtarabilirdi”*.²

Kongrede Lenin, partinin çoğunluğunu ikna etmeyi becerdi ve bu zor koşullar altında parti, konuyla ilgili şu kararları aldı:

1. Esas mesele, toprak beyleri ve burjuvazinin devrilmesi için

ortak bir devrimci mücadele verebilmeleri amacıyla çeşitli milletlerin proleter ve yarı proleter unsurlarını birleştirme politikasıdır.

2. Ezilen ülkelerin emekçilerinin kendilerini ezen devletlerin proleteryasına karşı duydukları güvensizliği ortadan kaldırmak için her türlü milli grubun yararlandığı bütün ayrıcalıklara son vermek, bütün milliyetler için tam hak eşitliğini sağlamak, sömürgelerin ve bağımlı milletlerin ayrılma hakkını tanımak gerekir.³

Lenin için uzun vadeli amaç, ulusların gönüllü birlikteliğini sağlamaktır. Bu gönüllüğü yaratma yolunda özellikle ezen uluslara mensup işçilerin ve muhaliflerin özel bir dikkat göstermesi gerekliliği Lenin için çok netti. Bu yüzden baskı altında tutulan uluslara mensup işçilerin ve halkın alt kesimlerinin taleplerine sahip çıkmak, ezen ulusların işçileri ve muhalifleri için olmazsa olmaz bir başlangıç noktasıdır.

Bu konuda başka önemli bir nokta, devrimcilerin ulusal kurtuluş mücadelesi yürütenlere verecekleri desteğin **koşulsuz, ama eleştirel** olmasıdır. Lenin'e göre ezilenlerin mevcut devlete veya devletler sistemine başkaldırıyor olmaları, onları otomatikman sosyalist yapmaz. Bu milli hareketler çok çeşitli bir sınıf kompozisyonunu bünyelerinde taşır. Bu sınıfsal çeşitlilik, mücadele içindeki öğelerin farklı talepleri (hatta sosyalizm mücadelesini aksatabilecek / balatalayabilecek talepleri bile) savunmaları ihtimalini doğurur. Buna rağmen Lenin yine de bu hareketlerin önlerine herhangi bir koşul konmadan desteklenmesi gerektiğini savunur.

Konunun bu yönünün ortaya konduğu olaylardan bir tanesi bolşevik hükümetin Türkiye'deki kurtuluş mücadelesi sırasında (ki o dönemde Rusya kendisini bitap düşüren iç savaşın yaralarını sarmakla uğraşıyordu) kemalist hükümete sunduğu son derece kritik ekonomik ve askeri destektir. 1921 ve 1922'de yapılan yardımlar için Stefanos Yerasimos "Rusya'nın iki yıldan daha az bir zamanda

sağladığı yardım, [Türk meclisinin] bir yıllık bütçesine ve iki yıllık savunma bütçesine eş değerdî”⁴ değerlendirmesinde bulunur.

Kaldı ki kemalistler bu yardımları kabul ederken aynı anda Türkiye Komünist Partisi’ni yasa dışı ilan edip Mustafa Suphi başta olmak üzere liderlerini katletmekten geri kalmamıştı.

Bolşevikler, kemalistleri desteklerken hiçbir şart öne sürmediler, ama onların sınıfsal doğası hakkında hiçbir şüpheleri de yoktu. Yunanistan ordusu yenildikten sonra Komünist Enternasyonal 25 Eylül 1922’de Türkiye üzerine bir manifesto kaleme aldı:

Türk hükümeti işçi ve köylülerin değil; subayların ve aydınların bizim fikirlerimizle hiçbir ortak noktası olmayan hükümetidir. Türkiye ekonomik olarak gelişirken Türkiye işçi sınıfının mücadele etme gerekliliği ortadadır.⁵

Yukarıda bahsedilen Sovyet desteğinin politik arka planının oluşturulduğu 1920’de Bakü’de toplanan *Doğu Halkları Kongresi*’nde Türkiye ile ilgili kabul edilen bir önergede şunlar ifade ediliyordu:

Kongre, doğu halklarını ezen ve sömüren, dünya işçilerini köle durumuna iten dünya emperyalizmine ve öncelikle de Britanya ve Fransa emperyalizmine karşı mücadele eden Türk direnişçilerine sempatisini ifade eder.

(...)

*Ne var ki kongre, Türkiye’deki hareketin sadece yabancı güçlere yöneldiğinin ve hareketin başarısının hiçbir şekilde **Türkiye’deki köylü ve işçilerin her türlü sömürüden kurtuluşu anlamına gelmeyeceğinin de farkındadır.** Hareketin başarısı Türkiye çalışan sınıfları açısından büyük önem taşıyan bir dizi sorunun çözümünü beraberinde getirmeyecektir: Toprak sorunu, vergi sorunu, **doğunun kurtuluşunun önündeki engellerin kaldırılması, yani ulusal anlaşmazlıklar.**⁶*

Lenin’in kendi kaderini tayin hakkını savunmasının ikinci nede-

ni ise tamamıyla pratiktir: Ulusal kurtuluş mücadeleleri, karşısında mücadele edilen devletleri/devletler sistemini zayıflatır ve işçi sınıfı mücadelesine yeni unsurların katılması potansiyelini beraberinde taşır.

Lenin'in tabiriyle "ulusların hapisanesi" olan Rus Çarlığı'nın hakimiyetindeki Rus olmayan halkların ayrılma da dahil kendi kaderini tayin etme hakkının savunulmasında hedef tahtasına oturtulan, Romanov hanedanının beslendiği en önemli ideolojik araç olan Rus milliyetçiliği idi. Ukrayna, Polonya ve Finlandiya başta olmak üzere Rus olmayan halkların ayrılma haklarının propagandası, büyük Rus milliyetçiliğini ve dolayısıyla devleti zayıflatacaktı. Bu sadece propaganda düzeyinde kalmadı. Ekim Devrimi'nden sonra bolşevik hükümetin çıkardığı ilk kararnamelerden bir tanesi Finlandiya'nın bağımsızlığının tanınması yönündeydi. Aynı hak, Polonya ve Ukrayna da dahil çarlığın egemenliğindeki tüm uluslara da tanındı.

Tabii ki bu durum sadece Rusya'yla sınırlı değil. Uluslararası emperyalist piramidin tepesinde bulunan büyük devletlerin hakimiyetindeki ulusların bağımsızlık mücadeleleri, emperyalist sistem içinde ciddi yarıklar oluşturalacaktı. Lenin ve bolşeviklerin kemalistlere verdiği desteğin arkasında bu da önemli bir etken oldu.

Sınıf bilinci zayıf, çeşitli etnik/dini/ayırıcı önyargılara sahip işçi tabakaları ve ezilenler, bir kere mücadeleye atıldıklarında başladıkları noktada kalmazlar. Zira onların talepleri sadece ulusal kurtuluşla sınırlı değildir; aynı zamanda onlar için sosyal adalet ve eşitlik de hayati önemdedir. Uluslararası düzeyde sosyal adalet, adil barış ve eşitlik sağlayabilecek, özgürlük ve demokrasiyi geliştirebilecek yegâne toplumsal dinamik ise işçi sınıfı liderliğindeki sosyalizm mücadelesidir. Lenin'e göre bu düzensiz ve bilinç düzeyi daha düşük unsurlar mücadeleye çekilmeden sosyalist devrim mümkün değildir:

Sömürgelerde ve Avrupa'daki küçük ulusların ayaklanmaları olmadan, küçük burjuvazinin bir kesiminin sahip olduğu tüm

önyargılara karşı gerçekleştirdiği devrimci patlamalar olmadan, siyasi olarak bilinçsiz proleter ve yarı-proleter kitlelerin toprak beylerinden, kiliseden, monarşiden gelen baskıya, ulusal baskıya karşı giriştikleri bir hareket olmadan, vb. toplumsal devrimin gerçekleşmesinin akla yakın olduğunu düşlemek, toplumsal devrimin yadsınması demektir. Bir ordu gelip bir yerde duracak ve “Biz sosyalizmden yanayız” diyecek, sonra bir yerden bir başka ordu gelecek ve “biz de emperyalizmden yanayız” diyecek ve böylece toplumsal bir devrim olacak!... Her kim böylesine “saf” bir toplumsal devrim düşlüyor ise yaşamı boyunca hiçbir zaman böyle bir devrime tanık olmayacak. (...) Avrupa’daki sosyalist devrim, ezilen ve durumundan hoşnutsuz çeşitli unsurların kitlesel mücadelesinin bir patlamasından başka bir şey olamaz. Küçük burjuva kesimler ve geri işçiler kaçınılmaz olarak buna katılacaklar - böyle bir katılım olmaksızın kitlesel mücadele olanaksızdır, bu olmaksızın bir devrimin gerçekleşmesi olanaklı değildir - ve bunlar, yine aynı kaçınılmazlıkla, sahip oldukları önyargıları, gerici fantezilerini, zayıflık ve yanlışlıklarını harekete taşıyacaklar. Ancak nesnel olarak bunlar sermayeye saldıracaklar ve devrimin sınıf bilinçli öncüsü, ileri proletarya, bu rengârenk, uyumsuz, birbirinden değişik, görünüşte parçalanmış kitle mücadelesinin nesnel gerçeğine ifadesini kazandırarak bu mücadeleyi birleştirip sevk edecek, iktidarı ele geçirecektir.⁷

Mevcut özerklik rejimleri

Özerklik kavramının içinin doldurulması konusunda siyasal ve akademik çevrelerde tam bir fikir birliği yok. Buna karşı burada biz, kendisi de özerk bir bölge vatandaşı olan ve azınlık hakları ve dünyadaki özerklik ve benzeri uygulamalar konusunda araştırmalar yapmış olan Thomas Benedikter’in *Modern Özerklik Sistemleri* eserine paralel olarak dünyadaki özerklik uygulamalarını üç grupta ele alacağız:

1. İdari (yerel) özerklik: Merkezi hükümetin kimi yetkilerinin yerel idarelere devredilmesidir.⁸ Teknik olarak belediye ve diğer seçimle başa geçen yerel organların bulunduğu Türkiye’de böylesi bir özerklik varmış gibi görünür. Ancak aslında “idari vesayet” denilen uygulama (merkezi idarenin yerel yönetimlerin her türlü uygulamasını denetlenme ve iptal etme yetkisi) yüzünden Türkiye’de yerel idareciliğin “mış gibi yapmak”tan öteye gitmediği ortadadır. Federatif sistemler bir kenara, dünyada yerel yönetimlerin çeşitli özgür yetkilerle donatıldığı pek çok örnek mevcut.

2. Siyasi özerklik: Özerklik tanınan birimlerin idari özerklikte bulunmayan, kısmi yasama yetkisine ve hatta kimi durumlarda otonom yargı kurumlarına sahip olduğu uygulamadır. Burada seçimle işbaşına gelen bir bölge parlamentosu ve yürütme söz konusudur.⁹ Başka bir ifadeyle bu uygulamada merkezi yönetim, yasama faaliyetini özerk yerel birimlerle paylaşmaktadır. Özerk idarenin eğitim sisteminden kültürel varlıkların korunmasına ve ekonomik ilişkilerin düzenlenmesine değin pek çok konuda söz sahibi olduğu bir uygulamadır. Bunun dünyadaki ilk örneği nüfusunun çoğunluğunu İsveçlilerin oluşturduğu, Finlandiya’ya bağlı *Aland Adaları*’dır. 1921’de kurumsallaşan Aland özerkliği günümüzde de varlığını devam ettiriyor. Tıpkı idari özerklikte olduğu gibi siyasi özerklik örneklerinde de farklı derecelerde (kimi örneklerde daha geniş yetkiler varken, kimilerinin sınırları daha dar) uygulamalar olsa da Benedikter, dünyada 20 devlette en az 60 özerklik sistemi olduğunu belirtiyor.¹⁰ Bunlar içinde en çok bilinen örnekler İspanya’daki Katalonya, Bask ve diğer bölgeler ve Britanya’daki İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda’dır. Bütün bu bölgelerde ulusal savunma ve diplomasi hariç maliyeden eğitim sistemine kadar otonomi mevcut.

3. Kültürel özerklik: İdari ve siyasi özerklik, özellikle belli bölgelerde yoğunlaşmış azınlık uluslarının yaşadığı ülkelerde söz konusuysa, dini veya ulusal azınlık bireylerinin ülke içinde dağınık olarak yaşadığı kimi devletlerde kültürel özerklik sistemlerinin ortaya çıktığını görüyoruz. Kültürel özerklik, ülke çapında yaşayan azınlık

topluluklarına kendi dilinde eğitim-öğretim hakkının tanınması, yerel-yöresel veya dini adet ve törenlerin organizasyonu ve tarihi eserlerin korunması gibi azınlık ulusların kendi varlıklarını devam ettirebilmelerine olanak sağlayan kimi hakların tanınmasını kapsıyor.¹¹

Özerklik, özellikle ülke nüfusu içinde azınlıkta kalmış veya bir şekilde ulusal bağımsızlıkları engellenmiş halklara kendi varlıklarını sürdürme imkanı veren yöntemlerden birisi. Bu anlamıyla özerklik, burjuva demokrasinin de sınırları içinde yer alan bir haktır. Benedikter, özerkliği toplumdaki ulusal sürtüşme ve çatışmaların barışçıl bir şekilde yumuşatılmasını sağlayan bir fırsat olarak değerlendiriyor:

Özerkliğin kırıldığı ya da tamamen ortadan kaldırıldığı yerlerde şiddetli çatışmalar patlak verdi: Eritre, Güney Sudan, Hindistan'ın denetimindeki Keşmir, Güney Osetya, Abhazya (...) Hakiki özyönetimin reddedilmesine eşlik eden azınlık haklarının ağır biçimde bastırılması ve özerklik rejimlerinin ilga edilmesi şiddetli direnişlere ve kalıcı çatışmalara sürükledi. Diğer yandan hakiki özerkliğin tanınması birçok örnekte etnik çatışmaları çözdü.¹²

Özerkliğin gerçek anlamda ele alınmaya başlanması İkinci Dünya Savaşı sonrasına rastlar. Kapitalizmin tek ülke-tek ulus dayatması karşısında kimi mücadeleler, ulusal bağımsızlıkla sonuçlandı (ki bunlar genellikle hakim ulusal yapının hiçbir şekilde diyalog kanallarını işletmediği yerler olmuştur); kimi mücadeleler ise başlangıçta baskı ve şiddet politikası işletilse de sonunda barışçıl siyasal çözüm olan özerklikle neticelendi.

Bu süreç dikensiz bir gül bahçesi değildi. Örneğin Türkiye'de çok bahsi geçen Kuzey İrlanda'nın özerkliği, son derece uzun ve kanlı bir mücadeleden sonra 1998'de Belfast'ta imzalanan *Karfreitag (Hayırlı Cuma) Anlaşması*'yla elde edildi. Ancak silahlı gruplar hemen silah bırakmadılar:

Yeni anayasa kabul edildi, ama silahlar hemen gömülmedi. Anlaşmaya göre silahların gömülmesi 2000 yılında öngörülüyordu. Ama yeterli güven henüz oluşmamıştı. Britanya yanlısı silahlı Protestan gruplar silahlarına veda etme eğiliminde değildi. Yeni hükümetin bileşimi konusunda, özellikle Kuzey İrlanda emniyet güçlerinin oluşumu ve kontrol edilmesi konusunda anlaşmazlıklar vardı.

Somuç itibarıyla IRA [İrlanda Cumhuriyet Ordusu] silahların gömülmesini erteledi. Silahların ilk kısmı uluslararası bir izleme heyeti huzurunda 2001 yılında betona gömüldü. Ondan sonra güven arttırıcı adımlar beklendi.

2002 ve 2004'te yine izleme heyeti huzurunda iki taksit daha betona gömüldü. Nihayet 2005'te IRA resmi bir açıklamayla silahlı mücadeleyi bıraktığını ilan etti.¹³

Yine “silahların gömülmesi” tartışmasında öne çıkan bir başka örnek İspanya’daki Bask bölgesi. Bask bölgesi, İspanya’da krallığın yıkılıp cumhuriyetin ilan edildiği 1931’de diğer bölgeler gibi geniş bir otonomi hakkına sahip oldu. Fakat hemen bir yıl sonra 1975’e kadar cenderesinde kalacakları Franko faşizmi tüm İspanya gibi onların da demokratik haklarını silip süpürdü. Franko faşizmine karşı Bask’ın özgürlüğü için 1962’de kurulan ETA (Bask Vatanı ve Özgürlük) 2011’e kadar silahlarını bırakmayı reddetti. Franko rejiminin yıkılmasının ardından yeni anayasanın kabul edildiği 1978’den bu yana tüm İspanyol özerk bölgeleri gibi (İspanya 17 özerk bölgeden oluşmaktadır) Bask da özerkliğinin sınırlarını genişletiyor. Ama bu elbette çatışmasız gerçekleşmiyor. Örneğin 2005’te Bask’ın İspanyol merkezi devletiyle eşit statüsü olması gerektiğine dair Bask Bölgesel Meclisi’nin aldığı karar, İspanyol Parlamentosu tarafından reddedildi.¹⁴ Bunun üzerine aynı yıl ateşkes ilan etmiş olan ETA, kısa bir süre tekrar silahlarına sarılmıştı.

Batı ve Kuzey Avrupa’daki ezilen veya ülkenin genel nüfusu içinde azınlıkta kalan halklarının ciddi bir kısmının demokratik hak-

ları (kanlı çatışma badirelerinden geçilmiş de olsa) geçtiğimiz 25-30 yıllık dönemde garanti altına alındı ve bu bölgelerde nispi barış sağlandı.

Özerklik, demokrasinin kapsamında yer alan olgulardan birisi olsa da tüm özerklik veya özerklik benzeri uygulamaların demokrasi pınarından beslenmediğini eklemek gerekiyor. Özellikle ABD’deki ırk ayırımına dayalı “Yerli-Kızılderili Rezervasyonları” Amerikan yerli halkının bir çeşit, büyükçe gettoya tıkıştırılmasından başka bir şey değil. Bu uygulama, ırkçılığın ve ırk ayırımının devamı anlamında toplumsal bütünleşmenin ve barışçıl demokratik gelişimin önünde bir engel niteliği taşıyor.

Yine aynı şekilde dünyada adı özerklik olan, ama özyönetimden başka her şeye benzeyen uygulamalar var. Rusya ve Çin gibi demokrasinin sınırlarının ülke çapında da yerel düzeyde de çok dar tanımlandığı devletlere bağlı, ismen özerk bölgelerin demokratik hakları yasalarca tanımlanmış olsa da bunlar çoğunlukla lafta kalmaktadır. Özerklik, demokratik bir hak ve uygulama olduğu için liberal demokrasinin asgari standartlarına bile sahip olmayan devlet yapılarında yaşaması pek mümkün gözüküyor.

Rojava deneyimi

Birinci Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu coğrafyasının masa başında çizilen haritalarla bölünmesinin yarattığı karmaşa ve acılardan bugünkü Suriye’nin kuzeyi ve Türkiye’nin güneydoğusu da nasibini aldı. Türkiye’deki Kurtuluş Savaşı sonrasında Suriye’deki Fransız manda yönetimiyle yapılan anlaşmayla şehirler ve köyler ortadan ikiye bölündü ve aralarına sınır çekildi. Bir dönem dini bayramlar sırasında televizyonlarda gösterilen farklı ülke vatandaşı akrabaların sınırda bayramlaşma sahneleri bunun eseri idi.

Rojava ekonomik ve politik olarak öteden beri Türkiye tarafında kalan “Bakur” (Kuzey) ve Irak tarafında kalan “Başur” (Güney) ile bağlarını bir şekilde korudu, Irak ve Türkiye tarafındaki ekonomik-politik gelişmelerden güçlü bir şekilde etkilendi. 1915 Ermeni

Soykırımı'ndan kurtulanların bir kısmı Rojava'yı kendilerine yeni yurtları yaptı, 1925 Şeyh Sait İsyanı'ndan sonra Türkiye'den kaçanların önemli bir kısmı Rojava'ya geçti, vb.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Arap coğrafyasında yükselen milliyetçi hava burada yaşayan başta Kürtler olmak üzere azınlıkların hayatlarında dönüm noktası oldu. 1958'de Mısır ve Suriye'nin Abdül Nasır'ın liderliğinde birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında yeni bir devlet kurmaları ve kurulan yeni devletin güçlü Arap milliyetçisi yapısı, bu bölgede yaşayan azınlıklar için kötü haber demektir; azınlıklar, ABD ve siyonizmin ajanları olarak lanse edilmeye başlandı.¹⁵

Bu yıldan başlayarak Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgenin Araplaştırılmasına (*Arap Kemer*) yoğunlaşıldı. 1962'de yapılan nüfus sayımında hedef (resmi söylemde) Suriye'de yaşayan "yabancılar"ın belirlenmesiydi. Bunun sonucunda bölgede yaşayan halk üç gruba ayrıldı: *vatandaş*, *ecanip* (yabancı) ve *maktumin* (kayıt dışı olanlar). Ecanip ve maktuminlerin (bölgedeki Kürt nüfusunun yaklaşık beşte birine tekabül eden 120 bin kişinin) nüfus kağıtlarıyla birlikte neredeyse tüm vatandaşlık hakları ellerinden alındı:

*Vatandaş olarak kalmanın ölçütü 1945 öncesinde nüfus kayıtlarında olduğunu ispat etmektir, ama bu kıstas bile doğru düzgün uygulanmadı. Aynı köyde doğmuş kardeşlerden biri vatandaşlığını korurken diğeri kaybetti. Ya da baba ecanip sınıfına konulurken oğulları vatandaş olarak kaldı. Askerliğini yapmış olan bazı Kürtler birdenbire vatansız durumuna düşerken memura rüşvet verenler statüsünü korudu.*¹⁶

Yine bu ırkçı politikanın devamı olarak toprak reformu adı altında Kürtlerin ellerindeki topraklar alındı ve buralara çoğunlukla Arap nüfus yerleştirildi.

Ve elbette sokakta Kürtçe konuşmak bile yasaklanacaktı!

Her ne kadar 1970'te Hafız Esad iktidara geldiğinde bu politika-

da bir yumuşama görölse de baskılar uzun yıllar devam etti. Örneğin Haseke Valiliği 1990’larda insanların çocuklarına Kürtçe isim koymasını yasaklamış ve işyerlerinin Kürtçe tabelalarının Arapçalarıyla değiştirilmesini emretmişti.¹⁷

2000’li yıllardaki gelişmeler Rojava’yı tümünden etkiledi. Bir yanda uzun süre bölgede kalan ve bölgeyle derin politik bağlar kuran Abdullah Öcalan’ın hapse atılması, öte yandan da 11 Eylül’den sonra ABD’nin yürüttüğü Ortadoğu politikası, bu değişiminin ana belirleyicileri oldu. ABD’nin Irak’ı işgali ile birlikte “Başur”daki fiili Kürdistan yönetimi resmîyet kazandı. Bu, Rojava’da Mesud Barzani’nin popüleritesini artırdı, onun partisi KDP’yle aynı çizgiye sahip partiler çoğaldı.

Buna karşın Rojava’da Abdullah Öcalan’ın fikirleri ağır basıyordu. Bölgeden PKK’ye ciddi bir katılım vardı.

2011’de Tunus’ta başlayıp hızlıca Arap ülkelerinin bütününe yayılan Arap Baharı, on yıllardır Esad sultasında yaşayan Suriye’yi de hızlıca etkisi altına aldı. Ülkede diktatörlüğün yıkılıp demokrasinin inşa edilmesi için başlayan kitlesel gösteriler, maalesef hızla silahlı cihatçı grupların cirit attığı bir duruma dönüştü – elbette bunda Türkiye ve diğer bölge devletleriyle ABD ve Rusya’nın emperyalist müdahaleleri önemli bir rol oynadı.

Bu ortamda Esad rejiminin nüfus cüzdanını bile çok gördüğü Kürtler 2011’de Esad’a karşı başlatılan protesto gösterilerine yoğun olarak katıldılar. Esad muhaliflerinin oluşturduğu *Suriye Ulusal Konseyi*’nin (SUK) toplantılarında yer aldılar. Suriye’nin demokratikleşmesi dahilinde kendi haklarının da tanınmasını talep ettiler. SUK içindeki Arap milliyetçi damarı bunu reddetti. Bunun üzerine çeşitli Kürt partileri *üçüncü yol* olarak isimlendirilen bir politik hat çizdiler; Kürtler ne Esad’ın baskıcı rejiminin ne de Esad muhaliflerinin Arap milliyetçiliğinin Suriye’nin demokratikleşmesine müsaade edeceğini, Suriye’de özerkliğe dayalı, federal bir yapının kurulmasını gerektiğini söylediler.¹⁸ Böylece kendi otonom mücadelelerini

başlatmış oldular.

Kürtler'in yoğun olarak yaşadığı ülkenin kuzey bölümünde PKK'nin Suriye'deki kardeş yapılanması PYD'ye (Demokratik Birlik Partisi) bağlı YPG (Halk Koruma Birlikleri) 19 Temmuz 2012'de Serekaniye'yi, ertesi gün Afrin ve Derik'i ele geçirdi ve bu bölgede fiili bir yönetim oluşturdu. En başından beri PYD, söz konusu bölgede bir Kürt devleti kurmayı hedeflemediğini, Abdullah Öcalan'ın önerdiği demokratik konfederalizm temelinde özgür ve demokratik bir Suriye'yi inşa etmek adına bölgede çoklu etnik yapıya ve kültüre saygılı, özerk bir yönetim oluşturmak istediğini belirtti.

Bunun sonucu 6 Ocak 2014'te kabul edilen ve Rojava Anayasası olarak da bilinen *Rojava Toplumsal Sözleşmesi* oldu. Sözleşmeyle birlikte birbiriyle coğrafi bağlantısı olmayan üç bölgede (Kobani, Afrin ve Cizire) özerk yönetimler ilan edildi. Bu yönetimler federasyon temelinde bir araya geldiklerini ilan ettiler. Tüm bölgenin temsili görevi Cizire Kantonu'na tanındı.

Her ne kadar bu üç kantonda da ağırlıklı olarak Kürt nüfus yaşasa ve yönetim kadrolarını çoğunlukla Kürtler doldursa da bölgede yaşayan tüm etnik kimliklere ve kültürlere kendilerini ifade etme ve yönetim-yasama kademelerine katılma ve temsil edilme hakkı tanındı. Rojava'daki özerk yönetimin başındakilerden başlayarak tüm yönetim kademelerinde buna özel önem verildiğini görüyoruz. 2014'te bölgeyi ziyaret eden İbrahim Okçuoğlu, Cizire Kantonu Yasama Meclisi Eşbaşkanı Hakem Xelo'nun şu sözlerini aktarıyor: "*Toplumsal sözleşme 82 maddeden oluşuyor. Her kesimin (etnik topluluklar) taleplerini ifade ettiğine inanıyoruz. Burada sadece bir Kürt otonomisi yok; burada çok halklı bir otonomi var*".¹⁹ Rojava Toplum Sözleşmesi'nin hemen girişinde "*Bizler demokratik özerk bölgelerin halkları; Kürtler, Araplar, Süryaniler (Asuri ve Arami), Türkmenler ve Çeçenler olarak bu sözleşmeyi kabul ediyoruz*" ibaresiyle bölgede yaşayan bütün halklar tek tek sayılıyor. Sözleşmenin ilerleyen bölümlerinde bu üç kantonun oluşturduğu birliğe (yine kendi içinde özerkliğe sahip olma hakkıyla birlikte) Suriye'nin diğer

bölgelerinin de girebileceğinin altı çiziliyor. Sözleşmenin 9. maddesinde bölgenin temsilcisi olan Cizire Kantonu'nun resmi dillerinin Arapça, Kürtçe ve Süryanice olduğu, aynı zamanda bölgedeki diğer halklara kendi anadillerinde eğitim görme hakkının tanındığı yazılı. Kadın haklarının anayasal güvence altına alındığını (27. Madde: Kadınların siyasi, toplumsal, ekonomik, kültürel ve her türlü yaşam hakkı vardır - güvence altına alınır; 28. Madde: Kadınlar, öz savunma ve her türlü cinsiyet ayrımını kaldırma, reddetme hakkına sahiptir), her türlü yerel ve genel yasama ve yürütme organlarında en az yüzde 40'lık cinsiyet kotasının olduğunu ve bölge halklarının hepsinin yasama organlarında temsiliyetinin esas kabul edildiğini de ekleyelim.²⁰

Hem Toplum Sözleşmesi'nde hem de pratikte cinsiyet, dil ve ırk ayrımcılığına karşı özel bir hassasiyet gösteriliyor. Evangelos Aretaios, 2015'in başında ziyaret ettiği bölgede kendi şahit olduklarını ve aktörlerin deneyimlerini aktardığı yazısında Suriyeli genç bir Hristiyan kadının şu sözlerine yer veriyor: *"İlk defa demokrasi deneyimi yaşıyoruz. Rojava'nın bütün sakinlerinin burada hiçbir baskıyla karşılaşmadan yaşamalarını sağlamaya çalışıyoruz. Bölge kadınları olarak ilk defa yasal haklara ve kamusal hayatta gerçek bir role sahip olmanın ne demek olduğuna şahit oluyoruz"*.²¹ Bölgenin geri kalmışlığından ve baskıcı Esad rejiminden beslenen muhafazakâr ortamın ezip dışladığı (ve hatta IŞİD ve diğer cihatçıların yok etme tehdidiyle karşılaşan) iki gruba da (kadın ve hristiyan) mensup birisinden bu lafları duymak gerçekten ilham verici. Aretaios, aynı yazısında kendisinin bölgeye varışından birkaç gün önce erkeklerin birden fazla kadınla evlenmesini yasaklayan bir kanunun çıkarıldığını ve yine daha önce mahkemelerde erkeklerle eşit kabul edilmeyen kadınların şahitliğinin erkeklerle eşitlendiğini bildiriyor. Bütün bu gelişmeler, geleneksel toplum yapısı içinde sıkışmış Ortadoğu kadını için büyük değişimlerin başlangıcı anlamını taşıyor.

Aretaios, yazısında bölgedeki her inanca ve kültüre saygının ve birlikte yaşamın savunusunun bir başka tanıklığını Kamışlı'daki

Mar Kiriakis Kilisesi'nin koro şefinin ağzından aktarıyor:

İki yıl kadar önce cihatçılar, Kamışlı'nın 100 km ötesindeki Serakaniye'ye ulaştıklarında YPG savaşçılarından Kamışlı'nın hristiyan mahallelerinden çekilmelerini talep ettiler, [karşılığında] kendileri müslümanlara dokunmayacaklardı. YPG bunu reddetti ve savaşmaya devam etti. YPG olmasaydı çoktan katledilmiş veya [buralardan] gitmiş olacaktık.²²

Bütün bu değişimler son derece vahşi savaş koşullarının hüküm sürdüğü bir coğrafyada gerçekleşiyor ve dolayısıyla savaşın gerektirdikleri, yaşamın en temel belirleyicilerinden birisi konumunda. Ezilenler ve azınlık grupları Kürtlerle yan yana IŞİD'e karşı silah başı yapmış durumda. Kadınların YPG ile birlikte mücadele eden, ayrı bir silahlı yapıları var: YPJ – Kadın Savunma Birlikleri. Benzer şekilde çeşitli azınlık grupları YPG ve YPJ ile paralel çalışan silahlı örgütlere sahipler.

Rojava'da idari-politik yapı aşağıdan yukarı doğru örgütleniyor. Tabanda her semtte birkaç tane bulunan *komün*ler ve bunların meclisleri bulunuyor. Komünler daha çok mahalle-köy birlikleri şeklinde oluşturuluyor. Ancak o yörede ihtiyaç duyulduğunda daha spesifik konular etrafında (eğitim, sağlık gibi) örgütlenen komünler de bulunuyor. Bunun dışında kadın ve gençlik örgütlenmesinin de çeşitli komünler kurduklarını ve faaliyetlerini bunlar vasıtasıyla sürdürdüklerini görüyoruz. Kadın komünlerinde üyelere; komünlere bağlı kooperatiflerde iş bulma, sağlık ve psikoloji alanlarında eğitimler düzenleme ve komün üyelerinin kendilerini koruyabilmeleri için temel silah eğitimleri düzenleme gibi faaliyetler gerçekleştiriliyor. Gençlik komünlerinde de komüne ait ortak topraklarda tarımsal üretim gerçekleştirme, temel silahlı eğitim sağlama gibi faaliyetler söz konusu. Ayrıca gençlik komünleri diğer komünlerle ortak çalışmalar da yürütüyor.²³

Mahalle veya köy komünleri gündelik hayatta karşılaşılan prob-

lemleri çözmek adına çeşitli komiteler kuruyorlar. Neredeyse tüm komünlerde eğitim, maliye, kadın, gençlik, barış ve uzlaşma* ve savunma komiteleri var.²⁴

Bu mahalle veya köy komünlerinin toplantılarına o yörede yaşayan herkes katılıyor ve yörenin sorunları birlikte ele alınıyor (bazı yörelerde komünler yerine halk meclisleri kurulmuş durumda).²⁵ Komünlerin kendilerinin seçtiği temsilcileri 30 ila 40 kişiden oluşan semt meclislerini oluşturuyor. Semtin genelini etkileyen kararlar burada alınıyor. O şehirdeki bütün semt meclisi üyelerinin bir araya gelmesiyle şehir meclisleri oluşturuluyor. Şehir meclislerinin temsilcileri kanton meclislerini oluşturuyor. Bölgedeki en yüksek yasa organı olan, 300 üyeli Batı Kürdistan Halk Meclisi de kanton temsilcilerinden mürekkep. Her bir aşamada çözilemeyen sorunlar bir üst organa gönderiliyor. Bütün siyasi yapılarda eşbaşkanlık kurumu geçerli.²⁶

2. Genel demokrasi meselesi olarak özyönetim

Özyönetim kavramını Türkiye gündemine Kürt siyasi hareketi soktu. İlk defa Abdullah Öcalan'ın hapisanedeki yazı ve kitaplarıyla başlayan tartışma, 2005 yılında KCK Sözleşmesi'nin kabul edilmesiyle birlikte nispeten geniş bir platformda dillendirilmeye ve Türkiye sınırları içindeki Kürt bölgesinde belediyelerin birtakım uygulamaları vasıtasıyla sınırlı da olsa uygulanmaya başladı. Tabii yukarıda belirttiğimiz gibi bugün Rojava'da kurulmaya çalışılan sistem, Kürt hareketinin özyönetim talebinin temeli üzerinden şekilleniyor.

Kürt hareketinin tartışmaya başlaması ve ana yüklenicisi olması dolayısıyla özyönetim kavramı dillendirildiğinde akıllara otomatikman ulusal sorun geliyor ve özyönetim olgusuna sıcak bakanlar da karşı olanlar da çoğunlukla Kürt sorunu üzerinden tartışma yürütüyor.

* Komünde yaşayanlar arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların yargı kanallarına taşınmasından önce o komünde saygı gören kişilerin hakemliğinde tarafların bir araya getirilip anlaşma yolunun olup olmadığını araştıran komiteler (Duman; 2016; s. 108-115)

Oysa özyönetim konusu ne sadece Kürt bölgesi dahilinde öneriliyor, ne de basit bir özerklik meselesi olarak düşünülüyor. Konu daha geniş bir perspektiften ele alınıyor:

... demokratik özerklik kimilerinin iddia ettiği gibi özellikle belediye yönetimlerinin mevcut yetkilerinin genişletilmesine dayalı ne bir ademi merkezileşme projesidir; ne sadece taban hareketlerine dayalı bir katılımcı demokrasi modelidir ve ne de sadece bir ulus devlet eleştirisidir. (...) Anayasal tanınma, statü, çokkültürlü toplum, eşit vatandaşlık gibi talepleri olan liberal-demokratik bir modeldir. (...) Tüm bu boyutlarıyla demokratik özerklik, toplumu devlete karşı savunan; ulus devleti idari, anayasal ve toplumsal alanlarda sınırlayan; insanın doğa, erkeğin kadın, kapitalizmin doğa ve toplum, toplumun birey ve topluluklar üzerinde kurduğu tahakküm ve iktidar biçimlerini sınırlamayı hedefleyen bir modeldir.²⁷

Özyönetim fikri kapitalizm ve devlet-iktidar eleştirisi üzerinden gelişiyor. Önerilen ekonomik sistem; sürekli krizler üreten, normal dönemlerinde bile insan toplumunun çoğunluğunu işsizlik, yoksulluk ve açlık tehlikesiyle karşı karşıya bırakan, doğanın ve insanın sömürüsü temelinde büyük ve çok uluslu şirketlerin kar hırsının oyunun kurallarını belirlediği piyasa mekanizmasına karşı dayanışmayı öne çıkaran, ekolojik bir toplum projesidir. Projenin politik ayağını ise vergi ve oy veren pasif vatandaşlar yaratan, ırkçılık-cinsiyetçilik-ayrımcılık üzerinden yükselen “modern” ulus devletin ve onun iktidar alanını giderek sınırlandırmak oluşturuyor:

... Öcalan için demokrasi ile devlet arasında bir zıtlık vardır ve demokrasinin gelişmesinin koşulu demokrasiyi devletten kurtarmaktır. Bunun içinse yapılması gerekli olan şey, toplumun demokratik kurumlar aracılığıyla örgütlenmesi, sivil toplumun genişletilmesi ve merkeziyetçiliğe karşı adem-i merkeziyetçilikle devlet alanının küçültülmesidir.²⁸

Kararların tabandan alındığı bir mekanizma dahilinde hem aktif bir yurttaş yaratmak hem de ayrımcılığa ve/veya dışlanmaya uğramış her türlü toplumsal kesime pozitif ayrımcılık uygulanarak onların durumlarının iyileştirilmesi hedeflenir:

Modern yurttaşlığın aksine demokratik özerklikte yurttaşlık, benzerlerin eşitliğine değil, farklılıkların eşitliliğine dayanır. Bu, sadece kimlik ve kültürel farklılıkları değil aynı zamanda cinsel kimlik ve cinsel yönelim farklılıklarını da kapsar.

(...)

Demokratik özerklikte yurttaş bir plebisit değildir. Modern yurttaş, başta şiddet ve yönetme hakkını egemene devretmiş ve pasif bir seçmene indirgenmişken demokratik özerklikte yurttaşın, yönetim ve karar süreçlerine doğrudan katılım hakkı ve araçları vardır. ... demokratik özerklik, [halk] meclisler[i], komünler yoluyla yurttaş ... seçmen ve vergi mükellefi olmanın ötesine taşır.²⁹

Hedeflenen sistem, tabanda komünlerden başlayarak yukarıya doğru mahalle-semt-il-bölge-genel halk meclisi yapılanmasıdır. Her bir aşamadaki meclisin üyelerinin çoğunluğunu o yörenin vatan-daşları (veya il, bölge ve ulus çapında onların seçtiği temsilciler) oluşturur. Ancak o yöredeki/bölgedeki sendikalar, sivil toplum kuruluşları ve siyasi partilerin temsilcileri de meclisin doğal bileşenleri arasında yer alır.

Halkların Demokratik Kongresi'nin (HDK) kurulmasıyla birlikte özyönetim, sadece Kürt bölgesi için yükseltelen bir talep olmaktan çıkıp bütün Türkiye'nin özerk bölgeler dahilinde gerçekten demokratik bir sisteme kavuşması gerektiği dillendirilmeye başlandı.

HDP'nin kurulması ve toplumda belli düzeyde görünür hale gelmesi, özyönetimin tüm Türkiye'ye dönük bir proje olduğunun altının çizilmesini beraberinde getirdi. HDP'nin büyük bir başarı sağladığı 2015 Haziran seçimleri için hazırladığı bildirgede şunlar yazılı:

Demokratik özerklik, bütün halkların farklılıklarıyla birlikte, özgürce yaşamalarına imkân yaratacak ve gönüllü birliği sağlayacak gerçekçi ve gerçekleştirilebilir bir modeldir (...) Demokratik özerklik, Kürt sorununun çözümünde, Türkiye'nin demokratikleşmesinde, toplumsal barışın gerçekleşmesinde, halkların özgür ve gönüllü birliğinde önemli bir rol oynayacak.

Bildirgede önerilen sistem, bugün Rojava'da denenmeye başlananla büyük oranda benzerdir: *"Halkların yönetime doğrudan katılmasını sağlamak için kent, halk, mahalle, kadın, gençlik meclisleri, ekoloji meclisleri, toplumsal ağlar, platformlar gibi gerekli mekanizmaların kurulmasının önü açılacak"*.³⁰

Bunun yanında Türkiye'deki vesayet rejiminin tamamen ortadan kaldırmaya dönük olarak valiler de dahil her türlü yerel yöneticinin seçimle işbaşına gelmesi hedefleniyor. *"Yerellerdeki dil, kültür, inanç, hafıza ve ihtiyaç farklılıklarını gözetken çoğulcu politikalar"* geliştirilmesi gerektiğini belirten HDP, ülkede 20-26 arasında bölge oluşturulmasını ve her bölgenin yasama hakkına sahip, seçimle işbaşına gelen parlamentoya sahip olmasını hedefliyor.

Türkiye'de sol ve muhalif çevrelerin ciddi bir kısmında Kürt siyasi hareketinin özerklik-özyönetim talebi, zaman zaman kafalarındaki soru işaretlerinin sayısı artsa da bir düzeyde kabul görmüş durumda. Marksistlerin bu kabulünün temelinde Lenin'in ulusal sorun konusundaki fikirlerinin önemli bir etkisi var.

Fakat yine aynı kesimler, özerklik talebinin sadece Kürt bölgesinde geçerli olması gerektiğini belirtiyor. Dolayısıyla HDP'nin tüm Türkiye için yaptığı özerklik/özyönetim önerisi çok fazla ciddi destek bulamıyor.

Oysa sıradan insanın söz-yetki-karar mekanizmalarının aktif bir parçası haline getirilmesi anlamında özyönetim bugün mümkün olduğu kadar gereklidir de.

Marksist tahayyülün özü olarak özyönetim

Solun tüm Türkiye’de uygulanacak özerklik projesine karşı çıkmasının bir nedeni ideolojik bir hatadır. Marksizmin (ve dolayısıyla leninizmin) merkeziyetçi devlet yapısından yana olduğu düşünülür. Leninist parti yapılanmasının temel yapı taşlarından olan *demokratik merkeziyetçilik* ilkesinin genel siyasi ve idari yapılara uygulanması gerektiği öne sürülür. Bu inancı temellendirmek için de Marx ve Lenin’in federatif devlet yapıları karşısına demokratik cumhuriyet fikrini savundukları makalelerine ve özellikle stalinist kliğin ele geçirmesinden sonra güçlenen SSCB’nin merkezi, bürokratik devlet yapılanmasına göndermeler yapılır.

Yüzeysel bir gözlemle başlayalım: Federal devlet yapısına ve özerk yönetimlere karşı olmak eğer Lenin ve bolşevikler için ilkesel bir tutum olsaydı, Ekim Devrimi’nden sonra kurulan devletin adı *Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti* olmaz, iç savaş sona erdikten sonra diğer Rus olmayan devletli-devletsiz ulusları kapsayacak şekilde *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği* adını alan devletin de federatif yapıya sahip olması beklenemezdi. Devrimden sonra Orta Asya’daki pek çok yarı göçer topluluk için ya doğrudan kendilerine ait devlet yapısı ya da (nüfusu daha az olanlar için) özerk bölgeler oluşturuldu. Bugün de varlıklarını devam ettiren Kazakistan, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan gibi devletler ve hala Rusya Federasyonu içinde yer alan 21 özerk cumhuriyet, iki özerk il ve yedi özerk beldenin³¹ çoğu ya iç savaş sırasında ya da hemen sonrasında oluştu.³²

Marx ve onun takipçilerinin mevcut devletin siyasi-idari yapısının “ne olduğu” ve toplumsal örgütlenmenin “nasıl olması gerektiği” konusundaki görüşlerinin ete kemiğe büründüğü, insanlık tarihinin iki önemli mihenk taşından birincisiyle devam edelim: Kendi şairine “*Uyan artık esirler dünyası ... Mazi ta kökünden silinsin, biz başka alem isteriz*” dedirten 1871 Paris Komünü.

Paris Komünü

Komün Devrimi, tıpkı kendisini takip eden Ekim Devrimi ve günümüzün Rojavası gibi savaş koşullarında ortaya çıkan bir deneyim.

1848 Devrimi'nin yarattığı iktidar boşluğundan kendisini imparator ilan ederek yararlanan 3. Napolyon, 1848'in bütün izlerini silip Fransa'yı kapitalist rekabet içinde yükseğe çıkarmak için kolları sıvadı. 1852'de yapılan referandumla kendisini imparator ilan etti. Ülke içinde işçi sınıfı ve yoksullar lehine yapılan sınırlı düzenlemeler rafa kaldırıldı ve sömürü ve baskı arttı.

1848 yenilgisinin izlerini üstünden atan işçi sınıfı, Louis Bonaparte'ın iktidarına karşı 1860'lardan itibaren mücadelesini güçlendirdi. Sınıfın ekonomik ve politik mücadele örgütleri yeniden kurulmaya ve güçlenmeye başladı.

Bonaparte'ın iktidarının sonu, gittikçe güçlenen ve Almanya'yı imparatorluk çatısı altında birleştirme hedefinde koşan Prusya'ya kafa tutmasıyla geldi.

Prusya'yla savaş, alakasız bir nedenle başladı. Fransa'nın İspanya tacının Prusya Kralı'nın uzak akrabalarının birisine geçmesi talebine karşılık bulamamasıyla Bonaparte, Prusya'ya savaş ilan etti. Fransız ordusundan daha kuvvetli olan Prusya ordusu hızla Fransızları bozguna uğrattı. En son 2 Eylül 1870'de Louis Bonaparte, 106 bin Fransız askeriyle Prusyalıların eline tutsak düştüğünde ve Paris, Prusyalıların ablukasına altına girdiğinde Paris'te barikatlar yükselmeye, kimi devrimci ayaklanma girişimleri (daha Bonaparte tutsak düşmeden önce bile) görülmeye başlanmıştı.³³

Alman ordusunun kapıya dayanması üzerine değişik halk kesimlerinden oluşan *Ulusal Muhafız* birlikleri oluşturulmuştu. Ancak yoksullara ve işçilere güvenilmediğinden başlangıçta bu birliklere silah verilmedi.

4 Eylül'de erken davranan burjuvazi taraftarları Paris Belediyesi'ni kendisine bağlı Ulusal Muhafız birlikleriyle işgal ederek cumhuriyet

ilan ettiler ve Ulusal Savunma Hükümeti kurdular. Yeni kurulan hükümet görünüşte Prusya'yla savaşa devam ediyordu. Ama Fransız ordusu için savaşın sonu artık görünür hale gelmişti.

Bu ortamda yoksul kesimin kendi taleplerini de Paris'i ve işgal altındaki Fransa'yı da savunmak, işçi ve yoksul kesime kaldı. Paris'in yoksul kesimlerinde Ulusal Muhafızlar silahlandırıldı ve her ilçede güvenlik komiteleri oluşturuldu. Kısa süre sonra bu komiteler, kendi temsilcilerinden oluşan *Cumhuriyetçi Yirmi İlçe Merkez Komitesi* adı altında bir örgütün liderliğinde sokak savaşları yürütmek için hazırlığa başladılar.³⁴ 31 Ekim'de Paris'te başarısız bir ayaklanma girişimi daha oldu. Ayaklananlar ve liderleri, burjuva hükümete yakın Ulusal Muhafızlar tarafından yakalandı ve idam edildi. Buna karşın bir yandan Prusya ablukası, bir yandan da sıradan Parislilerin mücadeleyi sonuna kadar sürdürme arzusu Paris'te "ikili iktidar" sürecinin devam etmesini sağladı.

Burjuva hükümet 28 Ocak 1871'de Prusya'yla ateşkes imzaladı. Ateşkesin ağır hükümleri arasında Paris'in Prusyalılara teslim edilmesi ve 12 bin kişilik bir tümen hariç Paris ordusunun dağıtılması yer alıyordu. Şubat başında bütün Fransa'da genel seçimler yapıldı. Parisliler, en kötüsü radikal cumhuriyetçi olan temsilcileri meclise yollarken, "köylü Fransa" eski alışkanlıklarını devam ettirerek 750 koltuklu meclisin 400'ünü eski kralcılara emanet etti. Yeni meclis Prusya'yla ağır bir barış anlaşması imzalayacak olan bir hükümet oluşturdu. Hükümet aynı zamanda "işçi Paris'i" dize getirmek için süratle harekete geçecekti.

Aslında daha 28 Ocak'ta burjuva hükümet, Paris'i terk ettiğinden Paris'in yönetimi fiili olarak Merkez Komite'nin elindeydi. 1 Mart'ta Prusya birlikleri Paris'e girdi ve Paladines isimli gerici bir general Ulusal Muhafız'ın başına getirildi. Bunun üzerine 215 Ulusal Muhafız taburunun delegeleri 3 Mart'ta bir araya gelerek Ulusal Muhafız Federasyonu tüzüğünü çıkardılar.

17-18 Mart gecesi burjuva hükümet, Parislilerin elindeki bütün

silahları toplama kararı aldığıında sıradan Parisliler harekete geçerek Ulusal Muhafız'ın toplarını sakladı. Ulusal Muhafız'a halka ateş emri verildi, ama o gün sıradan askerler tarafından öldürülenler Parisli işçiler değil, askere ateş emri veren iki general oldu. Böylece Merkez Komite, Ulusal Muhafız Federasyonu adına 18 Mart'ta Paris'in yönetimini ele aldı ve Paris, sadece 72 gün sürsün ve sonu maalesef kanlı olsa da hayatının en güzel macerasına atılmış oldu.

Merkez Komite, burjuva hükümetin ilan ettiği sıkıyönetimi hemen kaldırdı, bütün politik tutukluların salıverildiğini ilan etti. İsyandan korkup Versailles'a kaçan burjuva hükümetinin yöneticilerinin boş bıraktığı bakanlıklara yöneticiler atadı, 22 Mart'ta komün seçimlerinin yapılması için halka çağrı yaptı, yeni komün yönetimi ortaya çıkıncaya kadar yönetimi elinde tutacağını ilan etti.

Hükümetin tüm engelleme çabalarına rağmen yapılan seçimde oluşan yeni Komün yönetimi, 28 Mart'ta Paris Belediye Sarayı'nda işbaşı yaptı. Komün'ün seçilmiş kadrosu çok çeşitli toplumsal sınıflardan geliyordu. Başlarda içlerinde burjuvalar bile vardı (sonradan bunlar istifa edecek, yerlerine yeni üyeler seçilecekti). Komün yönetimi içinde çoğu Enternasyonal'in üyesi 25 işçi de yer aldı. Ama Paris'te iktidar olan sadece bu insanlar değildi. Daha önceden kurulmuş olan sendika, kooperatif ve klüplere her gün yenileri ekleniyor ve bu örgütler aracılığıyla kadınlı-erkekli, genci-yaşlısı tüm Parisliler sorunlarını tartışıp birlikte çözümler arıyor ve elbette birlikte kararlaştırdıkları savunma kararları vasıtasıyla barikatlarda Paris'i hep birlikte savunuyorlardı.

Varlığını ve itibarını devam ettiren Merkez Komite, 19 Nisan'da yayımladığı başka bir bildiride tüm Fransa'da Paris'e benzer komünler kurulup bunların birlikte oluşturacağı federasyon üzerinde yükselen bir demokratik cumhuriyetin kurulması çağrısı yaptı.

Fransa'da çeşitli şehirlerde ayaklanmalar ve komün girişimleri oldu. Ancak hükümet bunları hızla bastırdı.

Yalnız kalan Paris Komünü, Prusyalıların da desteğini alan

Versailles hükümeti tarafından iyice köşeye sıkıştırıldı. Paris, 1871 Mayıs başından itibaren yoğun topçu bombardımanına tutuldu ve harabeye döndü. 21 Mayıs'ta ilk Versailles birlikleri Paris'e girmeyi başardı. Savaş, askeri olarak aralarında dağlar kadar fark olan iki güç arasındaydı. Paris'in elinde hiçbir zaman 40 binden fazla savaşçı olmadı. Bunların da ciddi bir kısmı profesyonel olmayan savaşçılardı. Versailles'in elinde ise Prusya'nın elindeki 140 bin esiri de serbest bırakmasıyla inanılmaz büyük bir ordu vardı. Üstelik Paris ta Eylül 1870'den başlayarak yoğun bir gıda ve malzeme ablukası altındaydı.

Komüncüler, Paris'i mahalle mahalle, sokak sokak, hatta barikat barikat kahramanca savundu. Versailles ordusu ardında ölülerden oluşan tepeler bırakarak ilerledi ve en son 29 Mayıs'ta son Paris birlikleri de katledildi ve Komün'e son verildi.

Komün bir "devlet" miydi? Bu soruya hem evet hem de hayır cevabını verebiliriz. Ya da en iyisi Komün'den en doğru dersleri çıkaranlardan birisi olan Engels'in daha sonraları kullandığı bir tabirle cevap verelim: "*Devlet gibi olmayan devlet*".

Bu yeni tip "iktidar", her şeyden önce o güne kadar bilinmeyen ve o günden sonra da fazla uygulama şansı bulamayan işlere imza atıyordu:

Komün'ün en devrimci atılımı, devletin tüm işlevlerinin yalnızca seçimle gelen kurumlar tarafından yerine getirileceğini karara bağlaması oldu. Bu kararı, Komün'ü insanlık tarihindeki ilk ve tek gerçek "demokrasi" yönetimi haline getirdi. Komün; (1) Zorunlu askerliğe dayalı ve yöneticileri seçilmemiş bir kurum tarafından atanan sürekli orduyu lağvetti ve yerine gönüllü ve seçime dayalı halk milisini getirdi; (2) Devletin yasama ve yürütme organlarını tek bir seçilmiş kurum çerçevesinde birleştirdi; (3) Bürokrasiyi ve tüm yöneticilik görevlerini seçime ve her an görevden geri alınabilme tehdidine bağladı, böylece yöneticiliği kalıcı bir toplumsal statü olmaktan

çıkardı; (4) Yönetici maaşlarını en yüksek işçi ücretiyle sınırladı ve böylece “yöneticiliği” maddi açıdan da cazip olmaktan çıkardı. Bu tedbirler kurumsal anlamında devleti ortadan kaldırıyor, yerine (gene kurumsal anlamda) yurttaşların gönüllü birliğini geçiriyordu.³⁵

Sovyetler Devrimi

Günümüzde yaşanan onca yoksulluğa, savaşımlara ve baskılara rağmen işçi sınıfı ve ezilenlerin sosyalizmden uzak durmalarının en önemli nedenlerinden bir tanesi stalinist Rusya’yla sosyalizmin yan yana getirilmesidir. Bu yan yana geliş kapitalistlerin çok işine yarıyor elbette; kendilerine karşı yükselen toplumsal öfkeyi amacından saptırmak için kullanıyorlar. Geçmişte SSCB’yi ve uydularını yöneten stalinist bürokrasi, kendisini meşrulaştırmak için Rusya’daki sistemin sosyalist olduğunu ispatlama derdindeydi. Sosyalizmin sadece adını taşıyan bu sistemin günahları kapitalizmin sömürdüğü, dışladığı milyarların mücadele azmini köreltiliyor, mücadelenin hedefini bulandırıyor ve onları her gün insanlıktan çıkaran bu akıl ve insanlık dışı sisteme mahkum ediyordu. Stalinist Rusya yıkılmış olmasına rağmen Tony Cliff’in tabiriyle “*ceset hala ortada ve cenaze daha defnedilmedi*”ğinden cesetten çıkan pis kokular hala toplumsal mücadeleleri zehirleyerek köreltmeye devam ediyor.

Stalinist bürokrasi kendi meşruiyetini sağlamak ve fiillerini “marksizm-leninizm”e dayandırabilmek için Lenin ve Marx’ın fikirlerini çarpıtarak onları içi boş, kızıl renkli putlara çevirdi. Stalinist mitolojinin etkisiyle pek çok insan, 1905 ve 1917 devrimlerinin dünyaya armağan ettiği Sovyetler’in Lenin ve bolşeviklerin icadı, emir-komuta dahilinde çalışan, bürokratik kurumlar olduğuna inanıyor. Oysa gerçek öykü bundan çok daha canlı ve marksizmin özü olan “*işçi sınıfının kurtuluşu kendi eseri olacaktır*” görüşünü doğrular niteliktedir.

20 yy.ın başında Çarlık Rusyası hala bir tarım ve köylü toplu-

muyken, özellikle güçlü bir savaş sanayisi oluşturmak adına başta Petersburg ve Moskova olmak üzere bir dizi kentte hızla bir sanayileşme süreci yaşanıyordu. Kentli işçi sınıfının toplam nüfus içindeki payı düşük olsa da (örneğin 1917’de 130 milyonluk ülkede sadece yaklaşık 2,5 milyon sanayi işçisi vardı), bu işçilerin oynadıkları ekonomik rol ve içinde bulundukları ağır çalışma ve yaşam koşulları karşısında gösterdikleri etkinlik, nüfus içindeki paylarını kat kat aşar nitelikteydi.

Rusya’daki ilk işçi grevleri ekonomik talepler etrafında daha 1860’larda ortaya çıkmaya başladı. Bu grev dalgası, otoriter Rus Çarlığı’nın baskıcı önlemleri neticesinde başarısızlıkla sonuçlandı.

İşçilerin artan faaliyetleri ve sosyalistlerin ve anarşistlerin işçi kesimleriyle buluşmaya başlamış olması çarlık yöneticilerini yeni yollar aramaya itti. Bunlar içinde en ilginç ilk defa Moskova Okhranası’nın (gizli polis teşkilatı) şefi Zubatov’un ortaya attığı işçilerle fabrika sahipleri arasında polisin aracılık yapması fikriydi. Zubatov, işçilerin “haklı” taleplerinin devrimciler tarafından “süistimal” edilip işçilerin baştan çıkarılmasını engellemek istiyordu. Bunun için 1900 yılından itibaren çeşitli sanayi kentlerinde fabrikalardaki işçilerin temsilcilerinin bir araya gelip sorunlarını ve çözüm önerilerini paylaştığı dernekler kurulmaya başlandı. Örneğin Petersburg’da kurulan “polis sendikası”nın adı *Rus Fabrika ve Atölye İşçileri Meclisi* idi ve liderliğini *Gapon* adında bir papaz yapıyordu.³⁶

Her ne kadar polisin derdi, işçilerin ekonomik taleplerinin bir kısmını yerine getirerek siyasi bilinçlerini çarpıtmak olsa da işçilerin bir araya gelmesi ve ortak eylemliliğe girişmeye başlamasıyla polisin istediğinin tam tersi yaşandı; işçi sınıfının daha geride duran kesimleri gittikçe sınıf bilinci edinmeye ve yavaş yavaş grevlerde sadece ücret artışı değil, sekiz saatlik işgünü, ücretsiz sağlık hizmetleri; hatta devam eden Rus-Japon Savaşı’nın bitirilmesi gibi genel talepleri de dile getirmeye başladı.

1905 Devrimi'nin fitilini ateşleyen olay 1904'ün Aralık ayında Putilov fabrikasında çalışan 4 işçinin, "Gapon'un örgütü"ne üye oldukları için işten atılmaları oldu. 3 Ocak'ta fabrikadaki diğer işçiler, atılan arkadaşlarının tekrar işe alınması için greve çıktı. Aynı zamanda şehrin her tarafında şubeleri olan Rus Fabrika ve Atölye İşçileri Meclisi'ne gidip dayanışma talep ettiler. Örgüt, bu talebi geri çevirse tüm güveninirliğini kaybedebilirdi. Böyle olunca Petersburg'un her tarafında kitlesel toplantılar düzenlenmeye ve toplantılarda işçilerin karşı karşıya kaldıkları sorunlar tartışılmaya başlandı. Sonuçta "işçi kulları"nın taleplerine kulak vermesi için hep birlikte çara "yalvarmaya" gitmeye karar verdiler.

9 Ocak'ta önlerinde Gapon, ellerinde çarın portreleri ve ikonalarla 100 binden fazla Petersburg işçisi, çara dilekçelerini vermek üzere barışçıl yürüyüşüne başladı. Sarayın önüne geldiklerinde karışlarında çar yerine onun askerlerini buldular. Açılan yaylım ateşte binden fazla işçi öldü, iki bin kadarı yaralandı.³⁷ Daha sonra **Kanlı Pazar** olarak anılacak bu olaydan sonra Gapon bile "*artık bizim çarımız yok*" diyecek kadar radikalleşmişti.

Kanlı Pazar'ın haberleri kısa zamanda Rusya'nın her tarafına ulaştı ve ulaştığı her yerde parlamenter bir anayasal rejim kurulması, sekiz saatlik işgününün kabul edilmesi ve diğer demokratik talepler etrafında kitlesel grevler ve gösteriler düzenlendi. Bu arada son derece kötü koşullarda askerliğe zorlanan orduda da isyanlar başladı. İlk ayaklanan birlik Karadeniz filosundaki ünlü Potemkin zırhlısının askerleri oldu. Bunu takiben 1905 yılı içinde 90'dan fazla birlikte isyan çıktı.³⁸

Benzer şekilde topraksız köylü isyanları da Rusya'nın kırımından baştan sona sardı. 1905 boyunca 350'den fazla bölgede soyluların malikanelerinin yakılması, mahsule el konup bölüşülmesi, toprak sahiplerine ait ormanlara girilerek ağaç kesilmesi, vb. vakaların yaşandığı isyanlar baş gösterdi.

Bütün Rus işçi ve yoksullarının ayağa kalkması, çara geri adım

attırdı. Anayasa ve parlamento sözü verildi. Ancak kurulan parlamento - *Duma* - hem bağlayıcı kararlar alma yetkisi olmayan bir danışma kurulu niteliğindeydi ve çar tarafından istenildiğinde lağvedilebilecekti hem de son derece adaletsiz bir seçim sistemine (toplumun küçük bir azınlığını oluşturan zengin kesimin temsilcilerinin daha fazla olmasını sağlayan) sahipti.

Toplumun emekçi kesiminin en temel talepleri karşılanmadığı için grevler, gösteriler ve eylemler devam etti.

Ekim 1905'te Moskova'da daha fazla ücret için az sayıda baskın işçisi greve çıktı. Grev dalgası hızla tüm Rusya'ya yayıldı. Petersburg'da demiryolu işçileri daha da genel talepleri ekleyerek (sekiz saatlik işgünü, genel af, kurucu meclis) grev hareketini radikal- leştirdiler. Petersburg'da grevde olmayan işyeri neredeyse kalmamış- tı. Rus işçilerinin o dönem bağımsız sendika kurma hakları da olma- dığından değişik işyerlerindeki grevleri koordine edecek kurumlara ihtiyaç vardı. İşte 13 Ekim'de **Petersburg İşçi Temsilcileri Sovyeti** böylece kurulmuş oldu. Sovyet fikri hızla diğer kentlere yayıldı ve Ekim-Aralık arasında 40 ila 50 arası kentte sovyet kuruldu.³⁹

En canlı sovyet Petersburg'un kiydi. Sovyet, 200 bin işçinin (kentteki işçilerin yaklaşık yarısı) 562 temsilcisinden oluşuyordu. Sovyet, hızla grev komitesi olmanın ötesine geçti. İşçilerin taleple- rinin birleştirildiği ve genelleştirildiği, bunların gerçekleştirilmesi için ortak eylem kararlarının alındığı ve hayata geçirildiği; hatta ha- rekete geçen çarlığın resmi ve yarı-resmi karşı-devrimci yapılarına karşı ortak mücadelenin örgütlendiği bir karar-eylem organı oldu.

Petersburg Sovyeti'nin ilk lideri Troçki, daha sonraki bir dö- nemde sovyeti şöyle anlatacaktı:

Bir yanda işçilerin kendilerinin, diğer yanda gerici basının Sovyet'e verdiği "işçi hükümeti" adı, Sovyet'in embriyon ha- lindeki bir işçi yönetimi olduğu gerçeğinin bir ifadesiydi.

(...)

Sovyet'in binaları her zaman - çoğu işçi, hizmetçi, tezgâhtar, köylü, asker ve denizci olan - dilekçe verenlerle ve her çeşit şikâyetçiyle dolup taşıyordu. Bazıları Sovyet'in gücü ve yöntemleri konusunda kesinlikle gerçek dışı fikirlere sahipti. Rus-Türk savaşında kör olmuş bir gazi vardı; adamın göğsü nişan ve madalya doluydu. Sürekli korkunç bir sefaletten şikâyet edip Sovyet'e "Bir Numara'ya (yani Çar'a) biraz baskı yapması" için yalvarıyordu. (...) Poltava vilayetinden yaşlı bir Kazak, kendisini 28 yıl memur olarak çalıştırıp gerekçe göstermeden işten kovan Prenses Reprin'in haksız muamelesinden şikâyetçiydi. Yaşlı adam Sovyet'ten prensesle kendi adına pazarlık etmesini istiyordu. İçinde bu garip dilekçenin bulunduğu zarfın üzerinde adres olarak "İşçi Hükümeti, Petersburg" yazılı olduğu halde zarf, hemen devrimci posta hizmeti tarafından teslim alınmıştı.⁴⁰

Malesef Rusya'daki ilk "işçi hükümeti"nin kaderi Paris Komünü ile aynı oldu. Petersburg Sovyeti Kasım'da bir kez daha genel grev ve eylem çağrısı yaptı. Devletin buna tepkisi sert oldu. Yaşanan çatışmalarda bir dizi işçi yaşamını yitirdi. Ölümünün artmasından çekinen ve grevin yavaş yavaş gevşediğini gören Sovyet, grevin bitirilmesi çağrısı yaptı. Çeşitli polisiye tedbirlerle işçiler üzerine baskı kuran devlet en son Aralık'ta Petersburg Sovyeti'nin toplantı yaptığı binayı bastı ve tüm Sovyet temsilcilerini tutukladı. 1906'dan itibaren çarlık, dizginleri tekrar ele geçirdi. Tüm grevleri ve isyanları bastırdı. Böylece Rusya etkisi yaklaşık 7 yıl sürecek bir baskı dönemine girdi. Sovyetler yasaklandı; ama toplumun hafızasından silinmediği 12 yıl sonra ortaya çıkacaktı.

Tüm bu mücadele dalgasında bolşeviklerin fonksiyonuna gelince: Lenin ve bolşevikler, Zubatov'un "polis sendikası"ndan en başta uzak durdular ve onu gerici olarak damgaladılar. Ancak işçilerin bu derneklerde bir araya geldiklerini gördükçe yavaş yavaş parti temsilcileri de bu toplantılara katılmaya başladı; ama başlangıçta sadece bu derneklerin kendi partilerinin programını kabul etmesine dönük

ültilatom vermek için.

Hareketin iyice yükselmesi karşısında yine bolşeviklerin çoğu, kurulmaya çalışılan sendikalara sekter yaklaşılmaya devam etti. Lenin, parti içindeki bu sekter tutuma karşı mücadele etmek zorunda kaldı.⁴¹ Ona göre kitlelerin çıkış noktası geri olsa bile bir kere harekete geçtiklerinde başladıkları noktanın çok daha ilerisine geçme potansiyeli taşıyorlardı. Bu potansiyeli geliştirmek ancak onlarla birlikte tutum almakla mümkün olabilirdi ve devrimcilerin tutumu da bu yönde olmalıydı.

Buna rağmen Petersburg Sovyeti kurulduğunda Lenin bile “*bu halt ne işe yarar ki?*” diyecek kadar hareketle zayıf bağlara sahipti.⁴²

Lenin, “halt”ın ne menem bir şey olduğunu fark ettikten sonra ise tüm gücüyle önce kendi partililerini, sonra da geri kalan tüm Rusya’yı harekete geçirmek için alarm zillerini çalmaya başladı. Ortaya çıkan şey, işçi sınıfının kendisiyle birlikte toplumun sömürülen, ezilen geniş çoğunluğunun kolektif iktidarının nüvesiydi:

*... siyasi olarak İşçi Temsilcileri Sovyeti geçici devrimci hükümetin nüvesi olarak görülmelidir. Bence Sovyet mümkün olduğu kadar çabuk kendini Rusya’nın tümünün geçici devrimci hükümeti olarak ilan etmeli ya da geçici bir devrimci hükümet kurmalıdır.*⁴³

1905 yenildi. Ama Lenin’in yıllar sonra söylediği gibi bu bir “prova” oldu.

1914’te başlayan ve aynı sene Rusya’nın dahil olduğu Birinci Dünya Savaşı, işçi sınıfı ve yoksulların zaten çok kötü olan yaşam koşullarını iyice bozdu. Cephe gerisinde daha 1915’te başta gıda olmak üzere temel tüketim mallarında baş gösteren kıtlık yavaş yavaş öfkenin birikmesine neden oldu. 1916 sonuna gelindiğinde cephedeki Rus askerlerinin de cephe gerisindeki Rus işçi ve köylülerinin de aklında sadece iki şey vardı: Barış ve ekmek.

İyice köhneleşmiş, artık toplumu yönetme kabiliyetini tamamen yitirmiş Rus Çarlığı'nın sonu aslında çok hızlı gelişti. Her şey 9 Ocak 1917'de Kanlı Pazar'ı anmak için Petersburg'da yaklaşık 140 bin işçinin greve çıkmasıyla başladı. Bu grev, savaş çılgınlıklarının bastırıldığı işçi sloganları için alan açmış oldu. Bu güvenle Putilov işçileri 18 Şubat'ta yüzde 50 ücret artışı için oturma eylemi ve grev yaptı. Fabrika yönetimi lokavt ilan etti. Bu, öfkeli 30 bin işçinin so-kağa salınması anlamına geliyordu. Petersburg'da bir eylem silsilesi başladı. 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü'nde (Rusların eski takvimine göre 23 Şubat'ta) kadın işçiler greve çıktılar ve karneye bağlanan ekmeğin iyice ulaşılmaz hale gelmesini protesto ettiler. O gün 80 binden fazla işçi meydanlardaydı. Ertesi gün sayı 200 bine dayanmış ve polis ve askerle küçük çaplı çatışmalar başlamıştı. Göstericiler artık hükümeti hedef alıyor ve "kahrolsun otokrasi", "kahrolsun savaş" sloganları meydanlarda yankılanıyordu. 25 Şubat'a gelindiğinde Petersburg'da fiili genel grev vardı; neredeyse hiçbir işyeri çalışmıyordu. 26 Şubat'ta göstericilere ateş açıldı ve 40 kadar işçi yaşamını yitirdi. Ateş açanlar askerlerdi. Bazı bölüklerde ayaklanma girişimleri başladı, ama bunlar diğer askeri birliklerce bastırıldı. 26'sı akşamı önde gelen işçi liderlerinden yaklaşık 100 kişi tutuklandı. O gün çarlık rejimi kazanmış gibi görünüyordu, ama aslında olan, işçi cephesindeki öfkenin askerlere de sıçramasıydı. Birliklerde askerler artık sıradan halka ateş açmayacaklarını ilan ediyorlardı. Ertesi sabah on binlerce asker kışlalarını terk edip gösterilere katıldı. Kışlalarında kalan askerlerin de göstericilere veya isyan eden arkadaşlarına silah doğrultma isteği yoktu. Sonuçta 28 Şubat'ta son çarlık birliklerle birlikte bakanlar teslim oldu, çar da tahttan çekildiğini ilan etti.⁴⁴

Daha çar düşmeden, 24 Şubat'ta illegal sendikaların ve kooperative-
ratiflerin temsilcileri Petersburg Sovyeti'ni yeniden oluşturmak için toplantı düzenlediler. Fakat polis, toplantı yerini bastı ve tüm katılımcıları tutukladı. 27'sinde içlerinde Duma vekilleri de olan çoğu menşevik ve Sosyalist Devrimci Parti'nin (SDP) o an Petersburg'da

olan liderleri, 24 Şubat'taki toplantıda tutuklanıp da sonradan kurtarılanlarla birlikte İşçi Temsilcileri Sovyeti Geçici Yürütme Komitesi oluşturdu. Her işyerine temsilcilerini göndermeleri için çağrı yaptı. Ertesi gün pek çok fabrikada yerel sovyetler oluşturulmuştu ve temsilcilerini de Petersburg (kent) Sovyeti'ne göndermeye başlamışlardı.⁴⁵

Petersburg Sovyeti'nin yeniden oluşturulduğu haberi hızla tüm Rusya'ya ve cephedeki birliklere yayıldı ve oralarda da sovyetler kurulmaya başlandı. Petersburg Sovyeti'ni ilk takip eden Moskova ve diğer sanayi kentleri oldu. Zaten kentlerde bulunan askeri birliklerde şehir ve semt sovyetleri ile aynı anda asker sovyetleri de kurulmuştu. Kırdaki köylü sovyetleri kurma çalışmaları ise köylülüğün örgütlü yapıya daha uzak olmasından dolayı biraz daha zaman aldı.

Burada önemli olan nokta işçi ve askerlerin kolektif yönetim iradesinin sadece şehir veya ordu sovyetleri eliyle değil, aynı zamanda işletme-fabrika ve birlik düzeyinde de somutlanmaya başlanmış olmasıydı. Şubat Devrimi'yle birlikte işçiler çalıştıkları fabrikalarda *fabrika komiteleri* örgütlemeye başladılar. Bu komiteler, fabrika yönetimine katılım talep ediyordu; önce ücretlerin belirlenmesi için patronların fabrika komiteleriyle birlikte hareket etmesi istendi. Bazı işyerlerinde patronlar, toplu işçi çıkarmaya çalıştıklarında o fabrikanın komiteleri işçi alma, çalıştırılacak işçi sayısının belirlenmesi konularında yetki talep etmeye başladılar. Hatta bazı fabrika sahipleri bilinçli bir şekilde fabrikaları kapatmaya veya işyerlerini tahrip etmeye çalıştıklarında ise işçiler, komiteler aracılığıyla fabrikaları tamamen kendileri yönetmeye başladılar.⁴⁶

Cephede ise her birlikte *birlik kurulları* kurulmaya başlandı. Bu kurullar, birliğin askerlerinin seçtiği üç temsilci ve birlik komutanından oluşuyordu:

*Bunlar birlik ile komutan arasındaki ilişkiyi kuracaklar, izin ve bakım konularını düzenleyecekler, askerlerin kültürel ve siyasal eğitimleri ile ilgileneceklerdi.*⁴⁷

Elbette Şubat'tan Ekim'e kadar geçen dönem güllük gülistanlık yaşanmadı. Şubat Devrimi son derece istikrarsız ve çalkantılı bir yapı ortaya çıkardı. Zira çar tahttan iner inmez Duma'nın en etkin örgütü olan burjuva Kadet Partisi yöneticileri kendilerini (en azından şeklen) iktidarda buldular. Kadetlerin önde gelen üyelerinden oluşan Geçici Hükümet kuruldu. Aslında hükümetin elinde gerçekçi ve etkin bir iktidar aygıtı yoktu. Tüm Rusya'da herkesin baktığı, aldığı kararlar bağlayıcılık taşıyan tek kurum Petersburg Sovyeti idi. Fakat devrimin ilk aylarında Petersburg ve diğer büyük kentlerin sovyetlerindeki temsilcilerin büyük çoğunluğu, devrimin burjuva-parlamente sınırları aşmaması gerektiğini düşünen menşevik ve SD partileri üyeleri idi. Onlara göre Rusya'da işçi sınıfı küçüktü; kendisiyle birlikte yoksulların geniş katılımı yönetimini inşa edebilecek kapasitesi yoktu, kontrol tamamen halka geçerse burjuvazinin karşı-devrimci kampa geçip devrimi boğazlayabileceğini düşünüyorlardı.

Böylece Petersburg Sovyeti temsilcileri, çar tahttan düşer düşmez iktidarı gümüş tepside kadetlere sundular. Geçici Hükümet kuruldu ve sovyetlerle birlikte çalışacağını duyurdu.

Sovyetler Ekim'e kadar yalpaladı durdu. Zira kendisi sıradan insanların oluşturduğu kurumlardı. İşçilerin, askerlerin ve köylülerin acil talepleri vardı: Acil barış, ücretlerin ve çalışma koşullarının düzeltilmesi ve toprak reformu. Ancak bu taleplerin çoğu, sovyet yöneticileri tarafından ne zaman toplanacağı belli olmayan kurucu meclisin oluşturulması sonrasına erteleniyordu. Bu durum tabanda öfke yaratıyordu.

Bir yandan tabandaki sıradan insanların, diğer yandan burjuvazinin ve generallerin baskısıyla karşılaşan sovyetler sürekli çelişkili kararlar ve uygulamalara imza atmaya devam etti. Örneğin Petersburg Sovyeti kurulduktan hemen sonra cephede ölüm cezasını kaldıran, askeri birliklerin yönetimine sıradan askerlerin seçilmiş temsilcilerinin katılımını esas alan *1 No'lu Kararname*'yi açıkladı. Bu kararnamenin sadece Petersburg'daki birliklerin dikkatini çekeceği ve sadece buralarda uygulanacağı düşünülüyordu. Ancak bunun ha-

beri hızla cepheye ulaştı. Cephe komiteler kurulmaya ve subaylar tarafında buna itirazlar yükselmeye başladığında sovyet, ilkinden haftalar sonra ikincisi kararnamesini yayımlıyor ve birinci karar-namenin cepheye uygulanamayacağını bildiriyordu.⁴⁸ Sonuç: Bazı birliklerde firarlar arttı, bazı birliklerde sovyetin ilk kararnamesine dayanarak oluşturulan asker komitelerini tanımayan subayların öldürülmesi pahasına bunlar kuruldu ve Ekim’e kadar komutanlarla askerler arasında mücadele devam etti.

Aynı şekilde “aşırı ücret artışı” isteyen veya kurdukları fabrika komiteleriyle işyeri yönetimine dahil olmaya çalışan işçiler, sovyet tarafından kınanıyor, komitelerin “aşırı” uygulamalarının geçersiz olduğu ilan ediliyordu. Sonuç: Rusya’nın dört bir yanında işçiler, fabrika komiteleri kurmaya devam ettiler ve Ekim’e kadar kimi işyerlerinde patronları fabrikadan kovarak yönetime el koymaya başladılar.

Aynı durum kurucu meclisi falan beklemeden toprağa el koyan köylüler için de geçerliydi.

Sovyetlerin bu çelişkili konumu işçilerin güvenini sarstığı oranda karşı-devrim için zaman kollayan burjuvazinin elini güçlendiriyordu. Sovyetlerin kimi kararları öfkenin iyice kabarmasına yol açtı. Örneğin devrimden hemen sonra Petersburg Sovyeti savaşta artık sadece savunma pozisyonunda olunacağı, saldırı düzenlenmeyeceğini açıklamıştı (o dönem sovyetin yönetim kadrosunda çoğunluk olan menşevikler ve SD’lerin temel sloganları olan “anavatanın ve devrimin savunulması” kitleler nezdinde geniş kabul görüyordu). Buna karşın Rus yöneticilerinin İngiliz ve Fransız ortaklarına verdiği sözleri tutmak için Geçici Hükümet’in Temmuz’da Rus birliklerine saldırı emri verileceği haberi duyulduğunda Petersburg’daki garnizondan silahlarıyla çıkan askerler, işçilerle birlikte büyük bir eylem düzenledi. Hatta Petersburg Sovyeti’ni kuşatıp Geçici Hükümet’e son verme ve ayaklanma çağrıları yapılmaya başlandı. Devrimin en ileri kesimi olan Petersburg’daki işçiler ve askerler tüm kontrolün sovyetlere geçmesini ve barışın ilan edilmesini istiyordu.

Ancak erken yapılacak bir ayaklanmanın başarı şansı yoktu. Bu nedenle Lenin ve bolşevikler, işçi ve askerleri gösteri düzenleyip taleplerini iletmeleri, ama özellikle devrimin iki merkezi olan Petersburg ve Moskova’da çoğunluk olmadan erken bir ayaklanma girişiminde bulunulmaması gerektiği konusunda ikna edebildiler.

İşte bu noktada Lenin’in liderliğindeki Bolşevik Parti’nin önemi ortaya çıkıyordu. Şubat Devrimi sıradan işçi ve askerlerin kendiliğinden eylemiydi. Elbette greve çıkan, gösterileri organize eden ve katılanların içinde çeşitli sol fraksiyonlara mensup veya bunlara yakın duranlar vardı. Ancak Şubat, hiçbir partinin bütünsel yönlendirmesiyle gerçekleşmedi.

Çarın tahttan indirilmesi, hızla barışın kurulması ve yaşam standartlarının yükseltilmesi isteğiyle sokağa çıkan işçi ve askerlerin çoğu Şubat’ta bu taleplerin burjuva-parlamente yollarla karşılanabileceğini düşünüyordu. Toplumun geniş kesimleri hala şu ya da bu şekilde Rus milliyetçiliğinin etkisi altındaydı; menşeviklerin ve SD’lerin savunduğu “devrimin ve anavatanın savunusu”nun aslında emperyalist savaşın devam ettirilmesi olduğunun, bunun da derhal barış talebini sekteye uğrattığının farkında değildi. Bir yandan yaşam koşullarının iyileştirilmesi için mücadele etmek isteyen işçiler, bir yandan da patronların ve onların savunucuları olan generallerin karşı-devrimci kanada geçmesinin “devrimci güçleri” bölüp zayıflatacağını düşünüyorlardı. Bu öcü masalları kitlelerin önceleri ihya ettiği menşevik ve SD’ler tarafından durmadan yayılıyordu. Ancak patronların açgözlülüğüyle, subayların vahşetiyle doğrudan muhatap oldukça yerel düzeyde işçi ve askerler öfkelenmeye başlamıştı.

Lenin ve bolşeviklerin kolektif dehasının en parlak dönemlerinden biri, devrimin sarkaç gibi sallandığı Şubat ile Ekim arasında kendini gösterdi.

Şubat Devrimi patlak verdiğinde Lenin yurtdışında sürgündeydi. Dönemin savaş koşulları onun hemen Rusya’ya dönmesine imkan tanımadı. Buna karşın Lenin Rusya’daki bolşevik liderliğin devrimin

burjuva devrimi olduğu ve daha ileri taleplerin devrimi zayıflatacağı yönündeki tutumuna karşı fikirsel mücadeleye başladı. Devrimden sonra yeniden çıkmaya başlayan bolşevik gazete *Pravda*'da yayımlanmak üzere beş yazıdan oluşan **Uzaktan Mektuplar**'ı kaleme aldı. Mektuplarda Lenin, Geçici Hükümet'in desteklenmesinin devrime ve proletaryaya ihanet demek olduğunu, sovyetlerin proletarya devletinin bir embriyonu olduğunu, bu embriyonun Rus işçi sınıfına onun iki müttefiki (topraksız ve küçük toprak sahibi köylüler ile dünya proletaryası) sayesinde burjuva-parlamentar sistemin ötesine geçme şansı verdiğini yazdı. Bunun için devrim ilerlemeliydi; Geçici Hükümet ortadan kaldırılmalı ve Rusya'daki bütün sovyetlerin temsilcilerinden oluşacak Tüm Rusya Sovyeti tek yönetim organı olmalıydı.⁴⁹

Çoğu bolşevik bile bu mektuplardaki fikirleri pek hoş karşılamadı. Öyle ki *Pravda*'nın o dönemki editörleri olan Stalin ve Kamenev sadece ilk mektubu (onu da sansürleyerek) bastı, diğerlerini es geçti.⁵⁰ Üstelik *Pravda*'da Lenin'in fikirlerini eleştiren pek çok yazı kaleme alındı.

Mart sonunda Rusya'ya dönebilen Lenin Mayıs'a kadar partiyi ikna etmek için uğraştı. Bu arada ünlü **Nisan Tezleri** kitabını yazdı. Kitapta *Uzaktan Mektuplar*'da ana hatları çizilen yönelimi derinleştiriyordu. Lenin'in fikirleri önce Vyborg ve Kronstadt üyeleri tarafından destek gördü. Partinin geri kalan unsurları olayların gelişiminin Lenin'i haklı çıkardığını fark ettiler ve sonunda parti, barış ve "*Tüm İktidar Sovyetlere*" perspektifi dahilinde çalışmaya başladı. Eğer Bolşevik Parti günümüzde pek çoklarının inandığı gibi kuruluşundan itibaren bürokratik, tepeden inmece, tek adam partisi olsaydı Lenin kendi partisini ve partinin dışındaki kitleleri bu kadar ikna etmek için didinmez ve marksist literatürün en parlak örneklerinden olan Nisan Tezleri'ni (ve Lenin'in Eylül'de kaleme aldığı, üç aşağı beş yukarı aynı amaca hizmet eden **Devlet ve Devrim**'i) yazmakla uğraşmazdı.

Lenin önce partiyi kazandı. Ancak bolşevikler hala azınlıktaydı.

Toplumsal çoğunluğu hala “tüm iktidar sovyetlere” fikrine kazanılmamıştı. Bu yüzden yukarıda bahsi geçen Temmuz’daki ayaklanma girişiminde bolşevikler, sabırsızlanan öfkeli işçi ve askerleri yatıştırmak için uğraştılar. Bu durum başlangıçta Vyborg ve Kronstadt’ta hayal kırıklığı yarattı. Lenin öncelikli meselenin özellikle devrimin iki merkezi olan ve devrimin kaderini belirleyen Petersburg ve Moskova’daki işçi ve askerlerin bu fikirlere kazanılması gerektiğini söylüyordu. Bunun yolu da özellikle bu iki sovyette çoğunluk olabilmektir.

Tabii bu arada Temmuz’daki olayların karşı-devrimin hizmetindeki Bolşevik Parti’nin işi olduğu propagandasıyla Geçici Hükümet ve Petersburg ve Moskova Sovyetleri’ni ellerinde tutan menşevikler ve SD’ler, Bolşevik Parti’yi yasakladılar ve liderleri hakkında tutuklama kararı çıkardılar. Lenin Finlandiya’ya kaçıp saklandı. Ama bir dizi bolşevik önder hapsedildi, bolşeviklerin yayınlarını basan matbaalar tahrip edildi ve bolşevikler yarı-legal pozisyona itildi.

Bunu fırsat bilen karşı-devrimciler harekete geçti. Uzun süredir ortalarda görünmeyen *Kara Yüzler* (çarcı düzenin yarı-legal, paramiliter örgütü) eylemci işçilere saldırmaya, patronlar özellikle bolşevik işçileri işten atmaya başladılar. Sıradan insanların kontrolünü tümenden ortadan kaldırmak isteyen genelkurmay başkanı Kornilov, güvendiğı birliklerle birlikte Ağustos sonunda Petersburg’a doğru harekete geçti. Darbeci birlikler geçtikleri yerlerdeki sovyetleri dağıtıyor, bolşevik-menşevik ayrımı yapmadan direnen işçileri tutukluyor ya da öldürüyordu.

Petersburg bir bütün olarak harekete geçti. Kornilov’un Petersburg’a ulaşmasına bile izin vermeyecek şekilde demiryolu işçileri yolları tahrip ediyor, posta işçileri de Kornilov birliklerinin birbirleriyle iletişimini kesiyordu.

Darbe girişimi iki şeyi ortaya koydu: 1) Lenin ve bolşeviklerin Nisan’dan beri dillendirdikleri burjuvazi ve eski düzenin artıklarının devrim için tehdit olduğu, sıradan insanların en temel taleplerini

karşılama için bile ikili iktidara son verip tüm yönetimin İşçi-Köylü-Asker Vekilleri Sovyetleri'ne geçmesi gerektiği fikrinin doğru olduğu, 2) Kendilerini Temmuz'da yasaklamış, üzerlerinde baskı kurmuş olsalar bile proletarya ve yoksulların iktidar organları olan İşçi-Asker Sovyetleri'ni darbecilere karşı savunmak için harekete geçmekte bir an bile tereddüt etmeyen bolşeviklerin gerçek demokrasi, eşitlik ve özgürlük taraftarları olduğu.

Bolşeviklerin prestijinin ve güvenilirliğinin artmasıyla Eylül'de Petersburg ve Moskova dahil bir dizi kentte yenilenen sovyet seçimlerinde Bolşevik Parti çoğunluğu eline geçirmiş oldu.

Ayrıca köylü partisi olan SD'ler kendi içlerinde bölündüler. Bir an önce toprak reformunu savunan, bolşeviklere yakınlık duyan sol kanat, Lenin'in partisiyle birlikte tutum almaya başladı. Böylece 25 Ekim (yeni takvime göre 7 Kasım) gecesi Petersburg Sovyeti'ne bağlı birlikler başkentteki önemli yerleri ele geçirdi ve Geçici Hükümet'i ilga etti.

Ertesi günü toplanan ve Rusya'daki bütün sovyetlerinin temsilcilerinden oluşan en yüksek organ olan *Tüm Rusya Sovyetleri*'nin ikinci kongresinde (ilki Haziran'da yapılmıştı) bolşevikler ve onlarla birlikte davranan sol SD'ler çoğunlukta idi. Böylece kongre bu iki örgütün temsilcilerinden oluşan Halk Komiserleri Sovyeti'ni – *Sovnarkom* (bakanlar kurulu) - görevlendirecekti.

Şubat'tan sonra Rusya'da yüzlerce sovyet kuruldu. Bu sovyetler kendi içlerinde farklılıklar taşısa da özde Petersburg Sovyeti'ni model almışlardı. Onun yapısına kısaca göz atalım:

Mart başında Petersburg Sovyeti'nde yaklaşık 1200 delege varken, ay sonuna doğru bu rakam üç bine yaklaşmıştı. Bu delegelerin yaklaşık 800'ü işçi, 2 binden fazlası ise asker delegesiydi. Bu dengesizliğin nedeni Petersburg'daki her küçük birliğin bile bir delegeyle temsil edilmesi idi. Nisan'a doğru yapı daha belirginleşti. Asker ve işçilerin kendi seksiyonları ve bunların kendi yürütme komisyonları vardı. Buralarda işçiler ve askerler sadece kendilerini ilgilendiren

sorunları ele alıyordu. Genel siyasi sorunlar birleşik toplantılarda çözülmeye çalışılıyordu. Seksiyonların yürütme komisyonları kendi içlerinde temsilciler belirleyerek (bunların sayısı martta 42 idi) Yürütme Komitesi'ni oluşturuyordu. Ayrıca mart sonunda yapılan Tüm Rusya Sovyetleri Konferansı'nda taşra sovyetlerinin 16 temsilcisi bu komiteye girdi. Böylece Petersburg Sovyeti belli bir süre tüm Rusya adına hareket etmeye başladı. Bunun toplantılarına sendika ve sol örgütlerin temsilcileri de – oy hakkı olmaksızın – katılıyor-du. Burada alınan kararlar genel toplantıda onaylanıyordu. Sovyet, ilerleyen günlerde etkinliğini artırmak ve çalışmaları hızlandırmak için spesifik konularda komisyonlar kurmaya başladı. En etkili üç komisyon askeri işler, ihtiyaç maddelerinin temini ve çalışma işleri idi. Devrimden sonraki birkaç hafta içinde semt sovyetleri de kuruldu. Buralarda mahalli sorunlar çözülüyordu.⁵¹

Görüldüğü gibi başlangıçta sovyetler sistemi hiç de tepedenci veya bürokratik değildi. Ancak bu yapı önce yozlaştı, sonra ise sadece bir kabuktan ibaret hale gelecek şekilde özünü yitirdi.

Sonuç

Rivayet olunur ki vaktizamanında bir zat-ı muhterem, Amerikan yerlileriyle Avrupalılar arasında zeka farkının olup olmadığını ortaya çıkarmak için bir yerli kabilesinin çocuklarına zeka testi uygulamaya karar verir. Soruları çocuklara dağıtır. Çocuklar hemen kafa kafaya verip birlikte tartışmaya başlar. Bilim insanı çocukları uyarır ve herkesten soruları kendi başına çözmesini ister. Çocuklar, anlamaz bakışlarını bu garip isteği yöneltten insana diker. Zira onlar karşılaştıkları her sorunu birlikte aşma alışkanlığına ve yeteneğine sahiptir; tıpkı onlara bunu öğreten büyükleri gibi.

Bizim muhterem birkaç defa daha çocukları uyarır, ama sonuç alamaz. Çocuklar tek başlarına soruları çözmeyi reddeder ve oradan ayrılırlar. “Beyaz adam” kibri bizimkini, yerlilerin daha küçükken bile karşılaştıkları bireysel sorunları çözme kapasitesine sahip olmayan, gerizekalılar oldukları sonucuna götürür.

Oysa insan denen, tekil düzeyde fazla gösterişli, güçlü veya hızlı olmayan yaratık en başından beri birlikte yaşama, sorunları birlikte ele alma, kararları birlikte verme ve uygulama yeteneğine sahip olmasaydı vahşi doğada ayakta kalma şansı da olmazdı. İnsan, bu özelliğini günümüzde de devam ettiriyor. Hiçbirimiz kendi küçük adasında yalnız yaşayan Robinson Crusoe'lar değiliz. İçinde yaşadığımız düzende bile her ne kadar bencillik ve bireysel kurtuluş-ayakta kalış anlayışı öne çıkarılsa da özünde son derece sosyal bir yapı içinde hareket ediyoruz. Çoğumuz bir dizi insanın yan yana getirildiği şirketlerde çalışıyoruz veya (ultra zenginler hariç) okullarımızda bizim dışımızda yüzlerce öğrenci okuyor, her türlü ihtiyacımız yüzlerce, binlerce insanın kolektif emeğinin sonucu oluşan ürünlerle karşılanıyor, vb.

Fakat içinde yaşadığımız yapının en önemli yanı, nüfusu milyarlarla ölçülen insan toplumunun hayatlarını belirleyen kararların (her ne kadar o kararlar aynı milyarlar tarafından uygulansa da) kapalı kapılar ardında, bir avuç elit tarafından alınıyor olması. Bu, aslında sınıflı toplumların en önemli yapısal kusurlarından bir tanesi. Zira bir şeye ne kadar göz bakar ve anlamaya çalışırsa o şeyin o kadar ayrıntılı analizi yapılabilir ve o şeye/olguya karşı takınılacak en iyi tavır belirlenebilir. Az sayıda akıl (bunlar dahi akıllı olsa bile) toplumun kolektif aklının ve yaratıcılığının yerini tutamaz.

Sınıflı toplumların nüfusun geniş yığınlarını esas karar mekanizmalarının dışında tutması hem o kesimlerin yabancılaştırılmasına ve toplumsal düzlemle bağ kuramamasına ve çoğu durumda ataletle sürüklenmesine neden olur hem de karşılaşılan yeni durumlara bu yapının adaptasyonu ya hiç mümkün olmaz ve yıkılır ya da adapte olsa bile bu, milyonların kanının dökülmesi veya acı çekmesi pahasına; yani büyük krizlerin (ekonomik-politik krizlerden savaşlara değin) atlatılması pahasına olur. Ekonomik krizlerin, yoksulluğun, savaşların ve baskıların hayatımızın kopmaz bir parçası olmasında rol oynayan temel etkenlerden biri budur.

Mevcut ekonomik-politik sistem bizi pasifize (=depolitize) etti-

ği oranda yaşayabiliyor. Çünkü ancak böylesi bir ortamda toplumsal istek veya yönelimleri çarpıtıp toplumun genel çıkarları hilafına bir avuç insanın daha fazla zenginleşmesi veya güç ve etki kazanması mümkün.

Günümüzün temsili-parlamenter demokrasisinde partiler, toplumun karşısına “paket programlar”la çıkar. O paketin içinde sizin karşı çıktığınız mevzular olsa da eğer ki paket sizin için çok önemli bir konuyu kapsıyorsa o partiye oy verirsiniz. Ancak sizin oyunuzu alan parti sanki paketin hepsine oy almış gibi davranır. Sözün özü: “Temsili demokrasi” yurttaşların iradesini çarpıtır ve bu iradenin tam olarak siyaset sahnesinde tecelli etmesine mani olur.

Özyönetim, toplumun genelini pasifize ederek varlığını devam ettirebilen mevcut politik yapının demokratikleştirilmesi; yani toplumsal tercihlerin önemli oranda siyaset ve yönetim arenasına yansıtılabilmesi fırsatı sunar.

Elbette kapitalist ekonomik düzende bunun sınırlılıkları mevcut. Bu düzende gerçek anlamda ekonomik ve politik iktidar, büyük sermaye gruplarının ellerinde. Bu yüzden onların çıkarları hilafına atılacak en küçük adımda silahlarını kuşanacaklarını tahmin etmek için münecim olmaya gerek yok. Zira geçmişte ve bugün ekonomik-politik iktidarlarını korumak ve geliştirmek için “normal” araçlar yetmediğinde savaş çıkarmakta, darbe örgütlemekte ve desteklemekte beis görmeyen bir egemen sınıfla karşı karşıyayız. Bu her geçen gün daha da merkezileşme eğilimi taşıyan ekonomik-politik iktidarı dağıtmadan ulusal ve uluslararası ölçekte gerçek bir barış ve sosyal adalete dayalı demokratik bir ortam yaratamayız. Bu sorunun önemli bir yanı.

Sorunun öbür tarafı en az diğeri kadar önemli. Özyönetim, sıradan insanın karar süreçlerine aktif katılımını amaçlar ve gerektirir. Bunun için yurttaşların kendi yerellerinde, ülkelerinde ve dünyalarında neler olup bittiğini takip etmeleri, bunlara uygun adımların neler olabileceğini düşünmeleri, tartışmaları ve karar mekanizma-

larının aktif parçaları olmaları; yani politikleşmeleri gerekir. Ancak bu şekilde toplumun geniş kesimleri üzerinde yükselen bir taban demokrasisi geliştirebiliriz. Yurttaşların politik gündemden uzaklaşmaları, onları atalete sürükler ki bu ortam, “profesyonel” siyasetçilerin ve bürokratların yeniden ve yeniden üremeleri veya güçlenmeleri anlamına gelir.

Yurttaşların genelinin mahalle meclislerine katılımları, üst meclislerin seçimlerinde yer almaları ve seçtiklerini sürekli denetlemeleri, özyönetim olgusunun temel unsurlarıdır. Fakat günümüz çalışma koşullarında yurttaşların çoğunluğunun bu mekanizmaya aktif katılım şansları çok azdır. En iyi ihtimalle sabah 9 - akşam 6 (hatta 7) arası, rekabet koşulları ve sürekli patron veya şef kontrolü altında çalışan birisinin paydos ettikten sonra akşam, mahalle meclisinin veya başka bir özyönetim organının çalışmalarına katılma ihtimali düşer. Yaptığı iş ve çalışma ortamı yüzünden gün içinde kafası balon gibi şişen işçi, akşam kendisini eve veya eğlenebileceği/dinlenebileceği bir mekana dar atar; eğer ki o ortalama işçi, yönetim organlarının faaliyetlerine katılabilmek için ekstra çaba harcamayı göze almıyorsa. Kaldı ki bunu göze alanlar da bu faaliyeti sürekli hale getirmekte zorlanırlar.

Özyönetim, olabildiğince temsilci-vekil ihtiyacını ortadan kaldırıp yurttaşların doğrudan demokrasisi dahilinde yönetimin şekillenmesidir. Doğrudan demokrasi deneyiminin tarihte bilinen ilk örneği Antik Atina’dır. Atina’nın “yurttaşları” bir alanda toplanır ve “polis”in (şehir-devlet) tüm kararları, aracısız bir şekilde o toplantılarda alınırdı. Bu toplantılar tüm “yurttaşlar”a açıktı. Yalnız Atina’da önüne geleni yurttaştan saymıyorlardı: Nüfusun önemli bir kesimini oluşturan köleler zaten bırakın yurttaşlığı, insandan bile sayılmıyordu. Aynı şekilde durumları kölelerden biraz daha hallice olsa da kadınlar yurttaş değildi. Yine yurttaş olabilmek için belli bir zenginliğe sahip olmanız gerekirdi. Kısacası politika; hali vakti yerinde, belli bir yaştan üstündeki, “eli boş” erkeklerin uğraşısıydı.

Eli boş erkekler, gün boyu çalışma “zor”uyla karşılaşmadıkları

için siyasete zaman ayırabiliyorlardı. O dönemin şartları, özellikle köle emeğinin verimsizliği toplumun çok dar bir kesiminin “yurttaş” olmasını olanaklı kılıyordu.

Günümüzde teknolojinin gelişimi emeğin verimliliğinin hızla artmasını beraberinde getirdi. Artık aslında toplumun geniş kesimlerinin günde en az 9 saat çalışmasının fiziki bir zorunluluğu yok. Buna karşın dünya genelinde kapitalistler, iş saatlerini uzatma ve işi yoğunlaştırma uğraşındalar. Böylece üç kişinin yapacağı işi tek bir işçiye yükleyip geri kalanlara kapıyı gösterme eğilimindeler. Bunun nedeni tamamen kar hırsına dayalı, rekabet sistemidir.

Oysa ki karı değil insan ihtiyaçlarını merkezine alan, insanın ve doğanın sömürülmediği, akılcı bir ekonomik sistemde ne işsizlik sorunu ortaya çıkar ne de çalışanların üstüne fazla yük bindirilmiş olur. Günümüz koşullarında bile ortalama 2-3 saatlik bir işgünü, tüm toplumsal ihtiyaçların fazlasıyla karşılanmasını mümkün kılacağı gibi insanların kendilerine ait zamanlarının artması toplumun aktif politizasyon kapasitesini artıracaktır (kaldı ki bilim, felsefe, sanat ve diğer kültürel alanların kapıları sıradan insana da açılacaktır).

Kısa sürmüş olsa da devrimden sonra Rusya’da kültürel, sanatsal ve bilimsel patlamanın önünü açan Sovyetler deneyimi bunun ispatıdır.

Devrimle Gelen Özgürlük (*)

Chanie Rosenberg

1914'te patlayan savaş sırasında özellikle çalışan kadınlarda yiyecek darlıklarıyla ilgili öfke baş göstermiş ve ayaklanmalara dönüşmüştü. 6 Nisan 1915'te Petrogradlı kadınlar, et satan bir dükkanı yağmaladı. Moskova'da ekmek isyanları görüldü. 23 Şubat 1917 *Uluslararası Kadınlar Günü*'nde hava gerginleşmişti. Petrograd'ın kadın tekstil işçileri, günü grev yaparak kutlamayı kararlaştırdı. Ne onlar ne de başka bir kimse, bu eylemin devrimi başlatacağını bilebilirdi. Eylemlerinin sonucunda ortaya çıkan şeyin ne denli beklenmedik olduğu Bolşevik Parti yönetiminin, kadınların grevine gösterdiği tepkinin soğukluğuna bakarak anlaşılabilir. Bolşevik Parti Petrograd İl Komitesi işçi lideri V. Kayuro, kızgınlığını şöyle dile getiriyordu:

Kimi tekstil fabrikalarında grev yapıldığını ve kadın işçilerden oluşan çeşitli delegelerin geldiğini... öğrendik... Grevcilerin davranışına son derece hiddetlenmişim. Çünkü hem partinin il komitesinin kararını göz göre göre hiçe saymışlar hem de onlara henüz önceki gece soğukkanlı ve disiplinli davranmaları için çağrı yaptıktan sonra greve çıkmışlardı. Bolşevikler, grevi

* Bu yazı, yazarın **Kadınlar ve Perestroyka** (Pencere Yayınları, 1990) isimli kitabının yazıyla aynı adı taşıyan bölümüdür.

gömülsüzce kabullendi ve onları öteki işçiler izledi: Menşevikler ve SD'ler (Sosyalist Devrimciler). Ancak grev kitleselleşince herkes sokaklara çağrılmalı ve önderlik ele alınmalıdır.¹

İlk bolşevik bülteni 25 Şubat'ta devrim başladıktan iki gün sonra çıktı.² Bülten, devrimci bir önderliğin bile ne kadar geri kalabileceğini gösterir. Troçki bu durumu güzel bir şekilde anlatır:

Şubat Devrimi, kendi devrimci örgütlerinin direnişini aşarak, inisiyatifin proletaryanın en çok ezilen ve en kötü davranışlarla karşılaşan kesimi tarafından (aralarında kuşkusuz pek çok asker eşinin de olduğu kadın tekstil işçilerince) kendiliğinden üstlenilmiş olmasıyla aşağıdan başlamıştır. Son uyarıcı etkiyi gitgide uzayan ekmek kuyrukları oluşturdu. Kadınıyla erkeğiyle yaklaşık 90 bin işçi, o gün greve çıktı... Hepsi işçilerden oluşmayan bir kadın kalabalığı, ekmek isteyerek belediye dumasını doldurdu. Erkek keçiden süt istemeye benziyordu yaptıkları. Kentin değişik yerlerinde kızıl bayraklar görüldü ve bayraklara yazılanlar, kadınların otokrasi ya da savaş değil ekmek istediklerini gösteriyordu. Kadınlar Günü başarıyla, coşku içinde ve kurban vermeden bitti. Ancak onun içinde gizlediği şeyi, akşam karanlığı basıncaya kadar kimse tahmin bile etmemiştir.³

Hareket başarıya ulaşacaksa askerlerin de kazanılması gerekiyordu. O konuda da en öne çıkanlar, en kahramanca davrananlar kadınlar oldular. Troçki anlatır: “Erkeklerden daha cesurca asker kordonlarını yarıyor, tüfekleri ele geçiriyor, rica ediyor, neredeyse emrediyorlar: ‘Süngülerinizi bırakın, bize katılın’”.⁴

27 Şubat gecesi 150 bin askerlik bütün Çarlık garnizonu tamamen boşalmıştı. Aynı gün *İşçi Vekilleri Sovyeti* oluşturuldu. 3 Mart'ta çar, tahtından feragat etti.

Pravda alkışlıyordu:

Kadınlara selam!

Enternasyonal'e selam!

Kadınlar Günü'nde Petrograd sokaklarına ilk çıkanlar kadınlardı...

*Kadınlara selam!*⁵

Herkes kendinden geçmişti: Sözleşmeler, tüzükler, kara listeler yırtılıyordu. Kadın grevcilerin gözde yöntemi patronları tekerlekli bir el arabasına koyup arkalarından itmektir. Müthiş önemde, simgesel bir hareketti bu: Aşağılayıcıların aşağılanması. Örneğin Vyborg iplik eğirme fabrikasının müdürü, genel bir işçi toplantısında onların ücret artışı istemlerini niçin dikkate alamayacağını açıklamaya çalışıyordu. Kadınlar onu yaka paça tutup indirdiler, bir el arabasına koydular ve kenarına getirip tehlikeli bir biçimde atmaya hazır durumda tuttukları kanala kadar sürüklediler. Müdür orada titreye titreye artışı kabul ettiğini bildiren bir kağıt imzaladı.⁶

Nitelikli, deneyimli ve iyi ücret alan işçilerin ağır bastığı *fabrika komiteleri* oluşturuldu ve yayıldı. Fabrika komiteleri o günlerde işçi sınıfı içinde bulunan ilişkileri küçük bir dünya halinde ortaya koyuyordu. Altı aylığına seçilmişlerdi ve her an geri çağrılabilirlerdi. Ancak sık sık egemen organ olan ve son sözü söyleyen genel toplantılar yapıyordu. Genel toplantı, bu gücü kullanma konusunda kendini esirgemiyordu.

Fabrika komitelerinin ilk ekonomik istekleri iş gününün sekiz saate indirilmesi, Ramanov hanedanının devrildiği günler için ödeme yapılması ve asgari ücretti. Özellikle kadınlar, sekiz saatlik iş gününün sekiz saati aşmaması konusunda çok ınatçıydılar; gerçekten de çalışma saatlerinde büyük düşüş oldu; kadınlar için 7,8 erkekler için 8,7 saat (bir saatlik fazla mesai dahil).⁷

Bu süreç, ilk başta savaş araç ve gereçleri sanayisinde, daha sonra tekstil ve öteki kadın işçilerin ağırlıkta olduğu sanayilerde kurulmuş fabrika komitelerinde bolşeviklerin güçlü ve gelişen bir etkinlik kazanmalarıyla el ele yürüdü. Sonda yer alan iki sanayi ko-

lunda çoğu komite üyesi ilk başta parti dışındandı. Örneğin Skorohod ayakkabı fabrikasında devrimden kısa süre sonra çoğunluğu parti dışından 40 komite üyesi vardı; bunların sadece bir tanesi bolşevikti. Kojevnikov dokuma fabrikasında fabrika komitesinin lideri bir bolşevikken, öteki beş kadınla iki erkek partili değildi.⁸ Bu durum hızla değişti. Mayıs'a gelindiğinde bolşeviklerle destekçileri sadece çoğu fabrika komitesinde değil, ayrıca Petrograd Sendikalar Konseyi'nde de hegemonyayı sağlamışlardı.⁹ Eylül'de tekstil işçilerinin ilk ulusal konferansında bolşevikler çoğunluğu elde ettiler.¹⁰

Bütün devrimlerde işçi önderliği, kuvvetini en fazlaya çıkarmak amacıyla işçi sınıfını birleştirmek için uğraş verir. Bu doğrultuda atılan büyük bir adım, düşük ücret alanların ücretlerini oransız biçimde arttırarak ücret farklılaşmalarının büyük oranda azaltılması, bir başka deyişle daha büyük bir eşitlikçiliğe yönelmedir. Bundan özellikle kadınlar yararlanır. Tekstil alanında Şubat'tan Mayıs 1917'ye dek görülen grev atılımından sonra vasıflı işçiler yüzde 59'luk bir artış elde ederken, vasıfsız işçilerin artışı yüzde 125'i buluyordu. Petrograd'da bir kağıt fabrikasındaki işçiler, erkeklerin ücretlerini yüzde 214, kadınlarını ise yüzde 234 arttırmayı başardılar.¹¹

Aynı doğrultuda bir başka adım, fabrika komitelerini kurmuş vasıflı işçiler arasındaki devrimcilerin kadınların şiddetli militanlığını örgütlü işçi hareketine kanalize etme yönündeki çabalarıydı. Sosyalist kadınların amacı da aynıydı. Daha Nisan 1917'de kadınların nasıl örgütleneceğini tartışmak için işçi sınıfından 50 kadın bir araya geldi.¹² Yine Nisan'da Lenin'in Rusya'ya dönünce yaptığı ilk şeylerden biri, çalışan kadınlar arasında politik çalışma yürütmek için partinin merkez komitesinin desteğini aramak oldu.¹³

Asıl olarak birkaç sosyalistin önyak olduğu bu çabaların sonuçları hayret vericiydi: Şubat'ta devrim sırasında pratik olarak sıfır noktasından yaza kadar tekstil, gıda ve öteki sanayilerdeki kadınların neredeyse tamamı sendikalı olmuştu. Aslında sendikalaşma düzeyleri erkeklerden yukarıdaydı: Gıda ve tekstilde kadınlar, toplam işgücünün sırasıyla yüzde 66 ve 69'unu oluştururken, sendika üyeli-

ği sırasıyla yaklaşık yüzde 80 ve 70'e varmıştı.¹⁴

Devrimi savunmak için kurulan fabrika milislerinde, bir yandan çalışmayı sürdürürken, bir yandan da nöbetleşe hizmet eden kadınlar da yer alıyordu.¹⁵

Böyle olsa bile yüzyılların derin kökler salmış önyargıları, devrimle bir çırpıda ortadan kaldırılamazdı. Marx'ın söylediği gibi: *“Bütün ölü kuşakların geleneği yaşayanların beyinde bir karabasan gibi asılı durmaktadır”*.

Gücünü koruyan önyargılardan birisi, erkek işçilerin kadın işçileri; geri, kötü örgütlenmiş, sınıfın ileriye doğru yürüyüşünde bir ayak bağı, bundan dolayı örgütlerinin yönetim kadrolarında işçileri temsil etmeye uygun değil diye görmeleri idi. Bu önyargıların etkisinden kadın işçilerin kendileri de arınmış sayılmazdı.

Böylece kadınların, işçi örgütlerinin yönetimindeki temsil düzeyleri düşük kaldı: Tekstil sendikasında on beş kişiden sadece ikisi kadındı. Toplam işçilerin yüzde 68'i kadın olan Triangle Rubber'da fabrika komitesinin 25 üyesi arasında yine sadece iki kadın vardı.¹⁶ Kadınlar Petrograd'da işgücünün yarısını oluşturduğu halde Sovyet organlarında 26-27 Mart'ta 4743 delegenin içindeki kadınların sayısı 259'du. Başka kentlerden alınan örnekler de aynı hikayeyi doğrular.¹⁷

Kadınlar için kendilerine açıkça ayırım uygulanması hâlâ olağan bir durumdu. Boru tesislerindeki bir işçi kadın şöyle yakınmaktadır: *“Geri işçiler... bir kadının geniş kitleleri örgütleyebileceğini akıllarına bile getiremezler; bunun için seçilen kadın işçi temsilcileriyle alay eder, sanki yabani birini gösterirmiş gibi parmaklarıyla gösterip küçümsemeyle konuşurlar: ‘işte bizim seçilmiş temsilcilerimize gidin’”*.¹⁸ Bir işçi, deri işçilerinin dergisinde erkek meslektaşlarının davranışlarından yakınan, ileri işçi kadınların karşı karşıya geldiği zorluklarla ilgili canlı bir tablo çiziyordu:

... kadınları desteklemek, örgütlemek ve onlarla el ele yürümek

yerine, bize sanki işçi ailesinin eşit üyeleri değilmişiz gibi davranıyor ve hiç aldırıyorlar. İşsizlik ve işçi fazlalığı sorunları gündeme geldiğinde kötü biçimde örgütlenmeleri ve dayanıksız olmaları nedeniyle karşı koyamayacaklarını umarak, kadınların gidip erkeklerin kalmasını sağlamaya çalışıyorlar. Kadınlar, erkeklerin yanlış davrandıklarını ve ortaklaşa bir çözüm yolu bulmamız gerektiğini göstermek üzere konuşmaya kalkıştıklarında konuşmamıza izin vermeyip dinlemeyeceklerdir. Daha bilinçli kadınların bile buna karşı kavgaya vermesi güçtür. Çünkü kadın kitlelerinin bizi anlamayıp dinlemek istememesi, bu durumu daha da ağırlaştırmaktadır.¹⁹

Şubat Devrimi, temel sorunlardan biri olan eşit işe eşit ücret sorununu asla doyurucu ölçüde çözmedi. Bu konuyla ilgili kadınların grevlerinin yaşandığı Putilov gibi fabrikalarda az ücret alanlar greve çıktığında düşük ücretli işçiler, delege toplantılarında destek verdiği halde erkek/kadın ayrımı o kadar derinlere işlemişti ki bolşeviklerin yürüttüğü mücadeleye karşın, eşit ücret asla gündeme gelmedi.

İşsizlik arttıkça bazı fabrikalar kadınları işten çıkarmaya çalıştılar.²⁰ Bolşevikler, buna karşı mücadele yürütüyorlardı. Gerekçeleri de işçi sınıfını böleceğiydi.²¹ Bolşeviklerin etki alanı giderek genişliyordu.

Şubat'tan Ekim'e doğru ilerlendikçe kadınlar da dahil daha geri kesimlerde sendikalılık yayıldığı için kadınlar giderek daha iyi örgütlenir oldu. Yaz aylarında çamaşırhanelerde, yiyecek sağlamada, boya işçilerinde ve benzeri yerlerde çalışan çoğu "geri" kadın işçinin grevlerine tanık olundu. Ne gelenekleri vardı, ne de deneyimleri. Yine de kendilerini iyi örgütleyip grev komiteleri oluşturdular. İstekleri giderek daha kapsamlı ve cüretli bir hal alıyordu.

İşçilerin denetimi ve kendilerine güveni sağlamlaştıkça devrimin kazanımlarının bir bir ellerinden alındığı hissine kapılıyor ve Geçici Hükümet'ten yana hayal kırıklığına uğruyorlardı: En önemlisi savaş hâlâ sürüp gidiyordu, kapitalizm hâlâ varlığını koruyordu,

enflasyon çok yükseklerle çıkmıştı ve her reform için greve çıkılmak zorunda kalınıyordu.

En sonunda Ekim Devrimi, işçilerin ve bütün ezilen insanların çıkarlarını kollayan bir hükümeti işbaşına getirdi. Troçki şöyle diyor:

*Devrim, öncelikle insanlığın uyanışıdır... Bir devrim, bütün kudreti ve elinin altındaki bütün araçlarla (geçmişte olduğu gibi iki kere, üç kere köleleştirilmiş) kadınların bireysel ve toplumsal ilerleme yoluna girmelerine yardımcı olmazsa devrim adını hak etmez.*²²

İktidardaki bolşeviklerin görevi bunu olanaklı kılmak, çok büyük sayılarla ifade edilen geri kitleleri uyandırmak ve onlara kılavuzluk edip toplumsal düzeni kendilerinin idare etmesine ve sosyalizmi kurmaya yönlendirmektir. Lenin'in sözlerinin popüler yorumuna göre: “Her aşçı yönetmelidir”. Lenin'in kendisinin söylediği gibi devrimin başarılarının şu denek taşına bakılarak değerlendirilmesi gerekiyordu: “Bütün özgürlük hareketleri deneyimi göstermiştir ki bir devrimin başarısı, kadınların onda ne kadar çok yer aldığına bağlıdır”.²³

Devrimden sonraki ilk bir kaç günde çok sayıda devrimci kararname çıkarıldı. Büyük Rus mamutu, büyük bir sıçramayla karanlık çağlardan dünyanın en ileri toplum sistemine atlamıştı.

Ekim Devrimi'nden sonraki ilk yılda kadınlarla ilintili olarak çıkarılan kararnameler, onlara tam oy hakkı tanıyor (o zamanlar bu hak sadece Norveç ve Danimarka'da vardı), aile reislerinin otoritesine son veriyor, miras hakkını kaldırıyor, evliliği gönüllü bir ilişkiye dönüştüren boşanma ve sivil yasaları oturtuyor, meşru ve gayri-meşru çocuklar arasındaki ayrımı kaldırıyor, eşit ücret (en sonunda!), eşit çalışma hakkı ve ücretli doğum izni tanıyor, zina, ensest ve eşcinsellik gibi ilişkileri ceza yasasından çıkarıyordu. 1920'de talep olursa serbestçe kürtaj yapma uygulaması yürürlüğe kondu (dün-

yada başka hiçbir yerde yoktu). 1923'te çeşitli bilim insanlarından oluşan bir doğum kontrol inceleme komisyonu kuruldu; hastaneler, doğumevleri ve kadın danışma kliniklerince doğum kontrol hapları dağıtıldı ve eczanelerde satılmaya başlandı.

Devrimi izleyen günlerden başlayarak geniş kapsamlı çalışma yasaları çıkarıldı. Örneğin 29 Ekim 1917'de - devrimden dört gün sonra - sekiz saatlik işgünü getiren bir kararname yürürlüğe kondu ve kadınların daha uzun çalışması yasaklandı. Kararnamede ayrıca kadınları ve çocukları korumaya yönelik geniş düzenlemeler yer alıyordu. Bu düzenlemeler arasında özellikle ağır ve sağlıksız üretim yapılan yerlerde ve yeraltı işlerinde çalışmanın yasaklanması, yine gece işinin de yasaklanması ve fazla mesainin kısıtlanması sayılabilir.²⁴

Bu kararnameler dizisi 1922'de Çalışma Yasası adı altında derlenip yasalaştırıldı. Bu yasayla genelde işçilerin, özelde kadın işçilerin kurtuluşuna beslenen özlemlere gerçeklik kazandırılıyordu. Amaç, statülerini bağımsızlık ve eşitliğe doğru çıkarmak için kadınları çalıştırmaya özendirmektir. Kadınların özgürlüğü yasada amaçtı; üretimin gereksinimleri ikincil bir rol oynuyordu. Yasa canlı bir halk katılımıyla birlikte hazırlanıp eğitim programları ve yardımla birlikte desteklendi. Aslında 1920'lerde anne ve çocuklara yardım koşulları dünyada o sıralarda en ileri olan ülke Rusya'ydı. Ücretli doğum izni doğumdan önce 8 haftaya, doğum sonrası 8-12 haftaya çıkarıldı. Ayrıca bir aylık ücrete varan çocuk için giysi ve bez gibi eşya yardımı ve bir aylık ücretinin dörtte biri kadar çocuk bakım parası veriliyordu. Çocuk emziren kadınların her üç buçuk saatte bir en az 30 dakika ara vermesi sağlanıyordu.²⁵ Birinci Dünya Savaşı'yla yıkıma uğramış ve iç savaşın tamamen enkaz haline getirdiği bir ülkede sosyalist insancılığın hayret edilecek başarısıydı bu.

14 Kasım 1923'te Çalışma Komiserliği ve Yüksek Ekonomik Konsey imzasıyla çıkarılan bir emir, sürekli 4,1 kiloyu aşan yük taşıma ya da kaldırmaya dayanan işlerde kadınların çalışmalarına yasak getiriyordu. 16,4 kiloya kadar yükleri taşımalarına izin ve-

riliyordu, ancak o da sadece kadının normal işinin doğrudan bir parçasıysa ve çalışma gününün üçte bir zamanından daha fazlasını kapsamıyorsa.²⁶ Koruyucu yasaların yerine getirilip getirilmediğini gözlemek üzere geniş bir müfettişlik kurumu vardı.

Ayrıca kadınların elini kolunu bağlayan aile koşullarının üzerine de ısrarla gidilmişti. Lenin bu hareketleri desteklerken kadınların bütün ev işlerini yapma durumunda kalmaları halinde yıpranacaklarını ve yeteneklerinin boşa harcanacağını söylüyordu. Politik etkinliklere katılamamaları bir yana devrimci düşünceleri anlama ya da sempati besleme olanağını bile bulamayacaklardı.²⁷ Kollantai “*mutfağın evlilikten ayrılması*”nın bir kadının yaşamındaki öneminin “*kilisenin devletten ayrılması*”yla eşdeğer olduğunda ısrarlıydı. Kadınları “kadın işi” diye bilinen uğraşlardan kurtarmak amacıyla komünal kurumlar kuruldu: Doğumevleri, çocuk bakım merkezleri, çamaşırhaneler ve çamaşır onarım merkezleri. Tek kalan insanlar ve evli çiftler için ev komünleri kuruldu ve bunlar özel dairelerden üstündü. 1919-20’de Petrograd nüfusunun yüzde 90’ı, Moskova nüfusunun yüzde 60’ı - toplam 12 milyon insan - komünal biçimde besleniyordu.²⁸

Çarlık Rusyası’nda yaygın olan fahişelik, devrimden sonra ortadan kalktı. Yeni ahlaki ortam, insanlık onurunu kuvvetlendirdi, seks ticaretinin getirdiği aşağılanmayı kaldırıp attı; bolca paralarıyla birlikte burjuvaziye de kaldırıp atmıştı. Fahişelere artık suçlu gözüyle değil, sınıflı toplumun kurbanları gözüyle bakılıyordu. Lenin’in dile getirdiği biçimiyle “*fahişeleri üretken çalışmaya döndürmek, onlara toplumsal ekonomide bir yer bulmak*” şeklindeki yaygın düşünceyi eyleme dönüştürmek için büyük çabalar harcandı. Moskova, Petrograd ve öteki kentlerde eski fahişeler için kooperatif işlikleri kuruldu. Kadınlar, dikiş-nakış ve öteki becerilerde eğitildiler. Tıbbi bakım gördüler ve cinsel hastalıklara karşı yoğun bir kampanya yürütüldü.²⁹

Kadınları uyandırıp onlara yön verecek koşulları yaratmanın dışında bolşevikler, örgütsel araçlar da sağladılar - önce Inessa Armand, sonra Kollantai’nin yönetiminde olan *Jenotdel* (Bolşevik Parti

Kadın Seksiyonu) buna bir örnekti. Kasım 1918’de yapılan, önce-sinde 300 kadının katılmasının beklendiği, oysa 1.147 kadının gelip sıkış tepiş doldurduğu, son derece teşvik edici ve heyecan verici *Kadınlar Kongresi*’nden sonra ortaya çıkmıştı bu seksiyon. Kongrede Lenin dahil önde gelen bolşevikler konuşma yaptı. Jenotdel, partinin kadın üye sayısını arttırmayı amaçlıyordu. Oran 1920’de ancak yüzde 7.4’tü ve kadınların politikaya bulaşması aleyhindeki geçmiş önyargıyı yansıtıyordu. Başka bir amaç, yerelden ulusala her düzeydeki delege toplantıları aracılığıyla partili olmayan kadınları da kamu işlerine çekmekti. Her on işçiden biri ve her yüz ev kadını ve köylüden biri, seçimlere katılması sağlanabilen büyük sayıdaki kadınlarca seçiliyordu. Bu şekilde seçilen kadınlar, eğitilmiş bir parti çalışanının yönetiminde ayda iki kere toplanıyor, politik kurslara katılıyorlardı.³⁰

Bu dev gibi bir görevdi, ancak Jenotdel çok başarılı oldu. Kadınlar kamu yaşamının her dalında sorumluluk üstlenmeye başladı. Kadın parti üyelerinin sayısı neredeyse ikiye katlanıp 1927’de yüzde 13,1’e yükseldi.³¹ Kadın sendika üyelerinin sayısı da 1923’te 1.449.000’den 1927’de 2.569.000’e yükseldi; kadınlar toplam üyelerin yüzde 26,1’ni oluşturuyordu.³²

Devrimin dev çabaları ve kahramanlığı, zamanın dehşet verici koşulları ışığında değerlendirilmelidir. Devrimden sonra emperyalistlerin yeni işçi devletine yönelik saldırısı nedeniyle (Rusya dört yanından yabancı ordularca işgal edilmişti) ve onu izleyen iç savaşa bağlı olarak 1920’de sanayi üretimi 1914 düzeyinin sadece beşte birine kadar indi. Kentler küçüldü; 1920 yılının Petrograd’ı devrim sırasındaki büyüklüğünün ancak yüzde 40’ı kadardı. Açlık, soğuk ve hastalıktan dokuz milyon kişi ölmüştü.³³

Yine de düşünsel gelişim hayret verici ölçüdeydi. Kadınlara dolaylımsız yarar sağlayan işlerden biri, 125 bin okuma yazma okulunun kurulmasıydı. Pek çok kadın kara tahtalara bolşevik sloganlar yazarak okumayı söktü.

“*Devrim, birinci planda geçmişte hiç bir kişiliğe sahip olmadığı sanılan kitlelerde insan kişiliğinin bir uyanışıdır*” diyordu Troçki. Kişilerin kendi kişiliğine ve başkalarının onuruna gösterdiği saygı büyüdü. Fabrikalarda otokratik çarlık döneminde çok yaygın olan küfretmeyi ve kaba dil kullanmayı yasadışı ilan eden kararlar alınmaya başlandı.³⁴

Fabrikalarda ayrıca eğitim komisyonları kuruldu. Komisyonlar; tiyatro yapıtları, şiir okuma geceleri ve orkestra konserleri düzenledi. Çalışan erkekler ve kadınlar, eskiden üst sınıfların ayrıcalık alanında kalan tiyatrolara, balelere ve konserlere akın akın gitmeye başladı. Sanatta öyle bir durum ortaya çıkmıştı ki sanki her insan, eline bir fırça alıp resim yapmaya koyuluyordu. Yaşamın her alanında deney yapılıyordu. Sosyalizmin gelecekteki kurucularının yeni eğitimini dünyadaki en gelişmiş eğitimcilerin en modern yöntemlerine göre gerçekleştirmek amacıyla öğretmenlerin bir dizi tartışma içerisinde çözüm yolları arayıp bir düzenleme ortaya çıkarmaları sayesinde 1918 yılında okullar yaz tatilinden sonra bir ay daha geç açıldı.³⁵ Her köşe başında dünyayla ilgili her konuda konuşmalar ve tartışmalar yapılıyordu.

Ancak bolşevikler dayanamadı. Rus Devrimi’nin tamamen tecrit olmasına neden olan öteki ülkelerdeki devrimlerin başarısızlıklarının ardından bolşevikler 1921’de *Yeni Ekonomi Politikası*’nı (NEP) uygulamaya koymaya zorlandı. Köylülüğün serbest ticaret yoluyla özel kazançlar sağlama özlemlerine ödünler verildi.

NEP’le birlikte büyük çaplı bir işsizlik doğdu, ilkin vasıfsız işçiler kovuldu. Böylece hükümetin onları koruma çabalarına karşın (1924’te işten atılmalarının gerekçesi azalsın diye kadınların gece çalışmalarına konan yasak kaldırılmıştı) en büyük darbeyi kadınlar yedi.

Kadınların özgürlük alanı daraldı. Komünal kurumlar çalışamaz hale geldi. Kasım 1925’te Leningard’daki (Petrograd’ın yeni ismi) işçilere hizmet veren komünal yemekhanelerden yararlananların

sayısı sadece 50 bin, Moskova’da ise 20 bindi. Her yüz çocuktan yalnızca üç tanesi kreşte yer bulabiliyordu. Korkunç yoksulluk koşullarında boşanma özgürlüğü, kadınların “*ailenin kalbinin mahvolmasına zincirlerle bağlı*” olduğu anlamına geliyordu. 1925’te nafaka uygulaması başlatıldı. Geleneksel aileyi korumaya yönelik baskılar, çiftliklerindeki mülkiyet haklarını korumak isteyen köylülerden de geliyordu.³⁶

Özel sektörün genişlemesi ve artan işsizlikle birlikte yeniden baş gösteren fahişelik 1922 yılına gelindiğinde devrim öncesi oranlarına ulaşmıştı. 1920’lerin ortalarında fahişelerin bakımının yapıldığı, tıbbi tedavi gördükleri, eğitimin ve en sonunda bir işyeri haline gelen, cinsel hastalıklar klinikleri, işlikler ve barınakların özelliklerini birleştiren bir koruyucu merkezler ağı kurarak fahişeleri toplumla bütünleştirme yönünde gösterilen sürekli girişimlere karşın hükümet, kaybedilmekte olan bir savaşı sürdürüyordu artık.³⁷

Bununla birlikte 1920’lerin sonuna doğru rejime muhalif bir menşeviğin gözünde bile hükümet “*statülerini yükseltmenin bir yolu olarak kadınları çalışmaya özendiriyordu. Egemen bakış açısı, emek piyasası politikası olmaktan daha çok, kadınların kurtuluşunu gözetmektir*”. Bu amaç “*kadınların elindeki ücretli işlerin oranının artması*” konusunda “*canlı, açık tartışmalar*”la propaganda edilip yayılıyor; “*genç kızlar için genel ve mesleki eğitim programıyla ve evdeki işleri azaltacak yardım kurumlarını genişleterek*” gerçekleştirilmeye çalışılıyordu.³⁸

Bolşevikler ve İslam (*)

Dave Crouch

Savaş çığırtkanları Irak'ta yenilgiye uğrama tehlikesiyle yüz yüze gelince hep bir ağızdan İslam'ı günah keçisi ilan ettiler. Temmuz 2005'te Londra'da bombalar patlayınca Dışişleri Bakanı Jack Straw, bu olayın Irak'la herhangi bir ilişkisi olabileceğini sert bir şekilde reddetti. Sağın en etkili müttefiki olan sol-liberaller, savaş karşıtı hareketin müslümanlarla dayanışmasını yerden yere vurdular.¹ Avrupa gazetelerinde basılan ırkçı karikatürlere olan tepki, liberal çevrelerdeki İslam fobisinin boyutlarını ve soldaki kafa karışıklığını bir kez daha açığa çıkardı.

Devrimci sol da başörtüsüne yönelik tutum konusunda ayrıştı. Fransa'nın en büyük sosyalist örgütlerinden *Ligue Communiste Révolutionnaire*'den (Devrimci Komünist Birlik) Gilbert Achcar, merkezci (orta yolcu) bir tutum aldı. Bir yandan kendi partisi içinden bazılarını ve Fransız solundaki diğer kesimleri başörtüsü konusunda eleştirirken, diğer taraftan *Socialist Workers Party*'yi (Sosyalist İşçi Partisi) “*Britanya Müslüman Birliği gibi köktendinci bir islami örgüt*” seçim ittifakı yapma tercihindan dolayı eleştirdi.² Ancak Achcar'ın Kuran'ın Hristiyanlık'ta rastlanan *özürlük teolojisi* gibi sol yorumlara kapalı olduğunu tartışarak İslam'ın diğer

* Orijinal adı **The Bolsheviks and Islam** olan bu makale ilk kez 2006'da *International Socialism* dergisinde (yeni seri, 110. sayı) yayımlanmıştır.

dinlerden farklı olduğunu iddia etmesi, sağ fikirlere büyük oranda taviz vermesi anlamına geliyor. Achcar'a göre Kuran, müslümanları gerici bir mantığa hapsediyor.³

Halbuki İslami inançlara sahip insanlar tarafından oluşturulan sol örgüt örnekleri mevcuttur. 60'larda *Malcolm X*, Kara Panterler Partisi'nin devrimci liderliği üzerinde büyük bir etki yaratmıştı. İran'da *Mücahidin* liderleri, şaha karşı gerilla mücadelelerinde İslam ve marksizmin birleştirilmesi üzerinde duruyorlardı. Diğer taraftan da müslüman ülkelerin yönetici sınıfları popülerliklerini artırmak için sık sık sol söyleme başvururlar. 1973'te Afganistan'daki askeri darbeyi yapanların "islami sosyalizm"i ilan etmesi veya 70'lerin ortasında Pakistan'da Zulfikar Bhutto'nun kamulaştırma programı sırasında sol bir söylem tutturması bunun örnekleridir.

Eğer müslümanlar, devrimci fikirlere yönelebiliyorlarsa ilkeli marksist örgütlerin onları sosyalizme kazanma konusundaki tarihsel deneyimlerinin ne olduğunun sorulması gerekir. Lenin'in Bolşevik Partisi'nin nüfusun yüzde 10'unun (16 milyon kişi) müslüman olduğu, eski Rus İmparatorluğu halkları arasında 1917 Devrimi'ni gerçekleştirmesi önemli bir deneyim oluşturmaktadır. Bu kısa makale, islami hareket üzerinde yapılan tartışmalarda varolan bir eksikliği gidermeye yönelik bir katkıda bulunma hedefini taşıyor. 1917'den 1920'lerin ortasına kadar bolşevik politikaların, 1927 sonrası Stalin tarafından İslam'a karşı başlatılan cadı avından radikal olarak farklı olduğunu göstermeye çalışacağım. Devrimin ilk yıllarında bolşeviklerin kapıları, müslüman gelenekleri sürdürenlere açtı. Ayrıca islami örgütlerle geniş çaplı birleşik cephe çalışmaları yürüttüler.

Amacım sağın karalama kampanyalarına karşı Lenin'in politikalarından ve bolşeviklerin deneyimlerinden dersler çıkarmaktır. Alex Callinicos'un da ifade ettiği gibi "*Başörtüsü, gerçek bir sorunsalın sadece bir belirtisidir. Asıl sorumuz, Avrupa toplumunun en altında yer alan, hem sömürü hem de ırkçı baskıya maruz kalan ve tam da bu nedenle islami inançlarına sarılanlara nasıl ulaşacağımız ve hareketimizi nasıl genişleteceğimizdir*".⁴ İşçileri, giydikleri kıya-

fetleri ya da taşıdıkları inançları nedeniyle yok sayarsak kendimizi sekter bir dünyaya gömmüş oluruz. Solun; ırkçılığa ve emperyalizme karşı müslümanlarla birlikte durma sorumluluğu olduğunu söylemek abartılı olmaz.

Bolşevikler ve Hristiyanlık

İnançlı bireylerle SSCB hakkında konuşmaya çalışırsanız Stalin'in işlediği suçların bir listesini sıralar ve bütün sosyalistleri sorumlu tutarlar. Halbuki stalinizmin, Lenin'in dönemindeki Bolşevik Parti'nin iktidarıyla hiçbir alakası yok. Öncelikle belirtilmesi gerekiyor ki her ne kadar partinin programı açıkça ateist olsa da ateizm hiçbir zaman parti üyeliği için bir önkoşul olmamıştır. Bolşevikler açısından din, her vatandaşın kendi özel meselesiydi. 1905'te Lenin, parti programına ateizmin eklenmesine “*eğer işçi sınıfı kapitalizmin karanlık güçlerine karşı kendi mücadelesiyle aydınlanmadıysa hiçbir broşür, hiçbir telkin bunu sağlayamaz*” diyerek karşı çıkmıştı.⁵

Dolayısıyla sosyalistler, insanların sosyalist örgütlerle ilk tanıştıklarında dini fikirlere sahip olmalarını garipsemez; daha sonra dünyayı değiştirmek için kendi güçlerinin farkına vardıkları oranda dini inançlarını kaybetmeleri üzerine dururlar. Marx'ın dinin “*insanların afyonu*” olduğu sözü ünlüdür. Ancak Marx, öncelikle dinin insanların yaşadıkları ezilmişliği ve direnme umutlarını ifade etmek için bir dil oluşturduğunu kabul etmektedir:

*Dinsel acı, bir yandan gerçek acının ifadesi, diğer yandan da gerçek acıya karşı bir protestodur. Din, ezilen varlıkların iniltisi, kalpsiz dünyanın kalbi ve ruhsuz koşulların ruhudur. İnsanların afyonudur.*⁶

Lenin, devrimci partiye katılmadan önce işçilerin dinlerini terk etmelerinde ısrar etmenin politik bir intihar olacağı konusunda çok netti. Dahası inançlı insanların partiye alınmasını teşvik ediyordu.

1909’da “bizler, onların dini inançlarının rencide edilmesine mutlaka karşı çıkıyoruz” diyor, saldırgan tutumda bulunanları da “anaokulu materyalistleri” olarak nitelendiriyordu:

Bugün dinin en derin kökleri, çalışan kitlelerin sosyal yaşam koşullarının berbatlığı ve savaş ve deprem gibi olağanüstü olaylardan çok daha korkunç acılara her gün her saat neden olan kapitalizmin kör güçleri karşısında yaşadıkları çaresizlikte yatar.⁷

Rus marksistleri aynı zamanda işçilerin radikalleşmelerinin dini inançlarına yansıdığını anlıyorlardı. Troçki otobiyografisinde 1890’daki grev dalgası sırasında Ukraynalı işçilerin Rus Ortodoks Kilisesi’nden ayrılarak “resmi dine savaş açmış” Babtistler’e katıldıklarını belirterek bunun sosyalist politikalara doğru bir ilk adım, “devrime doğru giderken geçici bir durak” olduğu tespitinde bulundu.⁸ 1903’te Lenin’in, sayıları 10 milyonu bulan hristiyan mezheplere mensup kesimlere yönelik özel bir gazete çıkarma önerisi de benzer tespitlere dayanıyordu. *Rassvet* (Şafak) gazetesi 1904’te dokuz sayılık bir deneme yayını yaptı.⁹

Bolşeviklerin Hristiyanlık’a yönelik sekter olmayan yaklaşımları Ocak 1905’te Petersburg’daki grev dalgası sırasında sınıandı. Grev dalgası, iki yüz bin işçinin 9 Ocak’ta çara taleplerini ilettikleri bir gösteriye dönüştü, ancak katliamla sonuçlandı. Harekete *Papaz Georgy Gapon* liderlik ediyordu. Üstelik Gapon’un polis ajanı olduğuna dair şüpheler de söz konusuydu. Bolşevikler, gösterilere katıldı. Gösterilerden sonra Lenin, Gapon’la tanışmak ve hatta onu partiye katılmaya ikna etmek için çok çaba sarf etti.¹⁰ Gapon, çarlığa doğrudan bağlı olan Rus Ortodoks Kilisesi’ne mensuptu. Bu kiliseye bağlı rahiplerin bazıları, yahudilere karşı katliamlara önderlik etmiş, işçilere ve düzene karşı her türlü muhalefete saldıran *Kara Yüzler* çetelerini örgütlemişlerdir. Ancak çarlığın, kendi sınıf egemenliğinin silahı olarak Ortodoks Kilisesi’ni kullanıyor olması, bolşevikleri sıradan Rusların inançlarının çok farklı nedenlere da-

yandığı gerçeğini görmezden gelmeye itmedi.

Bolşevikler Ekim 1917'de iktidara geldiklerinde Sovyet Devleti'ni din karşıtı değil, din dışı ilan ettiler. Aralık'ta Rus Ortodoks Kilisesi elinde mülk tutma hakkını kaybetti ve kurumsal bir yapı olmaktan çıkartıldı. Doğum, evlilik, boşanma kaydı ve eğitim din dışı kamusal işler haline getirildi. Kiliseler; okul, konut, toplantı salonu olarak kullanıldı. Dini gruplar merkezi ve yerel idarelere başvurarak istedikleri binayı ücretsiz bir şekilde ibadet için kullanabiliyorlardı. Okullar laikti, ama din karşıtı değildi.

Bir kararname yayınlamak ile somut olarak kilisenin kurumsal yapısını ortadan kaldırmak bir ve aynı şey değildir. Bazı yerlerde Ortodoks hassasiyetler güçlüydü ve kilise mülkiyetinin kontrolü üzerinden cemaat ve bolşevikler arasında çatışmalar yaşandı. 1921'de kilise lideri Patrik Tikhon, üç milyon kişiyi mağdur eden açlığı gidermek üzere kilise mallarının satılması önerisine karşı çıkınca Ortodoksluk ciddi bir destek kaybına uğradı. Troçki'nin kilise zenginliğine el koyma kampanyası sırasında 45 rahibin idam edilmesi bu koşullarda yaşandı. Bu sert politika kiliseye yönelik bir saldırı olarak değil, açlığı giderme aciliyeti çerçevesinde ele alınmalıdır.¹¹

Bazı hristiyan kiliseler ise bolşevik iktidarı döneminde geliştirdiler. Devrimin ilk 10 yılında Evangelist Protestan hareketi, 100 bin kişiden bir milyona çıktı. Evangelistler, Sovyet anayasasındaki dini propaganda özgürlüğünü kullanarak yaygınca vaaz veriyor, dini kitaplar yayınlıyor, rahip yetiştirmek için dini okul işletiyor, yardım programları organize ediyor ve tarımsal imalat kooperatifleri açıyorlardı.¹²

Evangelizm'in yükselişindeki bir etken Troçki'nin Ekim 1918'deki dini inançları gereği askerlik yapmak istemeyenlere tıbbi hizmetlerde görev alma olanağı sağlayan kararı olmuştur. Bu karar birkaç ay içinde hükümet tarafından da desteklenmiştir.

Bu karar, iç savaşın tırmandığı bir döneme denk geliyor. Rus evangelistleri konusunda bir araştırma yapan, bolşevik karşıtı aka-

demisyen Paul Steeves, hareketin genişlemesi ile pasifizm arasında doğrudan bir nedensellik ilişkisi kurulamayacağını tartışır. Ancak Steeves, evangelist hareketin bir parçası olan babtistlerin “1917-1926 arasındaki dönemde Rus Babtist Birliği yönetiminde pasifizmin egemen olması ile babtist hareketinin büyümesi eş zamanlıdır” tespitiinde bulunur.¹³ Bir başka deyişle genç erkekler, askeri hizmetten kaçmak için evangelistlere katılıyorlardı. Bolşevik liderlik, dini özgürlüklere yönelik politik ilkeleri tutarlı bir şekilde savunmak için bu bedelin ödenmesine karar vermişti.

Lenin, devrimden sonra ateist propagandanın çok ılımlı bir şekilde yapılması gerektiğini tartıştı. Kasım 1917’de şöyle yazıyordu:

Dini önyargılara karşı mücadele ederken çok dikkatli olmalıyız; bazılarımız dini duyguları rencide ederek bu mücadeleye çok zarar veriyor. Propaganda ve eğitim araçlarını kullanmalıyız. Bu mücadeleyi keskinleştirirsek halk arasında tepkilere neden oluruz.

Lenin 1921’de parti merkez komitesini şu direktifi yayınlamaya ikna etti:

*Herhangi bir ulusun, bizim insanlara dini inançlarından dolayı baskı uyguladığımızı düşünmesine ve düşmanlarımızın bunu söylemesine neden olabilecek her türlü davranıştan itinayla kaçının.*¹⁴

Ne var ki bazı komünistler buna kulak asmadı. 6 Ocak 1923’te Genç Komünistler Birliği “Kızıl Noel” düzenledi. Öğrenciler ve genç işçiler palyaço kılığına girerek dini figürleri yaktılar, Enternasyonal’i söylediler. Bereket ki bu tür faaliyetler sadece istisnaydı. Bolşevik liderlik, bu tür faaliyetlere karşı sert bir tutum aldı.¹⁵ Dahası, ateist propaganda tümüyle başarısız oldu. İç savaş sonrasında devrimci dalganın geri çekilmesiyle birlikte Alman Devrimi’nin yenilmesi üzerine başka bir sonuç da beklenemezdi. Bolşevikler, dinin sönüm-

lenmesinin ancak; temiz, sıcak ve sağlıklı yaşam koşulları, elektrifikasyon, modern tarım ile yaşam standartlarının yükselmesiyle sağlanacağını düşünüyorlardı. Ancak 1920'lerin ortasında hala Birinci Dünya Savaşı ve iç savaşın yıkıcı sonuçlarının üstesinden gelmek için mücadele ediyorlardı.

Lenin'in *Militan Materyalizmin Önemi Üzerine* başlıklı makalesi Mart 1922'de yayınlandı. Aynı yılın sonunda ilk yaygın ateist propaganda çabasına tekabül eden *Bezbozhnik* (Ateist) gazetesi çıkarıldı. Ancak bu ve bunun gibi yayınların gerçek bir etkisi olmadı. Editörler yayınlayacak materyal bulmakta bile zorluk çeker hale geldiler. 1925'te demoralize olmuş bir grup ateist, *Allahsızlar Birliği*'ni kurdu. Ancak bu da ilk yıllarında tümüyle etkisiz kaldı. 1929'da Stalin'in bütün dini faaliyetleri yasaklaması üzerine bu grup *Militan Allahsızlar Birliği* adını aldı. Birliğin üye sayısında birden bir patlama meydana geldi ve 1931'de beş milyona ulaştı.¹⁶

İslam ve imparatorluğun çöküşü

Müslümanlar, Rus İmparatorluğu'nun elinden büyük çileler çekmişti. Birinci Dünya Savaşı sırasında Orta Asya'da zorunlu askerlik uygulaması bir öfke patlamasına neden oldu. 1916 Yazı'ndaki kitlesel isyan sırasında iki bin beş yüz Rus sömürgecisi hayatını yitirdi. İsyan vahşice bastırıldı. Ruslar, 83 bin kişiyi katletti. 1917'de çarlığın yaşadığı kriz, milyonlarca müslümanı radikalleştirdi. Dini özgürlük ve imparatorluğun tanımadığı ulusal haklarını talep ettiler. 1 Mayıs 1917'de ilk *Müslüman Kongresi* Moskova'da toplandı. Bin delegenin iki yüzü kadındı. Ateşli tartışmaların sonunda sekiz saatlik çalışma, özel toprak mülkiyetinin ortadan kaldırılması, büyük topraklara tazminatsız el konulması, kadınlar için eşit politik haklar, çokeşlilik ve Purdah'ın (burka türünde bir çarşaf) kaldırılmasına karar verildi. Kongre kararları, başka müslüman toplumlarda o dönemde yaygın olan kadınların üstündeki baskıların Rusya'daki müslümanlar tarafından kaldırılması anlamına geliyordu.¹⁷

İslam, çarlık döneminde monolitik bir din değildi. Tatar ve Kırgız

kadınlarının örtünme geleneği yoktu. Orta Asya’da çarşaf ve haremlik selamlık uygulaması geleneği, Rus sömürgeciliğinden sonra ortaya çıktı ve özellikle kentlerde yaşayan varlıklı ailelerin kadınları arasında yaygınlaştı.¹⁸ Orta Asya’daki müslümanlığın içindeki fikirsel bir akım olan *Cedidler* (Yeni Yöntemci Erkekler) devrim sırasında çok önemli bir rol oynayacaklardı. Bu akım, müslüman geleneklerini Rus işgali ışığında yorumlamaya çalıştı. Cedidler, Orta Asya toplumlarını ağır bir eleştiriye tabi tuttular. Toplumdaki gerileme ve dejenerasyonu pür İslam yolundan ayrılmaya bağladılar. Cedidler için pür İslam, dini yazıtların rasyonalist yorumu anlamına geliyordu ki bunun için de Rusları güçlü ve zengin kılan modern bilime ihtiyaç vardı. Akımın önde gelen düşünürleri, toplumlarını İslam’ın yoluna sokmak kadar ilerleme ve teknolojiye de önem veriyorlardı. Feodalizme karşı olan bu orta sınıf aydınlar, din ve eğitimin birbirinden ayrılmasını ve kadınların toplumda daha aktif bir rol oynamasını istiyorlardı.¹⁹

Dolayısıyla Cedid hareketi, ilerlemeci ve modern olması itibarıyla batıya doğru, toplumlarını geri tuttukları için de müslüman din adamlarına karşı bir yönelime girdiler. Rus liberalizmi ile yakınlaşarak 1914’te savaşı desteklediler. Ancak cesetler arttıkça Cedidler de eski ideallerinden uzaklaştılar. 1918’de Troçki’nin batı emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğu’nu parçalamaya yönelik gizli anlaşmaları yayınlaması derin bir etki yarattı. Cedidler 1908 Türkiye Devrimi’ne liderlik eden Genç (Jön) Türklere atfen kendilerine Genç Buharalı’lar demeye başladılar (Buhara, Orta Asya’nın dini ve kültürel bir merkezidir). Dönemin en etkin Cedidler’inden Abdül Rauf Fıtrat 1919’da İngilizler’i Hindistan’dan defetmenin “*Kuran’ın sayfalarının hayvanlar tarafından çiğnenmesini önlemek kadar önemli... camiden bir domuzu kovmak kadar büyük bir sorumluluk*” olduğunu yazdı. Bolşevizm, Cedidler için çekici bir alternatif haline geldi: “*Sovyet rejiminin inşa ettiği yeni yönetim organlarına akın ettiler*”.²⁰ Moskova’daki Müslüman Komiserliği Rusya’nın İslam’a dönük politikalarını denetliyordu. Komünist geçmiş olmayan birçok müslüman, yönetim organlarında önde gelen

mevkilerde yer aldılar.²¹

Müslümanlar arasında bolşevizme yaklaşan sadece Cedidler olmadı. Müslümanlar arasında İslami değerler ile sosyalist ilkelerin birbirine yakınlığı konusunda yaygın tartışmalar yaşanıyordu. “İslami sosyalizm” yandaşları Müslüman Sovyetler kurmaya çağırıyorlardı. “Din, özgürlük ve ulusal bağımsızlık!”, “Çok yaşasın Sovyet iktidarı, çok yaşasın şeriat” dönemin popüler sloganlarıydı.²²

Bir dönem Japonya’da çalışan, 1919’da Britanya ile savaşa hazırlanan Afganistan monarşisine danışmanlık yapan Prof. Muhammet Barkatullah, o dönemde yaygın olan düşüncelere dair ipuçları veriyor. Barkatullah, *Bolşevikler ve İslam Camiasına Yönelik Politikaları* broşürlerini dağıtarak Orta Asya’yı dolaştı. Bu broşürlerden birisi Hindistan’daki Britanya gizli servisinin eline geçti ve Farsça’dan çevrildi. Buradan uzunca bir alıntı yapmaya değer:

Çarlık otokrasisinin uzun gecelerinden sonra insanlık için özgürlüğün şafağı, Rusya ufuklarında belirdi. Lenin, parlayan güneş gibi insanlığın mutluluğunu aydınlatıyor... Rusya ve Türkistan’ın yönetimi; işçiler, köylüler ve askerlerin eline devredildi. Irk, din ve sınıflar arasındaki farklılıklar giderildi... ancak bu pür ve tekil cumhuriyetin düşmanı olan ve Asya uluslarını da sonsuz esaret altında tutmaya çalışan Britanya emperyalizmidir. Henüz yeni kök salmaya çalışan insanlığın mükemmel özgürlük ağacını devirmek için Türkistan’a ordularını gönderdi. Dünya ve asyatik uluslardaki muhammetçiler için Rus Devrimi’nin yüce değerlerini anlama ve bunları ciddiyet ve heyecanla kucaklama zamanı gelmiştir. Muhammetçiler, bu yeni sistemin erdemini kavramalı ve gerçek özgürlüğü savunmak için gaspçı despot Britanyalıları defetme mücadelesinde bolşeviklere katılmalıdırlar.

Hiç zaman kaybetmeden çocuklarını modern bilimleri, güzel sanatı, kimyayı, fizik ve mekaniği öğrenmeleri için Rus okullarına göndermelidirler. Muhammetçiler! Bu çağrıya kulak

*verin, Lenin ve Rusya Sovyet Hükümeti'nin sunduğu özgürlük eşitlik ve kardeşlik çağrısına yanıt verin.*²³

Müslümanlar ve sovyetler

Rusya'nın eski sömürgelerinde ezilen halklar için dini özgürlük, ulusal özgürlüğün önemli bir parçasıydı. Bolşevikler mümkün olduğunca çarlığın ulusal azınlıklara ve dinlerine karşı işlediği suçları telafi etmeye çalıştı. Bu politika, temel adalet ve demokrasiyi sağlamanın yanı sıra müslümanlar arasındaki sınıf farklılıklarının ortaya çıkması için de gerekliydi. Rusya'dan bağımsızlık ve ulusal özerklik hakkı, Sovyet politikasının temel taşlarını oluşturdu. 24 Kasım 1917'de henüz yeni kurulmuş olan Sovyet Hükümeti'nin yayınladığı *Rusya ve Doğunun Bütün Müslüman İşçileri* deklarasyonu şöyle diyordu:

Rusya'da yaşayan Müslümanlar... Rusya'nın ezenleri, çarları tarafından cami ve ibadethaneleri yok edilenler, inanç ve gelenekleri çiğnenenler! İnançlarınız ve gelenekleriniz, ulusal ve kültürel kurumlarınız sonsuza dek özgürdür ve haklarınız ihlal edilemez. Biliniz ki haklarınız bütün Rusya halkının hakları gibi devrimin güçlü koruması altındadır...

Bugün artık pozitif ayrımcılık olarak tanımladığımız *korenizatsiia* programı başlatıldı. Bu devasa programın ilk eylemi, Rus Ortodoks Kilisesi'nden Rus ve Kazak sömürgecileri ve onların ideologlarını atmak oldu. Rusça egemen dil olmaktan çıkarıldı. Yerli diller okullara, devlet kurumlarına ve yayımcılığa geri döndü. Yerli halkların devlet ve komünist partilerinde liderlik etmelerinin önü açıldı ve halihazırda çalışmakta olan Ruslar yerine onlara öncelik tanındı. Rus olmayan yeni bir liderler kuşağı oluşturmak için üniversiteler kuruldu.²⁴

Çarlık tarafından talan edilmiş İslam'ın kutsal anıt ve kitapları camilere geri verildi. Osman'ın Kutsal Kuran'ı Aralık 1917'de Pet-

rograd'daki bir törenle Müslüman Kongresi'ne iade edildi.²⁵ Cuma günü bütün Orta Asya'da resmi dinlenme günü ilan edildi.²⁶

Şubat 1917 Devrimi sırasında müslümanların temel talebi şeriat olmuştı. 1920-21'de iç savaş sonlanırken Orta Asya ve Kafkasya'da Sovyet adalet kurumlarının yanı sıra şeriat kurallarının geçerli olduğu İslam mahkemeleri kuruldu. Bunun hedefi, insanlara devrimci ve dini adalet arasında seçim şansı vermektir. Sovyet Adalet Komiserliği içinde kurulan Şeriat Komisyonu, bu sistemin işleyişini denetliyordu. 1921'de kurulan komisyonlar Rus hukuk sistemini Orta Asya koşullarına uyarlamakla görevlendirildi. İki hukuk sistemi arasında reşit olmadan evlilik ve çökeşlilik gibi sorunlarda uzlaşmalar sağlandı.

Ancak ellerin kesilmesi (diyet) ve taşlanma gibi şerii cezalar yasa dışı ilan edildi. Bu konularda şeriat mahkemelerinde verilen kararlar, yüksek mahkemenin onayına tabii tutuldu. Bazı şeriat mahkemeleri, Sovyet kanunlarını tümüyle göz ardı ederek kadının başvurması durumunda boşanma hakkı tanımadı veya iki kadının tanıklığını bir erkeğin tanıklığıyla eşdeğer tuttu. Aralık 1922'de çıkarılan bir kararname ile taraflardan birinin talebi ile bu davaların Sovyet mahkemelerinde yeniden görülmesinin yolu açıldı. Davaların yüzde 30-50'si şeriat mahkemelerinde görüldü. Çeçenistan'da bu rakam yüzde 80'di. Buradaki etkileşim tek yönlü değildi, Sovyet yetkilileri de şeriat yasaları tarafından etkilendi. Alkol alan veya örtünmemiş bir kadının bulunduğu eve giren erkeklere ceza verildiği görüldü.²⁷

Paralel bir eğitim sistemi de kuruldu. 1922'de bazı vakıf malları, eğitim amaçlı kullanılması şartı ile müslüman yönetime verildi. Bunun sonucunda medrese sistemi yaygınlaştı. 1925'te Kafkas ülkesi Dağıstan'da 45 bin öğrenciye eğitim veren, 1500 medrese faaliyet gösteriyordu. Aynı bölgede sadece 183 devlet okulu bulunuyordu. Kasım 1921'de Orta Asya'da bin Sovyet okulunda 85 bin öğrenci eğitim alıyordu. Ancak bu rakam potansiyel öğrencilerle karşılaştırıldığında çok düşüktür.²⁸

Bolşevik politikalar, islami hareket içinde sağ-sol kutuplaş-

masına neden, oldu. Tarihçiler, müslüman liderlerin çoğunun işçi devletini şartlı bir şekilde destekledikleri konusunda hemfikirler. Müslüman liderler, Sovyet iktidarında dini özgürlüklerini yaşama olanağının daha yüksek olduğunu düşünüyorlardı.²⁹ Bolşevikler, bu şekilde İslamcı Kazak Uş-Suz (1920’de Komünist Parti’ye katıldı) ve Fars Cengelis grupları, Sufi Vaisite ile ittifak kurabildiler. Dağıstan’da Sovyet iktidarı, müslüman lider Ali Hacı Akuşinsky aracılığıyla kuruldu. Çeçenistan’da bolşevikler, sufi lider ve devrimci komite başkanı Ali Mataev’i kazandılar.³⁰

Orta Asya’da Rus olmayan birlikler konuşlandırdı. Bunların çoğu müslümanlardan oluşturuldu.³¹ Tatar, Başkir, Kazak, Özbek ve Türkmen birlikleri, bolşevik karşıtı işgalcilerle çarpıştılar. İç savaş sırasında doğu ve Türkistan cephesindeki Kızıl Ordu askerlerinin yüzde 50’si Tatarlardan oluşuyordu. Kafkasya’daki Kızıl Ordu’da Kabardin Mollası Katkakanov’a bağlı on binlerce askerden oluşan Şeriat Birlikleri bulunuyordu. Tatar kökenli bolşevik lider Mir-Said Sultan Galiev şunları söylüyor:

İç savaş sırasında köyler hatta bütün aşiretler “Sovyet iktidarı bize beyazlardan daha fazla dini özgürlük tanıyor” diyerek tümüyle dini motiflerle Sovyet güçlerinin yanında Biçarahov ve Denikin’e karşı savaşa katıldılar.”³²

Bazı müslümanlar, devrimci sonuçlar çıkartıp komünist partilerine katıldı. Troçki 1923’te güney cumhuriyetlerinin bazılarında parti üyelerinin yüzde 15’inin dini inançlara sahip müslümanlardan oluştuğuna dikkat çekiyordu. Troçki bunları “*kapımızı çalan ham devrimciler*” olarak tanımladı. Orta Asya’nın bazı bölgelerinde komünist partilerinin üyelerinin yüzde 70’ini müslümanlar oluşturuyordu. Bu üyeler, kendileriyle birlikte dini inanç ve geleneklerini de getiriyordu: 1920’lerin ortasında Orta Asya’da komünist partileri kadroları arasında eşleri türban takanlar bile vardı.³³

Tarihçi Adep Halit, Türkistan Komünist Partisi kurulduğunda

“bütün veriler Cedidler’in ilk fırsatta katıldığına işaret ediyor” gözleminde bulundu.³⁴ Ne var ki Orta Asya’da 1917’de fırsatçı bir şekilde devrimci sürece katılan ve “işçi iktidarı”nı yerli köylü halklara karşı kullanan Rus şovenistlerini bastırmak ciddi bir mücadeleyi gerekli kıldı. İki yıl boyunca bu bölgelerle Moskova arasında iletişim, iç savaş nedeniyle kopuktu. Bu kendinden menkul “bolşevikler”in yerli halklar üzerinde keyfi baskılar uygulaması sonucunda islami Basmacı hareketinin silahlı ayaklanması yaşandı. Lenin işleri düzeltmenin “*devasa ve tarihsel*” önemini vurgulayarak sorunu gidermeye yöneldi. 1920’de “*Rus egemenliğini sürdürebileceklerini düşündükleri için (Orta Asya’da) Sovyet iktidarına doğru akın eden çarlık döneminin polis, ordu, güvenlik güçleri ve yöneticilerin toplama kamplarına gönderilmesi*” istedi.³⁵ Bu tasfiyenin bir parçası olarak Orta Asya parti politikalarının “*dini önyargılardan bağımsızlığı*” sadece Ruslar için geçerli olduğu şeklinde ifade edildi. 1922’de Türkistan partisinden Ortodoks dini inançları nedeniyle 1500 Rus atıldı, ancak tek bir müslümanın üyeliğine son verilmedi.³⁶

Stalin’in İslam’a saldırısı

Bolşeviklerin dini ve ulusal hakları sağlama çabaları, Sovyet sanayisinin zayıflığı ve halkın en temel ihtiyaçlarını karşılama baskısı nedeniyle zaafa uğradı. Devasa yoksulluk, yeni rejimi temellerinden sarsıyordu. 1922’de Moskova’nın Orta Asya’ya sağladığı sübvansiyonlarda kesintiye gidildi ve birçok devlet okulu kapandı. Öğretmenler maaşlarını alamadıkları için işlerini terk etmeye başladılar. Dolayısıyla yerel halkın ayakta tutmaya çalıştığı müslüman okullar, tek seçenek haline geldi. Eğitim Bakanı Lunaçarsky “*ekmeği sağlayamadığınız zaman onun yerine ikame edileni insanların elinden almaya cesaret edemezsiniz*” diyordu. Şeriat mahkemelerine devlet yardımları 1924’te kesildi. Ancak ekonomik nedenler müslümanların adalet başvurusunun önünde zaten engel teşkil ediyordu. Genç bir kadının görücü usulü ya da çokeşli bir evliliği reddetmesi durumunda oturacak yer bulması ve karnını doyurması neredeyse imkan-

sızdı.³⁷ Rusya’da kadınların durumu zayıfladı. İşsizlik ve devletin gebelik haklarını finanse edememesi nedeniyle kadınlar eve dönme-ye zorlanıyor, geleneksel aile yeniden diriliyordu.

Kontrolü güçlendirme ve merkezileştirmeye çalışan stalinist bürokrasi, Stalin’in çarlığın devamacısı olduğuna vurgu yaparak çoğunluğu Ruslardan oluşan işçileri rejime bağlamanın güçlü bir aracı olarak Rus milliyetçiliğini kullandı. Stalin, bu nedenle Rus olmayan cumhuriyetlere karşı milliyetçi ayrımcılık güttü, onlara saldırdı ve Rus şovenizminin yeniden diriltilmesini teşvik etti. Stalin, bolşeviklerin ordu ve ekonomide görevlendirmek zorunda kaldığı çok sayıda eski çarlık memuru arasında destek buldu. 1922’de Lenin, bolşeviklerin “*sütün içindeki sinek gibi büyük Rus şovenist grup içinde boğulmak üzere oldukları*” uyarısında bulunuyordu.

1920’lerin ortasından itibaren bu eğilimler güçlenirken stalinistler, müslümanlara cepheden saldırıya giriştiler. Kadın haklarını bahane ettiler. Özbekistan ve Azerbaycan’da türban takmayı “*geleneklere dayanan bir suç*” olarak ilan ettiler. Kampanya sloganı Türkçe bir kelimeydi: “*Hücum*”. İki yıl süren, ama etkisiz kalan propaganda çalışmalarından sonra “Hücum Kampanyası” 1927’de Dünya Kadınlar Günü’nde kitlesel eyleme geçti. Büyük toplantılarda yerli kadınların podyuma çıkarak türbanlarını yakmaları istendi.

“Hücum Kampanyası”nı inceleyen bir tarihçiye göre müslüman kadınların türbanlarını değil çıkartmak onları zorlamak veya teşvik etmek bile bolşeviklere özgü bir politika değildi. Türbanın sözde zararları ve sosyal tehlikeleri 1923’te ikincil bir mesele olarak görülüyordu. 1926 öncesi parti politikaları Jenotdel’in kadınların başını açmak gibi bir çalışmaya girmemesi gerektiği konusunda netti. Tam tersine bir çok bolşevik önder, dönemin kadınların başını açma zamanı olmadığını, hatta parti çıkarlarına zararlı bir gündem kayması teşkil edeceğini tartışıyorlardı.³⁸

Kızıl Ordu liderlerinden Mikhail Frunze Mayıs 1920’de Birinci Türkistanlı Kadınlar Kongresi’ne katılan ve hepsi türbanlı olan 118

delegeye, Sovyet yöneticilerinin gözünde *parancinin* (at kılından yapılan ve yere kadar uzanan türban) kendileri ve politik görüşleri hakkında bir olumsuzluk oluşturmadığını söyledi. Hatta iç savaş süresince bu türbanların askeri bir kullanımı bile oldu. Delegelerin Türkistan'ın kurtuluşuna yardımcı olabileceğini deklere eden Frunze şunları ekledi: “*Parancinin altında onurlu bir kalp atıyor, Parancinin altında insan, devrime hizmet verilebilir ve Parancı bazen de Kızıl Ordu için bir keşif askerini gizleyebilir*”.³⁹ 1923'te Orta Asya'daki parti liderleri, Özbek kadınlarının başını açmaya çalışanları “sol sapkınlık”tan suçlu buldular. Ağustos 1925'te bile Özbekistan Jenotdel toplantısının ana konuşmacısı, kadınların başını açmanın bolşevik bir politika olmadığını vurgulayarak kadın sorununun çözüm yolunun kadının ekonomik ve maddi güvenliğini sağlamaktan geçtiğini tartıştı. Dahası bolşevikler, kadının kurtuluşunu parancıyı çıkarmak olarak gören Cedidler'e karşı çıkmalı ve bunun yerine kadının ekonomik ve politik bağımsızlığını özendirmeliydi.⁴⁰

“Hücum Kampanyası” ise marksizmi tepetaklak etti. Eğitim, iş ve geleneksel aile dışında yaşama olanaklarını arttırarak kadınların bağımsızlığını teşvik etmek yerine onları propaganda aracılığıyla ikna etmeye; çokeşliliği, genç yaşta evlenmeyi ve başlık parasını yasaklamaya yöneldi. Kampanyanın hedefi, aile hayatı ve cinsel ilişkilerin derhal değişimini hedefliyordu. Parti içinde çalışmalara liderlik edecek yerli kadınlar olmamasına rağmen kısa sürede büyük sonuçlar verecek bir kampanya hedefleniyordu. 1926'da Özbek Komünist Partisi'nin yüzde 93,5'i erkeklerden oluşuyordu. Temmuz 1927'de sadece 426 kadın parti üyesi vardı. Özbekistan'ın o dönemdeki nüfusu ise beş milyondur.⁴¹

“Hücum” kaçınılmaz olarak yerli halk tarafından bir Rus dayatması olarak algılandı. Moskova'nın kampanyayı yönetmesi için iki Rus erkeği ataması, bu algıyı daha da güçlendirdi. Üstelik atanan bu liderler “*Lenin'in büyük Rus şovenistleri diye adlandırdıkları arasında yer alıyordu*”.⁴² Bu tür bürokratlar için müslüman kadınlarla uğraşmanın, kadınların kurtuluşu gibi ulvi nedenlerle pek ilgisi yok-

tu. Onlar kadınlara daha ziyade yeterince kullanılmamış emek gücü gözüyle bakıyorlardı.⁴³ Kampanya, Ruslar ve Orta Asya'nın yerli halkları arasında etnik gerginliklerin olduğu bir döneme denk geldi. Milliyetçiliğin gelişimini izleyen bir yazara göre:

Gerginliğin büyük bir kısmı ya hiç şiddet içermiyor ya da şiddet sembolik bir düzeyde kalıyordu. Orta Asya Cumhuriyetleri'nin kime ait olduğu çatışmasının yaşandığı bir ortamda sembolik konular büyük bir önem kazandı... En sık görülen sembolik şiddet Rusların müslümanların dudaklarına domuz yağı sürmesi veya onları domuz eti yemeye zorlaması şeklindeydi.

Stalin'in zorla kolektifleştirme politikasının habercisi olan bu kampanyanın volantarist (iradeci) çılgınlığı, kadınlar ve Komünist Parti için bir faciaya dönüştü.⁴⁴ Öncelikle kampanya başarısız oldu. Toplantılarda başını açan kadınlar hızla yeniden kapandı. Parti dokümanları, bu gerçeği itiraf etmek durumunda kaldı. Sonra da kampanyaya karşı büyük bir tepki gelişti. Korku ve düşmanca tutumlar, şiddete dönüştü. Camilerde namaza katılım hızla artış gösterdi. Özellikle kız çocukları Sovyet okullarından alındı. Yerli gençler, Genç Komünistler Birliği'nden istifa etti. Başı açık kadınlar sokakta tacize maruz kaldı. Bazı köylerde kadınlar, gençlerden oluşan çeteler tarafından tecavüze uğradı. Artan sayıda kadın da çoğunlukla kendi yakınları tarafından öldürüldü. 1928 ortasına gelindiğinde şiddet önü alınamaz bir hale gelmişti. "Kültür Devrimi" ile yakından uzaktan ilgisi olan bütün erkek ve kadınlar hedef haline geldi, binlercesi öldü. Yakalanıp cezalandırılan katiller, yerli halklar tarafından kahraman ilan edildi.⁴⁵

"Hücum Kampanyası"nı inceleyen önde gelen tarihçiler, saldırının Sovyetler Birliği'nde İslam'ı güçlendiren bir etki yarattığı konusunda hemfikirler. Altı ayda türbanı tümüyle ortadan kaldırmak hedeflenirken, parancinin yok olması on yıllar aldı. Orta Asya sokaklarında türbanın az rastlanır hale gelmesi 1950-60'ları buldu. Özbekistan 1991'de SSCB'den ayrıldığında türban hiçbir resmi

özendirme olmamasına rağmen ulusal bağımsızlığın sembolü olarak hızla yeniden yaygınlaştı.⁴⁶

Teori ve pratik

Bolşeviklerin dini demokrasi konusundaki çabaları karşısında sağcı kesimler, Lenin'in sadece zaman kazanmaya çalıştığı, rejimin zayıf olduğu sırada gerçek emellerini gizlediği ve saldırıya geçmek için uygun bir an kolladığını iddia ediyorlar. Halbuki Lenin'in hem devrimden önceki hem de sonraki yazıları ile politik pratiği arasında bir devamlılık söz konusudur. Komünist partiler 1920'lerin ortalarından itibaren bu gelenekten uzaklaştılar. Karşı-devrim süreci içinde 1920'lerin sonunda *leninizme* sırt çevirdiler. Bolşevikler, dini azınlıkları Sovyet iktidarını desteklemek için sadece kandırmaya çalışıyor olsalardı iç savaş sonrasında dini okullar ve şeriat mahkemelerine gerek kalmazdı. Paralel hukuk ve eğitim sistemleri kurmak, merkezi devlet aygıtının kaynaklarını ciddi bir şekilde zorluyordu. Aynı şekilde bolşeviklerin istihdamda yerli halklara öncelik veren, Kiril alfabesinden vazgeçen, Rus sömürgecilerine yer değiştirten, fabrikaları bölgeye taşıyan, pozitif ayrımcı programının da maliyeti çok yüksekti. Bolşeviklerin dini inançları olan herkesi baskı altında tutmak gibi gizli bir hedefi olsaydı 1918 sonrasında dini pasifistlere askeri hizmetten kaçma olanağı tanımazlardı.

Bolşevikler arasında dine nasıl yaklaşmak gerektiği konusunda tabii ki bir tartışma sürüyordu. Bu da doğrudan ulusal sorun tartışmalarıyla iç içe geçmişti. Lenin ve Troçki'nin politikalarına karşı çıkan bolşevik liderler bile vardı. Onlar, ezenin milliyetçiliği ile ezilenin milliyetçiliği ya da ezenin dini ile ezilenin dinini aynı kefeye koyuyorlardı. Onlara göre bütün dinler düşmandı. Lenin; ulusal ve dini haklara karşı soyut bir muhalefetin Rus şovenizminin yeniden dirilmesinin önünü açacağını farkındaydı.

Bu anlaşmazlık Lenin ve Stalin arasındaki ulusal sorun tartışması ile ayyuka çıktı. Anlaşmazlık, ilkesel bir sorundu⁴⁷ ve Haziran 1923'te Moskova'da yapılan kapalı bir toplantıda bir araya gelen

bolşevik liderler arasında ayrıntılı bir tartışma yaşandı. Din - özellikle de İslam - bu tartışmanın gündemine oturdu. Stalin'in tutumunu dillendiren Ordzhonikidze'yi destekleyen aşırı solcular, Lenin'in ulusal politikalarına saldırıyı partinin dine fazla "liberal" bir yaklaşım sergilediği suçlaması ile birleştirdiler. Örneğin Kırımli bir Tatar olan Firdyevs, Türkmenistan lideri Khodzhanov'a Orta Asya'da Ceditler'le "yaşayan bir cami" kurma fikrine saldırdı. Bolşeviklerin doğudaki komünist yetkililerin yerel dilleri öğrenmesi gerektiği konusundaki ısrarı, Rus olan çoğunluğa yönelik "yeni tür bir baskı" olarak adlandırıldı.⁴⁸

Khodzhanov'un konuşması, partinin ulusal soruna yaklaşımını ilkesel bir tutumdan ziyade "politik manevra" olarak değerlendiren anlayışın etkisi altında olduğunu gösteriyor. Toplantının stenografik kaydı Troçki'nin hemen araya girerek bu konuda onu düzelttiğini gösteriyor. Khodzhanov'un konuşmasının devamı Türkmenistan'daki din politikalarını yine de Lenin'in taktikleri ile uyumlu bir şekilde yürütme çabasına işaret ediyor:

*Cedit liberallerinin de yardımıyla "yaşayan bir cami" ortaya çıkıyor; ulema ile somut mücadele, kadılığı (islami yargı) kurumsallaştırarak verilmeli. Yine Ceditler'in kadıların ulemadan değil liberaller arasından seçilmesini garantilemelerini bekleniyor. Fergana'daki Kırgız halkı arasında kadılığı kurmamız gerekiyor. Bunun anlamı da daha soldan unsurlara dayanan bir pozisyonu kazanmaktır. Diğer bir sorun da vakıf mallarının yönetimiyle ilgilidir. Bu konuda da partili olmayan liberal aydınlar arasındaki sol unsurlar ile ittifaka ihtiyacımız var.*⁴⁹

Azerbaycan'dan Akhundov da Ramazan'da toplanan paraların dini hiyerarşiye değil açlık çeken doğu halklarına verilmesi konusunda liberal mollaların ikna edilmeleri gereğinden bahsediyordu. Bu şekilde de muhafazakar İslami elitin toplum nezdindeki gücünü kırmayı hedefliyordu. Azerbaycanlı komünistler, bu şekilde Khodzhanov'un yaşayan camisini geleneksel islami lider-

lerin kontrolünden çıkarmayı umut ediyorlardı.⁵⁰ Diğer taraftan da Çeçenistan'dan Elderkhanov, dini ve ulusal hassasiyetlere saldırmanın olumsuz sonuçlarına dikkat çekiyordu:

*İşçilere tatlı konuşmalar yapıp gülümserken mollaların sakallarını çekmek ve süngü zoruyla vergi toplamak gibi aşırı askeri yöntemler, barışçıl yerel halkı mağdur etti ve çeteleri dağa çıkarttı, ama vergi hedefimizin ancak yüzde 5-6'sına ulaştık. Sonuçta bütün bunlar sadece ve sadece Sovyet iktidarına düşmanlık getirdi.*⁵¹

Bugün solda bazı kesimler, bolşeviklere yönelik sağdan gelen eleştirilerin adeta bir yankısını yaratarak bolşeviklerin ulusal ve dini duygulara fazla taviz verdiklerini, iç savaşın baskıları altında marksist ilkelerden geri adım attıklarını tartışıyorlar.⁵² Tarih; Lenin ve Troçki'nin böyle davranmadığını gösteriyor. Onlara karşı çıkan bolşevikler de bu tartışmalarda Stalin'in yanında yer aldı. Dahası bolşeviklerin hemfikir olmadıkları insanların geçici desteğine ihtiyaçları olduğu için ilkelerinden taviz verdikleri fikri, aslında her türlü birleşik cephe politikasını olanaksız hale getirir. Birleşik cephede devrimciler, müttefikleriyle olan anlaşmazlıklarına rağmen politik ve örgütsel bağımsızlıklarını da koruyarak somut bir konuda birlikte mücadele etmeyi kabul ederler. Marksist ilkelerden vazgeçme korkusu ile sadece birbiriyle anlaşılanlardan oluşan bir birleşik cephe fikri anaokulu materyalizmidir.⁵³

Bolşevikler için ulusal hakların desteklenmesi her daim ayrılıkçılık anlamına gelmiyordu. Lenin, farklı uluslardan işçilerin kendi egemen sınıflarına karşı birliğini sağlamak için politikaların somut duruma göre oluşturulması ihtiyacına vurgu yapıyordu. Lenin, ulusal sorun hakkındaki yazılarında dine fazla yer vermez. Ancak dini özgürlüklerin çarlık dönemindeki ulusal hareketlerin bir talebi olduğu çok açık.⁵⁴ Özetleyecek olursak Lenin'in pozisyonu şöyledir: Dini inançlar temelinde olan bütün baskılara karşı mücadele mi? Tabii ki evet. Dini gelişim ve genelde dini kültür için bir mücadele

mi? Tabi ki hayır.⁵⁵ Marksistlerin dini özgürlük talebine sahip çıkıp çıkmayacakları soyut sloganlara⁵⁶ değil somut koşullara bağlıdır. Bolşeviklerin şeriat hukukuna izin vermeleri, islami muhafazakarlığa ancak büyük Rus şovenist politikalarının belini kırarak karşı çıkılabileceği anlayışına dayanıyordu. Bu şekilde dini elitlerin bütün sınıfları cami etrafında birleştirme gücü zayıflıyordu. Müslüman toplumlarındaki sınıf ayrımları ancak böylece su yüzüne çıkabilirdi.

Bolşevik liderliğin Moskova'dan desteklediği politikalar ile Rus şovenizminin ve yerli aktivistler arasında aşırı solculuğun yaygın olduğu bölgelerde deneyimsiz kadroların davranışları arasındaki farklılık sürekli bir sorun oluşturdu.⁵⁷ Mollaların sakallarını çekmek kadar Sovyet mahkemelerinin alkol alan erkekleri cezalandırması da Moskova'nın politikalarının reddi anlamına geliyordu. Ancak dini özgürlükler, önyargılı grupların din adına istediklerini yapabilecekleri anlamına gelmiyordu. Dolayısıyla şeriat yasalarının daha aşırı yorumlarına sınırlandırmalar getirildi. Jenotdel kadınları, izole müslüman topluluklar arasında yaygın olan cinsiyetçiliğe karşı mücadelede hayatlarını yitirdiler.

Eylül 1920'de yapılan Doğu Halkları Bakü Kongresi sırasında Zinoviev ve Radek, Batı emperyalizmine karşı "kutsal savaş" (Gazavat) çağrısında bulundu. Bu sloganın fırsatçı olup olmadığına ancak o andaki politik koşullar göz önüne alınarak varılabilir. Bolşevik Parti, o dönemde güçlü bir aşırı solculuktan ve eski sömürgelerden gelen şovenistlerin partiye sızması sorunundan mustarıptı. Aynı zamanda liderlik, milyonların anladığı bir dili konuşmaya çalışıyordu. İnsanların Sovyet iktidarı için savaşmaları ve ölmelerine yönelik bir çağrı yapılıyorsa ve insanların savaşma ve ölme kararını dini bir çerçevede ele aldıkları biliniyorsa, bu savaşın insanlar için bir ölçüde dini bir savaş değilmiş gibi davranmanın pek bir anlamı olmaz. Zinoviev ve Radek aynı zamanda bu savaşın bir sınıf savaşı olduğunu ve gerici mollalarla bir mücadeleyi de içereceğini defalarca söylediler:

Kutsal bir savaş çağrısını hükümetlerinizden sıkça duydunuz. Peygamberin yeşil bayrağı altında yürüdünüz. Ancak bütün bu kutsal savaşlarda büyük bir hile söz konusuydu, çünkü sadece kendi çıkarları peşinde olan egemenlerinize hizmet etti. Siz köylü ve işçiler, savaş sonrasında yine köle ve muhtaç olmaya devam ettiniz... Biz size kendi refahınız, kendi özgürlüğünüz ve kendi yaşamınız için kutsal bir savaşa çağırıyoruz.⁵⁸

Muhafazakar müslümanlar, karşı-devrim saflarına katılıp Sovyet rejime saldırdıklarında yandaş bulamadılar. İmam Necmettin Godsinsky Eylül 1920’de Dağıstan’da bolşeviklere karşı bir ayaklanmaya önderlik etti. Godsinsky’nin görüşleri, selefi Ucun Hacı tarafından şöyle özetlendi: “*Mühendis, öğrenci ve genel olarak soldan sağa (Latin veya Kril) doğru yazan herkesi asmak için bir ip örüyorum*”. Ayaklanma, ciddi şekilde kan dökülmesiyle ve Godsinsky’nin 1925’te yakalanmasıyla bastırıldı.⁵⁹

Sonuç

Lenin ve Troçki döneminde bolşevik liderlik, devrimci partinin eylemlerinde değil sözlerinde ateist, devletin de din karşıtı değil dinler üstü olması gerektiği yönündeki marksist temellere sadık kaldı. Dini topluluklara ciddi özgürlükler tanınırken çarlığın dini, egemen sınıfla olan güçlü bağından dolayı sınırlandırıldı. Müslümanlar dahil dini inanışlara sahip olup da kendilerini devrimci olarak görenler bolşevik saflarına kabul edildi. Komünist olmadığı halde devrimi destekleyenler ve dindar olanlar, devlet aygıtı içinde önemli mevkiilere ulaşabiliyorlardı. Önemli müslüman örgütler ya komünist partilere katıldı ya da devrimi savunmak için bolşeviklerle el ele verdi.

Müslümanların dini özgürlük talebi ulusal haklar talepleriyle iç içe geçmişti. Bolşevikler, bu hakları çarlık ve Rus sömürgecilerinden almak için müslümanlarla birlikte mücadele ederken aşırı solcularla çatışmak durumunda kaldılar. Bu haklar, dindarlara saldırmak için uygun an kollayan, din karşıtı bir düzenin tavizi olarak verilmedi;

devrimci mücadelenin parçası olarak kazanıldı. Haklara yapılan saldırıların kaynağı, eski düzenin Rus şovenistleriydi. Bunların çoğu, iç savaştan sonra devlet aygıtına giren ve süreç içinde Stalin'i karşı-devrimin lideri olarak görenlerdi. Ne var ki bolşevikler arasındaki aşırı solcular, bu unsura yardımcı oluyorlardı. Lenin'in yaklaşımlarını reddeden bu aşırı solcular, ulusal ve dini haklardan bahsedilmemesinden bile nefret ediyorlardı (bu kesimler Stalin rejimi tarafından daha sonra imha edildi).

Lenin liderliğindeki bolşevikler için bir türban sorunu yoktu. Türbana cepheden saldırı 1927'de Rus şovenistleri ve stalinistler tarafından başlatıldı ki bu da daha sonraki yıllarda zora dayalı kolektifleştirmenin öncülerinden birisini oluşturdu. Kadınların başörtülerini zorla çıkarma, leninizmi tepetaklak eden, stalinist bir politikaydı. Dolayısıyla müslüman kadınların bugün Avrupa'da türban giyme hakkını savunan, Irak, Filistin ve Afganistan işgaline karşı müslümanlarla birlikte yürüyen, müslümanların işgale karşı direnişini savunan ve *Respect* gibi birleşik cephe koalisyonlarında sol kanat müslümanlar ile güç birliği yapan sosyalistler, Lenin'in ve Troçki'nin geleneğini sürdürüyorlar.

Bilim, Sosyalizm ve Rus Devrimi (*)

John Parrington (*)

Çeviri: Simin Gürdal

Bilim, sosyalistler için önemlidir.¹ Evvela, bilimin toplum üzerindeki etkisiyle ilgili bir miktar farkındalık sahibi olmadan, 21. yüzyılda etkili bir aktivist olmak mümkün değildir. Küresel ısınma tehdidi, çalışanların yerini bilgisayar ve robotların alması, genom düzenlemedeki gelişmelerin yol açtığı etik meseleler; tüm bu konulara bir cevap verebilmek bilimsel kavrayış gerektiriyor. Bu sadece yeni teknolojilerle ilgili değil; dünyaya sosyalist bakışın kilit noktalarından birisi, her şeyin - evrenin kökeninden insan zihnine - sonuçta bilim tarafından açıklanabilir olmasıdır. Bu nedenle sosyalistlerin doğal ve toplumsal dünya ile ilgili en olağandışı görünen yeni bilimsel sezgilere, pratik önemleri uzak gelecekte ortaya çıkacak olsa bile ilgileri vardır.

Aynı zamanda sosyalistlerin bilime sunabilecekleri önemli bir katkı var. Bilimle ilgili genel kanı, onun “saf” bilgi olduğu, içinden geldiği toplumdan etkilenmediği yönündedir. Tersine; sosyalistler, Albert Einstein’ın buluşlarının atom bombası yapmak için kullanıl-

* Orijinal adı **Science, Socialism and The Russian Revolution** olan bu makale ilk kez 2017’de *International Socialism* dergisinde (yeni seri, 155. sayı) yayımlanmıştır.

¹ Oxford Üniversitesi’nde moleküler farmakoloji doçenti. *The Deeper Genome: Why There is More to the Human Genome Than Meets the Eye* (Oxford University Press, 2015) ve *Redesigning Life: How Genome Editing will Transform the World* (Oxford University Press, 2016) kitaplarının yazarı.

ması örneğinde olduğu gibi bilimsel bilginin yalnızca kötüye kullanılmakla kalmayıp, bilimsel teorilerin kendisinin belirli bir toplumun değerlerini yansıttığına da inanır. Modern bilim, kapitalizm altında geliştiği için bu sistemin değerlerinden etkilenme eğilimindedir. Aslında bu eğilim ile dünyanın fiili durumuna dair gerçek bilgiyi arama arasında bir gerilim vardır ki bu, bilimin merkezindedir. Daha da önemlisi kapitalizme karşı muhalefet yalnızca bilim ve teknolojinin kötüye kullanılmasına değil, bilimin gerçeğin değer yargılarından bağımsız ve tarafsız arayışı olduğu fikrine meydan okur. Böylesi bir karşı duruş bilime yaklaşımın yeni yolları ve sadece ayrıcalıklı azınlığın değil, sıradan insanların yararlandığı teknolojilerin kullanılması imkanını açığa çıkartıyor. Rusya’da 1917 Devrimi’ni takiben bilim ve teknolojide olanlar bu olguyu özellikle iyi resmeder.

1917’de işçiler tarihte ilk kez önemli ülkelerden birinin yönetimini ele geçirdi. Devrim, Rus toplumunda bazı ani değişikliklere yol açtı. Devrimden önce anti-semitizm yaygındı ve Rus yönetici sınıfı tarafından yahudilere karşı pogrom aktif olarak teşvik ediliyordu. Buna rağmen devrimden sonra Rus işçiler, bir yahudi olan Leon Troçki’yi Kızıl Ordu’nun lideri yaptılar. Tarihte ilk kez bir kadın - Alexandra Kollontai – bakan (halk komiseri) oldu. İsteğe bağlı boşanma ve kürtaj mümkün hale getirildi ve ayrıca ilk kez eşcinsellere karşı ayrımcı yasalar kaldırıldı. Ek olarak sadece galerilerde değil, sokak ve fabrikalarda da yeni ve heyecan verici sanat ve edebiyat formları gelişti.

Bu tür entelektüel mayalanma sadece sanatla sınırlı kalmadı. Pek çok genç bilim insanı için devrim, bilimin tamamen yeniden işlenebilmesi imkanını sundu. Hedefleri kuru bir akademik bilim değil, yeni sosyalist toplumun inşasında büyük pratik öneme sahip olabilecek bilimsel teorilerin yaratılmasıydı. Bu dönemde bilim insanları arasındaki heyecan, psikolog Alexander Luria tarafından güçlü bir şekilde ifade edildi:

*Kariyerime büyük Rus Devrimi’nin ilk yıllarında başladım...
Baştan beri çoğu bilimsel kariyerde köşe taşı işlevi gören dü-*

zenli, sistematik bir eğitim tarzını kovalama konusunda çok az şansım olduğu açıktı. Bunun yerine hayat bana aktif, hızla değişen bir toplumun olağanüstü biçimde aydınlatıcı atmosferini sundu. Tüm jenerasyonum devrimsel değişim enerjisiyle aşılandı - insanların kendilerini bir toplumun parçası olarak hissettiklerinde çok kısa zamanda muazzam ilerlemeler gerçekleştirmeyi mümkün kılan, özgürleştirici enerjiyle.²

Psikoloji, devrimden sonra dönüşen bilimsel disiplinlerden yalnızca biriydi. 1920'lerde ve 1930'ların başında yeni Sovyetler Birliği'nde bilim insanları genetik, evrim teorisi, ekoloji, malzeme bilimi ve kozmoloji alanlarına büyük katkılar yaptılar.³ Devrim, Sovyetler Birliği'nin kendi içinde bilim üzerinde önemli bir etkiye sahip olmasının yanı sıra, dünyanın dört bir yanında bilimsel uygulamaya damgasını vurdu, sol kanat bilim insanlarının yeni sosyalist devletin ideallerine sempati duymasına yardım etti. 1920'lerde Rusya'yı karakterize eden entelektüel heyecan ve özgürlük, Stalin'in 1920'lerin sonunda iktidara yükselişiyle trajik biçimde sarsıcı bir duraksamaya girdi. Stalin'in acımasız karşı-devrimi, onun gerici dünya görüşüyle anlaşmazlık yaşayan tüm entelektüellerin sindirilmesiyle birleşti.

Bu makalede hem devrimi takip eden yıllarda bilimsel teorinin ve pratiğin serptiği alanların bazılarını hem de bunların Stalin yönetimi altında devrimin yozlaşmasından nasıl etkilendiklerini ana hatlarıyla özetleyeceğim. Ek olarak bilimsel teori ve pratikteki böylesi gelişmeleri, marksizmin bilime sunabileceklerinin daha geniş bir analiziyle ve birincinin ikinciden öğrenebilecekleriyle temellendirmeye çalışacağım. Son olarak 1917 Devrimi'nin bilim ve teknolojiyi nasıl uluslararası düzeyde etkilediğini ve devrimin deneyimlerini günümüzde bilimle ilgili tartışmalarda nasıl kullanmaya çalışabileceğimizi değerlendireceğim.

Vygotsky, Voloshinov ve psikolojide marksist bir yaklaşım

1917 Ekim Devrimi iki ana hususta önemliydi: Birincisi, sıra-

dan işçilerin kendileri için iktidarı ele alma potansiyelini gösterdi. İkincisi, yeni devlete rehberlik eden felsefe, Karl Marx ve Friedrich Engels'in öncüsü olduğu diyalektik materyalist yaklaşımdı. Öyleyse bu iki özgün özellik, devrim sonrası Rusya'sında bilimsel ilerlemeyi nasıl etkiledi? Aslında erken Sovyetler Birliği'nde bilimin gelişimi sosyalist bir toplumda bile doğaya yönelik tam anlamıyla diyalektik, materyalist bir yaklaşımın garanti olmaktan öte, sözde bilimsel yaklaşımlara karşı uğruna savaşılmaması gereken bir şey olduğunu gösteriyor.

Devrim sonrası Rusya'sında marksist bilim insanları için temel meselelerden biri, bilincin maddi temelli bilimsel kavrayışının geliştirilmesi idi. *Lev Vygotsky* bu soruna özellikle eğildi. 1920'lerden tüberküloz nedeniyle 1934'teki trajik ölümüne kadar Sovyetler Birliği'nde önde gelen psikologlardan biri oldu.⁴

1920'lerde marksist bir psikoloji geliştirmeye çalışanların karşılaştıkları sorunlardan biri, tıpkı bugün olduğu gibi o zamanlarda da ana akım psikolojinin kriz içinde olmasıydı. Vygotsky “çok sayıda psikolog var, ama psikoloji yok”⁵ açıklamasıyla bunu ifade ediyordu. O dönemde özellikle etkili üç bakış açısı; *introspektif psikoloji*, *davranışçılık* ve *psikanaliz*di. Yazar Henry James'in kardeşi olan Amerikalı psikolog ve filozof William James gibi bireylerin öncüsü olduğu introspektif psikoloji, insan zihnini bireylerin en derindeki düşüncelerini sorgulayarak anlamaya çalışıyordu. Davranış psikolojisi Ivan Pavlov'un şartlı refleks keşfiyle canlanmıştı. Bu arada psikanaliz, Sigmund Freud'un analiz ettiği nevrotik bireylerin önemli düşünce ve arzularını bastırıyor görünmeleri bilinçaltının farkında olduğumuz bilinçle birlikte var olduğu fikrine yol açan keşfiyle gelişti.

Vygotsky; James, Pavlov ve Freud'un insan zihni ile ilgili çalışmalarından sağladığı önemli kavrayışların farkındaydı. Yine de aynı zamanda ilgili düşünce ekollerinin içindeki iki sorunlu eğilime işaret etti. Birinci eğilim, her bir anlayışın diğer bakış açılarını dışlama eğiliminde olan, her şeyi kapsayan bir zihin görüşü haline gelme-

si, ikinci eğilim bu dünya görüşünün kendi iç çelişkilerinin ağırlığı altında çökmeye başlamasıydı. Birinci eğilim davranışçılığın tüm insan davranışlarının bir dizi şartlı refleks olarak görülebileceği görüşü haline gelmesiyle ortaya kondu. Tersine freudçu psikanaliz, bir bireyin davranışının ve hatta toplumunun tamamının bilinç ve bilinçaltı arasındaki çatışma ile açıklanabileceği fikrine yol açtı. Bu sırada introspektif psikoloji yalnızca bireyin kendi en derin duygularını tam olarak değerlendirebileceğini öne sürüyordu. Zihni incelemenin bu karşılıklı özel biçimleri *“bu üç sistemle açıklanan herhangi bir davranışsal ya da zihinsel eylemin tamamiyle farklı üç anlama sahip olacağı”*⁶ anlamına geliyordu.

İkinci eğilim, farklı bakış açılarını orijinal anlayışın parodisi haline getirecek düzeyde genişletmekle ortaya kondu. Böylece Vygotsky’nin gözlemlediği gibi Freud’un bilinçaltı dürtülerin öncelikle cinselliğin bastırılmasından kaynaklandığı görüşü, psikanalizi tüm toplumu bunun ışığında açıklama girişimine ve şu inanişe götürdü: *“Komünizm ve totem, din ve Dostoyevski’nin yazıları, okültizm ve reklamlar, mit ve Leonardo da Vinci’nin buluşları; tümü kılık değiştiren libidodan başka bir şey değil”*.⁷

Vygotsky, psikolojik araştırmaların ortaya çıkarttığı pek çok anlayıştan faydalanmak için zihne dair varolan teorilere basitçe marksist kavramlar nakletmenin yeterli olmadığını düşünüyordu. Bunun yerine zihne dair ana akım psikolojiyi karakterize eden çatlakları aşacak bir görüşü yeniden formüle etmek için önce krizin doğasını anlamak gerekiyor. Burada önemli olan böylesi bir yaklaşım için kısa yollar olmamasıdır. Vygotsky’nin açıkladığı gibi:

Zihnin doğasını pek çok alıntıyı birbirine yamayarak keşfetmek istemiyorum. Bilimin nasıl inşa edilmesi gerektiğini bulmak, zihnin bilimine Marx’ın metodunun tamamını öğrenmiş olarak yaklaşmak istiyorum... Genel olarak kabul edilen bilimsel yaklaşımda böylesi etkin bir teori-metot geliştirmek için, verili olgu alanının özünü, onları değiştiren yasaları, nicel ve nitel

*özelliklerini, nedenlerini ortaya çıkarmak gerekir. Bunlarla belirli biçimde alakalı kategori ve kavramları formüle etmek gerekir; diğer bir deyişle birinin kendi Kapital'ini oluşturması gerekir.*⁸

Vygotsky, Marx'ın Kapital'daki metodunun özünün sistemin tümünü anlamayı sağlayacak bir araç sunan bir “analiz birimi” (bu durumda emek-değer teorisi) belirlemek olduğunu ileri sürdü. Vardığı sonuç, bilinci anlamak için anahtarın insan zihni için böylesi bir analiz birimi belirlemek olduğuydu. Marksist bir psikoloji, insan zihnini benzersiz yapan nitelikleri başlangıç noktası olarak bunu yapabilir. Hayvan dünyasından ya da bir makineden alınan bir metaforun ardına düşmek yerine insan olmanın ne anlama geldiğine dönmek gerekir. Yalnızca marksizm, bilimsel bir psikolojiye çözüm yolu sağladı, çünkü tarihsel olarak oluşmuş insanlığı doğru bir şekilde başlangıç noktası olarak aldı.

Özellikle Engels'in Rusya'da 1925'te *Maymundan İnsana Geçişte Emegin Rolü*⁹ makalesiyle birlikte yayımlanan **Doğanın Diyalaktığı** kitabı Vygotsky'e marksist düşüncüyü genişletmeye çalışma konusunda ilham verdi. Engels'in insanın evrimine dair görüşünün önemli bir özelliği emegin, alet kullanarak dünyaya etki etme kapasitesinin, yalnızca işbirlikçi ve sosyal bir bağlamda gelişebileceği gerçeğine olan vurgusuydu.¹⁰ Böylesi bir emek süreciyle ilişkilendirme, iletişim kurma ihtiyacı doğurarak insana özgü başka bir nitelik olan dilin gelişmesini tetikledi. Bu iki nitelik birleşerek insan bilincinin gelişimine yol açtı. Vygotsky, Engels'in alet kullanımının insana etrafındaki dünyayı biçimlendirme olanağı verdiğine dair açıklamasını ayrıntılı olarak inceledi. Düşünce-olarak içselleştirilen dilin kendisinin bilinci şekillendiren bir alet olarak görülebileceğini ileri sürdü. Dilin ve aletlerin ortak noktası her ikisinin de aracı olmasıydı; aralarındaki tek fark teknik aletlerin “doğayı alt etme ve ona egemen olma”yı mümkün kılması, dilin ise “kişinin kendine egemen olmasını hedefleyen, içsel bir aktivite”¹¹ olmasıydı.

Vygotsky'nin odaklandığı olgulardan biri, küçük çocukların oyun oynarken kendi kendilerine konuşma eğilimleri idi. Fransız psikolog Jean Piaget bu olguyu “*benmerkezcil konuşma*” olarak nitelendirdi. O, bunu geçmiş gelişim döneminin bir kalıntısı olarak görürken Vygotsky, böylesi bir konuşmanın çocuğun gelişmesinde hayati öneme sahip bir aşama olduğuna inandı. Vygotsky, küçük çocukları inceleyerek “benmerkezcil konuşma”nın yalnızca çocuğun aktivitesine rehberlik etmede merkezi olarak dahil olmakla kalmayıp, daha sonraları “içsel konuşma” olarak içselleştirildiğini ve çocuğun düşünce sürecini oluşturmaya yardımcı olduğunu gösterdi. Vygotsky diğer çalışmalarında kavramsal anlayışın çocuğun bir anda kazandığı bir şey olmadığını gösterdi. Bunun yerine çocuklar kavramsal gelişmelerinde bir dizi evreden geçerler. Vygotsky'nin çalışmaları bunun çocuk açısından günlük pratik ve sosyal deneyimleriyle anlamlı hale gelen kelimeleri ve kavramları aradığı aktif bir süreç olduğunu gösterdi. Dilin anlamının gerçek karşısındaki sürekli testi çocuğun gelecek bilgi ve yeteneklerine ulaşmasını sağlayan ayırt edici özelliklerinden biriydi.

Vygotsky dilin insan bilincindeki rolü konusunda bu tür bir yaklaşıma sahip o dönemki tek Rus düşünür değildi. Dil felsefecisi *Valentin Voloshinov*, Vygotsky ile tanıştıklarına dair hiçbir kanıt bulunmamasına rağmen benzer bir sonuca ulaşmıştı.¹² Voloshinov, yetişkinlerin düşünce kalıbıyla daha fazla ilgileniyordu. Ona göre:

*Sonuç olarak kelimelerin yardımıyla düşünüyoruz, hissediyoruz ve arzuluyoruz; içsel konuşma olmadan kendimizdeki herhangi bir şeyin farkına varamazdık. Bu içsel konuşma işlemi dışsal konuşma kadar maddidir.*¹³

Aynı zamanda düşünce ve dilin aynı iletim ortamını paylaşmakla kalmayıp aynı kaynağa - toplum - sahip olduğunu ileri sürdü. Voloshinov “sosyal psikoloji... içeride herhangi bir yerden (iletişim kuran öznelere “ruhlarından”) değil, tümüyle ve tamamen dışarıdan saptanır; sözde, jestte, eylemde”¹⁴ diye düşünüyordu. Voloshinov’a göre her birey, diğer bireylerle belirli konuşma eylemleriyle “yatay”

sosyal ilişkiler ve aynı anda dış dünya ile kendi ruhları arasında “düşey” içsel ilişkiler kurar. Ruh bu yüzden içsel bir olgu değil bir sınır olgusudur. Onun ortaya koyduğu gibi:

*Bireysel bilinç ideolojik üst yapının mimarı değil; ancak ve ancak ideolojik göstergelerin sosyal yapısında konaklayan bir kiracıdır.*¹⁵

Bu şekilde ifade edildiğinde davranışçıların aklın “boş sayfa” teorisi gibi Voloshinov dili ve dolayısıyla düşünceyi bireye dışarıdan empoze edilen bir şey olarak görüyor gibi gelebilir. Aslında Voloshinov dili bireyin oldukça aktif bir rol oynadığı, oldukça dinamik bir süreç olarak gördüğü için durum bundan çok farklıdır. Ya da onun ifade ettiği gibi her söz “iki taraflı bir eylemdir. Kimin sözü olması ve kime söylenmiş olması tarafından eşit biçimde belirlenir... Bir söz ben ve diğeri arasında atılan bir köprüdür”.¹⁶ Sözselsel değiş tokuşta yer alan iki birey arasındaki sosyal ilişki, bu değiş tokuşun gelişmesindeki gidişatı etkiler:

*Söz gerçek anlamda insanlar arasındaki her bir eylem ve temasla ilişkilidir – işin ortaklaştırılmasında, ideolojik değişimde, sıradan hayatın tesadüfî temasında, siyasal ilişkilerde, vb... Sözün sosyal değişimin tüm geçici, hassas, anlık evrelerini kayda geçirme kapasitesi vardır.*¹⁷

Belirli bir toplumda tüm bireylerin aynı kelimeleri, aynı dil sistemini kullandığını düşünürsek, böylesi bir bakış açısı bunun nasıl olduğu sorusunu gündeme getiriyor. Nedeni radikal biçimde farklı şartlar ve yaşam aktivitelerine sahip gruplar tarafından kullanılan sözcüklerin bu gruplar yaşam durumlarını, bakışlarını ve arzularını ifade etme mücadelesi verdikçe farklı ve rakip anlamların kaynaşık hale gelmesidir. Bu sebeple Voloshinov’a göre dil “sürekli bir oluşma süreci” içinde yaşıyor; “bireyler katiyen hazır bir dil almıyorlar, daha ziyade sözselsel iletişim akıntısına giriyorlar”.¹⁸

Voloshinov, sözcüklerin birden çok vurguya sahip olduğunu düşünürken, bunu rastgele bir süreç olarak görmedi; bireyler arasındaki sözsel değiş tokuş onun “*konuşma üslupları*” dediği şey tarafından yönetilir.¹⁹ Bunlar soyut bir dil sistemi düzeyinden konuşmanın somut zenginliğine geçişte kritik bir bağ oluştururlar. Konuşma üslupları, farklı formların bir çeşitliliği haline gelir ve sosyal etkileşime çeşitlilik ve dinamizmini veren budur. Dolayısıyla bir sekreterlik çalışanı patronuyla konuşurken resmi ve saygılı bir üslup kullanabilirken, öğle yemeğinde çalışma arkadaşlarıyla daha rahat ve nükteli bir üslup ve bir sendikal toplantıdaki işyeri tartışması sırasında daha politize bir üslup kullanabilir.

Burada önemli olan bir nokta, örgütlü sosyal gruplarla bağlantılı konuşma üsluplarının sosyal değişimlere oldukça duyarlı olmasıdır. “*Gay*” kelimesinin eşcinsellik için pozitif bir terim olarak uygun olma hali, ama aynı zamanda dillerde resmi ve gayri resmi hitap terimleri arasındaki ayrımların, örneğin Fransızca’daki “*vous*” [siz] ve “*tu*” [sen], İngilizce gibi diğer dillerde basitçe “*you*” [sen - siz] olarak nasıl kaybolduğu örnek gösterilebilir.

Böyle şeyler bir dilin evrimi sırasında olabilecek yüzeysel değişikliklerdir; ama bunlar, kişinin zihninde olanlarla nasıl ilişkili? Daha da önemlisi Vygotsky’nin “*yüksek zihinsel işlevler, iç ruhsal düzlemde önce ruhlar arası düzlemde ortaya çıkarlar*” görüşü ya da Voloshinov’un bilincin “*tek bir insan organizmasına nüfus eden sosyal bir varlık*” olduğu inancıyla uyumlu biçimde, içsel konuşma karakter olarak bir monologtan ziyade diyalog olmaya daha yakın görünüyor.²⁰ Voloshinov’un kendi ifadesiyle “*içsel konuşmayı oluşturan öğeler, insanın salt kendi duygu ve düşüncelerini içeren (çevreyi dışlayan) bir pasajı veya bütünsel bir söyleyişi andırır. Oysa bunlar her şeyden çok bir diyalogun değişik satırlarına benzerler*”.²¹ Voloshinov’un farklı konuşma üsluplarının toplum içindeki farklı grupların çıkarlarını temsil ettiği iddiasıyla ilişkilendirildiğinde içsel konuşmanın bu söyleşimsel yönünün bireysel bir bilincin toplumun farklı taraflarından alınan farklı perspektifleri içerdiği önerme-

siyle önemli sonuçları vardır. Bir bireyin çocukluktan yetişkinliğe gelişiminden alınan böylesi içsel “sesler” bireyin ebeveynlerinin, kardeşlerinin, öğretmenlerinin, geçmişteki ve bugünkü arkadaşlarının veya yıllar boyunca onu etkilemiş olan herhangi bir insanın bakış açısını temsil ediyor olabilir. Dahası bu diyalog, tartışma şeklini alabilir ve aynı zamanda bireyin kişisel koşulları değiştikçe yeni seslerden etkilenebilir.

“Bilgi için bilgi” olmanın ötesinde insan bilincine dair böylesi bir bakışın oldukça önemli pratik sonuçları vardır; örneğin eğitim açısından. Aynı şekilde sosyal etkileşimin çocuğun gelişiminde bir çeşit yapı iskelesi görevi gördüğüne şahit olan Vygotsky, öğrenmenin deneyimin bir parçası olduğunda en iyi şekilde işlediğine inanıyordu. Bu tür bir yaklaşımın geçerliliği tam olarak Vygotsky’nin önerdiği biçimde edebi yeteneklerin başarılı bir şekilde öğretildiği ABD’deki son dönem araştırmalarda kanıtlandı.²² Arizona’daki bir okulda yazma dersleri çocukların sınıf dışındaki günlük deneyimlerine oturtulurken, Chicago’nun yoksul bir bölgesinde çalışan bir grup okuma ve yazmayı konuşma, çizme ve hatta oyun oynama gibi günlük aktivitelerin içine yerleştirdi. İçeriği ebeveynlerin ve diğer işçilerin bilgisinin öğrenildiği işçi sınıfı topluluğundan alınan proje çalışması formunu aldı. Bu çalışmalarda imla ve gramer göz ardı edilmedi, ama öncelikle okuma ve yazmanın iletişimsel ve anlamlı olması üzerinde duruldu. Böylesi bir yaklaşımla en ilgisiz olanlar ya da görünüşte yetersiz olan çocuklar, edebi yeteneklerde dramatik gelişmeler kaydetti.

Vygotsky Britanya’da son dönem hükümetlerin - hem Muhafazakar Parti hem de İşçi Partisi - okullara yerleştirdiği türde sınavlar konusunda oldukça eleştirel olurdu. Böylesi sınavların sınıf ve kültürel yanlılığına saldırır ve bize öğrenme potansiyeli ile ilgili çok az şey anlattıklarını savunurdu. O, bir çocuğun kabiliyetinin sadece yardım almadan neler başarabileceğinin değil, aynı zamanda diğerleriyle işbirliği halinde neler başarılabilirliğinin de göz önünde bulundurulmasıyla doğru değerlendirilebileceğini savundu.

Eğitim üzerine bu genel odaklanmanın yanı sıra Vygotsky, öğrenme gücünün çekenlerin sorunlarıyla özellikle ilgiliydi. Gerçekten de özel eğitim dediğimiz şeyin pratik temelini attı. Ayrıca şizofreni gibi “zihinsel hastalıklar”ın doğasını araştırdı, bilincin biyolojik temelini incelemeye başladı ve hatta yönetmen Sergei Eisenstein’a perdede kompleks fikirleri görsel olarak nasıl sergileyebileceği konusunda tavsiyelerde bulundu.

Vygotsky’nin zihin ile ilgili görüşleri 1920’lerin sonunda zirvedeyken, Rusya’da en etkili olanlar arasındaydı. Yine de Vygotsky kısmen Freud ve Piaget gibi psikologların çalışmalarını dikkate almaya istekli olması nedeniyle 1934’teki ölümünün ardından “burjuva idealizmi” ile suçlandı ve yazıları yasaklandı.

Vygotsky ve Voloshinov’un insan zihni ile ilgili sofistike görüşlerinin yerine kaba davranışçılık - insanın hayata “boş sayfa” gibi başladığı, ardından toplumun şartlı reflekslerle bir kişilik empoze ettiği fikri - Stalin Rusyası’nda artık hakim psikolojik bakış açısı oluyordu. Bu bakış açısı 1930’da Amerikalı davranışçı John Watson’ın şu sözleriyle ifade edildi: “*Bana bir düzine sağlıklı bebek verin... ve rastgele herhangi birini alacağımın ve seçeceğim herhangi bir tür uzman olması için eğiteceğimin garantisini veririm - atalarının yeteneğine, tutkusuna, becerisine, eğilimine, kabiliyetine ve ırkına bakmaksızın doktor, avukat, tüccar ve evet hatta dilenci ve hırsız olarak*”.²³ Bu bakış açısı Stalin’in sosyalist Sovyetler Birliği cennetinde herkesin başarılı olabileceği ve tatmin bulabileceği fikrine uyuyordu. Gerçek tabi ki oldukça farklıydı, ama resmi görüşe karşı çıkanlar “duruma uygunlukları yetersiz” olarak görülebilir ve Gulag Takımadaları’nın çalışma kamplarına “yeniden eğitilmek” üzere gönderilebilirdi.

Vavilov, Lysenko ve genetik: Bir Rus trajedisi

Rus Devrimi’nden sonra gelişen başka bir önemli bilim alanı genetikti. Özellikle genetikçi Nikolai Vavilov’un çalışmaları, bitkiler arasındaki genetik çeşitlilik ve bunun tarım açısından so-

nuçları ile ilgili anlayışımızı kökten değiştirdi.²⁴ Vavilov 1887’de Moskova’da varlıklı bir orta sınıf ailede doğdu ve 1892’deki yıkıcı kıtlık sonrası kurulan pek çok enstitüden biri olan Petrovskaya Ziraat Akademisi’ne 1906’da girdi.

20. yüzyılın ilk yıllarında Rus tarımsal faaliyetleri diğer Avrupa ülkeleri ve Birleşik Devletler’in gerisinde kalmıştı. Vavilov, kariyerinin başlangıcından itibaren “*yoksulların, ülkemin esir edilmiş sınıfının çıkarı için çalışmaya, onların bilgi düzeyini yükseltmeye*”²⁵ girdi. Mezuniyeti sonrası Avrupa laboratuvarlarında iki yıllık bir tura başlamadan önce bir yılını St Petersburg’taki Uygulamalı Botanik Bürosu’nda buğday araştırmalarıyla geçirdi. Cambridge’ten William Bateson’ın yanında kalışı özellikle verimliydi. Bateson bu yeni genetik biliminin başlıca savunucularından biriydi. Bu bilim az tanınan bir rahip olan *Gregor Mendel*’in bilimsel bulgularının öneminin yeniden keşfedilmesiyle canlanmıştı. Bugün Çek Cumhuriyeti’nde olan Brno’da bir manastırda çalışan Mendel, farklı özelliklerin kalıtımının matematiksel yasalar dizisini takip ettiğini gösterdi.²⁶ Bu kavrayış böylesi özelliklerin daha sonra *gen* olarak bilinen kalıtsal unsurlardan kaynaklandığı fikrine götürdü.

1917 Devrimi sonrasında Vavilov Moskova’nın 700 kilometre güneydoğusunda, Volga Nehri üzerinde büyük bir şehir olan Saratov’da profesör olarak göreve başladı. Bundan sonra Rusya’daki tarımsal verimliliği artırabilecek bitkileri Afganistan, Etiyopya, Eritre, Kuzey ve Güney Amerika ve Akdeniz’de aradı. Vavilov’un bulguları, tarımın gelişmesi açısından olduğu kadar ekoloji açısından da önemliydi. “*Biyolojik çeşitliliğin sıcak noktaları*”nın - dünyada genetik çeşitlilik merkezi olan bölgeler - varolduğunu ilk kanıtlayan oydu. Vavilov’un çalışmaları, biyosferin (dünyanın yüzeyinde ve atmosferinde yaşayan organizmaların bulunduğu bölgeler) analiziyle uluslararası ün kazanmış başka bir Rus bilim insanı olan *Vladimir Vernadsky*’nin çalışmalarını tamamliyordu.²⁷ *Sıcak noktaların* varlığının türleri yok olmaktan koruma konusundaki çabalarda büyük öneme sahip olduğu artık kabul edilir hale geldi. Aslına bakılırsa çevrenin korunması gerekti-

ğine dair bilinç, erken Sovyetler Birliği'nin önemli bir özelliği idi. Lenin çevrenin “rasyonel sömürüsü”nün ya da koruma prensiplerine uygun olarak doğal kaynakların bilimsel yönetiminin gerekli olduğunda ısrarcıydı. “*Doğanın anıtlarının korunması*”nı savundu ve kendini çevreye adanmış olan *Anatoly Lunacharsky* Sovyetler Birliği'nde koruma için yetkilendirildi.²⁸ Lenin, Vernadsky'e çok büyük saygı duyuyordu ve onun teşvikiyle özellikle bilimsel doğa araştırmalarına hasredilmiş, dünyanın ilk resmi doğa koruma alanı Urallar'ın güneyinde oluşturuldu.

1930'da Vavilov ülkenin önde gelen bitki genetikçisi olarak tanınmasının ve uluslararası ününün etkisiyle SSCB Bilim Akademisi'nin Genetik Enstitüsü'ne müdür olarak atandı. Altı yıl sonra gözden düşen Vavilov'un pozisyonu, Trofim Lysenko adında bir adam tarafından doldurulacaktı. Lysenko, Vovilov'dan çok farklı bir sosyal çevreden geliyordu. 1898'de bir köylü ailesinde doğan Lysenko, devrimden sonra işçi ve köylülere sunulan yeni eğitim imkanları sayesinde bir ziraat ve bahçe tarımı okuluna girebilmişti. Tohumları farklı sürelerde düşük sıcaklıklara tabi tutarak filizlenme zamanlarını değiştirme başarısı (“vernalizasyon” olarak bilinen olay) 1927'de devlet gazetesi *Pravda*'da haber yapıldığında ilk kez bir ziraat araştırmacısı olarak tanındı. Muhabir, Lysenko'nun insanlar için çalıştığını, “sineklerin kılıklı bacakları” üzerine çalışan belirli bir kesime hitap eden araştırmalar yürütmediğini yazdı.²⁹ Bu, New York'taki Columbia Üniversitesi'nde Thomas Hunt Morgan tarafından deneysel bir organizma olarak geliştirilen bir tür olan *drosophila melanogaster* sirke sineği üzerine araştırma yürüten bilim insanlarına bir göndermeydi. Belirli bir kesime hitap etmekten uzak, böylesi bir araştırma kistik fibroz, ortak hücreli anemi ve hemofili gibi genetik temelli ciddi insan hastalıklarının keşfedilmesinin yolunu açacak ve bulgularının önemi Morgan'a Nobel kazandıracaktı.³⁰

Lysenko kendini vernalizasyonun kaşifi olarak tanıttı ki gerçekte bu 1858'den beri biliniyordu. Ayrıca bunun Sovyetler Birliği'nin kronik gıda sıkıntısına bir çözüm sunabileceğini iddia etti.³¹ Bu o

dönemde aşağı yukarı 1929 yılında yeni Stalin rejimi altında başlayan, Sovyet tarımında korkunç bir yıkıma yol açan, kolektivizasyon olarak bilinen arazi ve emeğin konsolidasyonu nedeniyle özel bir konuydu. Lysenko'nun iddiasının kilit noktası, bitkilerin filizlenme sürelerindeki değişikliklerin birkaç kuşak boyunca süren vernalizasyon sonrasında kalıtsal olacağı iddiasıydı - bir başka deyişle bu edinilen özellik bitkinin tohumuna aktarılacaktı.

Gerçekten son dönem araştırmalar *epigenetik etki* denilenin - genlerde, DNA dizisinde bir değişiklik içermeyen, çevresel olarak başlatılmış kimyasal değişiklikler - genomun çevresel etkilere düşünülenden daha fazla duyarlı olduğu anlamına geldiğini ileri sürüyor.³² Böylesi epigenetik değişiklikler bazen aktarılabilir de. Örneğin İkinci Dünya Savaşı'nda Hollanda'nın kuşatılması sırasında yaşanan kıtlık sonrası sadece açlık çeken annelerden doğan kız çocuklarının sağlık sorunları sıkıntısı çekmekle kalmayıp bu sorunları kendi çocuklarına da aktardıkları görüldü. Bunun epigenetik kalıttan kaynaklandığı düşünüldü.

Lysenko bitki araştırmalarında gerçek bir olguyla karşılaşmış olabilir. Böyleydiyse bulgularının doğruluğu, diğer bilim insanlarının incelemeleriyle kanıtlanmadı ki bu tamamen bilimsel kesinliğinin eksikliğini gösteriyordu. Temel bir sorun Lysenko'nun yaklaşımının etkilerinin devlet yetkilileri tarafından değerlendirilmesinin tümüyle bilimsellikten uzak olmasıydı. Kullanılan kanıt anekdotaldı, istatistiksel değil. Ne yazık ki Stalin'in Sovyetler Birliği'nde rasyonalizm artık siyasal durumu manipüle etme yeteneği kadar önemli değildi. Lysenko ile artık Pravda'da "mendelci-morganistler" olarak etiketlenen genetikçiler arasındaki çatışma 1936'da Lenin Ziraat Bilimleri Akademisi'ndeki bir konferansta pik noktasına ulaştı. Pek çok önde gelen Sovyet genetikçinin Lysenko'nun iddialarını eleştirmesine rağmen hükümet tarafından kontrol edilen medya, Lysenko'yu kazanan ilan etti. Lysenko konumunu sağlamlaştırırken, Vavilov artık saldırı altındaydı. Artık kıdemli bilim insanları, bir milyon kadar "devrim karşıtı ve halk düşmanı"nın iki yılda idam

edildiği Stalin'in büyük temizliğine av oluyordu. Kurbanlar arasında Lenin Akademisi başkanı Alexander Muralov da vardı. Lysenko onun yerini alarak Vavilov'un patronu oldu.

Ekim 1939'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi başka bir genetik konferansı düzenledi. Bu yine Lysenko için zaferle sonuçlandı. Lysenko'nun fikirleri stalinist rejime, rejimin acemice yapılmış tarım politikaları sonucu binlerce Sovyet vatandaşının açlıktan öldüğü bir zamanda tarımda hızlı bir ilerleme vaat ettiği için çekici geliyordu. Lysenko, istenilen özelliklerdeki yeni buğday ve diğer ekin soylarının üç yıl içinde üretilebileceği sözünü verdi ki bu Vavilov'un ihtiyacı olan 12 yıla göre çok kısaydı. Birçok bakımdan Lysenko'nun bitki özelliklerinin yalnızca çevrelerini değiştirilerek dönüştürülebileceği iddiası insanı, davranışları son derece şekillendirilebilir, boş sayfa olarak gören ve artık Sovyet psikolojisine hakim olan davranışçı bakış açısının yansımasıydı. Lenin Akademisi'nin 1948'deki bir oturumunda Lysenko'nun açılış konuşmasını Stalin'in kendisi tasarladı. Vavilov Stalin'den kişisel olarak destek aradığında Stalin dudak bükmişti: *"Sen, akademisyen Lysenko'nun yaptığı gibi ziraate yardım etmek yerine çiçekler, yapraklar, aşılı bitkiler ve diğer botanik saçmalıklarla oynayan Vavilov'sun"*.³³

6 Ağustos 1940'ta Vavilov Ukrayna'da bitki toplarken Sovyet gizli polisi tarafından tutuklandı, Moskova'ya götürüldü ve 11 aydan uzun bir süre boyunca vahşice sorgulandı. Haziran 1941'de yargılandı ve ölüme mahkum edildi. Daha sonra dünyanın her yerinden genetikçilerin başvurularıyla cezası ömür boyu hapse çevrildi. Ancak o dönemde Sovyet mahkumlarına muamele o kadar kötüydü ki 26 yıl önce şöhretli kariyerine başladığı şehir olan Saratov'daki bir hapishanede 26 Ocak 1943'te açlıktan öldü.

Vovilov'un ölümü gözler önüne serilen kişisel bir trajediye işaret ederken, aynı zamanda daha büyük bir trajedi stalinist yöneticilerin bilimsel rasyonalizm pozisyonundan sözde bilim pozisyonuna geçmesiyle şimdi Sovyetler Birliği'ni içine çekiyordu. Tarımda

Lysenko'nun teorilerine dayanan yeni politikaların yıkıcı sonuçları oldu ve 1930'larda Rusya'daki kıtlığın nedenlerinden biriydi. 1948 mahsulü bile devrim öncesi düzeye ulaşamadı. Ek olarak sözde bilime dönüş, sonunda Sovyetler Birliği'nin diğer ülkelerdeki bilim insanları üzerindeki etkisini olumsuz etkileyecekti.

Sovyetler Birliği'nin tutkulu bir destekçisiyken Stalin'in yükselişiyle birlikte her şeyin değişmesinin yarattığı dehşetin farkına varan yabancı bilim insanlarından biri ABD'li genetikçi *Hermann Muller*'di. Muller, Morgan'ın Columbia Üniversitesi'ndeki ünlü sirke sineği laboratuvarında öğrenciydi.³⁴ Morgan'ın grubunun parçasıyken Muller önemli katkılarda bulundu. Örneğin genlerin birbirini etkilediği anlamına gelen, bir gendeki mutasyonun başka bir genin dışavurumunu değiştirebileceğinin gösterilmesi gibi. Ancak Muller, Morgan'ın yayınlarında kendi fikirlerine yeteri kadar itibar gösterilmediğini hissetti ve kendi laboratuvarını kurmak için Texas Üniversitesi'ne geçti. Burada sirke sineklerinin röntgen ışınlarına maruz bırakılmasının sonraki kuşaklarda mutant sayısını çarpıcı biçimde yükselttiğini gösterdi: "*Birkaç ay içinde Muller, o zamana kadarki bütün Drosophila laboratuvarlarının toplamından daha fazla mutant gen buldu*" diyordu Texas'ta yüksek lisans öğrencisi olan ve sonra Wisconsin-Madison Üniversitesi'nde profesör olan James Crow.³⁵ Bu buluşun birçok türde çeşitli özelliklerin belli genlere bağlanmasını olası hale getirerek genetik alanında büyük bir etkisi olabilirdi.

Ne yazık ki Muller'in sosyalist görüşleri, yetkililerle sorunlar yaşamasına yol açtı. Üniversitesinde komünist bir gazetenin yayımlanmasına yardım etti ve FBI takibine uğradı. 1932'de Muller, kendine kafasına uygun insanlar bulma beklentisiyle Rusya'ya taşındı; fakat tek bulabildiği Stalin'in hem kişisel hem de akademik özgürlüğü kısıtladığı bir ülke oldu. 1937'de ülkeyi terk ettiği sırada Muller'in pek çok öğrencisi ve iş arkadaşı "ortadan kayboldu" ya da Sibirya'ya gönderildi. O, benzer bir kaderle karşılaşmadığı için şanslıydı.³⁶

Tüm bu zorluklara rağmen Muller'in bilimsel zaferi yakındı. 1945'te Nobel ile ödüllendirildi.³⁷ Ödül, Muller'in buluşlarının sadece bilimsel önemini ortaya çıkarmıyor; aynı zamanda radyasyonun insan genleri üzerindeki tehlikeli etkilerinin (ki bu etkiler, Muller'in ödüllendirildiği sene Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki kentlerine atılan atom bombalarıyla çok daha büyük bir ölçekte ortaya serilmişti) gittikçe daha çok farkına varıldığını gösteriyordu. Muller, hayatının geri kalanı boyunca sosyalist bir topluma ihtiyacın tutkulu bir savunucusu olarak kaldı; ama derin bir pişmanlıkla Stalin yönetimi altındaki Sovyetler Birliği'nin artık böylesi bir toplumu temsil edemeyeceğini fark etti. Trajik biçimde Rusya dışındaki pek çok bilim insanı acı deneyimler sonucu benzer bir sonuca ulaşmaya zorlanacaktı. Bu 1930'lar ve 1940'larda Britanya'daki bilimsel solun etki alanının önce artması, sonrasında ise azalmasında da kendisini gösterdi.

Britanya'daki kızıl profesörler

Başından itibaren 1917 Devrimi'nin bilim üzerindeki etkileri Sovyetler Birliği ile sınırlı kalmayıp Britanya dahil diğer ülkelerde de bilim insanlarını sardı. Cambridge Üniversitesi genellikle radikalizm yuvası olarak anılmaz, ama 1930'larda kısa bir dönem boyunca böyle bir ortama dönüştü. Protein yapısı üzerine öncü araştırmaları sonucu Nobel kazanacak olan *Max Perutz*, Cambridge'e ilk kez 1936'da geldi. Viyana'da varlıklı bir yahudi ailede doğan Perutz, proteinin yapısı konusunda bir dünya uzmanı olan J.D Bernal'ın laboratuvarında doktora çalışması şansı elde etti. Böylece pek çok Avusturyalı yahudinin ölümüne neden olacak nazizmin elinden kurtulabildi. Perutz'u şaşırtan Cambridge laboratuvarına katıldığında ona sorulan ilk soru oldu: "Komünist misin?" Bernal'ın kendisi dahil laboratuvarın yarısının komünist ve geri kalanın da sosyalist fikirlere sempati duyduğu ortaya çıktı.³⁸

1930'larda Britanya'da bilimsel solun yükselişini açıklayan iki ana etmen var. Bunlardan birincisi ekonomik kriz: Çalışmaları

dünyayı daha iyi bir yer haline getirme çabasının bir parçası olduğu söylenen bilim insanları, kendi bilimsel çabalarının endüstriyel meyvelerinin dünya çapındaki ekonomik kriz tarafından yok edilmesini izlemek zorunda bırakılıyordu. Almanya’da naziler, bilimsel rasyonalizme cepheden saldırırken, Britanya’da bilim araştırma fonları kesiliyordu.

İkinci önemli etmen, büyüyen Komünist Parti’nin varlığı idi.³⁹ 1930’larda KP önemli ölçüde büyüdü ve işçi sınıfı hareketi içine derin kökler saldı. Parti ayrıca büyüyen Britanyalı faşist harekete karşı mücadelesiyle kendini gösterdi. Tüm bunların birbiriyle ilişkilendirilmesini sağlayan partinin gazetesi *Daily Worker*’dı. 1932’de KP haftaiçi 20 bin gazete ve 46 bin özel haftasonu baskısı satıyordu. İşçiler arasında büyüyen sosyalist fikirler açık ki üniversitelerdeki sola yardım etti. Ancak bilimsel solu ateşleyen kıvılcım, faşizmin büyümesiydi. Hitler’in 1933’teki zaferi ve Mosley’in Britanya Faşist Birliği’nin artan etkisi karşısında dehşete düşen pek çok genç bilim insanı, anti-faşist yürüyüşlere ve gösterilere katılmaya başladı. Bilimsel solun bildiri ve yayınları, faşizmin yalnızca bilimsel rasyonalizme bir tehdidi temsil ettiğini belirtmekle kalmıyor; ayrıca nazilerin sözde bilimsel teorilerini ırkçı fikirlerini desteklemek için kullandıklarının da altını çiziyordu.

Bilimsel solun en meşhur katılımcısı genetikçi *J.B.S. Haldane*’di. Üst orta sınıf bir ailede doğdu ve Eton ve Oxford’ta eğitim gördü, Black Watch askeri birliğinde yüzbaşı olmuştu ve daha sonra Birinci Dünya Savaşı’ndan keyif aldığını kabul etti. Ancak 1938’de Haldane kendisinin marksist ve KP destekçisi olduğunu ilan etti. Aslında Haldane 1920’lerin başından itibaren istikrarlı bir şekilde sola doğru meyiletti; başlangıçta İşçi Partisi solunun çeperinde yer alıyordu. Fakat egemen sınıfa karşı gittikçe artan güvensizliği ile birlikte İşçi Partisi’nin faşizme karşı direnişte yetersiz kalması, onu KP’ye yakınlaştırdı. Egemen sınıfın onda yarattığı hayal kırıklığı İspanyol İç Savaşı sırasında arttı; savaş, ona İşçi Partisi muhalefeti ile Muhafazakar hükümetin politikalarının ikisinin de Franco faşiz-

minin çıkarına çalıştığını açıkça göstermişti.

Haldane iyi tanınan ve karizmatik bir konuşmacıydı. İster Albert Hall'da ister Trafalgar Meydanı'nda konuşsun, her zaman dinleyicilerini coşturması ve onlara ilham vermesi garantiydi. İspanyol İç Savaşı üzerine bir toplantıya tastamam İspanyol cephesinden gelen bir bereyi takarak çıkageldi. *Biyolojide Bir Diyalektik Yaklaşım* gibi bir konuda dahi Haldane önemli miktarda kalabalığı çekebiliyordu. İspanya'daki hava akını saldırıları konusundaki kişisel gözlemi İkinci Dünya Savaşı ufukta belirdikçe gittikçe aciliyet kazanan bir konu olan savaş halinde gerçek hava akını savunması için Britanyalı bilimsel solun kampanyasında çok büyük öneme sahip olduğu ortaya çıktı. Bilimsel sol, bilimsel bilgilerinden hükümetin hava akını savunmasını test ettikleri ve son derece yetersiz buldukları gaz ve patlayıcılar konusunda cüretkar “deneyler” dizisinde faydalanabildiler. Bu deneylerde yer alan genç bir bilim insanı olan *Maurice*, daha sonra DNA'nın çift sarmal yapısının keşfedilmesindeki rolüyle Nobel Ödülü'ne layık bulunacaktı. Bu deneyler ve Handel'in *Hava Akını Savunması* kitabı KP'nin gerçek kamu hizmeti olarak hava saldırısı sığınağı edinilmesi için yaptığı, başarılı kampanyada çok büyük öneme sahip olacaktı.

Bilimsel sol için bir diğer önemli odak noktası, bilim insanları arasında sendika üyeliğini inşa etmektir. 1930'ların başında çoğu bilim insanı kendini öncelikle *profesyonel* olarak görüp kolektif mücadeleden ziyade bireysel gelişmeye önem veriyordu. Bilimsel fonlarda devam eden kesintiler, bu rehavete meydan okumaya başladı. Ama genç bilim insanları arasında anti-faşist hareket ve kolektif güçle ilgili kendi deneyimlerine dayanan ve giderek artan farkındalık da bu konuda eşit derecede önemliydi.

Böylesi pratik müdahaleler 1930'larda Britanyalı bilimsel solun aktivitelerinin yalnızca bir yönüydü. İdeolojik mücadele, başarılarının eşit derecede hayati bir parçasıydı. Komünist Parti içindeki ya da çevresindeki bilim insanları, bilimin toplumun bir ürünü olduğunu ve toplumun doğasının bilimi de etkilediğini tartıştı. Bu yaklaşım

ilk kez pek alışılmadık bir ortamda; 1931’de Londra’da düzenlenen İkinci Uluslararası Bilim ve Teknoloji Tarihi Konferansı’nda boy gösterdi.⁴⁰ Bilim tarihi ve felsefesi üzerine yeni yaklaşımın uyarıcısı, bolşevik lider Nikolai Buharin’in önderliğindeki geniş Sovyetler Birliği delegasyonu idi. Delegasyon, bilimsel bilginin marksist analizini ortaya serdi. Bir Rus fizikçi olan Boris Hessen, Isaac Newton’un *Principia*’sının nasıl 1649 İngiliz Devrimi’ni takip eden sosyal çelişkiler tarafından şekillendirildiğini gösterirken, Buharin ise bilimden ne anlaşılması gerektiği noktası üzerinde durdu. Bilimin öncelikle bir sosyal aktivite ve insani gelişmede başlıca güçlerden biri olduğunu, ama dünyayı dönüştürme potansiyelinin kapitalizm tarafından durdurulduğunu tartıştı. Londra toplantısında bulunan genç sol kanat bilim insanları bilim tarihi ve felsefesi konusundaki bu yaklaşıma hayran kaldılar. Bu kavrayışı Bernal 1939’da yayımlanan *The Social Function of Science* (Bilimin Sosyal Fonksiyonu) kitabında son noktasına kadar götürecek ve geliştirecekti. Solcu bilim insanlarının çabaları o kadar başarılı oldu ki toplumun bilim üzerindeki etkisi 1930’ların sonunda yalnızca bilimsel sol çevrelerde değil, biyolog Julian Huxley gibi liberaller tarafından da kabul edilir hale geldi.

Diyalektik metodun bilime uygulanması bazı önemli bilimsel buluşlara da vesile oldu. Böylesi buluşlardan biri, hayatın kökeni ile ilgiliydi. 1930’larda Britanya’da Haldane ve Rus bilim insanı Alexander Oparin - birbirlerinden habersiz - bazı diyalektik prensipler üzerine çalışarak başlangıçta dünya atmosferinin şimdikinden oldukça farklı olması gerektiğini ileri sürdüler.⁴¹ Bugünün yüksek miktarda oksijen içeren (yükseltgen) atmosferi yerine, başlangıçta atmosfer karbondiyoksitle birlikte hidrojen, amonyak ve metanın “indirgen” bir bileşiminden oluşmalıydı. Bu, tam da Galileo uzay aracının Jüpiter’in uydusu Titan’ın yüzeyinde ortaya çıkardığı bileşimdir. Oparin ve Haldane’nin çalışmalarını takip ederek hayatın temel yapı taşlarının böylesi koşullarda kendiliğinden oluşturulabileceği gösterildi. Bugünkü dünyanın atmosferi öncekinden oldukça

farklı, çünkü kendisi hayatın - özellikle bitkilerin fotosentez yapmasının - bir yan ürünü.

Günümüzde bilimin popüler hale gelmesi özel olarak radikal bir eylem olarak görülüyor. Gazeteler hem bilim haberleri hem de bilim üzerine makaleler yayınlıyorlar. *New Scientist* ve *The Scientist* gibi uzman dergilerine ek olarak radyo ve televizyonlarda bilim ile ilgili programlar var ve her yıl yüzlerce popüler bilim kitabı basılıyor. Ancak 1930'ların başlangıcında bilimin kitlesel erişimi oldukça nadirdi. Çalışmalarını kitlelere yaymaya çalışan bilim insanları böylesi aktivitelerin bilimsel çabanın "saflığı"nı ortadan kaldıracığına inanan bilimsel kurumlar tarafından sert bir şekilde eleştiriliyordu. Ayrıca bilimi anlamamanın sıradan işçilerin kapasitelerinin ötesinde olduğu düşünülüyordu.

Bilimsel sol böylesi ön yargılara sırt çevirdi.⁴² 1931'de KP'ye katılan ilk bilim insanlarından olan matematikçi Hyman Levy, *Science in a Changing World* (Değişen Dünyada Bilim) adlı, BBC radyoda yayınlanan bir programda yer aldı. Partinin bilim konusundaki ciddiyetini Daily Worker'da Haldane'e bir köşe ayırma kararı gösterir. İkinci Dünya Savaşı öncesinde Daily Worker, haftalık bir bilim köşesine sahip tek gazeteydi. Haldane'in köşe yazıları *Science and Everyday Life* (Bilim ve Gündelik Yaşam) ismiyle bir araya getirildi. Bu, Haldane'in günlük yaşam deneyimleriyle bunların arkasındaki bilimi birbiriyle ilişkilendirme yaklaşımını ortaya serer. O, en sofistike bilimsel kavramları hem bilgilendirici hem de eğlendirici bir biçimde açıklamayı başarmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Britanyalı bilimsel solun etkisi (beklentinin tersine) arttı. Yine de yalnızca birkaç sene sonra hareket kargaşa içine girdi ve önde gelen üyeleri, etkili bilim dergilerinde bilimsel özgürlük karşıtları olarak kötülendiler. Böyle bir altüst oluşun sebebi neydi? Bilimsel sol, Soğuk Savaş'ın ilk kurbanlarından. Ama gerçek şu ki temelinin kısmen objektif koşullardaki gerçek bir değişim ve kısmen de kusurlu stalinist politikalar nedeniyle kırılğan olduğu ortaya çıktı. 1930'larda soldaki en güçlü

argümanlardan biri, kapitalizmin bilimi etkili bir şekilde örgütleme yeteneğinin olmadığıydı. Ama en azından kısa vadede savaş sonrası büyüme, bilimsel araştırma fonlarında artışı beraberinde getirdi. Diğer bir problem, bilimsel solun 1930’larda güvendiği ittifakların kırılğan doğasıydı: Komünist bilim insanları ve bilimsel kuruluşların “ilerici” üyeleri arasındaki farklılıkların önemsenmemesi anlamına gelen halk cephesi stratejisi. Bu eski müttefikler, Soğuk Savaş başlar başlamaz solla kurdukları ittifakları hızla dağıttılar.

Ama sonuçta bilimsel solun felaket nedeni Sovyetler Birliği ile sosyalizmi eşitlemekti. Artık Sovyetler Birliği’nden yukarıda bahsedilen Lysenko meselesi ile bağlantılı önde gelen bilim insanlarına karşı baskı ile ilgili raporlar geliyordu. Bilim işlerinde bu “ideolojik esinlenmeli” devlet müdahalesi, Stalin’in bilim insanlarına davranışıyla Adolf Hitler’inki arasında rahatsız edici bir paralellik uyandırdı. Bu, bilimsel solun yediği son darbe oldu. Önde gelen genetikçi Haldane, KP ile bağlarını koparan Britanyalı bilim insanlarından biriydi artık.

Pek çok Britanyalı bilim insanının Stalin Rusya’sına karşı eleştirel olmayan tavır takınmaları da onların bilim tarihi ve felsefesi konusundaki görüşlerini etkiledi. Modern bilimin ne kadar objektif bir şekilde gerçeğin peşinde olduğu sorusuna yönelik bir zamanlar sofistike ve diyalektik olan bir yaklaşım, şimdi görüldüğünden çok daha mekanik hale gelmişti. Bu özellikle 1952’de yayınlanan dört ciltlik *Science in History* (Tarihte Bilim) serisinde görüldü.⁴³ Kitap asırlar boyunca bilim ve teknolojinin gelişimi konusunda oldukça yararlı bir tarih sunarken, belli bir toplumda ideolojinin bilimsel teorinin içeriğini etkileme şeklinin yetersiz kabulünün mağduru oldu. Modern dünyaya göz atan son ciltte Bernal ayrıca Sovyetler Birliği’ndeki devlet kapitalizminin zorunlu endüstriyel programı ve ABD ile giriştiği silahlanma yarışının ülkede bilim ve teknolojiyi tahrif etme şekli konusunda da eleştirel değildi. Bunun sonucu daha sonraki yıllarda en yıkıcı şekilde Çernobil felaketinde ispat edilmiş olan endüstriyel kirliliğin çevre üzerindeki korkunç etkilerine dair

ortaya çıkan kanıtlarla görünür hale gelecekti.

Rusya'daki 1917 Devrimi Britanyalı bilimsel sola esin kaynağı oldu, ama Stalin yönetimi altında devrimin dejenerasyonu eninde sonunda hareketin düşüşünü beraberinde getirdi. Ancak birkaç on yıl sonra 1960'lar ve 1970'lerdeki mücadeleler ilk olarak ABD'de yeni bir bilimsel solu yükseltecekti.

ABD'deki bilimsel sol

1960'ların ve 1970'lerin bilimsel solu o dönemde adlandırıldığı şekliyle “yeni sol”un parçasıydı. Bilimsel solun talihi özellikle Vietnam Savaşı'na karşı küresel mücadele sayesinde açıldı.⁴⁴ Bilim insanları, bitki hormonları üzerine yaptıkları araştırmaların ordu tarafından portakal gazı gibi Vietnam ormanlarını ve ekinleri yok etmek için kullanılan kimyasal zehirler üretmek için kullanılması karşısında çileden çıktı. Sonunda portakal gazına maruz kalmanın en az üç milyon Vietnamlıyı, ayrıca eski ABD ordusu askerlerini de etkileyen kanser dahil ciddi sağlık problemleriyle bağlantısını kuran kanıtlar ortaya çıkacaktı. ABD'de Vietnam Savaşı karşıtlığına California tabanlı *Sosyal ve Politik Eylem İçin Bilim İnsanları ve Mühendisler* ve *Halk İçin Doğu Yakası Bilim İnsanları* gibi sol kanat grupların doğuşu eşlik etti. Ülke boyunca üniversite öğrencileri sıklıkla yeni ve daha öldürücü türde silahların geliştirilmesini içeren üniversitelerle ordu arasındaki çok sayıda anlaşmaya karşı kampanyalar yaptı.

Ancak öğrenciler yeni harekete tek dahil olanlar değildi. Farklı bilimsel disiplinlerden akademisyenler yalnızca bilimsel bilginin kötüye kullanılma potansiyelini değil, bu bilginin temellerini de sorguladılar. Örneğin genetikçi *Richard Lewontin*, evrimci biyolog *Stephen Jay Gould* ve nörolog *Steven Rose*, bilimdeki bazı ırkçı varsayımlara karşı duruşta önemli rol oynadılar.⁴⁵ Berkeley'deki California Üniversitesi'nde bir eğitim psikoloğu olan Arthur Jensen 1969'da *How Much Can We Boost IQ and Scholastic Achievement* (IQ'yü ve Eğitsel Başarıları Ne Kadar Artırabiliriz) başlıklı bir makale yayınladı.⁴⁶ Jensen ABD'de Afro-Karayipli soyundan pek çok

insanın yetersiz performansının öncelikle genetik faktörlerden kaynaklandığını, çok sayıda siyahi ABD vatandaşının karşılaştıkları yoksulluk ve ırkçılıktan kaynaklanmadığını ileri sürdü. Lewontin ve Gould bu argümanın merkezindeki biyolojik determinizmle birlikte, beyaz orta sınıfın hayat deneyimlerine göre standartlaştırılmış, zeka ölçmek için tasarlanan psikolojik testlerin kusurlarını ortaya çıkardılar. Daha sonra bu biyolojik determinizm eleştirisi iki etkileyici kitapta, Gould'un *İnsanın Yanlış Ölçümü* ve Lewontin'in ekolojist Richard Levins ve nörolog Steven Rose ile birlikte yazdıkları *Not In Our Genes*'te (Genlerimizde Yok) ⁴⁷ doruğa çıkacaktı.

Kadın bilim insanları, bilimsel sol içinde giderek daha önemli bir rol oynadılar. Psikolog *Ethel Tobach*, moleküler biyolog *Rita Arditti*, biokimyager *Ruth Bleier*'in hepsi de kadının sık sık bilimsel hiyerarşideki ikincil pozisyonu ve bu durumu haklı çıkarmak için kullanılan biyolojik determinist argümanları inceledi.⁴⁸

Tıpkı 1930'lardaki gibi en ileri bilimsel buluşlara imza atan bazı bilim insanları, laboratuvarındaki çalışmalarıyla politik aktivitelerini birleştirerek kurulu düzene karşı çıktılar. 1969'da Harvard'ın genetik bilimcisi *Jonathan Beckwith*, bir geni - bakterideki laktoz metabolizmasını kontrol eden *LAC* adlı gen - fiziksel olarak izole eden ilk insan oldu. Emeklerinin karşılığı olarak Beckwith, ilaç şirketi Eli Lilly'nin Mikrobiyoloji Ödülü ile ödüllendirildi; zamanın ruhuyla uyumlu olarak 1000 dolarlık para ödülünü Kara Panter Partisi'ne vereceğini duyurdu.⁴⁹

Başka bir Harvardlı moleküler biyolog *Mark Ptashne* "LAC represörü"nü (LAC genini ortamdaki laktoz miktarına göre açıp kapayan düzenleyici protein) izole etmesiyle ün kazandı. O dönemde Ptashne ile röportaj yapan gazeteci Horace Judson onun için "*pilot stili gözlükleri, tişörtü, kısa kesilmiş mavi kot şortu ve sandaletleri; bir laboratuvara uygun görünmeyecek kadar fazla çıplak ten*" diye söz ediyordu.⁵⁰ Ptashne yeterli miktarda represör proteini izole edecek yöntemi yıllarca bulmaya çalışarak hedefine ulaşabilmişti. Görevin zorluğu ve dönemin hippy ruhu Ptashne'nin "*represörü izo-*

le etmeye çalıştığını iddia eden her kimse... gerekli olan türde bir riski almaya gerçekten niyetli değildir... ruhsal riskleri”⁵¹ yorumunda özetlendi. Ama alanında ön sıralarda bir bilim insanı olmasının yanı sıra Ptashne özellikle Vietnam Savaşı karşıtı kampanyada aktif olan, kendini adanmış bir sol kanat aktivistti. Gerçekten de LAC represörünü izole etme arayışının zirvesindeyken Ptashne yine de çalışmaları ve savaş karşıtı aktiviteleri üzerine konuşmalar yaptığı Kuzey Vietnam’ı ziyaret edecek zamanı buldu.⁵²

Ne yazık ki 1970’ler yerini 1980’lere bırakırken bilimsel sol büyük ölçüde zayıfladı. Bu, kısmen sınıf mücadelesinde genel bir düşüşün ve Britanya’da Margaret Thatcher ve ABD’de Ronald Reagan’ın liderliğindeki sağ kanat politikaların üstünlüğünün yansımasıydı. Ama ayrıca bilimsel sol içindeki anlaşmazlıklar da bunda etkiliydi. Bir yere kadar bunlar daha geniş harekette gerçekleşenleri yansıtıyordu. Böylece örneğin bilimsel sol içerisindeki cinsiyetçiliğe öfkeli bazı kadın bilim insanları amaçlarına ancak erkek bilim insanlarından ayrı örgütlenirlerse ulaşabileceklerini savunuyorlardı.⁵³

Diğer anlaşmazlıklar daha belirgin olarak bilimle ilgiliydi. Başlıca anlaşmazlıklardan biri, yeni “rekombinant” DNA teknolojisi karşısında bilim insanlarının hangi tavrı alması gerektiği konusuydu. Bu moleküler biyologların DNA’yı ilk kez deney tüpü içinde kesmesine ve yapıştırmasına ve ayrıca bakteriden fareye uzanan bir aralıkta organizmaların genomlarını dönüştürmelerine olanak sağlıyordu.

Rekombinant DNA teknolojisine yönelik tutumlar, bilimsel solu böldü. Bir tarafta bazı bilim insanları rekombinant DNA teknolojinin topluma sunduğu imkanlara (örneğin tıbbi araştırmalara) işaret ediyordu. Bu potansiyel, yeni teknolojinin şeker hastaları için insan insülin geninin bir bakteriden çıkartılarak üretilmesinde kullanılmasıyla gösterildi. Diğer yandan böylesi klinik imkanlar yeni teknolojinin güvenliği konusundaki endişelerle dengeleniyordu. Şubat 1975’te rekombinant DNA teknolojisinin öncülerinden biri olan *Paul Berg*, Asilomar’da (California) dönüm noktası olacak bir kon-

ferans çağırdı. Konferans şu olasılığı tartışmak içindi: “*Yeni teknoloji, genetik için olağanüstü yollar açtı ve sonunda tıp, tarım ve endüstride fevkalade fırsatları beraberinde getirebilir... bu hedeflerin dizginsiz bir şekilde kovalanmasının insan sağlığı ve dünyanın ekosistemi için umulmadık ve hasar verici sonuçları olabilir*”.⁵⁴ Böylesi endişeler uyarınca toplantının başında tekniğin kullanımının ertelenmesi önerildi ve yeni teknoloji ticari potansiyeline rağmen sadece akademide değil, gelişmekte olan bioteknoloji endüstrisinde de yaygın olarak gözlemlenecekti.⁵⁵

Asilomar toplantısında rekombinant DNA teknolojisinin devam etmesi, ama genetik olarak modifiye edilmiş bakterinin güvenli imhasını düzenleyen katı yönergeler izlenmesi gerektiği sonucuna varıldı. Ayrıca böylesi bakterilerin herhangi bir kaza sonucu çevreye sızmaları halinde onların vahşi ortamda hayatta kalma becerilerini sınırlayan, genetik koruma önlemleri getirildi. Berg’e göre toplantıda üzerinde anlaşılan kilit bir nokta şuydu: “*Ortaya çıkan bilgi ya da ilk aşama teknolojiler sonucu oluşan endişelere en iyi cevap, kamu tarafından finanse edilen enstitülerden bilim insanlarının toplumun daha geniş kesimleriyle en iyi düzenleme yöntemi için işbirliği yapmasıdır ve bu bir an önce olmalıdır*”. Berg özellikle “*şirketlerin bilim insanlarının araştırma girişimlerini domine etmeye başlamasıyla çok geç kalınacak*”⁵⁶ olmasından endişe ediyordu. Böylesi endişeler her ne kadar bioteknoloji endüstrisinin akademik bilim tarafından geliştirilmiş olsa da iki alanın öncelik ve çıkarlarının çoktan farklılaşmaya başladığını gösteriyordu ve bu durum bugün hala geçerlidir.

Asilomar konferansı, rekombinant DNA teknolojisi için bir yönetmelik çerçevesi sağlamaktaki başarısına rağmen bilimsel solda; bu yeni teknolojinin tehlikeli bir gelişme olduğunu düşünen ve ona karşı çıkmaya devam edenler ile onu tıbbi araştırmalarda önemli bir yeni araç olarak görenler arasındaki ayrılığı ortaya çıkardı. Richard Lewontin yalnızca rekombinant DNA teknolojisine karşı çıkmadı; aynı zamanda *İnsan Genom Projesi* gibi inisiyatiflerin de

başlıca eleştirmenlerinden biri oldu. Tersine Mark Ptashne, rekombinant DNA teknolojisini tıbbi araştırmalar ve klinik tıp için büyük bir fırsat olarak değerlendirip bunun bir sorun olduğu görüşüne razı gelmeyi reddetti. Ptashne *“rekombinant DNA üzerinden solla ilişkimi kesinceye kadar uzun yıllar içten bir solcu olarak kaldım”* dedi. *“Deneylere karşı çıkmamız gerektiğini söylediler, çünkü tehlikeliydi; kitleler harekete geçirilmeliydi ve bunun gibi şeyler. Sorun, bunun doğru olmamasıydı”*.⁵⁷

Aslında başlangıçtaki korkulara rağmen rekombinant DNA teknolojisinin doğurduğu risklerin göze alınabilir olduğu gösterildi. Bunun bir nedeni düzenleyici kurallara bağlı kalınmasıdır. Ama teknolojiyle ilgili tartışma riskten fazlasıyla ilgili; kapitalist koşullar altında moleküler biyolojide yaşanan bozulmanın işçi sınıfı ve sosyalist hareketin çıkarlarını genişletmekten ziyade her zaman bunları engelleme eğiliminde olacağı inancı bu tartışmayı besliyor. Ya da en azından Richard Lewontin ve Steven Rose gibi bilimsel solun önemli figürlerinin İnsan Genom Projesi'ne karşı çıkmasının başka bir açıklaması yok. 3 milyar dolar tutan projenin hedefi insan genomundaki tüm genlerin haritasını çıkartmak ve DNA dizisini “okumak”tı.

Proje için para toplama çabaları sırasında kurumsal bilim çevrelerinin başlıca figürleri tarafından ortaya atılan iddiaların çoğunun eleştirilecek pek çok tarafı olduğu kesin. Örneğin DNA dizisini okumak için yöntemler geliştirilmesindeki payı nedeniyle Nobel Ödülü alan Walter Gilbert, o dönemki seminerlerini elinde ışıltılı bir CD tutarak ve şunu deklare ederek bitirirdi: *“yakında ‘işte bir insan; yani ben’ diyebileceğim”*.⁵⁸ Böyle iddialar, bir insan hakkında yalnızca DNA dizisinden öğrenme potansiyelinin kapsamını fena halde abartıyor. Ayrıca insanlık halini biyolojiye indirgemeye çalışmakla, dolayısıyla insan olmanın sosyal yönlerini göz ardı etmekle hatalıdır. Yine de başka bir yerde tartıştığım gibi genom projesini meşrulaştırmak için sıklıkla kullanılan hatalı ideoloji, biomedikal bilim için muhteşem bir kaynak olduğu ortaya çıkan projeye gölge düşürmemeli.⁵⁹ Burada önemli olan bir nokta hem genom projesi

hem de onu takip eden genomdaki tüm fonksiyonel aktivitelerin haritasını çıkarmaya çalışan *DNA Elementlerinin Ansiklopedisi* (ENCODE) projesi, genomun sadece bir DNA dizisi olmasının ötesinde hem DNA'yı hem de onunla etkileşim haline olan proteinleri içeren, karmaşık bir 3 boyutlu varlığın fotoğrafını sundu. Diğer bir önemli nokta yukarıda tartışıldığı gibi çevrede meydana gelen değişimin genomun faaliyetini etkileyebildiği ve gelecek kuşaklara aktarılabildiğine dair artan kanıtlar var. Böylesi keşifler hem hastalıkların tanı ve tedavisini hem de insan olmanın ne demek olduğuna dair anlayışımızı etkiliyor.

Dolayısıyla bilimsel soldan figürlerin genom projesi ve biomedikal bilimdeki kök hücre teknolojisi gibi son dönem diğer gelişmelere karşı çıkışının temeli ne? Önemli bir ipucu feminist sosyolog Hilary Rose'un son günlerdeki kapitalizm altında bilimin "objektif olamayacağı"nı iddia etmesidir.⁶⁰ Bu bakış açısına göre modern bilim, kapitalizmin değerleri tarafından ögle tahrip edilmiştir ki dünyanın gerçekçi bir resmini sunmaya son vermiştir. Bana göre bu, bilime klasik marksist yaklaşımdan bir kopuşu ifade ediyor. Lenin'in ifadesiyle "*insan bilgisi düzgün bir çizgi değildir (ya da düzgün bir çizgi takip etmez), durmadan bir dizi daireye yaklaşan bir spiral, bir eğridir*".⁶¹ Bunun gibi modern bilim bazen gerçeğin bozulmuş bir görünümünü sunuyor olsa da yine de gittikçe daha doğru bir resim ortaya koyar.

Malesef Rose'un ve diğerlerinin modern bilimi reddetmelerinin pratik sonuçları var. Bu günlerde hem sağlık hizmeti hem de biomedikal araştırma, hükümet kesintileri nedeniyle kriz içinde. Yine de eğer son dönem biomedikaldeki teknolojik gelişmeler özü itibariyle kusurlu ise o zaman araştırma fonlarındaki kesintilere karşı ve hastanelerimize sunulan yeni tanı metot ve tedavileri için mücadele etmenin bir anlamı yok. Başka bir talihsiz sonuç ise bilim insanlarının kendilerinin laboratuvarlarda kapitalist ideolojiyi yeniden üreten bireyler olarak sorunun bir parçası olarak görülmesi. Bu yalnızca akademide son dönemdeki hayatın gerçekliğini saptırmakla kalmıyor;

ayrıca tanıdığım akademik bilim insanlarının hepsinin hem gerçeği ortaya çıkarmak hem de dünyayı daha iyi bir yer haline getirmek için çalışmalarını sürdürme tutkularını önemsemiyor.

Bilimsel solun bugünkü durumu

Bugün bilimsel sol öncekinin büyüklük ve etkisinin bir kırıntısı. 1960'lar ve 1970'lerdeki hareketin liderliğini yapan bireylerin çoğu şimdi büyük ölçüde ya emekli oldu ya da ne yazık ki öldü.⁶² Şu anda ne ABD'de ne de Britanya'da örgütlü bir bilimsel sol yok. Gerçi son dönemin hoş gelişmelerinden birisi, bir aktivist örgütlenmesi olarak 1980'lerde ortadan kaybolan *Halk İçin Bilim*'in Donald Trump'ın seçilmesine karşı ABD'li bilim insanlarının büyüyen karşı çıkışının bir parçası olarak yeniden biraraya getirileceği bildirilmesiydi.⁶³

Öyleyse başlıca sorulardan biri bilimsel solun bugün nasıl yeniden inşa edileceği ve bu süreçte sosyalistlerin ne gibi bir rol oynayabileceğidir. Bence bunun için önemli bir başlangıç noktası, bilimin her şeyden önce dünyanın gerçek, objektif durumunun araştırılması olduğunun kabulüdür. Genetik ve kuantum fiziği gibi çeşitli alanlardaki yeni keşifler önemli, çünkü gerçeğin dokusu konusundaki kavrayışımızın ilerlemesine yardımcı oluyorlar. Önemli biçimde en olağandışı görünen araştırmalar bile cep telefonları ve tabletlerden, kanser tanısı ve tedavisinde yeni metotlara kadar önemli, uygulanabilir faydalar sağlayabilir.

Ama aynı zamanda kapitalist sistemin değerleri, modern bilimi tahrif ediyor. Örneğin bazı araştırma alanları, fon sağlama aşamasında diğerlerine göre daha öncelikli olabiliyor. Özel bir mesele olarak üniversitelerimizde biomedikal bilimin fon sıkıntısı artarken, tüm araştırma harcamalarının yarısından fazlası uzak bölgelerdeki insanları öldürmenin her zamankinden daha sofistike askeri yollarını bulmaya ayrılıyor. İronik biçimde böylesi eylemler, Avrupa ve ABD'de teröristlerin çok daha düşük teknoloji metotlar (örneğin kamyon) kullandığı terör olaylarının yükselmesi şeklinde geri tepiyor.

Bilimi tahrip eden yalnızca fonlama öncelikleri değil. Gördüğümüz gibi insanlık halini belirlemede genlerin rolü konusundaki çarpık görüşler, diyabetten şizofreniye geniş bir alanda rahatsızlıkların tedavisinde genetiğin potansiyel rolü konusunda abartılı iddiaların önünü açtı. Bunlar ayrıca ırkçı, cinsiyetçi ve homofobik bakış açılarını aklamak için de kullanıldı.

Böylesi koşullarda yeni bir bilimsel sol inşa etmeye çalışanlar hem teorik hem de pratik aktivitelerin odak noktası konusunda dikkatlice düşünmeli. Açık ki soldaki bilim insanları sadece medyada değil; bilimsel kurum üyelerinin bazı açıklamalarında da ortaya çıkan sınıflı toplum, eşitsizlik, cinsiyetçilik, ırkçılık ve homofobiyi aklayan bilimsel bulguların çarpıtılmasına sürekli olarak karşı çıkmalı. Ama sıradan bilim insanlarını düşman olarak görmek de aynı ölçüde yanlış. İlaç şirketleri ve ordudan gelen paralarla yozlaşmak şöyle dursun; çoğu kıdemli akademik bilim insanı için bu günlerdeki gerçeklik, ücretlerin ve emeklilik maaşlarının düşmesi, ihtiyaç fazlası olma tehlikesi ve araştırmalar için ayrılan fonların azalmasıdır. Çoğu alt kademe bilim insanı için geçici sözleşmelerin norm haline gelmesi ve gelecekte sürekli bir iş olasılığının azalmasıyla durum daha da ciddi hale geliyor. *Brexit* oyu, Britanya'daki bilimsel araştırmacıların hatırı sayılı bölümünün AB ülkelerinden geldikleri ve dolayısıyla şimdi belirsiz bir gelecekle karşı karşıya kaldıkları için özellikle bilim açısından travmatik oldu. Ayrıca pek çok bilim insanı Britanya'daki pek çok laboratuvarın AB fonlarına dayanmasından dolayı ayrılığın bilimsel araştırmalar üzerindeki etkisinden endişeli.⁶⁴ Bilim insanlarını düşman olarak görmek kesinlikle büyük bir hata olurdu. Bunun yerine devrimci sosyalistlerin kapitalist sistem tarafından hayal kırıklığına uğratılmış bilim insanlarına ne önerebileceği ve karşılığında dünyanın durumu ve insanlık hali konusunda bilimden ne öğrenebileceği ile ilgili dikkatlice düşünmesi gerekiyor.

Önemli bir başlangıç noktası bilim insanlarını hem akademik ücretler ve çalışma koşulları gibi savunma kampanyalarına hem de ırkçılık karşıtı ve göç yanlısı inisiyatiflere katmaktır. Britanya'da-

ki laboratuvarlardaki pek çok doktora öğrencisinin, doktora sonrası araştırmacıların ve kıdemli bilim insanlarının AB ve hatta deniz aşırı ülkelerden gelmesiyle, ağırlıklı olarak böylesi bir serbest dolaşma ve farklı ülkelerdeki laboratuvarlar arasında işbirliğine dayanan bir çalışma alanı olan bilim için işçilerin sınırlar ötesi serbest dolaşımının nasıl önemli olduğunu belirtmek önemli olacaktır. Birleşik Krallık'ın herhangi bir AB fonunun kesilmesi karşılığında uygun miktarda fonları artırmasını talep eden, çok güçlü bir kampanyaya ihtiyaç var. Ama ayrıca bunun akademik bilim fonlarında genel bir artışın zorlanması ile birleştirilmesi gerekiyor ki son yıllarda durmadan fonlardan yoksun bırakılmış bir alan bu.

Burada önceliklerin neler olması gerektiği önemli bir mesele. Örneğin *Trident* füze sisteminin yenilenmesine harcanan milyonların tıbbi veya benzeri alanlardaki araştırmalar vasıtasıyla hastanelerimizdeki tanı ve tedavi uygulamalarında kullanıldığını hayal edin. Burada sosyalistler genom analizi, gen düzenlemesi ya da kök hücre teknolojileri gibi yeni teknolojilere kafadan karşı çıkanlara katılırlarsa söyleyecek çok az şeyleri olur. Bunun yerine bu teknolojilerin tıp için yarattığı potansiyel konusunda heyecan duymalı, ama aynı zamanda bunların kapitalizm altındaki gelişme yöntemlerinin böylesi teknolojileri tahrif ettiğine işaret edebilmeliler. Neden örneğin yeni genom düzenleme teknolojisinin patent hakkı için Berkeley ve Harvard üniversiteleri tarafından büyük bir savaş veriliyor? Burada sosyalistlerin İnsan Genom Projesi'nin Britanya bileşenine önderlik eden Nobel Ödülü kazanmış Sir John Sulston gibi kıdemli bilim insanları arasında önemli potansiyel ittifakları var. Sulston, genom diziliminin patentlenmesine karşı çıktı ve şimdi benzer şekilde genom düzenlemesinin patentlenmesine de karşı çıkıyor.⁶⁵

Genom düzenlemesi - insan türü dahil, yaşayan herhangi bir hücrenin DNA dizisini hassasiyetle modifiye etmeyi ilk kez olanaklı kılıyor - biomedikal araştırmaları ve klinik tıbbi ve ayrıca tarımı dönüştürmeye başlayacak görünüyor.⁶⁶ Kendi başına tartışılabilmesi gereken pek çok önemli etik ve politik meseleyi gündeme getiriyor.

Benzer tartışmalar bilim ve teknolojinin diğer pek çok gelişen alanında da olabilir.

Bu tartışmaların parçası olarak sosyalistlerin Lev Vygotsky gibi insanların öncüsü olduğu bilime diyalektik yaklaşımdan öğreneceği çok şey var. Böylesi bir yaklaşımı takip etmemenin tehlikesi, insan özellikleri ve rahatsızlıkları ile ilgili “doğaya karşı yetiştirme” tartışmalarına bazı çağdaş sosyalistlerin karşılık verme yöntemlerinde görülebilir. Oldukça haklı olarak sosyalistler, zeka ya da şizofreni gibi zihinsel hastalıkların doğrudan doğruya bireyin genleri yüzünden ortaya çıktığını düşünen biyolojik indirgemeciliği reddeder. Ne yazık ki çoğu sosyalist aynı ölçüde hatalı olan temelde yalnızca davranışçılığın bir tekrar biçimi olan sosyal indirgemeci bakış açısına sıkışır.

Aslında tüm kanıtlar, zihinsel hastalıkların sosyal ve biyolojik etmenlerin güç algılanan bir etkileşiminin sonucu olduğuna işaret ediyor. Depresyon, bipolar bozukluk, şizofreni ve otizm gibi biyolojik tabanlı zihinsel rahatsızlıklar ile ilgili daha fazla şey öğrendikçe, sadece genetik faktörlerin rol oynamadığı (tek bir genin bozukluğuna dayanan akciğer rahatsızlığı kistik fibroz gibi hastalıkların aksine) daha açık hale geliyor. Ama bu hiçbir genetik bağlantının olmadığı anlamına gelmez; genetik farklılıklar rol oynar, ama ancak gizlice ve belli sosyal koşullar altında. Örneğin yenilerde yapılmış bir araştırma, genomlarının bir bölümünde farklılığa (bu farklılık, *AKT* denilen bir genin değişmesine neden oluyor) sahip bireylerin, eğer ki ergenliklerinde çok miktarda esrar tüketirlerse, şizofreniye daha yatkın olduklarını ortaya çıkardı.⁶⁷ Başka bir araştırma, bebeklikten çocukluğa adım attıkları dönemde aşırı stresli ev ortamına maruz kalan, dokuz yaşındaki erkek çocukların belli bir grubunun önemli ölçüde başkalaşmış telomerleri - kromozomların uçlarını hasarlara karşı koruyan yapılar - olduğunu buldu.⁶⁸ Bu önemli, çünkü telomer kısalması hastalığa duyarlılık ve erken yaşlanma ile bağlantılı. Ancak bu yalnızca stres tepkisi ile bağlantılı bir gende farklılığa sahip erkek çocukları için geçerliydi. Şaşırtıcı biçimde korumacı,

şefkatli ev ortamına sahip erkek çocuklardaki aynı genetik farkın normalden daha uzun telomerleri vardı. Bu genetik bir farklılık ve bunun farklı ortamlardaki etkileri arasında basit bir ilişki olmadığını gösteriyor ki bu tam olarak biyolojiye diyalektik yaklaşımın öngörebileceği bir şeydir.

“Doğaya karşı yetiştirme” tartışmalarında dengeyi sağlayamamanın zihinsel rahatsızlıkların tanı ve tedavisi açısından önemli tatbiki sonuçları var. Bir yandan şizofreni ve depresyon gibi durumların beyindeki belli kimyasalların dengesizliğinden kaynaklandığı ile ilgili basit fikirlerin durumun karmaşıklığını bu hallerin hem biyolojik hem de sosyal dayanakları açısından doğru şekilde yansıtmadığı giderek kabul görüyor. Bu, Prozac gibi antidepresan ilaçların ilk başta düşünülenden oldukça farklı bir şekilde etkilemiş olabileceği anlamına geliyor, ama ayrıca böylesi ilaçların pek çok hastada neden sadece sınırlı etkisi olduğunu ve “cevap vermeyenler” olarak adlandırılanlarda hiçbir etkisi olmadığını açıklıyor.⁶⁹ Aynı zamanda psikiyatrinin tipik özelliği olan önce biyolojiye odaklanma, “konuşma tedavi terapileri”nde bulunabilecek böylesi hallerin sosyal nedenlerinin düşük öncelikli görülebileceğidir. Bu, sağlık hizmetlerinin bütçe kesintileriyle karşılaştığı bir döneme özgü bir sorundur; bunun anlamı böylesi terapilerin, kimyasal deli gömleklerinden birazcık daha etkili olan ilaç tedavilerine göre daha pahalı olarak değerlendirilmesidir.

Ancak zihinsel “rahatsızlıkların” tamamen olumsuz çevrenin bir ürünü olduğu ve hiçbir genetik dayanağı olmadığını farz etme gibi bir tehlike de söz konusu; *Not in Your Genes* (Geninizde Yok) kitabının yazarı, psikoterapist Oliver James’in “*kritik olan, ebeveynlerimizin çocukken bizimle nasıl ilgilendikleri ya da ilgilenmedikleridir*”⁷⁰ diyen bakış açısı buna bir örnektir. Gerilimli aile ortamının zihinsel sağlık üzerinde olumsuz etki yapabileceği kesinlikle doğru. Fakat bu durumu “*çocuklar yumuşak kil beyinlerle doğar, zihinsel oluşumları genler tarafından etkilenmez ve aileleri tarafından son derece şekillendirilebilir*”⁷¹ noktasına indirgemek hem bilimsel ola-

rak yanıştır hem de ebeveynleri çocuklarının zihinsel rahatsızlıkları nedeniyle öncelikli suç odağı haline getirecek bir duruma yol açabilir. Bilhassa böylesi bir bakış açısı geçmişte sıklıkla olumsuz biçimde kadının rolü üzerine odaklandı. Örneğin 1950'lerde davranışçılığın etkisi otistik ya da şizofren bireylerin “buzdolabı anneler” olarak adlandırılan, yüksek başarı elde eden, duygusal olarak soğuk kadınların çocuklarına sevecen ve güvenli bir ev ortamı sağlamak yerine, iyi bir kariyer yapmakla fazla ilgili olmalarının sonucu olarak görmenin yaygın olduğu anlamına geliyordu.⁷²

Biyolojik ve sosyal indirgemeciliğin iki kutbu yerine yalnızca diyalektik bir bakış açısı, insanın özelliklerinin ve rahatsızlıklarının hem biyoloji hem de ev ortamı kadar toplumsal çevrenin de ürünü olduğunu tam olarak ortaya serebilir. Böylesi bir bakış açısı eğer yeni ilaç tedavilerini akli denge durumunun organik temellerinin doğru kavranışı temelinde tanımlayacaksak, ama ayrıca hastalıkların sosyal karakterinin suçu hastaya ya da ailesine yüklemekten nasıl toplumsal stresin zayıf zihinsel sağlığı tetikleyebileceğini anlamaya çalışarak kabul edeceksek önemlidir. Bu bakış açısıyla hem ilaç tedavisi hem de konuşma terapisine yer vardır.

Sonuçta bilim ve teknoloji yoluyla insanlar çevrelerini dönüştürürler. Ama şu anki kapitalist toplumda yeni bilimsel gelişmeler sadece savaş ve baskıyı körüklemek için kullanılmakla kalmaz; olumlu bir rol oynayabilecek yeni teknolojiler sık sık yalnızca dünya nüfusunun çok küçük bir azınlığı için ulaşılabilir durumda olur. ABD’de hayati tehlike oluşturan bir bozukluğa sahip olup olmadığını belirlemek için bir bebeğin genomunun 50 saatte dizilenebildiği bir zamanda dünyanın başka yerlerinde çocuklar, temiz su yokluğu nedeniyle ölüyor. Ayrıca küresel ısınmanın şimdi insan medeniyetinin geleceğini ve belki de gezegenimizde hayatın kendisini tehdit ettiğini düşünürsek, sosyalist bir toplum davasının şu an her zamankinden daha hayati olduğu kesin. Kısa bir süre için bile olsa sıradan insanların toplumu dönüştürebileceğini gösteren Rus Devrimi deneyimi kendi başına güçlü bir örnek olarak duruyor. Sonuç olarak

sosyalistler, plansız kapitalist sistemi yıkmamanın ve onu demokratik olarak idare edilen, sosyalist bir toplumla değiştirmenin tek yolu olan devrime ihtiyacımız olduğunu anlatabilmeliler. Ancak böylesi bir toplumda bilim gerçek anlamda serpilebilir ve ancak böylesi bir toplumda bilimin sadece ayrıcalıklı bir azınlığın değil, sıradan insanların hayatlarını iyileştirmek için kullanılmasının garantisi mümkündür.

İkinci Kısım

Ekim'in Kaybedilişı

Rusya: Devrim Nasıl Kaybedildi (*)

Chris Harman

İki devrim

Şubat 1917 ve Ekim 1917 Devrimleri arasındaki dönem, birlikte ortaya çıkan iki süreç tarafından şekillenmiştir. Bunlardan ilki, şehirlerdeki işçi sınıfının süratli gelişimidir. Temmuz günlerine gelindiğinde sanayi işçileri en azından değişik sınıfların devrimden farklı çıkarları olduğunu anlamış görünüyordular. Kırsal alanlarda ise sınıf farklılaşmasının değişik bir biçimi ortaya çıkmıştı. Şehirlerdekinin aksine bu ayrışma, mülkiyet sahibi bir sınıf (burjuvazi) ile özel mülkiyet sahibi olmayı arzu bile edemeyen bir sınıf (işçiler) arasındaki bir ayrışma değildi. Tersine, mülkiyet sahibi iki sınıf arasındaki bir ayrışmaydı; bir yanda toprak ağaları, öte yanda köylüler. Köylülerin amacı sosyalizm değildi. Onların amacı toprak ağalarının topraklarını ele geçirmek ve bu toprağı bireysel bazda kendi aralarında bölüşmektir. *Kulaklar* (zengin köylüler) bile bu hareketin bir parçası olabilirdi.

Bu iki süreç (şehir ve köylerde sınıf farklılaşması) aynı zamanda ortaya çıkmasaydı devrim gerçekleşemezdi. Ancak bu iki süreci birbirine bağlayan şey nihai amaç birliği olmamıştır. Bu birliği sağlayan şey, tarihi nedenler dolayısıyla sanayi burjuvazisinin büyük

* Orijinal adı **Russia: How the Rrevolution was Lost** olan bu makale ilk kez 1967'de *International Socialism* dergisinde (ilk seri, 30. sayı) yayımlanmıştır.

toprak ağalarından siyasi olarak kopmamış olması gerçeğidir. Sanyai burjuvazisinin bunu yapamamış olması, köylüleri (ki bu fiili olarak orduyu da kapsıyordu) ve işçileri aynı tarafa itmiştir:

Sovyet devletini oluşturabilmek için tamamen farklı tarihsel sınıflara ait iki faktörün bir araya gelmesi ve beraber işlemesi gerekiyordu: Köylü savaşı, yani burjuva gelişiminin başlangıcını teşkil eden bir hareket ve proletarya ayaklanması, yani aynı sürecin çöküşünü simgeleyen bir hareket.¹

Çoğunluğu köylülerden oluşan ordunun sempatisi olmasaydı şehirlerdeki ayaklanma başarılı olamazdı. Aynı zamanda merkezi bir dışsal güç tarafından bir araya getirilip önderlik edilmeden köylüler başarılı bir mücadele veremezlerdi. 1917 Rusyası'nda mümkün olan bu tür tek güç, örgütlü işçi sınıfıydı. En önemli anda köylüleri peşine takarak işçilerin şehirlerde iktidarı almasını olanaklı kılan sınıfın bu yeteneği vardı.

Burjuvazinin ve onun toprak sahibi müttefiklerinin mülkiyetleri ellerinden alındı. Ancak bu eyleme katılan sınıfların uzun vadeli, ortak çıkarları yoktu. Şehirlerdeki işçi sınıfının tüm varlığı onun kolektif faaliyetine bağlıydı. Kırsal alanlarda ise kendi aralarında bile sadece toprağı ele geçirmek üzere, bir an için bir araya gelen, fakat sonra toprağı bireysel olarak işlemek isteyen köylüler vardı. Toprağın ele geçirilmesi ve bunun savunulması eylemi sona erdikten sonra köylüleri bir devlete bağlamak ancak dışarıdan ikna ile söz konusu olabilirdi.

Devrim, bu aşamadan sonra gerçekte şehirde işçilerin diğer sınıflar üzerindeki diktatörlüğü (büyük şehirlerde sovyetler ya da işçi konseylerindeki çoğunluğun yönetimi) ve şehirlerin kırsal alanlar üzerindeki diktatörlüğüydü. Arazilerin paylaşıldığı ilk dönemde bu diktatörlük köylülüğün desteğine güvenilebilirdi; gerçekten de devrim, köylü süngüleri ile savunulmuştu. Fakat sonra ne olacaktı?

Bu soru Rus sosyalistlerini daha devrimden çok önce düşün-

dürmeye başlamıştı. Rusya’da sosyalist bir devrimin köylü kitleleri arasında umutsuzca kaybedileceği fikri hakimdi. Bu nedenle Lenin dahil Rus marksistlerinin neredeyse tamamı (Troçki ve önceleri Parvus hariç) gelecek devrimi, bir burjuva devrimi olarak görüyorlardı. Parvus ve Troçki, devrimin sosyalist bir hükümet yaratabileceğini ilk kez savundukları zaman Lenin şöyle yazdı:

Bu olamaz, çünkü böyle bir devrimci diktatörlük ancak... halkın büyük çoğunluğuna dayanarak istikrar sağlayabilir. Şu anda Rus proletaryası, Rus nüfusunun bir azınlığını oluşturmaktadır.

Lenin, bu görüşünü 1917’ye kadar sürdürdü. Lenin’in devrimin sosyalist bir sonuca varma olasılığını kabul etmesi ve bunun için mücadele etmeye başlaması, bu devrimi Rusya’daki azınlık işçi sınıfını yabancı müdahaleye karşı koruyacak ve köylülerin onun iktidarına razı olmasına yardım edecek dünya çapındaki bir devrimin bir aşaması olarak görmesi ile olmuştur. Ekim Devrimi’nden sekiz ay önce Lenin, İsviçreli işçilere “sosyalist devrimi, Rus proletaryası kendi gücüyle başarıyla tamamlayamaz” diye yazdı. Devrimden dört ay sonra (7 Mart 1918’de) ise “mutlak gerçek şu ki Almanya’da devrim olmazsa mahvoluruz” diye tekrarladı.

İç savaş

Sovyet iktidarının ilk yılları, dünya devrimi olasılıklarını canlı tutuyor gibi görünüyordu. 1918-19 döneminde Almanya’da 1848’den beri görülmemiş sosyal çalkantılar yaşandı. Almanya’da ve Avusturya’da askeri mağlubiyeti, monarşinin devrilmesi takip etti. Her yerde sovyetlerin sözü ediliyordu. Macaristan’da ve Bavyera’da kısa bir süre için de olsa sovyet hükümetleri iktidara geldi. İtalya’da fabrikalar işgal edildi. Henüz 50 yıllık aşamalı gelişmenin mirası silinmemişti. Eski sosyal demokrat parti ve sendika önderleri, itibardan düşen burjuva partilerinin bıraktığı boşluğu doldurdular. Komünist sol ise bu duruma cevap verecek örgütlenmeden hâlâ yoksundu. Komünistler kah kitlesel destek

yokken harekete geçtiler kah kitlesel desteğin varolduğu durumlarda ise harekete geçmekte gönülsüz davrandılar.

Bu duruma rağmen 1919'dan sonra Avrupa'nın istikrar ve dengeleri çok nazikti. Bundan sonraki 15 yıl içinde her bir Avrupa ülkesinin sosyal yapısı önemli tehditlerle karşı karşıya kaldı. Üstelik komünist partiler ve işçi sınıfının deneyimleri, olan biteni anlamak açısından onları çok daha iyi bir konuma getirmişti.

Her şeye rağmen Rus bolşeviklerinin yurtdışındaki devrimi beklemeye niyetleri yoktu. Sovyet Cumhuriyeti'nin savunulması ve yurtdışındaki devrimlerin teşvik edilmesi birbirinden ayrılmaz bir bütün oldu. Bu arada Rusya'daki güncel görevler, bolşevik önderler tarafından değil, uluslararası emperyalist güçler tarafından dikte ediliyordu. Emperyalist güçler, Sovyet Cumhuriyeti'ne karşı "haçlı seferi" başlatmıştı. Başka sorunlar bir yana karşı-devrimci *Beyaz Ordu* ve yabancı orduların püskürtülmesi gerekiyordu. Bunu yapabilmek için de mevcut her olanağın kullanılması gerekiyordu.

Halkın desteği, devrimci heyecan ve zaman zaman neredeyse salt kararlılık sayesinde karşı-devrimci güçler (1924'e kadar Uzakdoğu Rusya'da faaliyetlerine devam etseler de) püskürtüldü. Ancak bunun faturası gerçekten çok yüksek oldu.

Sonuç sadece maddi olarak ölçülemez. Ancak sadece bu bağlamda bile kayıp büyüktü. Sanayi ve tarım üretimi en büyük zararı gördü. 1920'de pik demiri üretimi savaş öncesinin %3'üne, kenevir aynı oranın %10'una, keten %25'ine, pamuk %11'ine, pancar %15'ine düştü. Bütün bunlar yoksulluk, sıkıntı ve açlık demekti. Ama daha fazlası oldu. Sanayi üretiminin altüst oluşu aynı zamanda işçi sınıfının da altüst oluşu demekti. İşçi sınıfı, savaş öncesi nüfusunun %43'üne düştü. Gerisi ya köyüne dönmüş ya da savaş meydanında ölmüştü. Sadece sayısal olarak bakıldığında bile devrime önderlik etmiş, demokratik yönetimleri sovyet iktidarının yaşayan özünü oluşturmuş sınıfın nüfusu ve önemi yarı yarıya azalmıştı.

Gerçekte durum daha da kötüydü. Geriye yarısından daha azı

kalan bu sınıfı, hayat koşulları topluca hareket etmeye zorladı. Sanayi üretimi savaş öncesi rakamın %18'ine, emek verimi ise aynı oranın üçte birine düştü. Sağ kalmak için işçiler, toplu üretimlerinin alım gücüne güvenemezlerdi artık. Çoğu, ürettiklerini ve hatta üzerinde çalıştıkları makinelerin parçalarını yiyecek karşılığı köylülerle takas etme yoluna başvurdu. Devrimin önder sınıfı sadece imha olmakla kalmamış, fakat bu sınıfın üyelerini birbirine bağlayan bağlar süratle dağılmaya başlamıştı.

Fabrikalardaki işçiler, 1917 devrimci hareketinin bel kemiğini oluşturmuş işçiler değildi artık. En militan işçiler doğal olarak iç savaş sırasında en önde savaşanlardı ve büyük kayıplar verdiler. Sağ kalanlara sadece fabrikalarda değil; orduda kadro olarak veya devlet yönetiminde komiserlik yapmak üzere ihtiyaç vardı. Dolayısıyla fabrikalarda onların yerini, sosyalist gelenekleri ve arzuları olmayan, kırsal alanlardan gelen, deneyimsiz köylüler aldı.

Fakat devrimi yapan sınıf, gerçek anlamda varlığını kaybetmiş olsa da onun yaptığı devrimin akıbeti ne olacaktı? Bu, bolşevik önderlerin önceden tahmin edemedikleri bir sorundu. Onlar her zaman devrimin yalnız kalması halinde yabancı ordular ve içerideki karşı-devrimciler tarafından yıkılması ile sonuçlanacağını söylüyorlardı. Şimdi karşı karşıya kaldıkları sorun ise yurtdışından desteklenen karşı-devrimin devlet mekanizmasını olduğu gibi bırakırken devrime önderlik etmiş sınıfı imha etmekteki başarısıydı. Devrimci iktidar, sağ kalmayı başarmıştı; fakat onun iç yapısında köklü değişiklikler doğuyordu.

Sovyet iktidarından bolşevik diktatörlüğe

1917'nin devrimci kurumları - özellikle Sovyetler - devrime önderlik eden sınıfın kurumlarıydı. Bu kurumların üyelerinin arzuları ve niyetleri ile onları seçen işçilerin duyguları arasında bir fark söz konusu olamazdı. Kitleler, menşevikken sovyetler de menşevikti; kitleler arasında bolşevizm yayıldığında ise bu doğrudan sovyetlere yansdı. Bolşevik Parti fabrikalarda olduğu gibi sovyetlerde de

hareketin yönüne şekil verebilen ve diğer benzer kurumlarla ortak eylem hedefleri ileri sürebilen, örgütlü, sınıf bilinçli militanların birliğinden öte bir şey değildi. Onların ortak fikirleri ve öz disiplinleri ancak işçi kitleleri tarafından kabul görüyorsa politikaların etkin bir şekilde uygulanması mümkündü.

Bolşeviklerin daimi muhalifleri bile bunu kabul etmiştir. Önde gelen menşeviklerden biri şöyle der: *“Lütfen anlayın, önümüzdeki şey her şeyden öte proletaryanın muzaffer ayaklanmasıdır; neredeyse proletaryanın tümü Lenin’i destekliyor ve ayaklanmadan sosyal kurtuluşunu bekliyor...”* ²

İç savaş başladıktan sonra bile parti ile sınıf arasındaki bu demokratik diyalektik ilişki devam etti. Bolşevikler, iktidarını sovyetlerdeki çoğunluk partisi olarak sürdürdüler. Fakat öteki partiler de varlıklarını devam ettirdi. Menşevikler Haziran 1918’e kadar legal olarak faaliyet sürdürdü ve bolşevikler ile rekabet etti.

İşçi sınıfının büyük bir kısmının yok olması tüm bunları değiştirdi. Sovyetler zorunlu olarak içinden yükseldiği sınıftan bağımsız bir hayat kazandı. İç savaş sırasında savaşıyan işçi ve köylülerin fabrikalarda kendilerini topluca yönetme koşulları yoktu.

Savaş meydanında bir baştan öbür başa yayılmış sosyalist işçiler, kendi doğrudan kontrolleri dışında - hiç olmazsa geçici olarak - merkezi bir hükümet aygıtı tarafından örgütlenmek ve yönlendirilmek zorundaydılar.

Bolşevikler, böyle bir yapının ancak devrimi tüm kalbiyle destekleyenleri içerdiği taktirde ayakta durabileceğini gördü. Bu da sadece bolşevikler demekti. Sosyalist Devrimciler’in sağ kanadı açıkça karşı-devrim saflarındaydı; sol kanat ise ise hükümet politikasıyla anlaşılmadıkları zaman çareyi terörde buluyordu. Menşeviklere gelince; onların politikası iktidarın Kurucu Meclis’e devredilmesi talebi ile bolşevikleri karşı-devrime karşı destelemek arasında bocalamaktı. ancak Kurucu Meclis talebi, karşı-devrimin baş taleplerinden biriydi. Bu, Menşevik Parti’nin içinde sovyet iktidarının hem taraftarı hem

de muhalifleri olduğunu gösteriyordu. Menşeviklerin bir çok üyesi *beyazların* saflarına geçmiştir. Örneğin Volga bölgesindeki menşevik örgütleri, karşı-devrimci Samara hükümetine yakındı. Menşevik Merkez Komitesi'nin üyesi Ivan Maisky, Samara hükümetine katılmıştır.³ Bolşeviklerin buna cevabı, Menşevik Parti üyelerine çoğunlukla öz-gürlük tanımak, ancak onların etkili bir siyasi güç olarak işlemlerini önlemek oldu. Haziran 1918'den sonra bile menşevikler basını kullanmıştır. Sadece üç ay boyunca menşeviklere yayın yasağı getirilmiştir.

Bütün bunları yaparken bolşeviklerin tercih şansı yoktu. Temsil ettikleri sınıf, iktidarı korumak için mücadele verirken imha oldu diye bolşeviklerin bu iktidardan vazgeçmesi söz konusu değildi. Bu iktidarın temelini zayıflatan düşüncelerin yayınlanmasına izin vermek de söz konusu değildi, çünkü kendi çıkarlarını tayin edebilmek üzere işçi sınıfı artık örgütlü bir güç olarak varlığını sürdürmüyordu.

Böylece zorunlu olarak 1917 Sovyet Devleti yerini 1920'den itibaren tek parti devletine bıraktı. Geriye kalan sovyetler giderek bolşevik iktidarın sadece paravanı haline geldiler. Örneğin 1919'da Moskova Sovyeti'nde 18 aydır seçim yapılmamıştı.⁴

Kronştad ve "Yeni Ekonomi Politikası" (NEP)

İç savaşın sonra ermesi, bu durumu düzeltmek bir yana birçok bakımdan daha da kötüleştirdi. Çünkü savaşın bitmesi ile karşı-devrim tehlikesinin son bulması, iki devrimci süreci yani şehirlerdeki devrimci iktidarı ve kırsal alanlardaki köylü ayaklanmalarının birbiriyle olan bağıını kopardı. Toprağı ele geçiren köylüler, Ekim Devrimi'nin kolektif, devrimci ideallerine ilgilerini kaybetti. Onları ilgilendiren şey, kendi bireysel çalışma biçimlerinden kaynaklanan bireysel talepleri idi. Her biri, kendi toprak parselindeki faaliyeti ile kendi yaşam koşullarını iyileştirme derdindeydi. Gerçekten de artık köylülüğü ahenkli bir grup olarak birleştiren tek şey vergilere ve şehirleri doyurmak için yapılan buğdaya el konulmasına karşı muhalefetleriydi.

Bu muhalefetin doruk noktasına varması Onuncu Parti Kongresi'nin bir hafta öncesine rastlar. Petrograd'ın girişini koruyan Kronştadt Kalesi'nde bir bahriyeli ayaklanması başladı. O zamandan beri birçok insan, bunu izleyen olayları bolşevik rejimin sosyalist amaçlarına ilk ihaneti olarak yorumlamıştır. Kronştadt bahriyelilerinin 1917 Devrimi'nin başını çekmiş olmaları sık sık bu tez için delil olarak öne sürülmüştür. Oysa o zaman rejime karşı birçok işçinin nefretini temsil ettiğini savunan *İşçi Muhalefeti* dahil hiç kimse o anda ne yapılması gerektiği konusunda bir an bile tereddüt göstermedi. Bunun niye böyle olduğu açık: 1920'deki Kronştadt, 1917'nin Kronstadt'ı değildi. Kronştadt bahriyelilerinin sınıf kompozisyonu artık aynı değildi. En iyi sosyalist unsurlar, iç savaş başladığında savaşmak için cepheye koşmuştu. Onların yerini alanların çoğu ise devrime karşı kendi sınıfının tavrını koruyan köylülerdi. Bunu ayaklanmanın taleplerinde görmek mümkün: Bolşeviklerin sovyetlerden çıkartılması ve tarımda serbest pazar koşullarının yaratılması. Bolşevik önderlerin bu taleplere boyun eğmesi söz konusu olamazdı. Bu, devrimin sosyalist amaçlarını mücadele bile etmeden tasfiye etmek anlamına gelirdi. Diğer partiler - hatta sosyalist olanlar bile - devrim ile Beyaz Ordular arasında sendelerken tüm kalbiyle sovyet iktidarını tek başına destekleyen yine de bolşevikler olmuştur. En iyi militanlar, bolşeviklere bağlıydı. Bolşeviklerin olmadığı sovyet demek, devrimde işçi sınıfının sosyalist, kolektif amaçlarına her zaman için sahip çıkan partinin olmadığı sovyet demek olurdu. Kronştadt'ta ifadesini bulan şey, devrimi gerçekleştiren iki sınıfın uzun vadeli çıkarlarının kökünden ayrılmasıydı. Ayaklanmanın bastırılması, köylü muhalefетinin devrimin sosyalist içeriğini yıkmasını önlemek için bolşeviklerin çaresizlik içinde zor kullanmak durumunda kalmaları olarak görülmelidir.⁵

Gerçi, Kronstadt olayının yaşanmış olması bile gelecek için tehlike çanlarını çaldı. Çünkü bu olay devrimde işçi sınıfının öncü rolünü sorguluyordu. İşçi sınıfının öncü rolü ise sınıfın temsil ettiği üstün ekonomik model ya da onun üstün iş verimi ile değil,

kaba kuvveti ile sürdürölmekteydi. Bu kaba kuvvet, bizzat silahlı işçiler tarafından değil, işçi sınıfına düşünceleri ile ama dolaylı olarak bağı bir parti tarafından kullanılmaktaydı. Dolaylı, çünkü 1917'deki parti ile sınıf arasındaki organik bağı artık kopmuştu.

Yine de başka bir durumda sosyalistlerin böyle bir baskıyı desteklemesi söz konusu olamaz. "Büyük çoğunluğun çıkarları uğruna büyük çoğunluğun bilinçli ve bağımsız hareketi" olmak yerine Rusya'daki devrim, kırsal alanların şehirler tarafından açık kuvvet kullanılarak sömürüsünü içeren bir düzeye vardı. Bolşevik Parti'deki tüm gruplar, devrimin köylü ayaklanmalarıyla devrilme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunun farkındaydı.

Tek bir çıkar yol görünüyordu: Köylülerin taleplerinin çoğunu kabul etmek, ama güçlü ve merkezi sosyalist devlet mekanizmasını korumak. *Yeni Ekonomi Politikası* (NEP) işte bunu yapmaya çalıştı. Bu politikanın amacı, köylüleri rejime razı etmek ve özel üretime bazı kısıtlı özgürlükler tanıyarak ekonomik gelişmeyi teşvik etmekte. Devlet ve devletin malı olan fabrikalar, köylü üretimin gerekleri ve pazar güçlerinin kanunlarına göre işleyen bir ekonomide unsurlardan biri gibi faaliyet gösterecekti.

1921-28: Parti, devlet ve işçi sınıfı

NEP dönemindeki ekonomik ilişkilerin karakteri ve işçi sınıfının devletle ilişkisi Rusya'nın herhangi bir şekilde "sosyalist" olduğu iddiasının kanıtı olarak öne sürülemez. Artık ne işçilerin iktidarı ne de planlı ekonomi kalmıştı. Ancak devlet - toplumu kontrol ve idare eden bu "silahlı insanlar kurumu" - sosyalist niyetli bir partinin elindeydi; politikalarının yönü sosyalist içerikli olacaktı.

Fakat durum bu kadar basit değil. Birincisi, Rus toplumunu şimdi idaresi altında tutan devlet kurumları, 1917'nin militan sosyalist partisi ile aynı şey olmaktan çok uzaktı. Şubat Devrimi zamanındaki Bolşevik Parti üyeleri, ideallerini haykırabilmek için çarlık baskısının tüm tehlikelerini göze alan, kendini adanmış sosyalistlerdi. Dört

yıllık iç savaş ve bu süre boyunca işçi kitlelerinden ayrı kalmış olmaları, onların sosyalist niteliklerini kolayca silemezdi. Fakat bu militan ve deneyimli kadrolar, 1919'da toplam parti üyelerinin sadece onda birini, 1922'de ise kırkta birini oluşturunuyordu. Devrim ve iç savaş boyunca parti sürekli büyüdü. Bu, kısmen tüm militan işçilerin ve sosyalistlerin partiye katılma eğiliminin göstergesiydi. Bir kere, işçi sınıfının büyük bir kısmı imha olduktan sonra parti, sovyet denetimi altındaki tüm bölgeleri denetleme görevini kendisi yüklenmek zorunda kaldı. Bunu ancak kendine yeni üyeler bularak yapabiliirdi. Bundan başka, iç savaşı kimin kazanacağı belli olur olmaz, sosyalizmle alakası olmayan ya da çok az ilişkisi olan bir çok insan, partiye girmeye çalıştı. Böylece parti artık homojen bir sosyalist güç olmaktan uzaklaştı. Sadece önder unsurların ve en militan üyelerin sosyalist geleneğin gerçekten parçası oldukları söylenebilirdi artık.

Devlet mekanizmasında da benzer bir sulanma yaşandı. Bolşevik Parti, hükümet mekanizmasının işlerliğini devam ettirebilmek için eski çarlık bürokrasisinin binlerce üyesini kullanmak zorunda kaldı. Teorik olarak bolşevikler, bunların işlerini sosyalist çizgide yönlendirecekti. Fakat pratikte eski yöntemler, özellikle kitlelere karşı tavırlar devrim öncesi alışkanlıklarla sürdürüldü. Lenin bunun ne demek olduğunu açıkça farkındaydı: *“Bizim neyimizin noksan olduğu yeterince açık”* dedi Mart 1922 Parti Kongresi'nde, *“yönetici komünist katmanların kültürü eksik. Moskova'ya bir bakalım: Bir bürokrat yığını; kim kimi yönetiyor? 4700 sorumlu komünist, bu bürokrat yığını mı, yoksa tam tersi mi? Komünistlerin bu yığını yönettiğini içtenlikle söyleyebileceğimizi sanmıyorum. Dürüst olmak gerekirse, onlar yönetenler değil, yönetilenler”*.

1922 yılının sonunda Lenin, devlet mekanizmasını *“Çarlıktan devralınmış ve sovyet dünyası tarafından hemen hiç ellenmemiş... Burjuva ve çarlık mekanizması”*⁶ olarak tanımlamıştı. İşçi sendikalarının rolü üzerine 1920'lerde yer alan tartışmalarda ise Lenin şöyle demiştir:

Bizimki aslında bir işçi devleti değil, fakat bir işçi ve köylü devleti... Bu kadarla da bitmiyor. Parti programımız, devletimizin bürokratik çarpıklıklarla dolu bir işçi devleti olduğunu gösteriyor.⁷

Sorun salt eski bolşeviklerin kendilerini, düşman sınıf güçlerinin ve bürokratik uyuşukluğun gücü yüzünden sosyalist amaçlarını gerçekleştirmeyi zorlaştıran bir ortamda bulmaları da değil. Bu amaçlar bile düşman bir ortamda sonsuza kadar bozulmadan kalmazdı. Çoğunluğu vurdumduymaz köylü kitlelerinden oluşan disiplinli bir ordu kurma gerekliliği bir çok iyi parti üyesine otoriter alışkanlıklar aşılamıştı. NEP dönemi, sosyalist demokrasinin özünü oluşturan yönetenlerle yönetilenler arasındaki karşılıklı demokrasi ortamından çok uzaktı. Şimdilerde birçok parti üyesi küçük esnafla, küçük kapitalistle, kulakla uzlaşarak toplumu denetleyebilme durumunda olduklarını gördü. Bu unsurlara karşı işçi devletinin çıkarlarını temsil etmeleri gerekiyordu; ancak eskisi gibi kaba kuvvet kullanarak değil. Şimdi sınırlı da olsa bir işbirliğine gerek vardı. Zayıf ve yılmış işçi sınıfıyla aralarındaki manevi bağlar ile karşılaştırıldığında birçok parti üyesi, küçük burjuva unsurlar ile bu yakın ve maddi ilişkiden daha çok etkilenmiş görünüyordu.

Her şeyden öte parti üyelerinin içinde yüzdüğü bu eski bürokrasi, sonunda partiyi de etkilemeye başladı. İktidarı koruyacak bir sınıf gücünün artık partinin etrafında bulunmaması, parti içinde sıkı bir disiplin uygulanmasını gerektiriyordu. Böylece Onuncu Parti Kongresi'nde - her ne kadar tartışmanın parti içinde süreceği varsayıldıysa da -⁸ resmi hizip kurulması "geçici olarak" yasaklandı. Fakat bu parti-içi uyum önleminin parti içinde bürokratik kontrol yöntemlerinin kabul edilmesine dönüşmesi çok sürmedi. Daha Nisan 1920'de partideki muhalefet unsurları, bu durumdan şikayet etmişlerdi. 1922'ye gelindiğinde ise Lenin bile "*sadece Sovyet kurumlarında değil, parti kurumlarında da bürokrasi var*" diye yazıyordu.

Parti-içi demokrasinin kayboluşunu, merkezi önderliğe karşı

yürütülen her muhalif akımın akıbetinde en açık şekilde görmek mümkün.

1917 ve 1918’de farklı grupların değişik ilkeler etrafında örgütlenme hakkı dahil olmak üzere, parti içinde tam bir tartışma özgürlüğü vardı. Lenin’in kendisi bile en az iki kez parti içinde azınlıkta kalmıştı (*Nisan Tezleri*’ni yazdığı zaman ve bundan bir yıl kadar sonra Brest-Litovsk görüşmeleri sırasında). Kasım 1917’de partinin tek başına iktidarı almasına karşı çıkan bazı bolşeviklerin bir an önce karar verilmesini zorlamak amacıyla hükümetten istifa etmeleri, onlara karşı disiplin cezası alınmasını bile gerektirmemişti. Varşova üzerine ilerleme konusunda parti içi tartışmalar açık bir şekilde parti yayınlarında yer almıştı. Daha 1921’de bile İşçi Muhalefeti’nin programının 250 bin kopyası, partinin kendisi tarafından basılmış ve iki muhalefet üyesi merkez komitesine seçilmişti. 1923’te *Sol Muhalefet* ortaya çıktığında her ne kadar onların yazdığı her bir muhalefet yazısına karşı önderliği destekleyen en az on yazı çıkmış olsa bile yine de *Muhalefet*, görüşlerini Pravda’da açıklama fırsatı yakalamıştı.

Gerçi tüm bu dönem boyunca herhangi bir muhalefetin etkin bir şekilde çalışma olanağı azalmıştı. Onuncu Parti Kongresi’nin ardından İşçi Muhalefeti yasaklandı. 1923’e gelindiğinde ise **46’ların Programatik Metni**, “*partinin sekreterlik hiyerarşisi, konferans ve kongreye kimin gideceğine daha da yaygın bir şekilde kendisi karar veriyor*”⁹ diye yazıyordu. Parti önderliğini destekleyen ve Pravda’nın editörlüğünü yapan Buharin bile partinin tipik işleyiş yöntemlerinin demokratik olmadığını söylüyordu:

Birimlerin sekreterleri genellikle bölge komitesi tarafından atanıyor ve buraya dikkat: Bölge kendi adayını birime kabul ettirmeye bile çalışmıyor; şu veya bu yoldaşı atamakla yetiniyor. Çoğunlukla bir meseleyi oylamak, o meselenin zaten kabul edildiğini varsayan bir yöntem ile yapılıyor. Toplantıda “kabul etmeyen var mı?” diye soruluyor ve kimse az çok aleyhte

*konusmaya cesaret edemeden atanan aday, kendini seçilmiş buluyor...*¹⁰

Bürokratikleşmenin gerçek boyutları, Lenin'in hastalığı sırasında partinin önderliğini "üçlü başkanlık" devralınca tam olarak ortaya çıktı. 1925 sonlarına doğru ise Stalin'in parti merkezini denetimine geçirmesi ile Zinoviev, Kamenev ve Krupskaya muhalefete geçti. Zinoviev, partinin Leningrad lideriydi ve bu nedenle başkentin yönetim mekanizması ve birkaç etkin gazete onun denetimindeydi. Ondördüncü Parti Kongresi'nde bütün Leningrad delegeleri, merkeze karşı onun muhalefeti desteklemişti. Buna rağmen Zinoviev'in muhalefeti yenildikten hemen bir-iki hafta sonra partinin Leningrad'daki birkaç yüz iflah olmaz muhalifi dışında tüm kesimleri, Stalin'in politikalarını destekleyen kararları geçiriyordu. Bunu gerçekleştirmek için şehir parti yönetiminin şeflerini görevden almak yetmişti. Bürokrasi kimin elinde kalırsa parti de onun oluyordu. Bürokrasi Zinoviev'in denetimindeyken yerel parti muhalefetteydi. Şimdi Stalin'in denetimindeki ülke çapında mekanizmaya bu şehir de katılınca bu kez partinin yerel organı, Stalin taraftarı oldu. Şeflerin değiştirilmesiyle zinovievci tekdüzelik, stalinci tekdüzeliğe çevrilmiş oldu.

Sovyet mekanizmasında ve partide bürokrasinin yükselmesi, işçi sınıfının iç savaşta imha olması sonucu başladı. Fakat NEP döneminde sanayi düzelmeye ve işçi sınıfı tekrar büyümeye başladığı zaman bile devam etti. Ekonomik gelişme, "işçi devleti"nin işçisinin durumunu iyileştirmek şöyle dursun, daha da kötüleştirdi.

NEP döneminde köylülüğe verilen ödünler, maddi olarak işçilerin (göreceli) durumunu kötüleştirdi:

"Savaş komünizmi" zamanında her yerde proletarya diktatörlüğüne ismini veren, kahraman diye alkışlanan işçi, NEP'in üvey oğlu durumuna düşme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. 1923 ekonomik bunalımında ne resmi politikanın taraftarları

ne de sanayinin gelişmesi adına ona karşı çıkanlar, sanayi işçisinin dertlerini ve çıkarlarını önemli bir sorun olarak görmeye gerek duymadılar.¹¹

İşçi sınıfının konumu sadece köylülüğe kıyasla kötüleşmekle kalmadı; sanayideki yönetici ve müdürlerle karşılaştırıldığında da geriledi. 1922’de resmi sınıflandırmalara göre idari personelin %65’i işçi ve % 35’i işçi olmayanlar diye tanımlanırken, bundan bir yıl sonra bu yüzdelere neredeyse tam tersine döndü: %64’ü işçi olmayanlar ve sadece %26’sı işçi idi.¹² *Kızıl sanayiciler*, yüksek maaşlarıyla ve istedikleri gibi insanları işe alan ve işten atan “tek kişilik yönetim”leriyle ayrıcalıklı bir grup olarak ortaya çıkmaya başladı. Aynı zamanda Sovyet ekonomisinde yaygın işsizlik süreklilik kazanmaya başladı ve işsiz sayısı 1923-24 döneminde 1,25 milyona kadar yükseldi.

1921-29’da parti içinde bölünmeler

Tarihi insanlar yapar, ancak kendi seçtikleri koşullarda değil. Süreç içinde insanlar hem içinde bulundukları koşulları değiştirir hem de kendilerini. Tarihteki her grup gibi Bolşevik Parti de bu gerçekten bağışık değildi. İç savaş, karşı-devrim ve açlık koşullarında Rus toplumunu bir arada tutmaya çalışırken sosyalist amaçlar, tarihin yönünü belirleyen bir faktördü; ancak birlikte çalışmak zorunda kaldıkları sosyal güçler, parti üyelerinin kendilerini de değiştiriyordu. NEP dönemi Rusya’sını bir arada tutmak demek, yıkıcı çelişkileri önlemek için farklı sosyal sınıflar arasında aracılık etmek demektir. Parti ve devlet ancak farklı ve çoğunlukla çıkarları zıt sınıfları tatmin ederse devrim ayakta kalabilirdi. Sosyalizmin kolektif, demokratik amaçlarını olduğu kadar köylülerin bireysel taleplerini de karşılamak için önlemler alınması gerekiyordu. Bu süreç içinde değişik sosyal sınıfların üzerinde yükselen partinin de bu farklılıkları kendi yapısında yansıtmaması mümkün değildi. Değişik sınıfların parti üzerindeki baskıları, partinin değişik kesimlerinin kendi

sosyalist taleplerini farklı sınıf çıkarları temelinde tanımlamasına neden oldu. Gerçek sosyalist baskıyı uygulayabilecek tek sınıf - işçi sınıfı - bunların en zayıfı, en örgütsüzüydü ve böylesi baskıları en az uygulayabilecek sınıftı.

Sol Muhalefet

Savunduğu görüşler itibariyle Sol Muhalefet kuşkusuz parti içindeki hiziplerden bolşevizmin devrimci sosyalist geleneğine en yakın olanıydı. Sol Muhalefet, sosyalizmin yavaş gelişen köylü ekonomisi veya *birikim için birikim* olarak yeniden tanımlanmasını reddediyordu. İşçi demokrasisinin sosyalizmin temeli olduğu fikrini koruyordu. Dünya devriminin *tek ülkede sosyalizm* inşa edileceği iddiasıyla şovenizm ve gericilikle ikame edilmesini reddediyordu.

Sol Muhalefet'in herhangi bir şekilde partinin "proleter" hizbi olduğu söylenemez. Çünkü 1920'lerin Rusyası'nda işçi sınıfı, parti üzerinde diğer sınıflara göre en az baskı uygulayabilen sınıftı. İç savaşın ardından yeniden oluşan işçi sınıfı, kendi çıkarları için mücadele edebilecek güce sahip değildi. Bu dönem, işsizliğin yüksek olduğu, en militan işçilerin ya iç savaşta öldüğü ya da bürokratik hiyerarşide yükseldiği, sınıfın çoğunluğunu kırsal alanlardan yeni gelen köylülerin oluşturduğu bir dönemdi. Bu durumda işçi sınıfının tipik tavrı, muhalefete destek olmak değil; aksine siyasi tartışmalara ilgisizlik olmuştur ki bu da onun tepeden kolayca yönlendirilebilmesine (hiç değilse çoğu zaman) olanak tanımıştır. İşçi sınıfı için sosyalist bir eylem programına sahip olan Sol Muhalefet, mücadele etmek için çok yorgun ve cesaretsiz olan bir işçi sınıfıyla karşı karşıyaydı.

Muhalefet'i zor durumda bırakan sadece işçilerin ilgisizliği değildi; ekonomik gerçeklikler konusunda da zorlanıyordu. Muhalefet'in görüşleri hangi politika uygulanırsa uygulansın, kısıtlı olanakların hayatı zorlaştıracaklarını vurguluyordu. Hem içeride sanayinin geliştirilmesi hem de bunu yapabilmek için devrimi yurtdışına yaymak gerektiği üzerinde duruluyordu. Ancak doğru bir sosyalist politika

izlense bile kısa dönemde işçilere sunabileceği pek bir şey yoktu. Troçki ve Preobrazhensky daha fazla planlama talep etmeye başladıkları zaman bunun köylüleri sıkıştırmadan ve işçiler özveride bulunmadan yapılamayacağını da vurguladılar. 1926'daki "troçkist" ve "zinovievci" birleşik muhalefet, işçilerin durumunu düzeltmek için çeşitli önlemler alınmasına öncelik verilmesini talep etmişlerdi ve talep ettikleri önlemlerden çok daha fazlasını işçilere vaat eden Stalin'in tavrını ütöpik olmakla itham ederken gerçekçi davranıyorlardı.

Sol Muhalefet'in savunduğu tüm fikirleri burada ayrıntıyla tartışmayacağız. Fakat birbirleriyle ilişkili üç temel unsur vardı:

1. Ancak kırsal alanlara karşı şehirlerin, yani tarıma karşı sanayinin ekonomik ağırlığı arttırıldığı taktirde devrim, sosyalist bir doğrultuda ilerleyebilir. Bu ise sanayinin planlanmasını ve vergi politikasında zengin köylülerin aleyhine bilinçli bir fark gözeten bir politika gerektirir. Eğer bu yapılmazsa köylüler, devleti kendi çıkarlarına tabi kılabilir, ekonomik gücü ele geçirebilir ve bir karşı-devrim - *Termidor* - yaratabilirler.
2. Bu sınai kalkınma ile birlikte parti ve devlet içindeki bürokratik eğilimlerin önünü alabilmek için işçi demokrasisi arttırılmalıdır.
3. Bu iki politika, Rusya'yı devrimin kalesi olarak koruyabilir; fakat sosyalizmin önkoşulu olan maddi ve kültürel düzeyi üretmeyecektir. Bu, devrimin yurtdışında yayılması ile mümkün olabilir.

Salt ekonomik düzeyde düşünülecek olursa bu programın uygulanmaması için hiçbir neden yoktu ve nitekim sonunda her ne kadar Muhalefet'in talebinin niteliğiyle çekişen bir şekilde yapıldıysa da sanayileşmeyi planlayan ve köylüleri sıkıştıran bir politika uygulamaya kondu. Fakat 1923'ten itibaren partiyi kontrol edenler, bu programın hikmetini görememişlerdi. Ancak 1928'de ciddi bir ekonomik bunalım, onları planlamaya ve sanayileşmeye zorladı. O

zamana kadarki beş yılı Muhalefet'e zulmederek ve önderlerini sürgüne göndererek geçirdiler. Programın ikinci maddesini ise hiçbir zaman gerçekleştirmediler. Üçüncü maddeye gelince bu, 1923'e kadar bolşevizmin özüydü,¹³ fakat 1925'teki partinin önderleri tarafından tümüyle reddedildi.

Partinin bu programı kabul etmesini engelleyen şey ekonomik nedenler değil, parti içinde gelişen sosyal güçler dengesi olmuştur. Program, köylülüğün ekonomik baskısının tayin ettiği üretim temposunun reddini talep ediyordu. Ancak parti içinde bu talebe karşı koyan iki çeşit sosyal güç gelişmişti.

Partinin "sağ"ı ve "orta"sı

Bunlardan birinci grubu, köylülüğe ödün vermenin sosyalizmin inşasına zararlı olmadığını savunan unsurlar oluşturuyordu. Bunlar, bilinçli bir şekilde parti programının köylülüğün çıkarlarına göre ayarlanmasını istiyordu. Bu yalnızca teorik bir platform değildi. Kulaklar ve kapitalist çiftçiler dahil olmak üzere tüm köylülükle işbirliğini uygun gören parti içi unsurların pratik çıkarlarını ifade ediyordu. Bu akım, teorik ifadesini köylülere "*kendinizi zenginleştirin*" diye akıl veren Buharin'de bulmuştur.

İkinci akım ise gücünü hem parti içindeki hem de dışındaki sosyal güçlerden almıştır. Görünüşte bunların derdi, toplumsal uyumu korumaktı. Böylece kırsal alanların şehirlere tabi kılınması halinde doğabilecek toplumsal gerginliğe karşı çıktılar, fakat köylü taraftarı olma konusunda sağ kanat kadar ileri gitmediler. Tüm gayesi bürokratik yöntemlerle parti içindeki uyumu sürdürmek olan bu akım, çoğunlukla parti mekanizması içindeki unsurlardan oluşuyordu. Liderleri ise parti mekanizmasının şefi Stalin'di. O zamanlar Sol Muhalefet, bu stalinist kesimi, partinin sol kanadının programında ifadesini bulan gelenekleri ile sağ kanat arasında yalpalayan, merkezci (ortayolcu) bir grup olarak görüyordu. 1928'de Stalin aniden Sol Muhalefet'in programının ilk maddesini yürürlüğe sokup daha birkaç ay önce sola saldırdığı gibi şiddetle bu kez de sağa saldırın-

ca sanayileşme ve köylülüğün toprağını tamamen devletleştirmeye (sözüm ona “kolektifleştirmeye”) başlayınca solun bu yorumunun ne denli yanlış olduğu ortaya çıktı. Stalin’in kendisinin de bir toplumsal tabanı olduğu açıkça ortaya çıkmış oldu. Ancak Stalin ne proletaryanın ne de köylülüğün egemen olduğu bir ortamda varlığını sürdürebilirdi.

Eğer Sol Muhalefet, partinin sosyalist ve işçi sınıfı geleneklerini sürdüren ve bunları gerçekçi politikalara uyarlamaya çalışanları temsil ediyorsa ve sağ kanat, parti üzerindeki köylü baskısıyla uzlaşmanın sonucuysa; stalinist kesim de parti bürokrasisini kendine taban edinmiş ve galip çıkmış kesimdi. Bu kesim, devrimin yarattığı toplumsal yapı içinde kendinden başkasına tabi unsurlardan oluşmuş olarak hayata başlamıştı. İşçi partisinin yalnızca bazı temel işlevlerini yerine getiriyordu. İç savaşta işçi sınıfının çoğunluğunun imha olmasıyla parti, sınıfın üzerinde öylece kalıvermişti. Bu durumda parti ve devlet arasındaki uyumun sürdürülmesi rolü, merkezi bir öneme sahip oldu. Giderek bu işlev önce devlet içinde ve sonradan da parti içinde bürokratik denetim yöntemleriyle (ve genellikle eski çarlık bürokratları tarafından) yerine getirilmeye başlandı. Parti bürokrasisi giderek parti içinde bir egemenlik kurmaya başladı; her düzeyde atamalar yaparak, kongre delegelerini seçerek, vb. Devleti ve sanayiye denetleyen artık sınıfın kendisi değil de parti oldukça parti bürokrasisi de işçilerin devrimden elde ettikleri kazanımları giderek kendilerine mal eder hale geldi.

Bunun uygulanan politikalar üzerindeki ilk etkisi, bürokratik savunma oldu. Mekanizmanın bürokratları, kendi konumlarını tehdit edebilecek her politikaya karşı direnişe geçtiler. Kendi konumlarını sorgulayacak her gruba karşı baskıcı bir grup olarak hareket etmeye başladılar. Sol’un programına karşı muhalefetleri ve bunun doğru dürüst tartışılmasına bile izin vermemeleri bundandır. Bürokrasi, toplumsal karışıklık tehlikesine karşı böyle olumsuz bir tavır alırken, doğal olarak partinin sağ kanadı ve Buharin ile ittifak kurmuş oldu. Bu ittifak, bürokrasinin kendisi için bir sosyal varlık olarak üretim

araçları ile kendisi arasında doğrudan bir ilişki kurduğu gerçeğinin üstünü kapatıyordu. Parti içindeki muhalefete yaptığı baskı, bürokrasinin devlet ve sanayi içindeki kendi iktidarına karşı bir muhalefeti ortadan kaldırmak için yürüttüğü mücadelenin bir parçası olarak değil, köylülükten yana politikaları partiye tepeden kabul ettirme girişimi gibi göründü. “Tek ülkede sosyalizm” ilkesini açıkça ilan etmelerinden sonra bile Rusya dışındaki başarısızlıkları, bilinçli bir karşı-devrimci rolden ziyade bürokratik atalet ve yurtiçinde köylülük taraftarı politikalardan kaynaklanıyor gibi görünmeye devam etti.

Oysa tüm bu dönem boyunca bürokrasi, kendisini bir sınıf olarak şekillendirmekten başka, kendi çıkarlarını kollayan bir sınıf olarak geliyordu. NEP başladığı zamanlarda parti içi ve devlet içi egemenlik, küçük bir grup görevlinin ellerindeydi. Fakat o zaman bunlar hiç bir şekilde uyumlu bir egemen sınıf olma durumunda değildi. Ortak çıkarları bulunduğu farkında olmaktan çok uzaktı. Uyguladıkları politikalar halen devrimci sosyalist geleneklerin güçlü etkisi altındaki parti içi unsurlar tarafından şekillendiriliyordu. Nesnel koşullar, işçi demokrasisine o an için izin vermiyor olsa bile sınıai kalkınma ve başka ülkelerde devrimler gerçekleşmesi halinde parti geleneğine sadık olanlar tarafından bunun yeniden sağlanma olasılığı vardı. Kuşkusuz parti, dünya çapında devrimci rolüne devam etti. Diğer partilere verdiği tavizlerde hatalar yaptı (ve kuşkusuz bu hataların bir kısmı onun kendi bürokratikleşmesinin sonucuydu) ama bu partileri Rus ulusal çıkarlarına tabi kılma suçunu daha işlememişti. 1920’li yıllardaki parti içi mücadelelerin altında yatan, bu toplumsal kesimin artık devrimin mirasından kendini iyice kurtarıp kendi adına bilinçli bir sınıf olması sürecidir.

Karşı-devrim

Rusya’da stalinizmin yükselişi yavaş bir süreç olduğu için buna karşı-devrim denilemeyeceğini iddia edenler olmuştur (örneğin Troçki, böyle bir görüşün reformizm filminin geriye çevrilmesi anlamına geleceğini söylemiştir). Fakat bu, marksist metodu yanlış

yorumlamak olur. Bir toplum biçiminden diğerine geçişin her zaman ani ve tek bir değişiklik ile gerçekleşeceği söylenemez. Kapitalist devletten işçi devletine geçiş için bu gereklidir. Çünkü işçi sınıfı, uzun yılların mücadele birikimiyle, kollektif bir şekilde, yönetici sınıfla çatışarak kapitalist devletin tümünü hep birden yıkamazsa iktidarı alamaz. Fakat feodalizmden kapitalizme geçiş çoğu zaman ani bir çatışma ile değil, çeşitli yoğunlukta ve çeşitli düzeylerde bir dizi çatışma sonucu belirleyici role sahip olan burjuva sınıfın kendi lehine siyasi ödünler almasıyla gerçekleşmiştir. Rusya'daki karşı-devrim de işte bu ikinci yolu izlemiştir. Bürokrasi, iktidarı işçi sınıfından aniden kapmak zorunda kalmadı. İşçi sınıfının çoğunluğunun imha olması nedeniyle Rus toplumunun her düzeyinde iktidar, bürokrasinin elinde kaldı. Bu kesimin üyeleri; sanayiye, polisi ve orduyu kontrol eden unsurlardı. Burjuvaların bir çok ülkede ani bir çatışma yaşamaksızın başarıyla gerçekleştirdikleri gibi devlet örgütlenmesi üzerindeki kontrollerini ekonomik güçleriyle uygun hale getirmek zorunda bile kalmadılar. Zaten kontrolünde olan siyasi ve sınai yapıyı kendi çıkarlarına uygun hale getirdiler. Bu “yavaş yavaş” değil, bir dizi nitel değişiklik ile parti işleyiş biçimini merkezi bürokrasinin taleplerine uygun hale getirildi. Bu nitel değişikliklerin her biri, parti içinde halen bir nedenle devrimci sosyalist geleceğe sadık kalan unsurlar ile doğrudan çatışmalar sonucu mümkün olabildi.

Bu çatışmaların ilki (ve en önemlisi) 1923'te Sol Muhalefet ile olan çarpışmadır. Her ne kadar Muhalefet, partinin içinde bulunduğu duruma karşı kararlı ve açık bir karşı çıkış gerçekleştirmekten uzak da olsa (örneğin Muhalefet'in önderi Troçki 1920'deki sendikalar tartışmasında bazı son derece olumsuz, ikameci sözler sarf etmişti ve Muhalefet'in ilk bildirgesine - *46'lar Metni* - imza atanlar bunu ancak çeşitli koşullarla ve bazı değişiklikler yapıldıktan sonra kabul ettiler), bürokrasinin Muhalefet'e tepkisi daha önce görülmemiş biçimde düşmanca oldu. Parti içindeki egemen grup, egemenliğini sürdürmek için Bolşevik Parti'de daha önce akla bile

gelmeyecek tartışma yöntemlerine başvurdu. Makul yöntemler yerini iftiralara bıraktı. Parti sekreterliğinin atamalar üzerindeki denetimi ilk kez açıkça Muhalefet taraftarlarını görevlerinden almak üzere kullanılmaya başlandı (örneğin Troçki'ye yöneltilen saldırılara bazı Komsomol gençlik örgütü merkez komitesi üyeleri yanıt verince bu komitenin çoğunluğu görevlerinden alınıp taşraya sürüldü). Bu yöntemleri haklı çıkarmak için egemen hizip, iki yeni ideolojik terim üretti ve bunları birbirinin karşısına dikti. Bir taraftan "leninizm" fetişizmi, Lenin'in eşi Krupskaya'nın itirazlarına rağmen başlatıldı. Lenin'in cesedi mumyalanarak onun Mısır firavunları gibi yarı-ilahi bir konuma yükseltilmesine çalışıldı. Öte taraftan on hatta yirmi yıl öncesinden Lenin'in bazı nadir sözlerini kanıt diye kullanarak - aynı zamanda Lenin'in Troçki hakkında "*merkez komitesinin en kabiliyetli üyesi*" diye bahsettiği ve Stalin'in görevden alınmasını önerdiği son sözlerini (Lenin'in *Vasiyetnamesi*'ni) yok sayarak - "troçkizm" diye leninizme muhalif bir eğilim icat etti. Parti liderliği, parti üzerindeki kendi denetimine karşı herhangi bir tehlikeyi saf dışı etmek üzere bu tahrifleri ve çarpıtmaları bilinçli bir şekilde devam ettirdi (o zamanlar "üçlü başkanlık"ın önde gelen ismi Zinoviev, bunu sonradan itiraf etmiştir). Böylece partinin bir kesimi, kendi gücünün sosyalist geleneğin parti içi tartışma özgürlüğünden daha önemli olduğunu kavradığını gösteriyordu. Teoriyi kendi amaçlarının bir uzantısı durumuna indirgeyen parti bürokrasisi, diğer toplumsal gruplara karşı kendi kimliğini dayatmaya başlıyordu.

Parti içindeki ikinci önemli çatışma farklı bir yoldan başladı. Başlangıçta bu, sosyalist amaçları olan parti üyeleri ile giderek güçlenen bürokrasi arasındaki bir çatışma değildi. Partinin görünürdeki önderliği (o zamanlar Zinoviev) ile partiyi gerçekten kontrol eden parti mekanizması arasındaki bir çatışma olarak başladı. Zinoviev, mekanizmanın kalanından oldukça bağımsız bir şekilde Leningrad'daki bürokrasinin bir kesimini kontrol ediyordu. Her ne kadar bu bürokrasinin işleyiş biçimi, ülkenin geri kalanındaki durumdan hiçbir şekilde farklı olmasa da onun bağımsızlığı, merkezi bürokrasi

için bir engel oluşturunuyordu. Leningrad bürokrasisi, ulusal bürokrasiyi rahatsız edebilecek politikaların ve faaliyetlerin bir kaynağı olabilirdi. Bu nedenle onun merkezi mekanizmanın yörüngesine sokulması gerekiyordu.

Bu süreç içinde Zinoviev, parti önderliğinden düşürüldü. Zinoviev, bunun ardından bolşevizmin tarihsel geleneklerine geri dönmeye ve sol kanadın politikalarına yönelmeye başladı (ancak parti içindeki egemen kampın bir parçası olma arzusunu hiçbir zaman tamamen yitirmedi ve bunu izleyen on yıl boyunca sol ile bürokrasi arasında yalpaladı). Zinoviev'in düşürülmesinden sonra egemenlik, Stalin'in eline geçti. Stalin'in partiyi kontrol etmek için sınır tanımadan kullandığı bürokratik yöntemler, teoriye gösterdiği aldırma, kendisinin ikincil bir rol oynadığı devrimin geleneklerine karşı gösterdiği düşmanlık, devrime gerçekten önderlik edenleri alaşağı etmek için her türlü yönteme başvurmakta gösterdiği gönüllülük, bürokrasinin gelişen bilincinin en önemli örnekleridir. Stalin, yeni muhalefete karşı mücadelesinde tüm bu özellikleri en geniş biçimde sergiledi: Toplantılar manipüle edildi, konuşmacılar yuhalandı, önde gelen muhalefet liderleri kendilerini ülkenin en uzak köşelerinde önemsiz görevlere atanmış buldu, muhalefet gruplarını itibardan düşürmek amacıyla eski çarlık memurları provokatör olarak kullanıldı, vb. Sonunda Stalin 1928'de çarları doğrudan taklit etmeye ve devrimcileri Sibiry'a sürmeye başladı. Daha sonraları ise bu bile yetmez oldu. Romanovların bile yapamadığını yapmaya başladı: 1917'nin devrimci partisini oluşturanları düzenli bir şekilde katletmeye girişti.

1928'e gelindiğinde stalinist hizip, parti ve devlet üzerindeki denetimini tam anlamıyla pekiştirmişti. Artık Buharin ve sağ kanat neye alet olduklarının dehşetle farkına varıp bu kesimden ayrıldıklarında kendilerini Sol Muhalefet'den de daha zayıf bir durumda buldular. Ancak parti, artık Rus toplumunun denetiminde değildi. Gerçek gücün yattığı şehirler hala bir kırsal üretim denizi ile çevriliydi. Bürokrasi, işçi sınıfının devrimdeki kazanımlarını gasp etmiş-

ti, ama köylülük henüz bir zarar görmüş değildi. 1928’de köylülerin kitlesel bir şekilde mahsullerini satışa çıkarmayı reddetmeleri, bu gerçeği bürokrasiye kanıtladı.

Bu olayın ardından şehirlerin kırsal alanlar üzerindeki egemenliğinin kurulması (Sol Muhalefet’in yıllarca önceki talebi) nihayet gündeme geldi. Bunun üzerine bazı eski muhalifler (Preobrazhensky ve Radek gibi) Stalin ile barıştı. Ancak uygulanmaya başlanan politikanın içeriği, sol kanadın önerdiği politikanınkinden çok farklıydı. Sol Muhalefet, kırsal üretimin şehirlerdeki işçilerin kolektif mülkiyetindeki sanayiye tabi kılınmasının gerektiğini savunmuştu. Oysa artık şehirlerdeki sanayi, işçi sınıfının kontrolünde değildi; devleti ele geçiren bürokrasinin denetimine geçmişti. Şehirlerin kırsal alanlar üzerindeki egemenliğinin kurulması artık işçi sınıfının köylülük üzerinde egemenlik kurması anlamına değil, bürokrasinin denetiminin dışında kalmış son toplum kesiminin de böylece bürokrasinin egemenliği altına girmesi anlamına geliyordu ve bürokrasi, bu egemenliğini egemen sınıfların her zaman uyguladıkları vahşet ile kurdu. Sadece *kulak*lara değil köylülüğün tüm katmanlarına, köylerdeki tüm köylülere eziyet edildi. Stalinist bürokrasinin 1928’deki “sol”a kırması ile 1917 Devrimi şehirlerde ve kırsal alanlarda tam anlamıyla tasfiye edilmiş oldu.

1928’e gelindiğinde Rusya’da iktidarın yeni bir sınıf tarafından ele geçirildiği kuşku götürmez. Bu yeni sınıf, iktidarı kazanmak için işçilerle doğrudan bir askeri çatışmaya girmek zorunda kalmadı, çünkü doğrudan işçi iktidarı 1918’den beri zaten yoktu. Öte yandan yapmak zorunda kaldığı şey ise parti içinde sosyalist geleneklerle bağını az çok sürdürmüş olanları temizlemek oldu. Daha sonraları ister Berlin’de, ister Budapeşte’de, ister Rusya’da (örneğin 1962’de Novo Cherkassk’da) olsun, yeniden canlanan bir işçi sınıfıyla karşı karşıya kaldığında ise bu kez 1928’de kullanmadığı tankları da kullanmakta tereddüt göstermedi.

Sol Muhalefet’in mücadele ettiği şeyin ne olduğunu açıkça tanımlayabildiği söylenemez. Ömrünün son anına kadar Troçki, o pe-

şini bir türlü bırakmayan ve sonunda da kendisini katleden devlet mekanizmasının aslında bir “*dejenere olmuş işçi devleti*” olduğunu düşündü. Yine de devrimi yurtiçinde yıkan ve yurtdışında yayılmasını önleyen stalinist mekanizmaya karşı her an mücadele veren bu Muhalefet olmuştur.¹⁴ Tüm o tarihsel dönem boyunca stalinizmin ve sosyal demokrasinin sosyalist hareket üzerindeki çarpık etkilerine karşı mücadele eden sadece o olmuştur. Muhalefet’in Rusya üzerine sahip olduğu teoriler, bu görevi daha da zorlaştırmış olmasına rağmen görev yine de başarılmıştır. İşte bu nedenle bugün her gerçek devrimci hareket kendisini bu gelenek içinde konumlandırmalıdır.

Rusya'da Devlet Kapitalizmi (*)

Peter Binns

Rusya'nın niteliğinin ne olduğu, sosyalistlerin göz ardı edemeyeceği bir konu. Bizler ne zaman “kurtuluşun sosyalizmde olduğunu” öne sürsek hemen Rusya deneyiminin sonuçları yüzümüze çarpılır: Bürokrasi, adaletsizlik, diktatörlük, *Gulak Takımadaları*'ndaki “sosyalist” köle kampları, 1968 Çekoslovakyası'ndaki “sosyalist” tanklar, “dünyayı zincirlerinden kurtarmak için” Kula Yarımadası'nda hazır bekleyen “sosyalist” bombardıman uçakları, Afganistan'daki “sosyalist” silahlı helikopterler, Doğu Avrupa'da bağımsız sendikalara üye olan işçilerin “sosyalist” hapsedilere tıklması, vb.

Bu sorularla yüzleşebilmek bizim için acil bir gereklilik. Ciddi bir marksist değerlendirme, Rusya'nın sosyalist olduğunu ya da hiç olmazsa sosyalizm yolunda ilerleyen, daha üstün bir toplumsal örgütlenme olduğunu iddia edebilir mi? Eğer edecek olursa bundan böyle marksizmin sözünü dahi etmek boşuna olur. Çünkü o takdirde marksizm, çalışan insan kitlelerinin kurtuluşunun teorisi olarak bütün itibarını yitirmiş olur.

Hayır, biz böyle düşünmüyoruz. Marx'ın kapitalizmi analizinin

* Bu makale ilk defa İngiltere'de 1986'da **State Capitalism in Russia** ismiyle kitapçık olarak yayımlanmıştır.

ve Rusya'nın dikkatli bir incelemesi, Rusya'nın yapısının sosyalizm değil, devlet kapitalizmi olduğunu gösterecektir. Rusya, batıdaki-lerden daha üstün bir toplumsal düzen değil, aynen onlar gibi emperyalist ve kapitalist bir güçtür. Bir-iki reform, bir düzeni sosyalist yapmaz. Rusya'da sosyalizm için (tıpkı batı için geçerli olduğu gibi) egemen sınıfı ve onların egemenliğini koruyan tüm yapıyı devirecek, toptan bir işçi devrimi gerekiyor.

Bunun niye böyle olduğunu görmek için Rusya'ya bir göz atarak başlamamız gerek.

SSCB: İşçi devleti mi?

SSCB'de işçiler ne kendi sanayi kolları üzerinde ne de devlet üzerinde herhangi bir kontrole sahipler. Üretim üzerinde işçi kontrolünün son kalıntısı olan organlar (*troika*) 1929'da feshedildi. Onun yerine öne çıkan işyeri müdürlerinin emirleri için "*kendisinin altındaki idari personel ve tüm işçiler için koşulsuz bağlayıcıdır*" diye karar verildi.¹ Aynı tarihte sendikaların elinden tüm işlevleri ve özellikle ücret üzerine pazarlık yetkisi alındı. Bir çeşit yurtiçi pasaport sistemi uygulamaya sokuldu ve 1930'da bir önceki işinden izinsiz ayrılmış işçilerin işe alınması tüm sanayi işletmelerinde yasaklandı.² 1930'larda işçi sınıfına karşı Stalin'in terör kampanyasının hız kazanması ile birlikte zorla çalıştırma en geniş şekilde uygulanmaya başlandı. Rus otoritelerinin de adeta alay edercesine söyledikleri gibi "*SSCB'nin sosyalizm dönemine girmesi ile birlikte ıslah edici iş yaptırmak üzere zora dayalı yöntemleri kullanma olanağı ölçülemeyecek şekilde arttı*".³

Rusya'da devlet, üretim araçlarının sahibidir; ama devletin sahibi kimdir? Açık ki işçiler değil! İddiaya göre Rus devletinin işyerlerinden seçilen delegelerin oluşturduğu işçi konseylerinin, yani *sov-yet*lerin bir birliği olması gerekir. Gerçekte ise değil işçi konseyleri, herhangi bağımsız bir işçi girişimi başlatmak için harcanan her türlü çaba bile derhal aşırı baskı yöntemleriyle karşılaşmaktadır. Stalin'in ajanı Kirov şöyle diyordu: "*Fabrikalarda ve köylerde gerekli disip-*

*lini gösteremeyenlere ve planı uygulamakta başarılı olamayanlara karşı acımasız olacağız”.*⁴

Binlerce işyeri müdürü, işçilere yeterli baskı uygulamadıkları için hapsedildi. Durum bu iken kendi adına iktidar talep edecek kadar ileri giden işçilerin kaderini tahmin etmek zor olmasa gerek! Örneğin 1953’te zorla çalıştırılan yüzlerce işçi, yetkililer af çıkarmak üzere verdikleri sözü tutmadıkları için greve çıktıklarında kurşunlandı.⁵ Bu olaydan önce ve sonra da tekrarlanan bu tipik uygulama, işçilerin hele de bu örnekteki taleplerinden daha fazla bir şey istediklerinde başlarına ne geldiğini anlamamızı sağlıyor.

Bizim içinde yaşadığımız parlamenter sisteminin ölçüleriyle bile işçi konseyleri rejimi bütünüyle bir yalan. Seçimler ve hatta “Yüksek Sovyet”in iktidarı bile gerçek değil. Örneğin beş ve yedi yıllık planların tamamı ve dış siyasetteki köklü değişiklikler, ancak uygulamaya girdikten sonra devletin bu sözde en yüksek organında görüşülmüştür. Bu organ için yapılan “seçimler”de bir seçim bölgesinde birden fazla aday olmamıştır. Üstelik adaylar, merkezden tespit edilir ve hiçbir zaman %93’ten az oy almamışlardır. Bazen 1947’de Stalin’in aldığı gibi %147 oy “aldıkları” bilinir!⁶

Sonuç olarak üretim araçları devletin malıdır; ama devlet, işçilerin devleti değildir.

Kapitalizm: Kendini sürekli yenileyen bir süreç

Öyleyse SSCB’deki toplumsal yapıyı nasıl tanımlamalı? Belli ki sosyalist değil ve yine belli ki batıdaki aksine birbirleriyle rekabet eden özel sermaye sahipleri yok.

Önce kapitalizmin genel özelliklerine bakalım. Tanımlamaya kalkıştığımızda karşımıza bazı güçlükler çıkıyor. Bunun nedeni kapitalizmin sabit bir olgu değil, sürekli devinim halindeki bir süreç olması.

Örneğin geçtiğimiz yüzyılın ortalarında kapitalizm genel olarak bir serbest piyasa sistemiymiş ve üretim, bağımsız işletmelerde

çalışan ücretli işçiler tarafından yapılıyordu. Ancak daha önceleri durum farklıydı. Örneğin İngiltere’de kapitalizm, 17. ve 18. yüzyıllarda kısmen köle emeğine ve sömürgelerdeki yağmacılığa dayanan bir temel üzerinde başlamıştı. Ticaret de bu temelin bir parçasıydı; ancak o zamanlar ticaret, devletin etkin müdahalesine ve serbest piyasanın yadsınmasına dayanan bir ticaretti (bu, *merkantilist* dönem olarak anılır).

Marx, kapitalizmin doğuşunu incelerken sadece ücret sisteminin gelişmesini vurgulamakla kalmaz, aynı zamanda şunlara dikkat çeker:

*Amerika’daki altın ve gümüşün keşfi, yerli halkın imhası, köle edilmesi ve maden ocaklarına tıklması, Doğu Hint adalarının fethinin ve yağmalanmasının başlaması, Afrika’nın bir köle avı sahasına dönüştürülmesi kapitalist üretim döneminin ümit dolu şafağını müjdeledi... Bir gün içinde büyük servetler mantar gibi türedi. İlkel sermaye birikimi tek kuruş yatırım olmadan devam etti.*⁷

Arz ve talep yasasının “görünmez el”i yerine İngiltere’de;

*... sömürgeleri, ulusal borçlanmayı, yeni vergi yasalarını ve gümrük duvarları ile iç pazarın korunmasını kapsayan sistematik bir bileşim vardı. Bu yöntemler örneğin sömürgeler konusunda olduğu gibi kısmen kaba kuvvete dayanıyor, ancak hepsi de devletin gücünü kullanıyordu...*⁸

Bunun içindir ki Marx bizleri uyarır:

*Eğer böylece sermayenin belirli bir biçimi tek başına ele alınacak olursa ve sadece içeriği üzerinde durulacak olursa... sermaye bir ilişki olarak değil, cansız bir madde olarak anlaşılır... (oysa)... sermaye basit bir ilişki değil, sermaye olma özelliklerini her an sürdüren bir süreçtir.*⁹

Kapitalizm bir süreç ve kendi içinde çelişkiler taşıyan bir süreç olduğu içindir ki geliştikçe kendisini sürekli değiştirir. Dolayısıyla kapitalizmin herhangi bir anındaki biçimini anlamak yetmez; bir süreç olarak kapitalizmin dinamiğini, yani değişmesinin ve gelişmesinin temelinde yatan ilkeleri anlamak gerekir. Geçirdiği çeşitli değişiklikler boyunca kapitalizm, kapitalizm olmaktan çıkmaz; çünkü temel dinamiği (yani iç motoru) hep aynı kalır. Şimdi bu konuya daha yakından bakalım.

Sermaye birikimi: Kapitalist gelişmenin anahtarı

Kapitalist gelişmenin tekelleşme, yağmacılık ve köleliğe dayanan ilk dönemlerini, 19. yüzyılın özel mülkiyete dayalı kapitalizmine ve 20. yüzyılın devlet tekelleşme kapitalizmine bağlayan şey, sermaye birikimi süreci özelliğidir.

Bunun içindir ki Marx, Komünist Manifesto'da kapitalizmi şöyle tanımlar:

...emekçi sadece sermayeyi arttırmak için yaşar ve ancak ege-men sınıfın çıkarları açısından ona ihtiyaç olduğu sürece yaşamasına izin verilir. Burjuva toplumda yaşayan emek (işçiler) sadece birikmiş (işçilerin daha önceki üretimlerine el konularak makinelerle yatırıma, sermayeye, vb. dönüştürülmüş olan) emeği arttırmak için bir araçtır. Dolayısıyla burjuva toplumda bugün, geçmişe tabidir; komünist toplumda ise geçmiş, bugüne tabidir.¹⁰

Marx, *Kapital*'de kapitalizmin itici gücünü, kapitalistin kendi tüketim ihtiyacı olarak saptamaz. Kapitalizmin itici gücü, kapitalistin kapitalist olmayı sürdürebilmesi için sermaye biriktirmek zorunda olmasıdır:

(Kapitalistlerin) kendi özel tüketimleri, sermaye birikimine karşı işlenen bir soygunculuktur... Birikim! Birikim!... Musa ve

tüm peygamberler aşkına!... Öyleyse tasarruf, tasarruf; yani artık değer in veya artık üretimin mümkün olan en büyük parçasını yeniden sermayeye çevirmek! Birikim uğruna birikim, üretim uğruna üretim!...¹¹

Kapitalizmin özünü oluşturan bu daha “fazla sermaye birikimi uğruna birikim” gayreti, iki etkenden kaynaklanır: Birincisi, işçilerin üretim araçlarının mülkiyetinden ayrı tutulmuş olmalarıdır. Eğer bir bütün olarak üretim, onların denetimi altında olsaydı o zaman üretim ihtiyaca, tüketime tabi olurdu. Birikim ancak daha fazla tüketime bir araç olduğu kadarıyla kabul edilirdi. İkinci etken, kapitalistler arasındaki rekabettir. Bu olmasaydı her bir kapitalist artık-üretimi tüketeneğine mi, biriktireneğine mi, yoksa hatta onu yaratan işçilere iade mi edeneğine serbestçe karar verebilirdi. Kapitalisti birikime iten bu rekabettir ve bunu yapmadığı takdirde rakip kapitalistler tarafından yok edilme tehdidiyle karşı karşıyadır. Bu nedenledir ki “rekabet, her bir kapitalistin kapitalist üretimin mevcut yasalarını dışarıdan, zorlayıcı yasalar olarak hissetmesine neden olur”.¹²

Rekabet: Kapitalizmin itici gücü

Marx’ın “birçok sermayenin birbiriyle karşılıklı ilişkisi içinde ortaya çıkan ve gerçekleşen, sermayenin öz tabiatından başka bir şey değildir”¹³ diye tarif ettiği rekabet, aynı zamanda kendi yarattığı sermaye birikim süreci tarafından sürekli kösteklenmektedir de. Çünkü bu süreç, bir yandan mümkün olan en fazla artı değeri tekrar yatırıma dönüştürürken, diğer yandan da bunun sonucu olarak bağımsız sermaye sahiplerinin sayısını azaltır ve birbiriyle karşı karşıya kalan sermayelerin çapını büyütür. Böylece rekabet, sermayenin hem yoğunlaşmasına hem de merkezileşmesine neden olur. Marx şöyle der:

Dolayısıyla bugün tek tek sermayeleri bir araya toplayan çekim gücü ve merkezileşme eğilimi her zamankinden daha kuvvetlidir... Sanayinin herhangi bir dalındaki bütün ayrı sermaye

*yatırımlarının tek bir sermaye olarak birleşmesi ile merkezileşme son haddine varmış olur. Bütün toplumsal sermayenin tek bir kapitalist ya da tek bir kapitalist şirketin bünyesinde toplanması ile de aynı sınıra tüm toplumda varılmış olur.*¹⁴

Marx'ın yaşadığı dönemde sermayenin merkezileştirilmesinin en yaygın yolu tekelleri birleşme yolları değil, bireylerin anonim şirketlere ortak olması idi. Marx, bu süreç üzerine şöyle diyor:

*Bu, kapitalist üretim tarzının kendi bünyesi içinde kapitalist üretim tarzını fes etmesidir. Bu yüzden sadece yeni bir üretim tarzına geçiş dönemi teşkil eden ve kendi kendini fes eden bir çelişkidir. Kendini böyle bir çelişki olarak göstermesi sonuçları itibarıyladır. Belli alanlarda bir tekel olarak ortaya çıkar ve böylece devlet müdahalesine ihtiyaç doğar. Yeni bir mali aristokrasi ve şirket kurucuları, spekülasyoncular, sadece ismen mevcut olan şirket yöneticileri şeklinde bir dizi asalaklar türetir. Yani reklamcılık, hisse sigortası ve hisse senedi spekülasyonu yöntemleri ile bütün bir dolandırıcılık ve aldatmacılık sistemi. Bu, özel mülkiyetin kontrolü olmaksızın özel üretimdir.*¹⁵

Engels, bu alıntıyı 1890'lara şöyle uyarlıyordu:

*Marx, bu sözleri yazdıktan sonra sanayi kuruluşlarının yeni biçimleri gelişti... Eskiden övgü vesilesi olan rekabet özgürlüğü son demlerini yaşadı ve artık bariz, rezilce iflasını kendisi ilan etmek zorunda... Bazı sanayi kollarında... rekabet, yerini tekelciliğe bıraktı.*¹⁶

Bu açık ve bariz sözlere rağmen Rusya'nın mevcut ekonomik ve sosyal yapısı üzerine tartışmanın çeşitli tarafları hala karşıt bir görüş savunuyorlar. Onlar, kapitalizmin gelişmesinde özel sermaye mülkiyetinin ve [yurtiçi] rekabetin belirleyici olduğu, belli bir dönem ele alarak böyle şeylerin bugünkü Rusya'da geçerli olmadığını,

dolayısıyla Rusya’da yeniden bir sosyal devrime gerek olmadığını iddia ediyorlar.

Örneğin Mandel, bu sonucu şöyle savunuyor:

*Planlama, üretim araçlarında özel mülkiyetin kaldırılması ve meta üretiminin sona ermesi ile ortaya çıkan özel bir üretim ilişkisidir ve ortak mülkiyet olan fabrikalarda bu ilişki çevresinde harcanan emek, doğrudan sosyal emek olarak tanınmalıdır.*¹⁷

Bu mantığı kabullenecek olursak, kapitalizmin 19. yüzyıl sonlarında sona erdiği sonucuna varmamız gerekir. Çünkü benzer görüşler savunanlara karşı Engels, *Erfurt Programı*’nda şöyle diyordu:

*Kapitalist üretimi ben bir sosyal düzen olarak, bir ekonomik sahne olarak bilirim; özel kapitalist üretimi ise bu sahnede şu veya bu şekilde yer alan bir olay olarak bilirim. Öyleyse özel kapitalist üretim ne demektir? Tek bir işadama tarafından yapılan üretimdir ve tabii ki bu giderek istisnai bir şey olmaktadır. Bu anonim ortaklıklar tarafından yapılan kapitalist üretim, artık kişisel üretim değil, birçok kişinin toplu hesabı adına yapılan üretimdir ve tüm bir sanayi kolunu kontrol eden ve tekeline alan tröstlere gelindiğinde bu sadece özel üretimin sonu değil, aynı zamanda plansızlığının da sonu olacaktır.*¹⁸

Mesaj açık. Stalinist Rusya’nın “kapitalist olmayan” yapısı için öne sürülen bahaneler boşuna. Bu görüşlerin sonuçları Rusya ile sınırlanamaz. Bu görüşler doğru olacak olursa, batı kampında yer alan ülkelerin de çoğu bugün tam ya da kısmen “kapitalist olmayan” yapılara sahip, çünkü orada da tekelleşme ve hatta sermaye birikiminde dolaysız devlet müdahalesi hızla ilerlemiştir.

Daha 1960’larda İtalya’da devlet, sabit sermaye hacminin çoğunluğundan sorumlu idi; Bengladeş’te devlet “modern sanayi yatırımları”nın %85’ine sahip. 1965’te Cezayir’de devlet; imalat, inşaat ve hizmet sektörlerinde çalışan işçilerin %15’inin patronu

iken, bu oran 1972'de %51'e çıkmıştır. Türkiye'de devlet 1964'te katma değer %40'ından sorumlu idi. Brezilya'da 1970 ortalarında tüm yatırımların %60'ının sahibi devletti. İngiltere'de aynı dönemde sabit sermaye hacminin %45'i yine devletindi.¹⁹

Bütün bunlardan çıkan sonuç, örneğin İtalya ve İngiltere'nin sanayilerinin çoğunluğunda "sosyalist bir ekonomik taban" olduğu mudur? Neredeyse batının tüm diğer ekonomilerinin böyle "sosyalist" bir alt yapıya geçiş sürecinde (üstelik oldukça hızlı bir şekilde) olduklarını mı kabul edeceğiz?

Gerçek ise oldukça farklı. Plansızlık ve özel üretim, kapitalizmin gelişmesinde sadece bir dönemdir ve her zaman olduğu gibi burada da rekabet, kapitalizmin önünde yatar.

Açıktır ki rekabet, özel sermayenin pazar için ürettiği mallar arasındaki fiyat rekabeti olmaktan başka şekiller de alabilir.

Bu gibi kaygılar, marksist ekonomik teorinin bu yüzyıldaki en verimli gelişmelerinin (özellikle Lenin'in ve Buharin'in tekelcilik ve emperyalizm teorilerinin) başlangıç noktası olmuştur. Bu zemine dayanarak Lenin ve Buharin, "barışsal" rekabetin giderek hammadde-lerin fiziki zaptı, rakip kapitalistleri gümrük duvarları ile dışlamak, vb. şeklinde savaşa dönüştüğünü söylemişlerdi.

Aynı zamanda kapitalist devletin rekabet yaratarak tek tek kapitalistler üzerinde baskı oluşturmak şeklindeki rolünü anlamadan bu devletin 20. yüzyılda muazzam bir şekilde gelişmesini anlamak da olanaksız. 19. yüzyıldan bu yana kapitalist bunalımın aldığı şeklin öylesine çarpıcı bir şekilde değişmiş olması da bundandır. Eskiden "iş çevrimleri" dalgasının inişleri ve çıkışları belli aralıklarla yeterli sayıda şirketi iflas ettirerek üretimin tekrar yükselme dönemine geçmesini sağlayabiliyordu. Kapitalizmin tüm dünya düzeyinde tekelleşmesi ve devletleşmesi (her ne kadar Rusya bu konuda aşırı bir örnek olsa bile bu süreç sadece Rusya ile sınırlı değil) aynı eski senaryonun artık mümkün olmadığını ortaya çıkardı. Bu devirde ancak bir dünya savaşı - ki bu artık nükleer savaş demek - bu rolü yerine getirebilir.

Rusya dünyanın geri kalanından ayrı düşünülecek olursa

Öyleyse Rus ekonomisi ve devletini bu çerçeve içinde nasıl tanımlamalı? Yukarıda gördüğümüz gibi kapitalizmin “birikim uğruna birikim” eğiliminin iki temel özelliği var: 1. İşçilerin üretim araçlarından ayrı olması, 2. Kapitalistler arasındaki rekabet.

Bunlardan birincisinin Rusya’da aşırı bir şekilde mevcut olduğu açık. Bu, üstelik totaliter bir polis devletinin gelişmiş baskı gücünden dolayı batıda olduğundan daha ileri bir düzeyde.

Ya ikinci özellik? Rus ekonomisinin bütünün kendi içinde merkezi bir planlamaya tabii olduğuna itiraz edilemez. Üretim birimleri çok nadiren bağımsız olmuş veya birbirleriyle rekabete girmişlerdir.

Batı kapitalizminde gördüğümüz şey, her bir işletmenin kendi içinde planlama ve işbirliği yapma girişimleri ve dışındakilerle rekabet etmesidir. Rusya sadece tek başına ele alındığında, bu rekabet unsurunu uygulama mekanizmasına sahip değildir. Cliff’in dediği gibi “*Rus toplumundaki işbölümü esas olarak tek bir iş yerindeki iş bölümünün bir çeşididir*”.²⁰

Eğer herhangi bir şirket - örneğin Genaral Motors ya da IBM - dünya ekonomisinin tümünü ele geçirmeyi başaracak olsaydı, o zaman kapitalizm artık bitmiş olurdu. Sermayeler arası rekabet sona erer ve dolayısıyla “*birikim uğruna birikim ve üretim uğruna üretim*” yapmak da son bulmuş olurdu. Tabii ki bu sosyalizm değil, ancak yeni bir sınıflı toplum olurdu - Buharin’in tarif ettiği, endüstriyel bir “*köle pazarının bulunmadığı bir köle ekonomisi*”.²¹

Bu, eğer dünyanın geri kalanından ayrı bir şekilde var olması mümkün olsaydı Rusya’nın ne gibi bir şey olabileceğinin tam bir tablosudur - aynen bunun gibi, ancak daha küçük bir çapta.

Yani eğer Rusya, çevresindeki dünyadan etkilenmiyor olsaydı, o zaman artık kapitalizmin yasaları ile açıklanabilecek bir toplum olmaktan çıkardı. Rusya’daki işletmeler, sermaye biriktirmeye veya *sermayenin organik bileşimini* arttırmak için birbirleriyle rekabete

girmeye zorlanmamış olabilirlerdi. Üretimin amacı, satıştan gelir elde etmek yerine, kullanım değeri yaratmak olurdu. Rusya, devletin tüm üretim araçları için bir depo haline geldiği, kocaman bir anonim şirket olurdu. Bu iki bağlamda; yani 1. Üretim araçları üzerinde devlet mülkiyeti ve 2. Üretimin amacının kullanım değeri yaratmak olması bağlamında ve sadece bu iki bağlamda Rusya, bir işçi devletine benzemiş olurdu. Aynı zamanda firavunların Mısır’ına, Asur ve İndus vadisi eski medeniyetlerine de benzemiş olurdu. Hem de sadece o iki bağlamda değil; üreticinin kendilerinin üretim süreci üzerinde hiçbir denetiminin olmadığı, hiyerarşik bir sınıflı toplum olmasıyla da.

Rusya’da devlet kapitalizminin başlangıcı

Tabii ki Rusya hiçbir şekilde dünyanın geri kalanından ayrı düşünülemez. Lenin, tüm dünyada sosyalizmin egemen olmasını sadece “dilediği” için değil, Rusya da dahil her yerde sosyalizmi kurmanın tek yolunun hakim endüstriyel kapitalist ülkelerde işçi sınıfının iktidarı ele geçirmesinin “zorunlu” olduğunu bildiği için bir enternasyonalistti:

*Biz her zaman için hareketimizi uluslararası bir devrime bağladık ve bunda kesinlikle haklıydık... biz her zaman önemle belirttik... **tek bir ülkede sosyalist devrim gibi bir işi başarmak olanaksızdır.***²²

Lenin Mart 1919’da da şöyle konuşuyordu:

*Yalnız tek bir ülkede değil, bir ülkeler sistemi içinde yaşıyoruz ve Sovyetler Cumhuriyeti’nin emperyalist devletler ile yan yana uzun bir süre varolabileceği düşünülemez. Sonunda ya biri ya da öbürü kazanmak zorundadır.*²³

Bu uyumsuzluğun kaynağının sadece emperyalist güçlerin askeri müdahalesi değil, aynı zamanda Rusya’nın çevresindeki kapitalist devletlere ekonomik bağımlılığı olduğunu Lenin açık bir şekilde be-

lirterek “... ilişkide bulunduğumuz ve kaçamayacağımız, tabi olduğumuz uluslararası pazar”dan²⁴ bahsediyordu.

Emperyalizm çağında aşırı geri kalmışlığı Rusya’yı hızla sanayileşmeye zorladı. Almanya ve diğer ülkelerde devrim başarıya ulaşsaydı, Rusya’ya akacak olan yığınla üretim aracı ve vasıflı işgücü, sanayileşme sürecini önemli ölçüde kolaylaştırabilirdi. Oysa devrimi uluslararası alanda yayma perspektifi 1924’te Stalin’in önerisiyle “*tek ülkede sosyalizm*”i inşa etmekle değiştirilince işin rengi de değişti. Eğer sanayileşme tek başına Rusya’da gerçekleştirilecekse, bu ancak köylülükten muazzam bir artık koparmak ve yüz binlerce köylüyü topraktan ayırıp madenlere ve çelik fırınlarına doldurmakla mümkün olabilirdi.

Rus bürokrasisi ancak bunu gerçekleştirebildiği sürece iktidarını koruyabilirdi. Kitlelerin tüketim ihtiyaçlarını Rus Devleti’nin birikim ihtiyaçlarına tabi kılmak ise yaygın bir terör ağı kurulmasını gerektiriyordu. Bu mantığı Stalin bir süre görmezlikten gelmeye çalıştı. Bolşevik Parti’nin sağ kanadıyla ittifak kurup bu kanadın savunduğu şekilde, köylülüğe dokunmadan “*sosyalizme doğru yavaş adımlarla*” ilerlemeyi denedi. Sonuç olarak 1923-28 döneminde gerçekleştirilebilen sermaye birikimi ağır sanayiye değil, sosyal hizmetlere, eğitime, tarım ve gıda maddelerine harcandı. Bu yıllarda batıya yetişme açısından çok az ilerleme kaydedildi.

1927 yılında uluslararası ilişkilerde sertleşen atmosfer, bu politikanın tehlikelerini ön plana çıkardı: Rusya’nın güvenliğini sağlamak ancak birikim sürecini hızlandırmakla mümkün olabilirdi. Çünkü uluslararası devrim, Stalin’in peşinen yadsıdığı bir yöntemdi. Nitekim bir yıl sonra Stalin, Buharin ile ittifakını bozarak her ne pahasına olursa olsun birikim politikası izlemeye başladı. Rus işçi sınıfının (ve hatta tek tek bürokratların) çıkarları gözden siliniverdi.

Bu birikim politikasını uygulayabilmek için başlı başına bir karşı-devrim gerekliydi.

1917’de işçi sınıfı, eski devlet mekanizmasını yıkıp yerine ger-

çek anlamıyla bir *sovyet devleti*, yani fabrika ve kırsalardaki işçilerin dolaysız iktidarını temsil eden konseylere dayalı bir devlet kurmuştu. Yani yeni devlet, fabrikaların ve işçilerin varlığına dayalıydı.

Ne var ki uluslararası devrimin yenilgisi sonucu bu dayanak fiziksel olarak yok olmaya başladı. İşçi devletinin emperyalist ülkelerin orduları tarafından kuşatılıp işgale uğramasıyla sınıfın en ileri kesimleri fabrikalardan ayrılıp Kızıl Ordu'ya katıldı. Hem bu yüzden hem de ekonomik ambargo yüzünden fabrikalar işlemez hale geldi. Üretim 1913 düzeyinin bile çok altına düştü. Cepheye gitmeyip fabrikalarda kalan işçiler bile açlık yüzünden işyerlerini terk edip köylere çekildiler.

İşçi sınıfı ve üretim yok olduğu anda ise yeni devlet, toplumsal tabanını kaybetmiş oldu. Bolşevik Parti, bir süre uluslararası devrim yardımcı olma perspektifiyle kendini sınıfın yerine ikame etti. Fakat bu, 1924'ten itibaren Stalin tarafından değiştirilmeye başlandı. Stalin sadece "tek ülkede sosyalizm" şiarıyla devrimin ölüm fermanını imzalamakla kalmadı, aynı zamanda partinin proleter tabanını da yok etti. 1923'te %70 oranında işçilerden oluşan parti, 1927'de eski çarlık subaylarının, fabrika müdürlerinin, vb. kabul edilmesiyle ancak %30 oranında proleter üyeye sahip bir parti haline dönmüş ve üstelik tamamen bürokratlaşmıştı.

Böylece asıl toplumsal tabanından kopan ve tümüyle bürokratikleşen devlet, Birinci Beş Yıllık Plan (1928-1933) döneminde dev bir sermaye birikimi sürecini gerçekleştirme görevini üstlendi. Bu görevi dayatan unsur ise dünya emperyalizminin baskısıydı. Stalin 1931'de şöyle diyordu:

Hayır yoldaşlar ...hızımızı asla yavaşlatmamalıyız! ... Aksine, gücümüz ve olanaklarımız elverdiği ölçüde daha da hızlanmalıyız... Yavaşlamak, geri kalmak demektir, geri kalanlar yenilirler... İleri ülkelerin elli veya yüzyıl gerisindeyiz. Bu farkı on yıl içinde kapatmak zorundayız. Ya biz bunu başarırız ya da onlar bizi ezer.²⁵

Aynı zamanda fabrikalarda işçi yönetiminin tüm unsurları yok edildi. Gerçek ücretler düşürüldü, üretim hızlandırıldı. Köylüler zor kullanılarak köylerden fabrikalara taşındı. Bürokrasi böylece dev bir ilkel birikim sürecini harekete geçirdi. Süreç kısa zamanda semeresini vermeye başladı. 1928-33 döneminde sanayi yatırımları, 1923-28 dönemine kıyasla altı kat arttı ve ondan sonraki her beş yıllık dönemde bir önceki döneme kıyasla ikişer kat arttı.²⁶

İlkel birikim ve silahlanma yarışı kapitalizmi besliyor

Rusya’da birikimin gereklerinin tüketime egemen olması aşırı bir şekil aldı. İlk beş yıllık planda milli gelirin %20’sinden fazlası sermaye birikimine ayrılırken, bu oran sonraki plan döneminde daha da arttı.²⁷ Bu oran Amerika ve Japonya’nın kendi gelişmelerinin Rusya’ninkine denk düşen döneminde gerçekleştirdikleri orana yakın olup, 1930’lu yıllarda tüm ileri kapitalist ülkelerin oranlarından ise daha yüksekti. Kısaca, kapitalizmin bu en belirgin özelliği (yani toplumun sermaye birikimine tabi oluşu) Rusya’da tam anlamıyla gelişmişti.

Bu şekilde Rusya’da üretimin amacı tüketim değil birikim olarak gelişti. Sermaye birikimi ajanı olan bürokrasi de ekonominin kendisi batılı ülkelerdeki dev şirketlerin özelliklerini aldıkça, bir “kolektif kapitalist” haline geldi.

Bürokrasinin dış ticaret alanındaki tekeli Rusya’yı fiyat rekabetinden tecrit etmesine olanak sağladı. Fakat stratejik ve askeri rekabet, birikimin 1928’den itibaren bürokrasinin ana kaygısı olmasıyla Rusya’daki sermaye oluşum sürecine egemen bir hale geldi. Beş yıllık planların başlangıcından itibaren silah üretimi, birikim sürecine egemendi. Örneğin birikimin gelişmesinin en iyi göstergesi olan makine imalat fabrikaları arasında silah üretenler 1932’de kullanılan tüm demir ve çeliğin %46’sını emiyordu. 1938 yılında ise bu oran %98’e yükselmiş²⁸ ve diğer bütün makine fabrikaları neredeyse durmuştu!

İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde Rusya’da birikim, batı ülkeleri ile Rusya arasındaki stratejik ve askeri rekabete bağımlıydı. Savaştan sonra bu daha da artarak sürdü. 1950-65 döneminde milli gelirin birikime ayrılan oranı 1930’lardakinden düşük olmamasına rağmen, silahlanmaya ayrılan oran iki kat daha yüksekti.²⁹ Bunun sonucu olarak bu dönemde gerçekleşen sermaye birikiminin üçte ikisi silah üretimine ilişkindi.³⁰

Yani 1928’den beri Rusya’da birikimin tüketime egemen olmasının nedenlerini dünya kapitalizminde, bu sistemin yarattığı baskılarda görmek gerekir. Bir başka deyişle bürokrasiyi birikime zorlayan, “birikim için birikim” eğilimini Rusya’da geçerli kılan, bürokrasinin kendi isteği değil, dünya kapitalizminin mantığıdır.

Rusya’yı içinde bulunduğu dünya şekillendiriyor

Rusya temel olarak dev bir bütünsel fabrikaya benziyor ve eğer bu bir boşlukta yaşıyor olsaydı, kendi içinde kapitalist gelişme yasaları geçerliliğini yitirirdi. Fakat durum besbelli ki böyle değil. Rusya’nın iç dinamikleri de diğer dev şirketlerin dinamiğini şekillendiren yasalara tabi. Elbette şirketler dev boyutlara ulaşp tekelleştikleri zaman bu yasaların da değiştiğini biliyoruz. Fakat bu değişiklikler ancak asıl yasaların temeli üzerinde şekillendir ve bu nedenle temel eğilim ve çelişkiler devam eder.

Bütün bunlar başta söylediklerimizin bir tekrarından ibaret: Kapitalizm sürekli hareket halindedir, bir süreçtir; değişmez bir olgu değildir. Kapitalizm yüzeysel görünümü ile değil, içsel eğilimleri ve dinamiği ile tanımlanır. Bu nedenle Rusya’nın batı kapitalizmi ile rekabetine bağlı olan “birikim için birikim” sürecini biz, toplumun iç yapısını anlamakta anahtar olarak görüyoruz. Yapıyı anlamak, temeldeki süreci anlamaktan geçer.

Aynen bu şekilde Marx da ekonomileri ücretli emeğe değil köleliğe dayalı olan ABD’nin güney eyaletlerini çevre eyaletlerdeki kapitalist ilişkilerden hareket ederek açıklıyordu:

Ücretli emek, siyahların köleliğinin ön koşuludur. Çevrelerinde ücretli emeğe dayalı özgür eyaletler olmasa, siyah kölelerin olduğu eyaletlerdeki toplumsal koşullar hemen medeniyet öncesi koşullara dönerdi.³¹

Demek ki 19. yüzyılda ABD'nin güney eyaletlerindeki siyahlar için özgür ücretli emek söz konusu olmadığı halde Marx, bu eyaletlerin ekonomisini çözümlemek için yepyeni ve ayrı yasalar aramayı düşünmedi. Aynı şekilde Rusya'nın iç dinamiklerini anlamak da ancak içinde bulunduğu kapitalist dünya ekonomisinin yapısına bağlı olarak düşünüldüğünde mümkün olabilir.

Rusya'da ve batıda kullanım ve değişim değerleri

Denir ki “Rusya kapitalist olamaz, çünkü ekonomisi metaların pazardaki rekabetine dayalı değildir; şirketler merkezi bir otoritenin talimatına göre üretim yapmaktadırlar”. İddiaya göre bu da demektir ki Rusya'da meta üretimi yoktur, böylece kapitalist olması da mümkün değildir.

Marx'ın tanımına göre pazarda başka mallarla değiştirilmeyen bir malın üretimi, değişim değeri değil, kullanım değeri üretimi demektir:

Bir malın meta olması için değişim yoluyla, o malın kullanım değeri için isteyen bir başka kişiye devredilmesi gerekir.³²

Buna göre Rusya kapitalist olamaz deniliyor.

Bu tartışma doğru olsaydı, o zaman batıda da üretimin büyük bir kısmının kapitalist sayılmaması gerekirdi. Batı ekonomilerindeki büyük (ve halen hızla büyüyen) devlet sektörlerinden yukarıda söz ettik. Bunun üstüne “özel sektör”ün de önemli bir bölümü salt bir devlet için üretim yapan şirketlerden oluşuyor (örneğin silah ve cephane üreticileri ile otoyol döşeyen şirketler). Üstelik batıda da özel sektör, dev tekellerin gittikçe artan egemenliği altında. Örneğin

İngiltere'de yönetim kuralları arasında önemli ölçüde çakışma olan 100 şirket, özel sektör üretiminin yarısını üretiyor.

Hem devlet sektörünün hem de tekellerin kendi bünyelerindeki her bir üretim biriminin yaptığı üretim her zaman için pazara yönelik değil, genellikle yukarıdan gelen talimatlara dayalı olarak aynı kuruluşun başka kesimlerine yöneliktir. Yani bir fabrikanın değişim için değil, aynı şirketin başka fabrikalarında kullanım için üretim yapıyor olması söz konusu olabiliyor.

Buna rağmen böyle fabrikalardaki üretim sürecinin bütün aşamalarının uzun dönemde kapitalizmin yasalarına uygunluk gösteriyor olması kaçınılmaz. Fabrika, merkezi bir planlanmaya tabi olmasına rağmen kapitalist, karını azamileştirmek için fabrikasında kapitalizmin yasalarını uygulamak zorunda. Fabrikanın bir bölümündeki işçiler, kullanım değeri üretiyor da olsalar, bu üretimi düzenleyen yasalar, pazar için meta üretimini düzenleyen yasalardan farklı olmayacaktır. Fabrikanın ekonominin geri kalanıyla arasındaki dış ilişkiler, fabrikanın içindeki üretimin değişik aşamalarını kapitalist üretim aşamaları şekline sokar.

Aynı durum dev tekellerin işleyişine baktığımızda da söz konusu. Bu tekellerin üretiminin önemli bir kısmı planlıdır ve pazar için üretilmez; buna rağmen diğer tekellerle arasındaki rekabet, nihayetinde her tekelin iç işleyişinde kapitalist yasaların egemenliğini sağlar.

Devletin askeri ihtiyaçlarını karşılayan üretim de nitel olarak farklı değil. Üretilen mallar, rekabete açık bir pazarda değiştiriliyor olmamasına rağmen (örneğin İngiltere'de silah üretiminin %90'ı doğrudan devlete satılmaktadır), bu üretimi planlayanlar, kapitalizmin yasalarına uymak zorundadır. Bu uygunluğu genellikle kendi sektörlerindeki (yani silah üretimindeki) maliyetleri, üretkenliği, vs. diğer sektörlerdeki ile karşılaştırmayı mümkün kılan çeşitli hesaplamalar yaparak sağlarlar. Bu hesaplamalara dayanarak devlet, silah üreticilerine ne fiyat verileceğini saptar. Bu şekilde silah

şirketleri çok nadiren pazarda rekabet etmek durumunda olmalarına rağmen sanki böyle bir rekabet içindeymiş gibi davranmak zorunda kalırlar. Pazarın yerini devlet bürokrasisi almıştır, ama kapitalizm varlığını sürdürmektedir.

Her iki durumda da içsel üretim mekanizmaları aynıdır: Emegin sömürü oranı, rakip üretim birimlerinde olduğu kadar (veya daha yüksek) olmak zorundadır; üretkenliği sürekli artırmak gerekmektedir. Bir şirket veya bir ülke, üretimini planlıyor da olsa bu planın içeriği rakip şirket veya ülke ile ilişkilere bağımlı olmak zorundadır. Eğer rakiplerin gerçekleştirdiği sömürü oranını gerçekleştiremezse, onların teknolojik atılımlarının gerisinde kalınırsa, üretim birimi tehlikeye düşecektir. Bir şirket gibi bir ülkenin de iç örgütlenmesini tayin eden şey, kendi dışındaki sistemin bütünüyle arasındaki ilişkilerdir.

Bugün ABD ekonomisinin dev silah sektörü kapitalist bir sektördür. Bu sektör kendi üretkenliğini, teknolojik düzeyini ve emek maliyetini sürekli olarak batı ülkelerindeki ve Rusya'daki ile kıyaslanmak zorundadır. Çünkü Avrupa ve Japonya ile ekonomik, Rusya ile ise askeri rekabet halindedir.

Bu dediklerimiz bir bütün olarak Rus ekonomisi için de doğru. Eğer bu ekonomi silah ekonomisine tabi ise (ki yukarıda öyle olduğunu gösterdik) o zaman kendi dışındaki üretimle arasındaki ilişkilere tabi demektir. Rusya'yı yönetenler için önemli olan, ülkede soyut olarak ne kadar kullanım değeri üretildiği değil, üretilen miktarın ABD silah sanayi tarafından üretilenle karşılaştırıldığında az mı çok mu olduğu. İki ayrı kullanım değeri birbiriyle karşılaştırıldığında, yani birbiri ile kıyaslanarak ölçeğe vurulduğunda ise salt kullanım değeri olma niteliğini yitirirler. Aynen değişim değerinin özelliklerini kazanırlar. Yani her birinin değeri, kendi öz yapısından ve işlevlerinden kaynaklanacağına, dünya sisteminin geri kalanındaki üretimle arasındaki ilişkiden kaynaklanıyor olur. Rusya'daki yöneticilerin temel kaygılarına baktığımızda aynen batıllı tekelcilerin kaygılarını paylaştıklarını görmek mümkün. Ekonomi-

nin büyüme hızından söz ettiklerinde sorun, batıdaki büyüme hızlarıyla arasındaki farktır; sorun emeğin ürünlerinin değil, emeğin üretkenliğinin batıdaki oranlarla karşılaştırılmasıdır. Ekonomideki yenilik ve icatların düşük düzeyi, Rus bürokratlarının hiç aklından çıkmıyor. Sorun yine batıda düzeyin çok daha yüksek olması. İşçi sınıfını etkileyen temel ekonomik kararların alınmasında kullanılan kıstaslar ve hesaplamalar batıda kullanılanlardan farklı değil. Şu sorunları çözmeye yönelik hepsi: Çeşitli sektörlerin karlılığını nasıl arttırmalı? İşçilere fazla ücret karşılığı, işçi sayısını düşürüp üretimi yükselttirmeyi nasıl kabul ettirmeli? İşçilerin mümkün olan en hızlı şekilde üretim yapmasını sağlayacak ücret düzeyini nasıl saptamalı? Kısacası, batı ile rekabet ilişkileri içinde olmanın sonuçlarından kaçınmak mümkün değil.

Devlet kapitalizminin çelişkileri

Eğer Rusya ekonomik açıdan aynen dev bir şirket şeklinde işli-yorsa, o zaman kapitalizmin bildiğimiz çelişkileri orada da geçerli olmalı. Yani er veya geç, kar oranları düşme eğilimi gösteriyor olmalı. Batıda kar oranının düşmesi, geçmişte ekonomik bunalımının başlangıcının habercisi olmuştur. Yatırım sıfıra düşer, talep azalır, fazla üretim başlar ve sermaye değerleri tepe taklak gider. Bunalım sırasında sermayenin zayıf birimleri iflas eder ve daha güçlü birimler tarafından yok pahasına devralınırlar. Sermaye böylece yeniden yapılanarak tekrar işlerlik kazanır. Rakipler iflas etmiş ve sermaye değerleri düşük düzeye inmiş olduğundan kar oranları geçici olarak yükselir ve süreç yeniden başlar. Rusya’da fazla üretim ile sermayenin yeniden yapılanması arasındaki bu ilişkiyi kuran bir mekanizma yok. Önemli yatırım kararları merkezi olarak alınıyor ve bu kararları alan bürokrasinin kararlarını değiştirmesini sağlayacak otomatik bir mekanizma yok. Tek tek fabrika yöneticilerinin de üretilen malların kullanılıp kullanılmadığı, yeni inşa edilmekte olan fabrikanın tamamlanıp tamamlanmadığı hiç umurlarında değil. Bunlar, Rus ekonomisinin hiç bunalıma girmediğinin değil, sürekli bunalım

içinde olduğunun göstergeleri. Batı kapitalizmi, bunalım sırasında sermayenin yeniden yapılanmasını sağlayan şu veya bu etkinlikle mekanizmalara sahip; Rusya ise bu tip içsel düzeltici mekanizmalardan tamamen yoksun. Bu yüzden bunalım sırasında Rusya’da birikim devam etmekle birlikte bu, ekonomideki kullanım değerleri toplamını arttıramıyor. Yani sürekli bir ekonomik durgunluk durumuna varılmış. Bu durum ancak son zamanlarda hayati bir önem kazanmaya başladı. 1950’lere kadar *gizli işsizlik** öylesine yüksekti ki ilkel birikim sürecinin yeni yatırımları kar üreten bir biçimde içine alarak sürmesi mümkündü. O yıllara kadar Rusya, temel birikim kaynaklarını üretim araçlarını geliştirmeye ayırmayı başarı ile sürdürebiliyordu. Fakat bu, tüm üretim araçları bir süre sonra tüketime katkıda bulundukları için bunalımı sadece erteledi.

Silah üretimi batı ile rekabetin temel kaynağı olmaktan başka, devlet kapitalizminin bunalımını da erteleyen bir unsur oldu. Silah üretimine ayrılan kaynaklar, milli gelirden ücretlere ve sabit sermayenin yıpranmasına ayrılan pay çıktıktan sonra geriye kalan kısmından çıkar. Yani kaynaklar ya birikim sürecine ya da silah üretimine ayrılmak zorundadır. Demek ki silah üretimi, toplam sermaye birikim hızını azaltır; yani sermayenin organik bileşiminin artış hızını yavaşlatır. Bu da kar oranının daha yavaş düşmesine ve bunalımın bir süre daha ertelenmesini sağlar.

1970’li yıllarda dünya kapitalist sisteminin yeniden bunalıma girmesi Doğu Bloku’nun devlet kapitalisti ekonomileri üzerinde de etkisini gösterdi. Bunun birçok kesin delili var: 1) Büyüme hızının düşüşü, 2) Kar oranların düşüşü, 3) Belirgin devrevi eğilimler, 4) Teknoloji açığının gittikçe büyümesi, 5) Uluslararası pazarlarda gittikçe artan çapta borçlanmaya yol açan dış ticaret açıkları.

1974 ve 1980 bunalımlarından önce bile Doğu Avrupa ekonomilerinde büyüme hızı belirgin ve sürekli bir düşüş gösteriyordu.

* Gizli işsizlik, bir üretim biriminde çalışıyor görünse de işyerinin üretimine katkısı hiç olmayan veya çok az olan işçileri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır – y.n.

Tablo 1: Doğu Bloğu Ülkelerinde Büyüme Hızları (%)

	1950-55	1955-60	1960-65	1965-70
SSCB	11,3	9,2	6,3	4,0
Çekoslovakya	8,0	7,1	1,8	3,4
Polonya	8,6	6,6	5,9	6,7
Bulgaristan	12,2	9,7	6,5	4,5

Bu dönemde sadece Polonya bunalımının etkilerinden kendini korumayı becerbildi; o da 1974 ve özellikle 1980'de müthiş bir bedel ödeyerek. 1971-73 yıllarında kısa fakat hızlı bir hareketlenme yaşayan batı ekonomileriyle ticaretini büyük ölçüde arttıran Polonya, bu yıllarda büyüme hızının düşmesini önleyebildi. Polonya'nın batıdan yaptığı ithalat 1970 ile 1973 arasında üç kat arttı ve 1975'te Polonya'nın tüm dış ticaretinin sadece %45'i diğer Doğu Bloku ülkeleriyle idi. 1974'teki bunalımla birlikte ihracat hızla düşerken, büyüme için gerekli ithalatın maliyeti kat kat yükseldi. Bir önceki dönemde gerçekleştirilen hızlı büyümenin etkisi bu dönemde yüksek enflasyona yol açtı. 1975'e gelindiğinde Doğu Avrupa'nın batı ülkelerine borcu 20 milyar doları bulmuştu; bu toplamda Polonya'nın payı ise 7 milyar dolardı.³³ Borç ödemeleri Polonya'nın ihracat gelirlerinin %25'ini alıyordu.

Aynı süreç 1980 bunalımında daha da aşırı bir şekilde gelişti. Bu sefer 20 milyar dolarlık dış borcun yıllık ödemeleri ihracat gelirlerinin %90'ını alırken, 1981'de üretim de %15'lik bir düşüş kaydetti.

Rusya'da bundan farklı olarak son zamanlara kadar kırsal nüfusun fazlalığı 1950-1970 arasında kentsel işgücünün her yıl %4 kadar bir artış sağlamasını mümkün kıldı. Yani emek üretkenliğinin durağanlığına rağmen yılda en az %4'lük bir büyüme hızı gerçekleşebiliyordu. Fakat bugün kentsel işgücü yılda ancak %1'den az bir oranda büyüyor olduğu için üretkenliği arttırmak, hayati bir önem kazanmış durumda.

Bunun gerçekten ne kadar önemli olduğunu vurgulamak için şu bilgiyi vermek yeterli: Bugün Doğu Bloku ülkelerinde büyüme hızları, batı ekonomilerindekiyle aşağı yukarı eşit (Japonya'dan biraz daha yavaş, İngiltere'den biraz daha hızlı); oysa doğuda bu büyüme hızını geliştirmek batıdakinden iki kat daha fazla yatırım yaparak mümkün olabiliyor.³⁴ Demek ki kabaca bir hesaplama doğudaki kar oranı batıdakinden %50 daha düşüktür.

Rusların kendi sundukları verilere göre 1960 ile 1972 arasında kar oranının ne kadar hızlı düştüğünü görmek mümkündür. Bu veriler kar oranını iki ayrı hesaplama kullanarak sunuyor.

TABLO 2: SSCB'de Kar Oranının Seyri, 1960-72 (%)

	1960	1964	1968	1972
I. Hesaplama	83,2	71,3	67,2	62,9
II. Hesaplama	60,4	52,1	49,4	46,6

I. Hesaplama: Milli gelirin sabit üretim sermayesine oranı.

II. Hesaplama: Milli gelirin toplam sabit sermaye ve işler durumundaki üretim sermayesine oranı

Bu durumda Doğu Bloku ekonomilerinin batı ile rekabet edebilmek için emek üretkenliğini arttırmaktan başka çıkar yolları yok. Nitekim bu sorunun Doğu Bloku liderlerinin aklında sabit bir fikir olduğu da açık. Ne var ki harcanan tüm çabalara rağmen tüm göstergeler, üretkenlik cephesinde başarı sağlanamadığını gösteriyor. Muazzam ölçekte yatırımlara ve eğitim düzeyi yüksek bir işgücünün varlığına rağmen doğudaki üretkenlik düzeyi, batıdakinin gittikçe daha gerisinde kalmakta.

Bugün Rusya bir yandan Amerikan buğdayına, bir yandan da Avrupa ve Japon teknolojisine her zamankinden daha fazla bağımlı durumda. Kendi teknolojik ve mali olanakları en önemli yatırım projelerinden bir çoğunu batının yardımı olmaksızın gerçekleştir-meye el vermiyor. Sibiry gaz boru hattı Alman yardımına, Okhotsk

petrol kuyuları Japon yardımına muhtaç.

Kısacası Rus devlet kapitalizminin egemen sınıfı aynen batıdaki egemen sınıfların hareket serbestliğini kısıtlayan güçlerin etkisi altında ve bu egemen sınıf, gün gittikçe artan bir biçimde hem dünya pazarının temposuna tabi hem de bu pazarın şekillenmesine katkıda bulunuyor.

Aynen batıdaki gibi Rusya’da da sosyalizm ancak şimdiki egemen sınıfı alaşağı ederek işçi sınıfının iktidarını yaratacak, bir işçi devrimi sonucu gerçekleşecektir. Bu sonuçtan kaçınmak, şu veya bu şekilde taviz vermek mümkün değil. Gorbaçov’un Rusya’sı hiçbir anlamda “ilerici” değil. Batıda egemen sınıflar, batılı işçiler için sosyalizm yolunda nasıl bir engelse, Rusya’daki egemen sınıf da Rus işçi sınıfının önünde aynı şekilde bir engel.

Notlar

Ekim'in Savunusu

1. W. Rees-Mogg, *Independent*, 14 Ekim 1989; R. Pipes, *The Russian Revolution* Londra, 1990
2. *Moscow News*, haftalık gazete, sayı 2, 1991
3. Bkn. Johnatan Steele, *Solzhenitsyn Off The Press, Trotsky Under Wraps*, *Guardian*, 6 Mayıs 1991
4. Moskova'daki bir sosyalistle özel görüşme
5. Bkn. *A Shade Less Red*, *Daily Mail*, 8 Şubat 1990
6. *Waking From History's Great Dream*, *Independent on Sunday*, 4 Şubat 1990
7. Bkn. J. Slovo, *Socialist Aspirations and Social Realities*, *The African Communist*, sayı 124, (Johannesburg 1991), s. 9; J Slovo'nun *Has Socialism Failed'*ine benzer, ama daha üstü kapalı formülasyonlar yer almaktadır. (Londra, 1990)
8. R. Blackburn, *Fin de Siecle: Socialism After the Crash*, *New Left Review* 185, Ocak/Şubat 1991, s. 21
9. P. Hirst, *The State, Civil Society and Collapse of Soviet Communism*, *Economy and Society*, c. 20, sayı 2, Mayıs 1991, s. 219
10. S. Farber, *Before Stalinism*, Polity Press, 1991, s. 99-109
11. Bkn. *Against the Current*, Sayı 29 ve 32 (Detroit). Özellikle sağcı, anti-leninist olan yazı, T. Smith'in *The Etchics of Socialist Praxis*'idir, *Against the Current*, sayı 32, s. 43-45.
12. S. Farber, age, s. 12
13. B. Kagarlitsky, *The Thinking Reed*, Londra, 1998, s. 41-65; ancak Kagarlitsky'nin yazısında genel olarak bir sonraki *The Dialectic of Change*'e göre bolşeviklere yönelik daha az eleştirel bir hava hakimdir. Büyük ihtimale bunun nedeni, *The Thinkig Reed*'in henüz muhalefet hareketi cılızken ve rejimin çöküşü bu kadar ilerlememişken yazılmış olmasıdır.
14. R. Blackburn, age, s. 8.
15. L. Troçki, *Results and Prospects; The Parmanent Revolution and Results and Prospects*, New York, 1969, s. 105.
16. E.H. Carr'ın alıntısı, *The Bolsheviki Revolution 1917-1923*, c. 3, Londra, 1966, s. 9.
17. age, s. 17-18.
18. age, s. 53
19. R. Blackburn, age, s. 24
20. E.H. Carr, age, s. 59

21. L. Troçki'nin alıntısı, age, s. 105.
22. K. Kautsky, *The Dictatorship of the Proletariat*, University of Michigan, 1964, s. 64.
23. V. Serge, *Year One of The Russian Revolution*, Londra, 1972, s. 14-135.
24. V. Serge, *Destiny of a Revolution*, Londra, 1937, s. 314-315.
25. V. Serge, *Year One...*, s. 325
26. T. Cliff'in alıntısı, *Lenin c. 4: The Bolsheviks and the World Revolution*, Londra, 1979, s. 8 [Cliff'in Lenin biyografisinin tüm ciltlerinin Türkçe çevirilerine <http://marx-21.net/?p=364> adresinden ulaşabilirsiniz - y.n.]
27. Bkn. T. Cliff, *Trotsky, 1917-1923, the Sword of the Revolution*, Londra, 1979, s. 8 [Cliff'in Troçki biyografisinin dört cildi de yayınevimiz tarafından Türkçe'ye çevrilip basılmıştır - y.n.]
28. K. Marx, *Selected Correspondence*, Moskova, 1956, s. 320.
29. Bkn. *The Berlin USPD debate on the National Assembly, The Third International in Lenin's Time, The German Revolution and the Debate on Soviet Power*, documents: 1918-1919 (New York, 1986), s. 128.
30. E. Acton, *Rethinking the Russian Revolution*, Londra, 1990, s. 2.
31. R. Pipes, age, s. 491.
32. W. Bruce Lincoln'in alıntısı, *Red Victory*, New York, 1989, s. 28, 39-40.
33. M. Ferro'nun alıntısı, *October 1917, a Social History of the Russian Revolution* Londra, 1980, s. 14.
34. L. Troçki, *History of the Russian Revolution*, Londra, 1980, s. 240.
35. R. Medvedev'in alıntısı, *The October Revolution*, New York, 1979, s. 69.
36. Victor Serge, *Year One...*, s. 109.
37. L. Jones, *A Year of Two Revolutions*, M Jones (der.), *Storming the Heavens, Voices of October*, Londra, 1987, s. 43.
38. Alıntı age'den, s. 45.
39. W. Bruce Lincoln, age, s.35
40. *Temmuz Günlerinin yenilgisinden sonra bolşevikler, sovyetlerde liderliğin geri alınmayacak bir şekilde ılımlı sosyalistlerin eline geçtiği konusundaki kaygıları nedeniyle "Bütün iktidar Sovyetlere" sloganını geri çektiler. Bunun yerine bir süre için stratejilerini, daha duyarlı olan yerel fabrika komiteleri üzerine kurdular. Kitlelere egemen olan hava kesin biçimde Geçici Hükümet ve sovyetler içindeki ılımlılar aleyhine dönünce bolşevikler de ilk formülasyonlarına geri döndü. Bunlardan hiçbiri, iktidarı Geçici Hükümet'ten alıp işçi sınıfının halk organlarını eline vermek şeklindeki Bolşevik stratejisinin özünü değiştirmez-sonradan Troçki de *Lessons of October*'da (Ekim Devrimi'nin Öğrettikleri) bu konuya açıklık getirmiştir.*
41. M, Jones, age, s. 45.
42. age
43. age, s. 37.
44. L. Troçki, *History...*, s. 668.
45. Bkn. M Ferro, age, s. 51.
46. age, s. 46.
47. R. Medvedev'in alıntısı, age, s.51.
48. N. Podvoisky, *Lenin-Organizer of the Victorious October Uprising*, M Jones (der),

Storming the Heavens, s. 116

49. Lenin, *Collected Works*, c. 26, s. 212; *Marxism and Insurrection* için bkn. *Collected Works*, c. 26, s. 22-27. Ayrıca bkn. N. Harding, *Lenin's Political Thought*, c. 2, *Theory and Practice in the Socialist Revolution*, Londra, 1983, s. 154.
50. N.N. Sukhanov, *The Russian Revolution 1917, a Personal Record*, Princeton University Press, 1984, s. 576.
51. R. Service, *The Bolshevik Party in Revolution: A Study in Organisational Change 1917-1923*, London, 1979, s. 62.
52. T. Cliff'in alıntısı, *Lenin: The Revolution Besieged*, c. 3, London, 1978, s. 2.
53. S. Cohen, *Rethinking the Soviet Experience*, OUP, 1985, s. 5. Soğuk Savaş tarihçileri içinde belki en tanınmış olan Leonard Shapiro'dur. Cohen, Lenin'den Stalin'e uzanan "düz çizgi"yle ilgili çok çarpıcı bir alıntılar listesi vermektedir; s. 42-3
54. S. Farber, age, s. 149-150.
55. R. Blackburn, age, s. 20-22.
56. Bkn. Lenin, *Collected Works*, c. 8, s. 117. Ayrıca bkn. s. 141: "Sosyal demokrasi... hala zayıftı; aktif proleter kitlelerin sosyal demokratik liderlik konusundaki yoğun talebine göre zayıf".
57. R. Service, age, s. 36.
58. age, s. 58.
59. age, s. 84.
60. age, s. 210-211.
61. age, s. 52.
62. age, s.3.
63. Alıntı age'den, s. 61.
64. Bu konularla ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bkn. C. Harman, *Germany: The Lost Revolution*, Londra, 1982 - özellikle 5. bölüm.
65. R. Blackburn, age, s. 23.
66. age, s. 10.
67. T. Wohlfont, *Transition to the Transition*, New Left Review 130, Kasım/ Aralık 1981, s. 79.
68. S. Farber, age, s. 56.
69. R. Luxemburg, *The Russian Revolution*, Mary-Alice Waters (der), *Rosa Luxemburg Speaks*, New York, 1970, s. 375.
70. R. Medvedev'in alıntısı, age, s. 103-104
71. age, s.108.
72. V. Serge, *Year One...*, s. 130.
73. M. Liebman'in alıntısı, *Leninism Under Lenin*, London, 1975, s. 245.
74. R. Medvedev, age, s. 110-111. Seçimler nispi temsil sistemine göre olduğundan, Sol SD'lerin aldıkları sonuçlar ilk bakışta görüldüklerinden de çarpıcıdır.
75. Bkn. Medvedev, age, s. 110-112
76. Rakamlar Lenin'den, *The Proletarian Revolution and the Renegade Kautsky, The Third International in Lenin's Time...*, age, s. 357.
77. V. Serge, *Year One...*, age, s. 131.
78. age, s. 130-131.

79. L. Shapiro, 1917 *The Russian Revolutions and the Origins of Present-Day Communism*, Londra, 1984, s. 149.
80. W.H. Chamberlin, *The Russian Revolution*, c. 1, 1917-1918, *from the overthrow of the Tsar to the assumption of power by the Bolsheviks*, Princeton University Press, 1987, s. 370. W.H. Chamberlin'in tarihi, anlatısı Moskova'da kaldığı sırada (1922-1934) topladığı malzemelere dayandığı için önemlidir, ama Stalin ve Soğuk Savaş dönemlerinin bir çok tarihçisi tarafından incelenmemiştir. R. Pipes, age, s.555 böyle bir nitelik taşımamaktadır.
81. Bkn. örneğin, K. Kautsky, *National Assembly and Concil Assembly, The Third International in Lenin's Time...*, age, s. 94-105.
82. age, s. 138.
83. age, s. 94.
84. M. Liebman, age, s.236.
85. V. Serge'in alıntısı, *Year One...*, age, s. 342-343.
86. J. Slovo, *Socialist Aspirations...*, s.9. Şu anda Moskova'daki müze yöneticilerinin izlediği taktiğin yazı alanındaki karşılığıdır bu: Troçki'nin portreleri galerilere yenden asılmaya başlanmıştır, ama mutlaka Stalin portrelerinin yanına. Bunun anlamı telaffuz edilmese de açıktır: "Stalin kötüydü ama Troçki de öyle, demek ki alternatif olarak ona yönelmenin anlamı yok." Slovo, bu noktayı açıkça ifade etmektedir: "Pallo Jordan'ın, komünist bakışın gerçek anlamını keşfetmek için (Troçki de dahil) 'muhalifler'in çalışmalarına bakmamız gerektiği yolundaki oldukça genel yargısını kabul etmeden önce biraz dikkat göstermemiz gerektiğine inanıyorum." age.
87. R. Blackburn, age, s. 21
88. S. Farber, age, s. 44.
89. J. Slovo, age, s. 8.
90. S. Farber, age, s. 47.
91. age, s. 117.
92. V. Serge, *Year One...*, s. 350.
93. T. Cliff, Lenin, c. 3 (Londra,1978), s. 68.
94. V. Serge, *Year One...*, age, s. 350-352.
95. W. Bruce Lincoln, age, s.50.
96. W.H. Chamberlin'in alıntısı, *The Finnish Revolution*, c. 2,1918- 1921, Princeton University Press, 1987, s. 78.
97. age, s. 790.
98. W.H. Chamberlin, c. 1, s. 371.
99. R. Pipes, age, s. 790
100. V. Serge, *Year One...*, age, s. 187-188
101. age, s. 189.
102. A.F. Upton, *The Finish Revolution, 1917-1918*, University of Minnesota Press, 1980, s. 519.
103. age, s. 521.
104. age
105. age
106. age, s. 522.

107. age, s. 89-90.
108. V. Serge, *Year One...*, s. 349.
109. W. Bruce Lincoln, age, s. 99.
110. age, s. 198.
111. L. Troçki, *My Life*, New York, 1960, s. 396-397.
112. W. Bruce Lincoln, s. 204.
113. age, s. 225.
114. age, s. 226.
115. age, s. 88-89.
116. age, s. 100.
117. V. Serge, *Year One...*, s. 333.
118. W. Bruce Lincoln, age, s. 204.
119. age, s. 48-49.
120. age, s. 321.
121. age, s. 317.
122. age, s. 322-323.
123. age.
124. age, s. 319-320. Unutmamak gerekir ki Çeka'nın öldürüldüğü kişiler konusundaki en abartılı iddiaların - iç savaşta ölenlerin toplamından 140.000 kişi fazla - (bak. Pipes, age, s. 838) doğru olduğu kabul edilse bile bu rakam beyazların yalnızca bir yıl içinde, yalnızca bir bölgede, 1919'da Ukrayna'da öldürüldüğü yahudilerin sayısından azdır.
125. Alıntı age'den, s. 259
126. age, s. 256.
127. Bkn. age s. 256-257.
128. Alıntı age'den, s. 259.
129. R. Lockett, *The White Genarals*, London, 1971, s. 184.
130. W. Bruce Lincoln, age, s. 210.
131. R. Lockett, age, s. 225.
132. W. Bruce Lincoln'ın alıntısı, age, s. 436-437.
133. W.H. Chamberlin'in alıntısı, age, c. 2, (Princeton University Press, 1987), s. 197.
134. W. Bruce Lincoln'ın alıntısı, age, s. 247 ve s. 263.
135. Alıntı age'den, s. 261.
136. W.H. Chamberlin'in alıntısı, c. 2, age, s. 403.
137. W. Bruce Lincoln'ın alıntısı, age, s. 283.
138. W.H. Chamberlin'in alıntısı, c. 2, age, s. 138.
139. Alıntı age'den, s. 261.
140. age, s. 283.
141. age, s. 169.
142. W. Bruce Lincoln, age, s. 294.
143. W.H. Chamberlin, c. 2, age, s. 258.
144. Bkn. W. Bruce Lincoln, age, s. 280-282.
145. W.H. Chamberlin, Cilt II, age, s. 461.

146. W. Bruce Lincoln, age, s. 266.
147. T. Cliff, *Trotsky on Substituionism*, International Socialism (eski seri), sayı 2, Sonbahar 1960.
148. S.A. Smith, *Red Petrograd*, Cambridge Universty Press, 1983, s. 210. Aslında Lenin'in devrimden sonra ekonomi üzerine yazdığı ilk makalelerden birinin başlığı *Rekabet Nasıl Örgütlenmeli?* idi ve şu konuda ısrarlıydı Lenin: "Artık sosyalist hükümet iktidarda olduğuna göre işimiz rekabeti örgütlemektir". *Collected Works*, c. 26, s. 404.
149. S.A. Smith, age, s. 209.
150. age, 220-221.
151. age, s. 222-223.
152. Bkn. T. Cliff, *Lenin*, c. 3, age, s. 81.
153. age, s. 81.; S. A. Smith, age; burada söz konusu süreç ayrıntısıyla verilmektedir. Örneğin s. 238-239'a bakın. Smith'e göre ayrıca işçilerin işletmeyi üstlendiği bazı durumlarda amaç, hükümeti işletmeye katılmaya yöneltmekti, çünkü "işçilerin işletme yönetiminin, özellikle büyük fabrikalarda üretimi etkileyen dev sorunlar karşısında etkisiz kaldığı ortaya çıkmıştır".
154. Kritzman, T. Cilff'in alıntısı, *Lenin*, c. 3, age, s. 83.
155. Bkn. W. Bruce Lincoln, age, s. 116.
156. age, s. 115-116.
157. S.A. Smith'in alıntısı, age, s. 239.
158. V. Serge, *Year One...*, s. 353.
159. S.A. Smith, age, s. 242.
160. Age, s. 250-251.
161. L.T. Lih'in alıntısı, age, s. 678-679.
162. P. Avrich, *Kronstadt 1921*, Princeton University Press, 1991, s. 19.
163. Akt. W. Bruce Lincoln, age, s. 63.
164. Bkn. S. Farber, age, s. 70.
165. L.T. Lih'in alıntısı, age, s. 678-679.
166. W. Bruce Lincoln, age, s. 65.
167. age, s. 480 ve s. 416.
168. Alıntı age'den, s. 345.
169. W.H. Chamberlin, c. 2, age, s. 347.
170. W.H. Chamberlin, c. 1, age, s. 332 ve c. 2, s. 68-69.
171. P. Knighley, *The Second Oldest Profession*, Londra, 1986, s. 57-72.
172. age, s. 57-58.
173. T. Cliff'in alıntısı, *Lenin*, c. 4, s. 18.
174. Bkn. T. Cliff, *Trotsky: The Sword of Revolution*, c. 2, (Londra, 1990), s. 32-33.
175. G. Leggett, *The Cheka: Lenin's Political Police*, Oxford, 1981, s. 21.
176. W. Bruce Lincoln, age, s. 138.
177. Age, s. 138.
178. Age, s. 127.
179. Knightley'nin alıntısı, age, s. 75.

180. Bkn. örneğin W.H. Chamberlin, c. 2, age, s. 70-71.
181. G. Leggett, age, s. 130-131.
182. Age, s. 197. Leggett, Melgounov'un *The Red in Russia*'sından da alıntı yapar. Ancak Leggett, Melgounov'u "*saygın bir siyasetçi*" (s. 185) olarak tanımlarken fena halde yanılmaktadır. Melgounov'un alıntısı taraflıdır ve dengesiz yargılarla doludur. Örneğin "*Çeka, yani Bütün Rusya Olağanüstü Komisyonu adını simgeleyen üç harfin aynı zamanda Rusça'da 'Herkes Ölümler' demek olan üç kelimeyi de simgelemesi boşuna değildir*" (!), s. 41.
183. G. Leggett, age, s. 168-169.
184. Age, s. 176-182.
185. Sözelimi Çeka, 1920'de ölüm cezasının kaldırılmasından önceki gece idamlar gerçekleştirmiştir; bkn. Mary Mac Auley, *Bread and Authority, State and Society in Petrograd 1917-1922*, Oxford, 1991, s. 391. Ayrıca Çeka, iç savaşta cephe gerisinde idam cezası kaldırılmış olduğu sırada mahkumları cephenin ön saflarına taşıyarak da idamlar infaz etmişti. Mc Auley, s. 386'da beyaz terörün tersine kızıl terörün, liderliğin alanından uzaklaştıkça da şiddetlendiğine ilişkin başka kanıtlar sunar: "*Fransız Devrimi'nde olduğu gibi... taşra kentlerinde terör... büyük kentlerdekinden daha kötüydü. Ekim-Aralık 1918'deki parti yayınlarında endişe yaratan, taşrada korkunç bir şekilde kan dökülüyor olmasıydı... Eylül ve Ekim'deki terör, parti içinde tepki doğurunca, açıkça beyan edilmeksizin birkaç hafta içinde bundan vazgeçildi*".
186. R. Pipes, age, s. 792.
187. V. Serge, *Year One...*, s. 326-327.
188. R. Medvedev'in alıntısı, *Let History Judge*, Oxford, 1989, s. 502.
189. Age.
190. Bkn. B. Kagarlitski, age, s. 53.
191. R. Menvedev'in alıntısı, *Let History Judge*, s. 655.
192. Age, s.654.
193. Lenin, *Collected Works*, c. 28, s. 389.
194. G. Leggett, age, s.187.
195. W. Bruce Lincoln'in alıntısı, age, s. 139.
196. G. Leggett'in alıntısı, age, s. 162.
197. Age, s. 161.
198. Age, s. 171.
199. Alıntı age'den, s. 357.
200. Age, s. 188.
201. Alıntı age'den, s. 189.
202. Age, s. 342.
203. Alıntı age'den.
204. Age, s. 345.
205. R. Medvedev, *Let History Judge*, s. 656.
206. Age, s. 657.
207. G. Leggett'in alıntısı, age, s. 163.
208. W. Bruce Lincoln'in alıntısı, age, s. 364.

209. Age, s. 371.
210. Age, s. 364.
211. Age, s. 373-374.
212. Bkn. T. Cliff, *Lenin*, c. 3, age, s. 95.
213. W. Bruce Lincoln'ın alıntısı, age, s. 358.
214. W. Chamberlin, c. 2, s. 122-124.
215. S. Farber, age, s. 122-124.
216. W. Bruce Lincoln'ın alıntısı, age, s. 468-470.
217. Age, s. 471.
218. Age.
219. M. Palij, *The Anarchism of Nestor Makhno*, University of Washintong Press, 1976, s. 177.
220. W.H. Chamberlin, c. 2, age, s. 237.
221. Age, s. 237.
222. Bkn. W. Bruce Lincoln, age, s. 237
223. M. Palij, age, s.219.
224. Age, s. 214.
225. P. Avrich, *Anarchist Portraits*, Princeton University Press, 1988, s. 120-121.
226. Age, s. 120.
227. M. Armstrong, *Nestor Makhno: The failure of Anarchism*, Socialist Review (Avust-ralya), Yaz 1990, sayı 3, s. 114.
228. M. Palij, age, s. 214.
229. Age, s. 213-214.
230. P. Avrich, *Anarchist...*, s. 114.
231. W.H. Chamberlin, c. 2, s. 234 ve s. 232.
232. P. Avrich, *Anarchist...*, s. 121.
233. Bkn. M Palij, age, s. 152.
234. W.H. Chamberlin, c.2, s. 234, 232
235. Bkn. F. Sysyn, *Nestor, Maknno and the Ukrainian Revolution*, T. Hunczak (der) *The Ukraine 1917-1921, a Study in Revolution*, Harvard University Press, 1997, s. 290 n. 49. Galiba Makho'nun iki eşi varmış. Ceza Komisyonu'nun başında olanla metinde daha önce alıntılanan günlüğü tutan aynı değil.
236. D. Footman, *Civil War in Russia*, Londra, 1961, s. 288
237. Age, s. 282.
238. Getzler, *Kronstadt 1917-1921*, Londra, 1983, s. 206-207
239. Bkn. D. Fedotoff White, *The Growth of The Red Army*, Princeton University Pess, 1944, s. 154
240. Age, s. 140.
241. Age, s. 142.
242. Age, s. 143.
243. S. Ferber, age, s. 192-193.
244. W. Bruce Lincoln'ın alıntısı, age, s. 495.
245. P. Avrich, *Kronstadt...*, s. 94-95. 2
246. I. Getzler'in alıntısı, age, s. 209-210.

247. P. Avrich, *Kronstadt...*, s. 68.
248. Age, s. 63-66.
249. *What We Are Fighting For*, P. Avrich, age, s. 242-243.
250. P. Avrich, *Kronstadt...*, s. 222.
251. Age, s. 107-121-122.
252. Age, s. 110-111.
253. Age, s.127-128.
254. T. Cliff'in alıntısı, *Lenin*, c. 4, s. 134.
255. P. Avrich'in alıntısı, *Kronstadt...*, s. 222
256. T. Cliff'in alıntısı, *Trosky*, c. 2, Londra, 1990, s. 188.
257. Alıntı age'den, s. 193.
258. W. Bruce Lincoln'in alıntısı, age, s. 479.
259. Aslında bu durum bundan daha da kötüydü: Fabrikada çalışanların çoğu da 'iş tezgahı'nda değil, yönetimdeydi.
260. M. Von Hagen'in alıntısı, *Soldiers in the Ploretarian Dictatorship*, Cornell University Press, 1990, s. 5.
261. R. Service, age, s. 8.
262. T. Cliff'in alıntısı, *Lenin*, c. 4, s. 136.
263. T. Cliff'in alıntısı, *Lenin*, c. 4, s. 136
264. Age, s. 138.
265. Age, s. 137.
266. W. Bruce Lincoln'in alıntısı, age, s. 380.
267. S. Cohen, age, s. 52.
268. M. Reiman, *The Birth of Stalinism*, Londra, 1987.
269. S. Cohen, age, s. 52.
270. P. Hirst, age, s. 224-225.

Demokrasinin En Gelişmiş Formu

1. Carr, E.H.; *Bolşevik Devrimi* - c. 1; Metis Yayınları, 2. Baskı, 2002; s. 249
2. Yukarıdaki gibi; tek tırnak içindeki ifade Lenin'e ait.
3. Yukarıdaki gibi
4. (akt.) Uzun, C.; *Kemalizm Sol Değil*, s. 126-7; köşeli parantez içindeki ifade bana ait.
5. (akt.) age, s. 151
6. Pearce, B.; *Baku Congress of the Peoples of the East - Stenographic Report*, s. 82-3; (akt.) age, s. 124; vurgular bana ait.
7. Lenin; *Works*, c. 22, s. 355-7; (akt.) Cliff, T.; *Lenin Biyografisi 2. Cilt*; Z Yayınları; 1994; s. 74-5
8. Benedikter, T., *Modern Özerklik Sistemleri*, Nika Yayınevi, 2014, s. 76
9. Age, s. 73
10. Age, s. 13
11. Age, s. 75-76
12. Age, s.14

13. Stephenson, C.; *Silahları Betona Gömmek?*; <http://marx-21.net/?p=838>; köşeli parantez içindeki ifadeler bana ait.
14. Benedikter, s. 152
15. Taştekin, F.; *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, İletişim Yayınları, 2016; s. 50
16. Age, s. 53
17. Age, s. 66
18. Duman, Y.; *Rojava: Bir Demokratik Özerklik Deneyimi*; İletişim Yayınları; 2016; s. 72
19. Okçuoğlu, İ.; *Rojava'da Devrim ve Yaşam*; 2014; <http://ibrahimokcuoglu.blogspot.com.tr/2014/08/rojavada-devrim-ve-yasam.html>
20. Rojava Toplum Sözleşmesi'nin tam metni için bkn: <http://civiroglu.net/rojava-toplumsal-sozlesmesi>
21. Aretaios, E.; *The Rojava Revolution*; 2015; <https://www.opendemocracy.net/arab-awakening/evangelos-aretaios/rojava-revolution>
22. Yukarıdaki gibi; köşeli parantezler içindeki ifadeler bana ait.
23. Duman; s. 88,89
24. Age, s. 90
25. Age, s. 93
26. Okçuoğlu
27. Güner, Ç.; *Demokratik Özerklik*; Nota Bene Yayınları; 2015, s. 12
28. Age, s. 161
29. Age, s. 20, 21
30. *Büyük İnsanlık - 2015 Seçim Bildirgesi*; internet erişimi: <http://www.hdp.org.tr/images/UserFiles/Documents/Editor/HDP%20Se%C3%A7im%20Bildirgesi%20Tam%20Metin.pdf>
31. Benedikter, s. 341-2
32. Özerklik konusunda özellikle Lenin'in Avusturyalı sosyal demokrat liderlere karşı yürüttüğü tartışma da söz konusu edilir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içinde Alman olmayan uluslarda bağımsızlık mücadelesi yükseldi. Avusturya Sosyal Demokrat Partisi'nin tavrı ise bu bağımsızlık taleplerine karşı çıkmak ve Alman olmayan uluslara "kültürel özerklik" hakkı tanınarak çok milletli imparatorluk yapısının korunması idi. Lenin tıpkı Rus Çarlığı gibi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu "ulusların hapishanesi" olarak tanımladı. İmparatorluğun egemenlik alanında yer alan ulusların kendi kaderini tayin hakkına sahip çıkılarak Avusturyalı sosyal demokratların ezen ulus milliyetçiliğine karşı ezilenlerin yanında olması ve onların taleplerini dikkate alması gerektiğini vurguladı. Bu konudaki esas nokta ezilen halkların taleplerine sahip çıkmaktır. Eğer bir ulus "ayrılma hakkı" talep ediyorsa sosyalistler bu talebe kulak tıkayamazlar. Günümüz Türkiye'si'nde Kürt halkının esas talebi adil bir barış ortamı içinde birlikte yaşamaktır. Bunun yöntemi olarak da demokratik özerkliğe işaret ediyorlar.
33. *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* (STMA), 12. Fasikül - Paris Komünü, İletişim Yayınları, 1988; s. 351
34. Age, s. 353
35. Age, s. 381
36. Cliff, T.; *Lenin Biyografisi 1. Cilt*; Z Yayınları; 2. Baskı; 2002; s. 167
37. Age, s. 170

38. Cliff, T.; *Troçki Biyografisi 1. Cilt*; Marx21 Yayınları; 2013; s. 97
39. Age, s. 103
40. (akt.) Cliff (2013), s. 125
41. Cliff (2002), s. 173-176
42. Lenin'in kişisel yazışmalarına dayanarak akt. Cliff, T.; *A World To Win*; Londra; 2000; s. 75
43. Lenin; *Eserler*; 10. Cilt; s. 23-24 (akt.) Cliff (2002), s. 181
44. Cliff (1994), s. 99-102; STMA, 18. Fasikül; s. 558
45. STMA, 18. Fasikül, s. 561
46. Cliff (1994), s. 276-290.
47. STMA, 18. Fasikül, s. 568
48. Age, s. 563 ve 569
49. Cliff (1994), s. 140-143
50. Age, s. 144
51. STMA, 18. Fasikül, s. 566-567

Devrimle Gelen Özgürlük

1. Akt. Cliff, T.; *Class Struggle and Women's Liberation*, s. 105-6 - Türkçesi: *Kadınların Özgürlüğü ve Sınıf Mücadelesi*; Ataul Yayınları, 1984(?)
2. Age, s. 106.
3. Troçki, L.; *History of the Russian Revolution*, s. 122. - Türkçesi: *Rus Devrimi'nin Tarihi* (3 cilt); Yazın Yayıncılık; 1998
4. Age, s. 108-9.
5. Cliff, s. 107.
6. Smith, S.A.; *Red Petrograd: Revolution in the Factories 1917-18*, s. 193.
7. Age, s. 67-8.
8. Age, s. 160.
9. Age, s. 111.
10. Age, s. 114.
11. Age, s. 72.
12. Age, s. 193.
13. Cliff, s. 108.
14. Smith, s. 194.
15. Age, s. 98-100.
16. Age, s. 194.
17. Cliff, s. 107-8.
18. Smith, s. 195.
19. Age, s. 195.
20. Age, s. 175.
21. Age, s. 176.
22. Deutscher, I (editör); *The Age of Permanent Revolution: A Trotsky Anthology*, s. 301.
23. Lenin, V.I.; *Birinci Tüm-Rusya Çalışan Kadınlar Kongresi'ndeki Konuşma* - 16 Kasım 1918.

24. Bilshai, V.; *The Status of Women in the Soviet Union*, s. 23.
25. Tolkunova; *Pravo zhenshchinna trud: ego garantii*; Moskova, 1967; s. 124.
26. *International Labour Review*, Ekim 1929, Cliff, T.; *State Capitalism in Russia*, s. 39.
27. Zetkin, K.; *Reminiscences of Lenin*; s. 102
28. Cliff, *Class Struggle ...*, s. 140.
29. Blekher, s. 10.
30. Heitlinger; *Women and State Socialism*, s. 59.
31. Bilshai, s. 42.
32. Yukarıdaki gibi.
33. Cliff, *Class Struggle...*, s. 145.
34. Deutscher (editör), s. 300.
35. Rosenberg, C.; *Education and Revolution: A Great Experiment in Socialist Education*; s. 4.
36. Cliff, *Class Struggle...*, s. 146-7.
37. Stitcs, R.; *The Women's Liberation Movement in Russia*, s. 372.
38. Schwarz, S.M.; *Labor in the Soviet Union*, s. 65.

Bolşevikler ve İslam

1. Temmuz olaylarından sonra Yasmin Ali Buhai Brown "kendinden nefret eden psiko-sapıklar"ın, "taşeron islamcı faşistler"ın ve "deli bakışlı katiller"ın "pür, içi boş şeytanlığı"ndan bahsediyordu. (Let Us Not Grace these Bombers with a Cause, Independent, 11 Temmuz 2005). Polly Toynbee de SWP'yi "ilkel ve aşırı islamcılarla aynı yolda olmak"la suçladı. (In the Name of God, Guardian, 22 Temmuz 2005).
2. International Viewpoint (Mart 2005), *Marxists and Religion: Yesterday and Today*, www.zmag.org
3. SWP tarafından Londra'da organize edilen Marxism 2004 Konferansı'nda *The Middle East Through the Mirror of Marxism* (Marksizmin Aynasında Ortadoğu) toplantısı. Bu toplantıda Achcar, Hristiyanlık ve İslam'ın çıkış noktalarının birbirinden farklı olduğunu, birisinin baskıya maruz kalan bir sekt olarak ortaya çıktığını, diğerinin ise devasa bir imparatorluğun egemen grubuna dönüştüğünü tartıştı. Bu nedenle Kuran'ın solcu yorumlara kapalı olduğunu söyleyen Achcar, "İçeriği-ne radikal sol bir yorum getirmekte gerçekten çok zorlanırsınız. Allah'ın sınıfları yarattığını, sosyal sınıfların doğal ve aşılabilir olduğunu söyleyeceklerdir. Kadın sorunundan bahsetmeme bile gerek yok...bunlar çok gerici sonuçlara yol açıyor" dedi. Ne var ki İslam'a marksist bir yaklaşım Kuran'ın surelerinden değil, toplumun materyal çelişkilerinden başlamalıdır.
4. Uluslararası Sosyalist Akım Bülteni (Ocak 2005), *Building on the Success of the London ESF*.
5. Lenin V. I.; *Socialism and Religion* (1905). Lenin'in bu metinde belirtilen bütün makaleleri, www.marxist.org/archive/lenin
6. Marx, K.; *Contribution to the Critique of Hegel's Philosophy of Right* (1843)
7. Lenin V.I.; *The Attitude of the Workers' Party to Religion* (1909)
8. Troçki L.; *My Life*, (Harmondsworth, 1984), 6. Bölüm. - Türkçesi: Hayatım (Yazın Yayıncılık, 1999)
9. Cliff T.; *Lenin vol I: Building the Party*, Londra 1986, s. 84-86

10. Age, s. 157-158
11. Husband W.; *Godless Communists: Atheism and Society in Soviet Russia 1917-1932*, Illinois, 2000; s.54-57
12. Steeves P., *Keeping the Faiths: Religion and Ideology in the Soviet Union*; New Jersey, 1991; s.85-86. Protestan Evangelist hareketinin bütün bu faaliyetleri Stalin'in erkini konsolide etmesi ile Nisan 1929'da yasaklandı.
13. Alıntı Brock P. ve Socknat T. P. (eds), *Challenge to Mars: Essays on Pacifism from 1918 to 1945: Russian Baptists and the Military Question, 1918-1929*; Toronto, 1999; s.21-40.
14. Steeves, age, alıntı
15. Husband, age, s.58-59.
16. Husband, age, s. 59-66. Dini Birlikler Yasası'nın 17. maddesine göre: "Dini birliklerin şu faaliyetlerde bulunması yasaklanmıştır: a) yardımlaşma fonlarının oluşturulması, kooperatifler, üretim birimlerinin kurulması ve genel olarak ellerinde bulunan malvarlıkların dini ihtiyaçların giderilmesi dışındaki herhangi bir hedefe yönelik kullanımı; b) üyelerine maddi yardımda bulunmak; c) çocuklar, gençler, kadınlar için özel ibadetler veya başka toplantılar örgütlemek veya İncil, edebiyat, el sanatları, meslek veya dini eğitim toplantıları, grupları, çevreleri, daireleri; geziler ve çocuk bahçeleri, kütüphane ve okuma odaları, sanatoryum ve tıbbi klinikler kurmak veya işletmek..."
17. Bennigsen A. ve Lemercier-Quelquejay C., *Islam in the Soviet Union*; Londra, 1967; s.78. Pipes R., *The Formation of the Soviet Union*; New York, 1954; s.77.
18. Raleigh D.J. (ed), *Provincial Landscapes: Local Dimensions of Soviet Power, 1917-1953*; Northrop D.T., *Hujum: Unveiling Campaigns and Local Responses in Uzbekistan, 1927*; Pittsburg, 2001; s.125-145
19. Khaleed A., *The Politics of Muslim Cultural Reform: Ceditism in Central Asia*; Berkely, 1998
20. Suny R.G. ve Martin T. (ed), *Nationalizing the Revolution in Central Asia: The Transformation of Ceditism*; Oxford, 2001. 1917-1920'de Khaleed A.
21. Smith J., *The Bolsheviks and the National Question, 1917-1923*; Londra, 1999; s. 131
22. Mukhametshii F.M., *Nationalizing the Revolution in Central Asia: The Transformation of Ceditism, 1917-1920: Rossii 'ul'mane*; Moskova, 2001; s.48-49
23. Khaleed A. (age) bu çalışmadan bahseder.
24. Ayrıntı için bkz. International Socialism Journal 94, (Londra, Bahar 2002) *The Seeds of National Liberation*, s.115-142 ve Svobodnaya Mysl'-XX1, no 7, (2004) *Levy i prava malykh narodov* veya www.postindustrial.net
25. Avtorkhanov A., *Imperia Kremlia*; Vilnius, 1988; s.99
26. Park A., *Bolshevism in Turkestan, 1917-1927*; New York, 1957; s.214
27. Park A. (age), s.229-234, Mukhametshii F. M. (age) s.45-48, Bobrovnikov V. O.
28. Bennigsen Broxup M. (ed), *The North Caucasus Barrier: The Russian Advance Towards the Muslim World*; London, 1992 .Bennigsen Broxup M. *Russia and the North Caucasus*, s.7; Martin T., *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923-1929*; New York, 2001; s.130
29. Massell G (age); A Bennigsen ve S Wimbush, *Muslim National Communism in the Soviet Union: A Revolutionary Strategy for the Colonial World*; Chicago, 1979; A

- Khaleed, *The Politics...*, age.
30. Bennigsen A. ve Wimbush S., age, s.222-223; Bobrovnikov V.O., age, s.218; M Bennigsen Broxup, age, s.6; A Avtorkhanov, age, s.99.
31. Erken bolşevik dönem hakkındaki literatürün ve bolşevik literatürün çoğunda “müslüman” kavramı bir dini inancın tanımlanmasından ziyade ulusal ya da coğrafi tanımlama için kısa bir yol olarak kullanıldığını not etmek önemlidir: Troçki bile “müslüman milliyetçiliği”nden bahsetmektedir. (‘Vospitanie molodezhi i natsional’nyi vopros’, Pravda, 1 Mayıs 1923). Bu durum Orta Asya’daki ulus devletlerin orijinalliğiyle birlikte zamanın kavramlarını da yansıtmaktadır. Bennigsen ve Wimbush (age) bu karışıklığı ciddi düzeyde ifade eder.
32. Mir-Said Sultan Galiev, *The Tartars and the October Revolution* ve *The Methods of Antireligious Propaganda Among Muslims* (1921), her ikisi de yeniden basıldı A Bennigsen ve S Wimbush, age, s.138-157. Rusya’nın müslüman bölgelerinden çok parlak bazı komünist liderler çıktı, Sultan Galiev gibi. Bir öğretmen oğlu olan Galiev, Kasım 1917’de 23 yaşında bolşeviklere katıldı. Birkaç ay sonra Müslüman Komiserliği’nin başına geldi. Üretken bir yazar ve başarılı bir konuşmacıydı. Bizler bugün Üçüncü Dünya Ülkeleri’ndeki ulusal kurtuluş hareketlerinin kendilerini “sosyalist” ya da “marksist” diye adlandırmalarına alıştık: Sultan Galiev bu fikirlerin entelektüel babasıdır. (Örneğin Cezayirli Ahmed Ben Bella ondan alıntı yapmayı çok sever.) Sultan Galiev doğudaki ulusal kurtuluş hareketlerinin doğası gereği anti-empyalist, sosyalist ve devrimci olduğunu tartıştı. Marksizm, milliyetçilik ve İslam’ın birleştirilmesi onun açısından bolşevizmden önemli bir kopuştu; ancak özel koşullar altında ve Rus Devrimi’nin yenilgisinin bir sonucu olarak ortaya çıktı. Kendisi yükselen stalinist bürokrasinin ilk yüksek profilli kurbanıydı.
33. Trotsky L., *Tasks of Communist Education Problems of Everyday Life* (New York, 1994) içinde, s.118; A Avtorkhanov, age, s.102; D Northrop, *Hujum...*
34. Khaleed A., *The Politics...*, s.288.
35. Alıntı; H Carrère d’Encausse, *The Great Challenge: Nationalities and the Bolshevik State*, 1917-1930; New York, 1992; s.183. Bennigsen ve Lemerrier-Quelquejay “merkezde Sovyet hükümeti her türlü politik inançtan Müslümanları çekmek için gayret göstermiş olsa da, çevre bölgelerde hiç de böyle olmadı” notunu düşmekte. *Islam in the Soviet Union*, s.83.
36. Park A., age, s.209.
37. Age, s.242; G Massell, age, s.196-198, 258-259.
38. Northrop, *Veiled Empire...*, s.78.
39. Age, s.80-81 (vurgu orijinalinde).
40. Age, s.81. Devrimden önce cedidist reformcularının kendisi kadının statüsünde genel bir yükseliş için örtünün kaldırılmasını tartıştı.
41. Northrop, *Hujum...*, s.129 ve dipnot 11.
42. Massell, age, s.227-228.
43. Age, s.165-171.
44. Ne yazık ki Rusya’da kadının kurtuluşu üzerine en önemli tarihçilerden biri olan Richard Stites, Hücum’u Stalin’in “cinsel Termidor”u olarak göremiyor. R Stites, *The Women’s Liberation Movement in Russia: Feminism, Nihilism and Bolshevism 1860-1930*; Princeton, 1978; s.340.
45. Massell, age, s.275-284; Northrop, *Hujum...*, age.

46. Northrop'a göre: "Hücum'un hedefi olan başörtüsü bir yönüyle sadece onun cazibesini güçlendirdi; kısa dönemde başörtülü kadınların sayısını arttırmaya yaradı..." — *Hujum...*, s.145.
47. Bunu ayrıntılı olarak International Socialism 94'te açıkladım.
48. *Tainy Natsional'noi Politiki TsK RKP: Stenograficheskii Otchet Sekret-nogo IV Soveshchaniia TsK RKP, 1923g*; Moscow, 1992; s.256-257.
49. Age, s.113. Dört günlük konferansın sonunda Zinoviev'in sonuç konuşmasında Khodzhanov'un konuşması övgüyle anıldı (s.223).
50. Age, s.162-163.
51. Age, s.197.
52. Bkz, örneğin, Hannah Sell'in makalesi *Islam and Socialism*, *Socialist Today*, no 87 (October 2004), veya G Byrne'in son derece zayıf makalesi *Solidarity*, nos 46, 47, 48 ve 50 (2004).
53. "Bu sözde devrimci 'uzlaşma' korkusunun arkasında aslında politik pasiflik saklanmaktadır... ciddi politik mücadele yanılması" — L Troçki, *On the United Front, The First Five Years of the Communist International*, cilt 2 (New York, 1974), s.96.
54. Örneğin, Lenin Polonyalı köylülerden bahsederken 'ulusal kimlik, din, "Polonya toprakları" ('Critical Remarks on the National Question', 1913), ve erken kapitalizmin gücü 'tüm eski, ortaçağa ait, kast, bölge, küçük ulus, din ve diğer bariyerleri' süpürerek toprakları ulus devletler içinde birleştirmektedir ('The Rights of Nations to Self-Determination', 1914). Troçki 'Müslüman milliyetçiliği'nden bahsetmektedir (bkz. dipnot 31).
55. Açıklama Lenin, *Critical Remarks on the National Question*.
56. Bkz., örneğin, dini okullar üzerine tartışma Nick Grant ve Ger Francis arasında SWP'nin *Pre-Conference Discussion Bulletins*, no 2 ve 3, 2005.
57. Bkz. dipnot 35.
58. *Manifesto of the Congress to the Peoples of the East* Baku: Congress of the Peoples of the East (New Park Publications, 1977), s.172. Kongre her türlü problemle kuşatılmıştı; ancak burada ayrıntıya giremeyeceğiz. NB 1922'de Komünist Enternasyonal'in 4. Kongresi, 2. Kongre'de kabul edilen politikalarını değiştirdi ve emperyalizme karşı pan-İslamizm ile geçici ittifakları kabul etti — E H Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, cilt 3 (Harmondsworth, 1971), s.476.
59. M Bennigsen Broxup, *The Last Ghazawat: The 1920-1921 Uprising*, Bennigsen Broxup (ed), *The North Caucasus Barrier*, age, s.112-145. Bennigsen Broxup'a göre yerel bolşevikler tarafından uygulanan aşırı sol politikalar Gotsinskii ayaklanmasına desteği arttırdı.

Bilim, Sosyalizm ve Rus Devrimi

1. Gasper P.; *Bookwatch: Marxism and Science*; International Socialism 79 (Yaz 1998), www.marxists.org/history/etol/newspape/isj2/1998/isj2-079/gasper.htm
2. Luria, A.; *The Making of Mind: A Personal Account of Soviet Psychology*; Harvard University Press, 1979; s. 17.
3. Parrington, J.; *Stalin and the Scientists*; *Socialist Review* (Aralık 2016), <http://socialistreview.org.uk/419/stalin-and-scientists> [Parrington, 2016a].
4. Parrington, J.; *All in the Mind*, *Socialist Review* (Haziran 1994), www.marxists.org/

- history/etol/newspape/socrev/1994/sr176/parrington.htm [Parrington, 1994].
5. Vygotsky, L.; *The Historical Meaning of the Crisis in Psychology: A Methodological Investigation* (Collected Works, c.1 içinde); Plenum Press, 1987; www.marxists.org/archive/vygotsky/works/crisis [Vygotsky, 1987]
 6. Age.
 7. Age.
 8. Vygotsky, L.; *Mind in Society: Development of Higher Psychological Processes*; Harvard University Press; s. 8 [Vygotsky, 1978]
 9. Engels, F.; *The Part Played by Labour in the Transition from Ape to Man*; *Dialectics of Nature* (Progress Publishers, 1954) içinde; www.marxists.org/archive/marx/works/1876/part-played-labour/; s. 170-183
 10. Harman, C.; *Engels and the Origins of Human Society*; *International Socialism* 65 (Kış 1994), <http://pubs.socialistreviewindex.org.uk/isj65/harman.htm>
 11. Vygotsky, 1978; s. 55.
 12. Voloshinov'a atfedilen bu iki kitabın gerçek yazarının Mikhail Bakhtin'in olduğu iddia ediliyor—Marxism and the Philosophy of Language and Freudianism: A Marxist Critique. Gerçeği hiçbir zaman öğrenemeyebiliriz, ama bu iddia pek çok eleştirmen tarafından eleştirilmeden kabul edilse de benim 1997'de yayımlanan "In Perspective: Valentin Voloshinov" yazımda tartıştığım gibi ispatlanmamış bulgulara ve çelişkili varsayımlara dayandığına işaret etmeye değer. Bu gibi ihtilafa dikkat çekerek bu makalede ben Voloshinov'a atfedilen yazıların gerçekten onun tarafından yazıldığını varsayacağım.
 13. Voloshinov, V.; *Freudianism: A Marxist Critique*; Indiana University Press; s. 21 [Voloshinov, 1987]
 14. Age, s. 19.
 15. Voloshinov, V.; *Marxism and the Philosophy of Language*; Harvard University Press; s. 39 [Voloshinov, 1973]
 16. Age, s. 86.
 17. Age, s. 19.
 18. Age, s. 81.
 19. Parrington, J.; *In Perspective: Valentin Voloshinov*; *International Socialism* 75 (Yaz 1997), <http://pubs.socialistreviewindex.org.uk/isj75/parring.htm> [Parrington, 1997a]
 20. Agy.
 21. Voloshinov, 1973, s. 38.
 22. Parrington, 1994
 23. Parrington, J.; *Nature, Nurture: Mind the Trap*; *Socialist Review* (Ekim 2015); <http://socialistreview.org.uk/406/nature-nurture-mind-trap> [Parrington, 2015a]
 24. Witkowski, J.; *Stalin's War on Genetic Science*; *Nature*, sayı 454; www.nature.com/nature/journal/v454/n7204/full/454577a.html [Witkowski, 2008]
 25. Agy.
 26. Parrington, J.; *The Deeper Genome: Why There is More to the Human Genome Than Meets the Eye*; Oxford University Press, 2015; s. 16-18 [Parrington, 2015b]
 27. Parrington, J.; *A Socialist Environment*; *Socialist Review* (Eylül 2000), <http://pubs.socialistreviewindex.org.uk/sr244/books.htm> [Parrington, 2000]

28. Agy.
29. Witkowski, 2008
30. Parrington, 2015b, s. 18-23.
31. Witkowski, 2008.
32. Parrington, 2015b, 9. bölüm.
33. Witkowski, 2008.
34. Parrington, J.; *Redesigning Life: How Genome Editing will Transform the World*; Oxford University Press, 2016; s. 24 [Parrington, 2016b]
35. Age, s. 25.
36. Age, s. 25.
37. Age, s. 26.
38. Parrington, J.; *The Red Professors*; Socialist Review (Mart 1997), <http://pubs.socialistreviewindex.org.uk/sr206/parring.htm> [Parrington, 1997b]
39. Agy.
40. Agy.
41. Parrington, J.; *It's Life Jim, But Not as We Know It*; International Socialism 78 (Bahar 1998), <http://pubs.socialistreviewindex.org.uk/isj78/parringt.htm> [Parrington, 1998]
42. Parrington, 1997b.
43. Bernal, J.D.; *Science in History*, 4 cilt; The MIT Press, 1971
44. Rose, H. ve Rose, S.; *Genes, Cells and Brains*; Verso, 2012; s. 5 [Rose ve Rose, 2012a]
45. Age, s. 7
46. Rose, S.; *Scientific Racism and Ideology: The IQ Racket from Galton to Jensen*, Hilary Rose ve Steven Rose (edit), *The Political Economy of Science: Ideology Of/ In the Natural Sciences* (Macmillan Press, 1976) içinde.
47. Gould, S.J.; *The Mismeasure of Man*; WW Norton and Co, 1996; Rose, S.-Levins R.-Lewontin, R.; *Not in our Genes: Biology, Ideology and Human Nature*; Penguin, 1984.
48. Rose ve Rose, 2012a, s. 7.
49. Parrington, 2015b, s. 52.
50. Age, s. 53.
51. Age, s. 53.
52. Age, s. 53.
53. Rose ve Rose, 2012a, s. 9
54. Parrington, 2016b s. 38
55. Biyoteknoloji endüstrisi moleküler biyolog Herbert Boyer ve işsiz bir banker olan Robert Swanson bu yeni teknolojinin büyük bir ticari potansiyeli olabileceğini fark etmeleriyle ortaya çıktı. İkili ilk biyotek şirket Genetech'i kurmak için çalışmaya başlayacaklardı —Parrington, 2016b, s. 36.
56. Parrington, 2016b, s. 38.
57. Gitschier, J.; *Irrepressible: An Interview with Mark Ptashne*; PLOS Genetics, cilt 11, sayı 7, 2015
58. Parrington, 2015b, s. 87.
59. Parrington, J.; *The Human Genome Project: Brave New World of Scientific Understanding or False Dawn?*; International Socialism 139 (Yaz 2013); <http://isj.org.uk/>

- the-human-genome-project/
60. Rose, H. ve Rose, S.; *How Genes Failed: Hilary Rose and Steven Rose on the Limitations of Biological Determinism*; Socialist Worker (11 Aralık 2012); <http://tinyurl.com/ya4lkett>
 61. Lenin, V.I.; *Summary of Dialectics*; Collected Works, cilt 38 (Progress Publishers, 1965) içinde; www.marxists.org/archive/lenin/works/1914/cons-logic/summary.htm
 62. Hem Ruth Hubbard hem de Richard Levins 2016'da öldüler.
 63. Mervis, J.; *As Scientists Prepare to March, Science for the People Reboots*; Science (4 Nisan 2017); www.sciencemag.org/news/2017/04/scientists-prepare-march-science-people-reboots
 64. Shadan, S.; *Brexit Vote Highlights Lack of Leaving Plan*; Nature (28 Haziran 2016); www.nature.com/news/brexit-vote-highlights-lack-of-leaving-plan-1.20184
 65. Parrington, 2016b, s. 105.
 66. Parrington, 2016b, 6. bölüm
 67. Morgan, C. vd; *AKT1 Genotype Moderates the Acute Psychotomimetic Effects of Naturalistically Smoked Cannabis in Young Cannabis Smokers*; Translational Psychiatry, cilt 6; 2016
 68. Madhusoodanan, J.; *Stress Alters Children's Genomes*; Nature News (7 Nisan 2014); www.nature.com/news/stress-alters-children-s-genomes-1.14997
 69. Marshall, J.; *How Prozac Affects the Brain*; New Scientist (15 Mayıs 2006); www.newscientist.com/article/dn9171-how-prozac-affects-the-brain/
 70. Devine, K.; *Not in Your Genes*; Socialist Review (Haziran 2017); <http://socialistreview.org.uk/425/not-your-genes>
 71. Ritchie, S.; *On Genetics Oliver James is on a Different Planet to the Rest of Us*; Spectator Health (8 Mart 2016); <http://health.spectator.co.uk/on-genetics-oliver-james-is-wrong-about-everything/>
 72. Costello, V.; *NeuroTribes, Steve Silberman on a Haunting History and New Hope for Autistic People*; PLOS Blogs (2 Kasım 2015); <http://blogs.plos.org/your-say/2015/11/02/neurotribes-steve-silberman-on-a-haunting-history-and-new-hope-for-autistic-people/>

Rusya: Devrim Nasıl Kaybedildi

1. Troçki, I.; *The Russian Revolution* (Rus Devrimi), s. 72
2. Martov'un Axelrod'a sözleri (19 Ekim 1917) Getzler, I.; *Martov*; Cambridge, 1967.
3. Age, s. 183
4. Age, s. 199
5. Bkz. Troçki, L.; *Hue and Cry Over Kronstadt* (Kronştadt Üzerine Feryatlar)
6. Schachtman, M.; *The Struggle for the New Course* (Yeni Yön için Mücadele), New York, 1943; s. 150
7. Lenin, V.I.; *Collected Works*, (Toplu Eserler), Cilt 32; s. 24
8. Bkz. Parti içindeki değişik grupların program önerme alışanlığı yasaklanmalıdır diyen Riazanov'a Lenin'in cevabı: "*Parti ve merkez komitesi üyelerini temel konularda anlaşmazlık halinde pariteye (tümüne) başvurma haklarından mahrum edemeyiz. Böyle bir şeyi yapabileceğimizi tasavvur edemiyorum!*". Lenin, a.g.e. Cilt

32; s 261

9. Carr, E.H.; *The Interregnum* (Ara-dönem); s. 369.
10. Schachtman; a.g.e., s. 172
11. Carr, a.g.e., s. 39
12. Age, s. 39
13. Bkz. Stalin, J.; *Lenin ve Leninizm* (Lenin ve Leninizm), Rus baskısı, 1924; s. 40: “Birkaç ileri ülkenin proleterlerinin ortak gayreti olmadan tek bir ülkede sosyalizmin nihai zaferi kazanılabilir mi? Hayır, bu olanaksızdır.” (Hatırlatan.Troçki; *The Third International After Lenin* - Lenin’den Sonra Üçüncü Enternasyonal; s. 36).
14. Daha önceki muhalefetleri, örneğin İşçi Muhalefeti’ni ve Demokratik Merkeziyetçileri burada ele alamıyoruz. Her ne kadar bürokratikleşmeye ve yozlaşmaya tepki olarak ilk bunlar ortaya çıkmışlarsa da nesnel gerçekliğe (yeni işçi sınıfının zayıflığına ve köylülerin gerçek gücüne) kısmen ütöpik bir tepki olmuşlardır. İşçi Muhalefeti’nden geriye kalanlar ve önemli olanlar sonunda Sol Muhalefet’in içinde yer almışlar, ancak önderleri (Kollontai ve Shyapnikov) Stalin’e teslim olmuşlardır.

Rusya’da Devlet Kapitalizmi

1. SBKP Merkez Komitesi kararı, Eylül 1929, (akt.) Cliff, T.; *Rusya’da Devlet Kapitalizmi*, Londra, 1974
2. Age.
3. Age.
4. Bu sözler 1933’te söylenmiş. Serge, V.; *Lenin’den Stalin’e*.
5. Cliff, age.
6. Pravda, 22.12.1947
7. Marx, K.; *Kapital*, Cilt 1
8. Age.
9. Marx; *Grundrisse*
10. Marx; *Komünist Manifesto*
11. Marx; *Kapital*, Cilt 1
12. Age.
13. Marx; *Grundrisse*
14. Marx; *Kapital*, Cilt 1
15. Marx; *Kapital*, Cilt 3
16. Age.
17. Mandel, E.; *Readings in State Capitalism*; Londra, 1973
18. Engels,F.; *Erfurt Programı’nın Eleştirisi*
19. Binns P. ve Haynes M.; *Doğu Avrupa’nın Sınıflı Toplulukları Üzerine Yeni Teoriler*; International Socialism, No. 7, 1980
20. Cliff, age.
21. Bukharin, N.; *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*
22. Cliff, age.
23. Troçki, L.; *Lenin’den Sonra Üçüncü Enternasyonal*

24. Age.
25. Deutscher, I.; *Stalin*; Londra, 1966.
26. Cliff, age.
27. Cliff; *Sosyalist Bir Değerlendirme*, 1966
28. Cliff; *Rusya'da Devlet Kapitalizmi*.
29. Cohn; *Sovyetler Birliği'nde Ekonomik Gelişme*; ABD, 1970.
30. Schwartz; *Stalin'den Bu Yana Sovyet Ekonomisi*
31. Marx; *Grundrisse*
32. Marx; *Kapital*, Cilt 1
33. Harman, C.; *Polonya: Devlet Kapitalizminin Krizi*; International Socialism, (Birinci dizi) No.93
34. Barker C. ve Weber K.; *Solidarnosk- Gdansk'dan Askeri Darbeye*; Londra, 1982

Dizin

1905 Devrimi 56, 112, 156

Lenin: "Partinin kapılarını açın" 39

Petrograd Sovyeti doğuyor 111, 154

"Prova" 159

Cedidler (Yeni Yöntemci Erkekler) 192, 193, 197, 199, 202

Çeka (Veçeka) 21, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 101

Aralık 1917'de kuruldu 78, 79

Çeka, iç savaş sırasında esasen varlıklı sınıfa saldırıyor 77

Engels, F. 22, 24, 129, 130, 210, 212, 275

"Kapitalizm sadece bireysel üretim/mülk demek değil" 276

"Komün, devlet gibi olmayan devlet" 153

Fabrika/işyeri komitesi 72

Fabrikalarda işçi denetiminin araçları 10, 114, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 161, 163, 175, 176

Kadınların temsil düzeyi düşük 177

Sendikalarla birleşiyor 69

Geçici Hükümet 9, 40, 46, 48, 113, 118, 123, 166

Ekim'den önce Kurucu Meclis'i toplamayı hep erteledi 44

Ekim onu ortadan kaldırıyor 167

İşçilerde hayal kırıklığı yaratıyor 10, 178

Kornilov'la birlikte gerçek bir güç olmaktan çıktı 33, 34

Lenin hükümetin desteklenmesine şiddetle karşı 165

Şubat Devrimi'nden hemen sonra Kadetlerin hakimiyetinde 29, 112, 162

"Temmuz Günleri"nde hükümete öfke 31, 32, 163

GPU

1920'lerin sonunda stalinist bürokrasinin terör aracı oldu 87

1922'de Çeka'nın yerine kuruldu 86

Gulag 18, 82, 217

İşçi Muhalefeti 104, 107, 252, 256

10. Parti Kongresi'nde ortaya çıktı 102

Jenotdel (Bolşevik Parti Kadın Seksiyonu) 198, 199, 204

Hedefi partinin kadın üye sayısını arttırmak 182

Kasım 1918'de kuruluyor 181

Kamenev, L. 19

Ekim Devrimi'ne karşı çıkıyor 22, 35, 36

Lenin'in "Uzaktan Mektupları"nı sansürlüyor 165

Stalin yükselince muhalefet saflarına geçiyor 257

Kautsky, K. 21, 22, 23, 24, 26, 27, 43, 50

Kerensky, A. 31, 34, 37, 77

Bağımsızlık kararı alan Fin parlamentosunu dağıtıyor 56

Başbakan oluyor 29

Ekim'den sonra devrime karşı harekete geçiyor 55

Kendisini de götüreceğini anlayınca Kornilov'a cephe alıyor 33

Lenin'in vurulması emrini veriyor 32

Sola karşı Kornilov'la ittifak 11

Kornilov, L. 37, 55, 61, 101

Darbeye doğru 33

Darbeye karşı birleşik cephe bolşeviklere çoğunluğu kazandırdı 34, 166

Kerensky ile sola karşı ittifak 11

Kulak (zengin köylü) 74, 79, 96, 106, 245, 255, 267

Buharin: "Kendinizi zenginleştirin" 261

Lenin, V.I. 17, 18, 19, 20, 21, 24, 53, 55, 70, 73, 74, 78, 87, 90, 93, 102, 103, 119, 126, 148, 154, 158, 186, 197, 201, 205, 234, 250, 256

1917'den önce Rusya'da sosyalist devrimin mümkün olmadığını düşünüyor 247

"Almanya'da devrim olmazsa mahvoluruz" 247

"Ateizm propagandası yaparken dikkatli olunmalı" 190, 191

Ayaklanma kitlesel bir devrimin tamamlanma ritüeli 34, 35

Ayaklanmanın Moskova'dan başlatılmasını öneriyor 12

Bürokrasiye karşı mücadele 104, 108, 254, 255

Çalışan kadınlar arasında politik çalışma 176

Çeka'nın gücünü istismar etmesine karşı 81, 82, 84, 86

"Devrimin başarısı kadınlara bağlı" 179

"Doğanın anıtları korunmalı" 219

Federasyona karşı çıkış ilkesel bir tutum değil 149

Hızlı devletleştirmenin yarattığı gerilimin farkında 71

"Hukuksallığa önem vermiyor" 38

Kadınları "ev işi"nde kurtarma derdinde 181

Kadınlar Kongresi'nde konuşuyor 182

Kerensky Lenin'in vurulması emrini verir 32
 Kornilov darbesi ve birleşik cephe politikası 11, 166
 Koşulsuz, eleştirel destek 132
 "Kronştad, şimşek çakması gibiydi" 100
 "Lenin'in fabrika komitelerini kapatmaya çalıştığı doğru değil" 69
 Lenin'in mumyalanması ve Lenin fetişizmi 265
 "Lenin'in tekelci politikaları" 37
 Lenin ve bolşevikler "tek ülkede sosyalizmi" reddediyor 22, 23, 279
 Ne Yapmalı'yı yazarkenki amacı 38, 39
 "Nisan Tezleri"ni yazıyor 165
 "O ve Troçki, Stalin'in yolunu açtı"? 38
 Papaz Gapon'u parti üyesi yapmaya çalışıyor 188
 Partideki sekterliğe karşı mücadele 159
 Parti programına ateizmin eklenmesine karşı 187
 Prof. Barkatullah: "Lenin parlayan güneş gibi" 193, 194
 "Proletarya sınıf niteliğini kaybetti" 100
 Rus şovenizmine karşı 198, 199
 SD, Lenin ve Troçki'yi kaçırma planı yapıyor 47
 "Sovyet hükümetinin başkanı" 116
 "Sovyet" in değerini kavriyor 159
 "Sovyet" Lenin veya bolşeviklerin icadı değil 154
 Stalin, Lenin'i sansürlüyor 10, 165
 Suikastte uğruyor 48, 77, 80
 "Temmuz, bir gösteriden daha fazla, bir devrimden daha az" 31
 Temmuz'da ayaklanmaya karşı 36, 164, 166
 "Terörü durdurun" 81
 Ulusal soruna yaklaşımı 130, 131, 132, 133, 134, 201, 202, 203
 "Uzaktan Mektuplar"ı yazıyor 165
 "Üyelerin partiye başvurma hakkı vardır" 103

Luxemburg, R. 12, 13, 27

"En az Lenin kadar tehlikeli" 26
 "Lenin ve Troçki enternasyonal sosyalizmin onurunu kurtarıyor" 43
 SDP iktidarı onu katlediyor 51
 Spartakus Birliği'nin zayıflığı 42
 Ulusal meclise karşı işçi ve asker konseyleri tarafında 50

Mahno, N. 89, 90, 92, 95, 107

Haziran 1919'a kadar Kızıl Ordu'yla işbirliği 91
 İşçilere küçük burjuva çözümler öneriyor 93
 Onun ordusunda da zorunlu askerlik var 94

Martov, J. 24, 39, 43

Fabrikaların işçi denetimine geçmesine karşı 31
 "Proletaryanın neredeyse tamamı Lenin'i destekliyor" 36

Marx, K. 14, 18, 20, 22, 24, 26, 46, 129, 149, 154, 177, 211, 212, 269, 275, 283, 284

“Din, kalpsiz dünyanın kalbi; insanların afyonu” 187

“Eski rejimin yamyamlığına karşı devrimci terör şart” 78

“Her toplumda egemen fikirler, egemen sınıfın fikirleridir” 13

“Kapitalizmde canlı emek, ölü emeğe tabidir” 273

Rekabet, sermayenin hem yoğunlaşmasının hem de merkezileşmesinin nedeni 274

“Sermaye, kompleks bir ilişkiler bütünü” 272

Ulusal soruna karşı kayıtsız değil 130

Papaz Gapon, G.

1905 Devrimi’ni başlatan hareketin lideri 155, 156, 188

Plehanov, G. 19, 21, 33

Rassvet (Şafak)

Bolşeviklerin Hristiyan cemaatlere dönük gazetesi 188

Stalin, J. 17, 19, 22, 38, 82, 87, 105, 108, 186, 198, 200, 202, 203, 206, 222, 223, 228, 229, 257, 260, 262, 266, 267, 281

1947’deki seçimde %147 oy alıyor!! 271

Bilimdeki atılım Stalin’le birlikte bitiyor 209, 217, 220

Bilim insanları “temizlik”in kurbanları arasında 221

Dini faaliyetler yasaklanıyor 191

Gulag Yarımadası 82, 83

“İleri ülkelerle aramızdaki farkı on yılda kapatmalıyız” 281

Lenin, Stalin’in genel sekreterlikten alınmasını istiyor 104, 265

O ve Kamenev “Uzaktan Mektuplar”ı sansürlüyor 10, 165

Partinin “merkezi”nde 261

“Stalin, rejimi ve ideolojisini değiştirdi” 106

“Tek ülkede sosyalizm”i (!?) icat ediyor 280

Zorunlu çalışma başlıyor 270

Toprak komitesi/komiteleri 120

Geçici Hükümet’in ilk başbakanı kuruyor 118

Topraklara el koyup yeniden dağıtma 119

Troçki, L. 29, 39, 43, 47, 52, 58, 59, 74, 77, 102, 109, 126, 183, 188, 189, 192, 208, 260, 263, 264, 265, 267

Devrim ve kadınların kurtuluşu hakkında 179

Din hakkında 201, 202, 203, 205

“Enternasyonal devrim şart” 22, 23

“Kapımızı çalan ham devrimciler” 196

Kornilov darbesi hakkında 33, 37

Kronştadt ayaklanması üzerine 96, 99

Lenin, bürokrasiye karşı ittifak öneriyor 104

“Rusya’da sosyalist devrim mümkün” 247

Savaş Komiseri oluyor **56**

"Sovyet, embriyon halindeki işçi yönetimidir" **157**

Stalinizme teslim olmuyor **105**

"Stalinizmin sorumlusu"?! **19, 38**

Şubat Devrimi hakkında **174**

"Temmuz Günleri"nden sonra hapse atılıyor **32**

Yeniden Petrograd Sovyeti lideri oluyor **34**

Zinoviev, G. 22, 97, 204, 265, 266

Ekim Devrimi'ne karşı çıkıyor **11, 35, 36**

Stalin yükselince muhalefet saflarına katılıyor **257**

Kapitalizm, insanlığın ihtiyaçlarının tersine çalışan bir sistem. Bu son derece net, fakat sosyalistlerin önündeki sorun, bu çarpık sistemin nasıl olup da ayakta kalabildiği. Sömürülen/ezilen çoğunluk niçin bu sistemi hemen ortadan kaldırmıyor; politikanın çözmesi gereken, değişmeyen soru bu.

Bugünkü dünyada olduğu gibi 1917 Rusyasında da sosyalistler için reformizme, milliyetçiliğe ve ırkçılığa karşı nasıl tavır alınacağı can alıcı bir konuydu.

Rus işçiler doğuştan devrimci, doğuştan enternasyonalist değildi. 1917 boyunca çok keskin bir politik gelişme yaşadılar. Savaşı destekleyen menşevik ve sosyalist devrimciler gibi partilerin peşinden giden işçiler; savaş karşıtı, devrimci fikirlere kazanıldı. Bu süreçte en önemli rol hem işçilerden öğrenen hem de bu deneyimi işçi sınıfına geri aktarabilen devrimci bir partiye düştü.

İnsanlığın önündeki yol ayrımı ("ya sosyalizm, ya barbarlık") bugün, 100 sene öncesinden daha keskin ve net vaziyette. Artık kapitalizmin yarattığı iklim krizi dünyadaki tüm yaşamı tehdit eder halde; savaşlar giderek yayılıyor ve daha da vahşileşiyor, vs.

Kapitalizmin yarattığı vahşeti ortadan kaldırmak isteyenler için 1917'deki devrimci süreci, bu sürecin kazanımlarını ve devrimin kaybedilişini anlamak merkezi önemini korumaya devam ediyor.

Sözün özü 1917 ve sonrası, tarihin sararmış sayfalarına terk edilemeyecek kadar zengin deneyimler barındırıyor.

ISBN : 978-975-8442-18-8

9 789758 442188

